

Ioan MĂRGINEAN • Ana BĂLAȘA
- coordonatori -

**CALITATEA VIETII
ÎN
ROMÂNIA**

- ediție revăzută și completată -

Colectiv de autori:

Ana BĂLAȘA, Mihai DUMITRU, Ioan MĂRGINEAN,
Adina MIHĂILESCU, Raluca POPESCU, Ana Maria PREOTEASA,
Iuliana PRECUPEȚU, Mariana STANCIU,
Gheorghe SOCOL, Laureana URSE

București, România

Editor: **Valeriu IOAN-FRANC**

Coperta: **Nicolae LOGIN**

Tehnoredactare: **Cristina Manuela TUDOR**

Culegere date: **Florica NICOLAU, Mircea DUMITRANA**

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii EXPERT.
Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 973-618-059-X

Apărut 2005

Ioan MĂRGINEAN • Ana BĂLAȘA
- coordonatori -

CALITATEA VIETII ÎN ROMÂNIA

Cu un studiu introductiv de
prof.dr. Cătălin ZAMFIR,
membru corespondent al Academiei Române

Colectiv de autori:

Ana BĂLAȘA, Mihai DUMITRU, Ioan MĂRGINEAN,
Adina MIHĂILESCU, Raluca POPESCU, Ana Maria PREOTEASA,
Iuliana PRECUPEȚU, Mariana STANCIU,
Gheorghe SOCOL, Laureana URSE

EDITURA
Expert

Prefață la ediția a II-a

Republicăm volumul Calitatea vieții în România deoarece ediția din anul 2002 s-a epuizat. Cu această ocazie am inclus și rezultatele diagnozei calității vieții din anul 2003, ultima cercetare națională de care dispunem până în prezent. (Eșantionul respectiv a fost alcătuit din 1018 subiecți, din tot atâtea gospodării ale populației).

De asemenea am inclus, la Addenda, un studiu, publicat în Revista Calitatea Vieții nr. 3-4/2004 „România și calitatea vieții în Europa” realizat pe baza publicațiilor Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Viață și de Muncă.

În ediția de față au fost corectate și erorile apărute în tabele la prima ediție, fără a implica modificări esențiale, și pentru care ne cerem scuze cititorilor.

În fine, mai menționăm că în anul 2003 o serie de indicatori ai calității vieții au valori cu puțin peste nivelurile înregistrate în anii anteriori, fără a se putea vorbi de o îmbunătățire radicală în acest domeniu.

Ioan Mărginean

În volumul pe care îl supunem atenției cititorilor (specialiști, studenți, dar și publicul larg), ne propunem să prezentăm o **diagnoză a calității vieții populației din România**.

Avem în vedere o problematică social-umană de interes general și totodată specifică fiecăruia dintre noi. În fapt, **calitatea vieții este identificabilă în realitatea trăită zi de zi**, fiecare dintre noi are însă propria experiență de viață, care rămâne necunoscută celorlalți semenii fără o cercetare științifică adecvată.

Deși reflecții asupra calității vieții umane se regăsesc încă de la începuturile istoriei scrise, în diferite lucrări cu caracter filozofic și religios, iar ulterior și în cele sociologice, psihologice, economice etc., abordarea dintr-o perspectivă distinctă a acestei teme datează de numai câteva decenii. Începuturile paradigmei de cercetare a calității vieții, care se constituie într-o perspectivă distinctă asupra societății omenești, se originează în demersurile științifice și de acțiune publică din SUA în anii '60-'70 ai secolului al XX-lea, precum și în preocupările unor organisme internaționale (ONU, PNUD, UNESCO, OMS, ILO etc.), după care au cunoscut o rapidă extindere la scară mondială, cu atât mai mult cu cât se puteau raporta la anumite studii și practici constituite într-o țară sau alta.

În România, cea mai importantă contribuție la introducerea și dezvoltarea cercetărilor de calitate a vieții a avut-o prof. Cătălin Zamfir, membru corespondent al Academiei Române, autorul *Studiului introductiv* la volumul de față. Dintre lucrările de pionierat pe tema calității vieții ale prof. Zamfir, menționăm aici coordonarea unei cercetări începând cu 1975 și ulterior a volumului apărut în anul 1984, *Indicatori și surse de variație a calității vieții* (Editura Politică). Lucrarea menționată a constituit, de altfel, o importantă sursă de inspirație pentru cercetările desfășurate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții după anul 1990.

Paradigma calității vieții se constituie prin evaluarea stărilor de fapt (acțiuni, evenimente) ce afectează într-un fel sau altul una sau mai multe persoane, eventual grupuri și categorii sociale, până la întreaga populație a unei țări, și nu numai, de către populația respectivă. Prin urmare, aici nu se pune atât problema evaluărilor din exterior (deși acestea nu sunt excluse), cât a celor din interior. Oamenii înșiși își evaluează propria lor viață în cadrul unui demers de cercetare științifică, de diagnoză, analiză și explicare.

Lucrarea de față conține un *prim capitol* referitor la **semnificația cercetărilor de calitate a vieții**, urmat de alte șase în care se prezintă **o diagnoză globală și pe categorii de populație (Capitolul 2), viața de familie (Capitolul 3), de muncă (Capitolul 4), structurile agrare și calitatea vieții în mediul rural (Capitolul 5), standardul economic al**

populației (Capitolul 6), timpul liber și calitatea vieții (Capitolul 7). Volumul se încheie cu o *Addenda*, în care se prezintă o analiză a cercetărilor românești de calitate a vieții. De asemenea, se regăsesc aici mai multe *anexe* și o *bibliografie selectivă* referitoare la concept și cercetări de calitate a vieții.

Sursele de date ce vor fi utilizate în această lucrare provin, în principal, din 10 anchete sociologice naționale desfășurate anual în perioada 1990-1999, referitoare la diagnoza calității vieții în România, precum și din alte cercetări realizate la Institutul de Cercetare a Calității Vieții sau la alte institute, precum și din diferite documente de natură statistică.

În încheierea acestui *Cuvânt înainte* aducem calde mulțumiri tuturor celor care ne-au primit în casele lor (circa 25000 de familii) și au răspuns la întrebările noastre, nu întotdeauna plăcute, dar necesare pentru realizarea demersului științific de cunoaștere. Mulțumim persoanelor publice din prefecturi și primării care ne-au acordat sprijinul pe teren (între care accesul la listele electorale pentru constituirea eșantioanelor reprezentative la nivel național).

Nu îi uităm nici pe colegii și colaboratorii noștri (cercetători, operatori de teren, personal administrativ) de ordinul sutelor de persoane care, cel puțin într-un an, au contribuit la desfășurarea cercetărilor de teren.

Dorim să menționăm aici rolul hotărâtor pe care academicianul Tudorel Postolache l-a avut în înființarea institutului și susținerea acestuia pe parcurs, în calitatea domniei sale de director general al Institutului Național de Cercetări Economice sub egida Academiei Române. De asemenea, mulțumim tuturor persoanelor care au deținut sau dețin funcții în conducerea INCE, celor din Consiliul Științific al INCE și nu în ultimul rând Centrului de Informare și Documentare Economică și Editurii Expert pentru sprijinul acordat.

Punctele de vedere susținute în lucrare aparțin exclusiv autorilor și ele nu pot fi extinse în nici un fel spre alte persoane și/sau instituții.

Coordonatorii volumului

Cuprins

	<i>Pagina</i>
Studiu introductiv. EVOLUȚIA TEMATICII CALITĂȚII VIEȚII: O ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ Cătălin ZAMFIR	11
Capitolul 1. SEMNIFICAȚIA CERCETĂRILOR DE CALITATE A VIEȚII Ioan MARGINEAN	25
1.1. Începuturile cercetărilor de calitate a vieții	25
1.2. Calitatea vieții și indicatorii sociali	33
1.2.1. Dimensiunile (domeniile) calității vieții	38
1.2.2. Lista de indicatori ai calității vieții	43
1.3. Noua perspectivă asupra socialului introdusă de cercetările referitoare la calitatea vieții	49
Capitolul 2. CALITATEA VIEȚII PERCEPUTE ÎN ROMÂNIA Ioan MĂRGINEAN	61
2.1. Despre percepții și autoevaluări în cercetarea calității vieții	61
2.2. Profilul general al calității vieții percepute	65
2.3. Profilul calității vieții percepute pe grupuri socio-demografice și ocupaționale	84
Capitolul 3. SITUAȚIA FAMILIEI ȘI A COPILULUI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ Raluca POPESCU	109
3.1. „Criza” familiei în societățile contemporane	109
3.2. Familia românească în context european	112
3.3. Calitatea vieții de familie în România	114
3.4. Situația copiilor în perioada postrevoluționară	131
Capitolul 4. CALITATEA VIEȚII DE MUNCĂ Ana BĂLAȘA	147
4.1. Semnificația muncii	147
4.2. Standarde internaționale referitoare la muncă	156

4.3. Despre muncă în legislația României	158
4.4. Condiții-cadru și resurse ale vieții de muncă	159
4.4.1. Structuri și evoluții ale indicatorilor ocupării	159
4.4.2. Caracteristici ale populației ocupate și tendințe în perioada 1996-2000	164
4.4.3. Oportunități de angajare a forței de muncă	169
4.4.4. Evaluări ale populației privind condițiile-cadru și resursele vieții de muncă	170
4.5. Condițiile de muncă	174
4.5.1. Securitatea și igiena muncii	174
4.5.2. Condițiile economice	182
4.5.3. Condițiile sociale ale muncii	186
 Capitolul 5. STRUCTURI AGRARE ȘI CALITATEA VIEȚII ÎN MEDIUL RURAL	 199
	Gheorghe SOCOL
5.1. Viața la țară în perioada precomunistă și comunistă	201
5.2. Calitatea vieții rurale la începutul tranziției	213
5.3. Impactul tranziției asupra calității vieții în mediul rural	227
 Capitolul 6. STANDARDUL ECONOMIC AL POPULAȚIEI	 241
	Ioan MĂRGINEAN, Iuliana PRECUPETU, Ana Maria PREOTEASA, Adina MIHĂLESCU, Mariana STANCIU
6.1. Resurse macroeconomice ale nivelului de trai al populației	241
	Ioan MĂRGINEAN
6.1.1. Produsul intern brut (PIB)	243
6.1.2. Indicele dezvoltării umane (IDU)	247
6.1.3. Consumul final al populației (CFP)	249
6.2. Evoluții în domeniul surselor standardului economic al populației relevate de diagnoza calității vieții	251
	Ioan MĂRGINEAN, Iuliana PRECUPETU Ana Maria PREOTEASA

6.2.1. Veniturile disponibile	251
6.2.2. Sursele de venit	258
6.2.3. Cheltuielile de consum în gospodărie	260
6.3. Costurile sociale în perioada de tranziție Adina MIHĂILESCU	264
6.3.1. Minimul de trai decent	264
6.3.2. Costurile sociale în evoluția României spre economia de piață	266
6.3.3. Discrepanța dintre evoluția prețurilor și veniturile populației	267
6.3.3.1. Evoluția veniturilor salariale medii nete în raport cu prețurile	268
6.3.3.2. Șomajul – o altă expresie a costurilor sociale	271
6.3.3.3. Erodarea puterii de cumpărare a alocației pentru copii	272
6.3.3.4. Pensiile – venituri aflate sub presiunea realității	273
6.4. Modele de consum ale populației României Mariana STANCIU	276
6.4.1. Premise actuale ale structurării unor modele de consum în România	276
6.4.2. Modelul de consum statistic mediu în România	280
6.4.2.1. Cheltuieli totale ale populației	280
6.4.2.2. Cheltuieli alimentare	285
6.4.2.3. Înzestrarea populației cu obiecte de folosință îndelungată	289
Capitolul 7. TIMPUL LIBER ȘI CALITATEA VIEȚII Laureana URSE	295

<i>Addenda</i>	CERCETAREA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA	321
	Mihai DUMITRU	
	ROMÂNIA ȘI CALITATEA VIEȚII ÎN EUROPA	341
	Ioan MĂRGINEAN	
<i>Anexe</i>		353
Anexa 1.	Reprezentativitatea eșantioanelor naționale de populație investigate în cercetarea calității vieții în România, perioada 1990- 1999	353
Anexa 2.	Schema de evaluare a datelor pe clase de calitate a vieții	355
Anexa 3.	Distribuțiile de frecvențe (în procente și valori medii) ale indicatorilor de percepție, autoevaluare și satisfacție în cercetarea calității vieții, perioada 1990-1999	357
Anexa 4.	Parcul de tractoare și mașini agricole principale din agricultură (la sfârșitul anului)	391
Anexa 5.	Obiectele de folosință îndelungată din gospodăriile de țărani și ale celorlalte categorii socio-ocupaționale	392
Anexa 6.	Evoluția raportului dintre veniturile familiilor de salariați constituite din 4 persoane – 2 adulți activi + 2 copii	393
<i>Bibliografie</i>		395

Studiu introductiv

Cătălin Zamfir

EVOLUȚIA TEMATICII CALITĂȚII VIEȚII: O ANALIZĂ SOCIOLOGICĂ

Faptul că temele sociologiei sunt puternic dependente de contextul societății în care se dezvoltă este o teoremă solid demonstrată. Tematica calității vieții nu face excepție. Ea este accentuat sensibilă contextual. În diferite contexte sociale preocupările pentru calitatea vieții au semnificații diferite. Trecerea în revistă a experienței acumulate în ultimele trei decenii pune clar în evidență faptul că atât interesul pentru calitatea vieții, cât și unghiul de abordare nu sunt dictate numai de logica pură a cercetării, ci poate în mai mare măsură de configurația socială.

Explorarea relației dintre contextul social și tematica calității vieții oferă, pe lângă o înțelegere mai bună a profilului analizelor calității vieții, o perspectivă extrem de interesantă asupra profilurilor societăților însele. În mod special devine inteligibilă reacția umană globală într-un context social dat.

Conceptul de calitate a vieții a devenit nucleul unor preocupări politice, ideologice, filozofice și în special sociologice în anii '60-'70 în Occidentul capitalist, dar a cunoscut o popularitate specială și în România anilor '70-'80 și apoi după Revoluție. După câte știu eu, acest lucru nu a fost caracteristic celorlalte țări socialiste, unde a persistat mereu o anumită rezervă ideologică față de domeniul calității vieții.

Contextul occidental

Tematica calității vieții s-a constituit într-o „cută” a istoriei societății capitaliste. Analiza evoluției ei deschide o perspectivă nouă asupra principalelor etape, *din punctul de vedere al orientării umane globale* parcurse de societatea occidentală după cel de-al doilea război. Aici nu este vorba de etapele evoluției economice sau social-politice, ci de configurațiile

successive ale experienței umane globale, incluzând atitudinile, aspirațiile și căutările umane, așa cum sunt ele modelate de contextul social-economic.

Se pot distinge trei mari etape ale evoluției social-economice a lumii capitaliste occidentale cărora, după cum voi încerca să sugerez, le corespund experiențe umane distincte:

1. Etapa efortului de reconstrucție economică și social-politică: terminarea războiului până spre sfârșitul anilor '50.

2. Etapa boomului economic: sfârșitul anilor '50, dar mai ales anii '60-'70.

3. Etapa noului stres economic și a expansiunii la ultimele limite ale cuprinderii economiei de piață: anii '80-'90.

Din punctul de vedere al expresiilor filozofice și științifice ale experienței umane, ultimele două etape prezintă configurații distincte care merită să fie analizate în detaliu.

Anii '60-'70: boomul economic dublat de criza de sens a civilizației capitaliste și lansarea programului umanismului total.

Tematica calității vieții, care a explodat în anii '60-'70 în Occident, a reprezentat o reacție pozitivă de ieșire dintr-o neașteptată criză umană a civilizației capitaliste aflate în rapidă expansiune. Ea ar putea fi înscrisă în orientarea mai largă a *postmaterialismului*, exprimând perspectiva unei societăți cu un standard de viață ridicat, aflată într-un proces rapid de creștere economică.

Anii '60 și prima parte a anilor '70 au reprezentat pentru țările occidentale o perioadă distinctă. După stresul celui de-al doilea război mondial și al perioadei de refacere, colectivitățile au cunoscut o creștere rapidă și substanțială a standardului de viață. Experiența umană în acest context a fost în primul rând modelată de o serie de condiții fundamentale.

Prima condiție se referă la economie. Lumea occidentală a cunoscut un ritm rapid de creștere economică, bazată pe o poziție economică, politică și tehnologică privilegiată în lume. Lipsa competiției mondiale făcea ca această creștere economică să fie relaxată și să pară durabilă. Totodată, această creștere a eliberat însemnate resurse economice pentru o largă gamă de programe noneconomice. În primul rând, asistăm la dezvoltarea explozivă a *statului bunăstării*, care a generat un sentiment de securitate consolidată și optimism ridicat în ceea ce privește bunăstarea viitoare. Statul bunăstării a creat un circuit important de satisfacere a nevoilor umane, în afara economiei propriu-zise. Un exemplu tipic îl reprezintă proiectul, poate ușor utopic, dar credibil, al *întreprinderii umanizate* care se concentrează asupra unui mediu intern social și uman de înaltă calitate. În această cută a istoriei doi erau dușmanii performanței economice: pe de o parte, factorul uman intern (satisfacția muncii devine motivatorul esențial),

iar pe de altă parte, imaginea publică a întreprinderii, acceptarea ei socială.

A doua condiție este de domeniul psihologiei sociale: o dinamică mai accentuată a posibilităților *versus* aspirațiilor. Generația care s-a confruntat cu restricțiile severe impuse de război și, ulterior, de reconstrucție s-a trezit în fața unei explozii a oportunităților. Multiplicarea oportunităților a dus la ceea ce se numește frecvent în epocă **o explozie a aspirațiilor**. Dacă privim însă lucrurile din perspectiva prezentului, am putea estima că, cel puțin pentru un larg segment de populație, oportunitățile au crescut mult mai mult decât nevoile de consum. Acest decalaj a creat o *disponibilitate* de masă pentru altceva decât consumul material. Cumulat cu scăderea solicitării în sfera activității economice (scăderea programului de lucru, creșterea concediului), s-a produs o largă disponibilitate pentru *altfel* de bunuri în viață decât cele oferite de consumul economic propriu-zis. Disponibilitatea, neacoperită de activități social cristalizate, a generat, la rândul ei, un sentiment de „gol”, de căutare a „altceva” în viață.

Presată de nevoile de bază slab acoperite, economia era centrată, cum este și firesc, spre satisfacerea nevoilor „materiale”. Explozia ofertei a dus la o anumită saturare a cererii. Alte nevoi, încă vag definite, care nu erau acoperite nici de oferta economică și nici de serviciile sociale ale statului, au început să devină manifeste. În această împrejurare s-a conturat ideea că economia nu satisface toate nevoile; că alături de economie, trebuie dezvoltate alte tipuri de activități, noneconomice, care să satisfacă, prin alte mecanisme, noile nevoi. Conceptul de postmaterialism avea în vedere nu numai orientarea spre nevoi nonmateriale, dar totodată și non-economice, adică nevoi care nu erau satisfăcute de economia de piață. Aceste nevoi păreau a fi realizate în afara sistemului economic: ele nu necesitau resurse economice importante (inclusiv nu presupuneau un efort de obținere a resurselor economice pentru a le obține) și nici nu erau produse de sistemul economic.

Cu alte cuvinte, sistemul economic, dezvoltat pe liniamentele acoperirii nevoilor de bază, a rămas tot mai în urma exploziei nevoilor „nonmateriale”. Această rămânere în urmă a fost responsabilă de mișcările sociale care au șocat anii '60: celebrul fenomen *hippy*, dar și explozia mișcărilor studentești din 1968. Aceste mișcări sociale au fost caracterizate printr-o contestare radicală a *establishment-ului*, construit în jurul așa-numitei societăți de consum. Contestarea cuprindea atât obsesia consumului material, cât și pe cea a câștigului economic.

Ideologic, criza de sens uman a „civilizației consumului” a produs o combinație între un **program de umanizare globală** a vieții sociale și reacțiile, adesea surprinzătoare de violente, împotriva civilizației capitaliste. Etapa poate fi caracterizată, pe scurt, prin **umanism global**, care avea ca obiectiv reconstrucția după măsura umană a întregii vieți sociale și **anti-consumerism**.

În sociologie, răspunsul la această criză de sens uman a civilizației occidentale a luat în principal trei forme:

* În analiza dinamicii **orientărilor de valoare**, s-a cristalizat programul de detectare a noilor tendințe „postmaterialiste”.

* **Tematica calității vieții** a reprezentat o reacție constructivă. Resursele crescute exploziv și care nu erau înalt solicitate păreau a fi disponibile pentru îmbunătățirea calității tuturor sferelor de viață. Un mediu natural, dar și construit mai curat și mai frumos. O viață progresiv scăpată de servituțile grijii de mâine și de cenușiul consumului redus la imperativul supraviețuirii. O viață de muncă mai umană și mai satisfăcătoare în sine. Relații de calitate între persoane, în familie, pe stradă. Oamenii păreau a prețui, peste un anumit punct, mai mult o muncă înalt satisfăcătoare uman, decât una mai bine plătită: programul umanizării muncii, al creșterii *calității umane a muncii* sau, altfel formulat, *a calității vieții de muncă*.

* **Tematica stilurilor alternative de viață**. Prin anii '60, s-a produs o întreagă mișcare sociologică centrată pe identificarea *stilurilor alternative de viață*, inițiată și coordonată de sociologul suedez Galtung. Stilul de viață standard, generat de *establishment*, era considerat a fi un produs al economiei de piață: muncă pentru câștig/câștig pentru consum. Un asemenea ciclu părea a închide viața umană într-un cerc strâmt, îngustând-o nepermis. Pe de o parte, multe dintre cele mai importante necesități umane, cele nonmateriale, care ar putea fi satisfăcute printr-un consum noneconomic, rămân slab sau deloc acoperite. Deși foarte importante pentru dezvoltarea umană, ele rămân slab conștientizate, iar oferta pentru satisfacerea lor rămâne de departe insatisfăcătoare. Este un ciclu pe care Marx îl formulase excelent: nu numai nevoia produce instrumentul satisfacerii ei, dar și oferta de produse produce nevoi corespunzătoare; fără produs, fără ofertă, nevoia rămâne slab conștientizată, vagă și deci mai degrabă latentă. Pornind de la acest mecanism, devine clar cum sistemul economiei de piață induce un supraconsum în anumite zone: acolo unde producția este profitabilă, oferta este substanțială; la rândul ei, oferta dezvoltă nevoile corespunzătoare ei, care, în final, generează un consum accentuat. Termenul de *consumerism* era frecvent utilizat în epocă pentru a desemna o patologie specifică: deformarea sistemului de nevoi al persoanei umane, dar și a satisfacerii acestora, a consumului deci. În timp ce nevoile nonmateriale, noneconomice rămân slab satisfăcute, nevoile materiale sunt excesiv acoperite. Viața umană părea a se desfășura sub imperativul: *cumpără! consumă! aruncă! cumpără!* Pe de altă parte, pentru a obține resursele necesare consumului economic, artificial ridicat, individul este presat să muncească mai mult decât ar fi nevoie pentru o satisfacere echilibrată a nevoilor sale reale, autentice. Nevoile materiale artificial ridicate generează o presiune spre supramuncă, spre muncă excesivă, care, la rândul ei, deformează viața umană.

În ce constau stilurile alternative de viață? În primul rând, o recentrare a vieții pe *adevăratele* nevoi umane. Însăși o asemenea recentrare urma să scadă volumul necesar de resurse economice și, în consecință, de efort economic. Eliberată de obsesia supramuncii, omenirea câștiga un spațiu de dezvoltare liberă. Aici se contura o direcție importantă a calității vieții. Proiectul internațional promovat de Galtung era de a stimula rapoarte naționale asupra tendințelor, care pot fi identificate în diferitele zone ale lumii dezvoltate sau sărace, de cristalizare a unor asemenea stiluri alternative de viață.

Consumerismul era considerat a avea un efect distructiv nu numai asupra vieții individului, dar și asupra vieții colective, asupra întregii planete. El duce la o supraproducție materială, fapt care grevează puternic resursele naturale limitate și distruge mediul. O moderare a creșterii industriale pentru a evita efectele ei distructive asupra umanității este ușor de realizat prin reducerea excesului de consum. Pe de altă parte, consumerismul este unul dintre factorii responsabili de lărgire a inegalității economice în lume. O temperare a consumului economic și orientarea consumului spre zone non-economice se considera a reprezenta o cale importantă de reducere a inegalităților mondiale și de asigurare a dezvoltării sociale a lumii a treia.

Anii '60 pot fi considerați o perioadă în care s-a lansat un nou tip de umanism, fondând un program de umanizare a vieții sociale comparabil cu cel renaștător. Omul încearcă să se regăsească pe el însuși, de data aceasta eliberat de servituțurile luptei pentru supraviețuire, să-și identifice nevoile *autentic umane*, să-și regândească și să-și reconstruiască viața după o nouă logică, o logică globală și autentică a naturii umane. Omul dorește să se repună în centrul universului, să reconstruiască întreaga lume după propria sa măsură. Iar calitatea vieții promitea să devină instrumentul unei asemenea reconstrucții după măsură umană.

Teoria de tinerete a lui Marx asupra naturii umane autentice a devenit o sursă intelectuală importantă în epocă, fiind una dintre sursele principale ale noului umanism. Dezvoltarea intelectuală cea mai reprezentativă pentru acest nou umanism, cu o influență enormă în epocă, a fost *psihologia umanistă*. Teoria naturii umane a lui Maslow a devenit, în ciuda rezervelor de tip riguros științific formulate în câmpul științei standard, modelul psihologic probabil cel mai influent în programul de umanizare a diferitelor sfere ale vieții. Deși nu foarte populară în câmpul standard al psihologiei, în programele de reformă a organizațiilor, în manualele de management, ea devine modelul psihologic de referință. Și la fel în mulțimea modelelor de terapie umanistă.

Anii '80-'90: recăderea pe pământ

Anii '80 au produs o dramatică și neașteptată schimbare de pers-

pectivă în societatea occidentală. Toate programele ambițioase de umanizare a societății și de reorientare a vieții individuale și colective, atât de ispititoare și aparent solide și durabile, practic au dispărut peste noapte. În ultimele patru decenii ale secolului trecut s-a consumat în Occident un uriaș experiment istoric, care sunt sigur, va captiva analiștii viitorului, pe măsură ce se va câștiga suficientă detașare temporală.

Următoarele schimbări au generat o asemenea răsturnare.

Economia. Creșterea economică a devenit problematică, fiind supusă unui stres tot mai accentuat. Primul șoc l-a constituit criza petrolului care a generat o presiune puternică de raționalizare și de inovare pentru întreaga industrie. Mai puțin spectaculos, dar durabil, s-a accentuat competitivitatea pe piața mondială. Noile economii moderne din diferitele colțuri ale lumii au eliminat supremația până atunci necontestată a Occidentului. Chiar competiția din cadrul Occidentului însuși a devenit un factor puternic de stres. Satisfacția muncii și calitatea umană a muncii au încetat să mai fie un program de acțiune, rămânând mai mult un deziderat. Locul umanizării muncii a fost luat de alte imperative cu efecte adesea contrare: restructurarea, eficientizarea, inovația tehnologică, adaptarea rapidă la cerințele pieței. Locul revendicării timpului liber, ca spațiu al dezvoltării umane, este luat de revendicarea muncii, ca spațiu al câștigului. Noua conjunctură economică a tăiat brutal interesul pentru dezvoltare umană și stiluri alternative de viață, punându-i din nou pe oameni la muncă. Locul paternalismului umanist al deceniului anterior îl ia parteneriatul patronat-sindicate pentru a înfrunta împreună competiția tot mai ascutită.

Extensia rapidă a marketizării în satisfacerea nevoilor umane. Distincția dintre nevoile economice și nevoile noneconomice, care părea foarte clară în deceniile anterioare, își pierde rapid claritatea contururilor. Se produce o extensie extraordinară a ofertei economice. Sistemul economic tinde să preia rapid satisfacerea multor nevoi care păreau mai înainte imposibil de satisfăcut prin mecanismele economiei. Consiliere în momentele dificile de viață, îngrijire socială, cultură, liniște sufletească, armonie, dezvoltare personală, toate pot fi realizate prin mecanismele economiei de piață care pot oferi în principiu orice serviciu, la o calitate ridicată și la un preț scăzut. Conceptul de nevoie noneconomică pare a-și fi pierdut sensul. Orice nevoie poate fi satisfăcută de către piață. Probabil că programul lui Margaret Thatcher de marketizare a serviciilor sociale a fost cel mai articulat din acest punct de vedere. Orice serviciu, orice bun trebuie produs „business-like”.

Reconsiderarea semnificației câștigului economic. Filozofia postmaterialismului sugera că efortul de a obține resurse economice este, peste o anumită limită, contraproductiv. Această concluzie era firească în situația în care satisfacerea multor nevoi „noneconomice”, „nonmaterialiste” nu se făcea prin mecanisme economice, deci nu presupunea resurse economice.

O asemenea presuposiție încetează însă a mai fi decisiv adevărată. Marea majoritate a nevoilor, indiferent de natura lor, pot fi satisfăcute prin mecanisme economice. În consecință resursele economice individuale cresc în relevanță. O recentrare „materialistă”, în sensul de centrare pe câștig, se declanșează. Ideea reducerii timpului de lucru începe să sune mai mult a limitare a oportunităților decât condiție a dezvoltării umane.

Reconsiderarea statului bunăstării și a mecanismelor publice, noneconomice de satisfacere a nevoilor umane. Dezvoltarea rapidă, chiar explozivă a statului bunăstării în anii '50-'70 a însemnat, printre altele, promovarea unor mecanisme publice, diferite de cele ale pieței, de satisfacere a unui larg set de nevoi. Creșterea grijii și responsabilității statului pentru satisfacerea unor nevoi ale indivizilor echivala cu scăderea grijii și efortului personal. Nu numai atingerea unui punct critic în evoluția statului bunăstării, dincolo de care el depășește resursele financiare disponibile ale colectivității, dar și reconsiderarea sistemului de producere a bunurilor schimbă datele problemei. Gratuitatea, consumul pe bază de drept și calificarea pe criterii sociale și morale tind să fie înlocuite de consumul bazat pe resursele proprii. O nouă lozincă este lansată: „creșterea contribuției financiare a beneficiarului”. Cel puțin parțial, statul se retrage din funcția de a acoperi unele tipuri de nevoi. În cel mai bun caz se stabilește un parteneriat stat/individul beneficiar în împărțirea costurilor. Învățământul gratuit este tot mai mult înlocuit de un sistem care „își diversifică resursele financiare”, inclusiv prin atragerea contribuției beneficiarilor. La fel și sănătatea. Șomajul a explodat, dar totodată suportul de șomaj a devenit tot mai modest și mai limitat în timp pentru a încuraja reinserția pe piața muncii. Nu este întâmplător că noi lozinci/principii sunt lansate: să evităm pericolul dependenței (de stat a persoanelor în dificultate)! să creștem capacitatea de viață autonomă a persoanelor (consumul să fie bazat pe resursele proprii)! Efectele sunt complexe. În entuziasmul anilor '60, impozitele cresc pentru a susține un consum realizat prin alte mecanisme decât cele ale pieței. Noua epocă are ca unul dintre cele mai importante obiective politice reducerea impozitării, pentru a lăsa individul să-și decidă singur consumul și să-l realizeze prin mijloacele standard ale pieței.

În locul umanismului radical, coerent și global, înalt structurat, fondat în principal pe psihologia umanistă și pe programul calității vieții, o nouă paradigmă teoretică s-a instalat, desemnată prin conceptul de **postmodernism**: omul decade din postura sa de centru coerent al universului, cu ambiția de a-l modela pe acesta după propria sa măsură, și devine o parte a unui complex confuz. Viața umană încetează a mai fi obiectul unui program de organizare coerentă, prin promovarea logicii nevoilor autentic umane. Ea tinde să se fragmenteze într-o infinitate de cioburi colorate, care nu mai emană o lumină provenită din propria logică, ci sclipesc ca reflex al unui mecanism mai larg, cu o logică externă și difuză.

Postmodernismul poate fi considerat ca exprimând sociologic și filozofic spiritul noii epoci.

Ce s-a întâmplat în domeniul calității vieții? Conceptul a fost asimilat ca unul dintre instrumentele intelectuale importante ale discursului public, desemnând un criteriu de performanță umană, ca obiectiv de atins pentru diferitele sisteme. Conectarea sa la un program articulat de acțiune a devenit însă mai degrabă palidă. În câmpul cercetării, în ultimele două decenii nu par a fi apărut contribuții spectaculoase. Cum este de așteptat, s-a produs o anumită tendință de trecere într-un plan secundar a atenției acordate domeniului. Același lucru s-a petrecut și cu tematica complementară a stilurilor de viață. Stilul de viață, ca o resursă importantă a calității vieții și a reorientării sociale, a devenit o preocupare mai degrabă marginală. Ideea de stiluri de viață alternative practic a dispărut.

România: anii '70-'80

Curios, filozofic și ideologic, atât societatea capitalistă a timpului, cât și societatea socialistă împărtășeau o înclinație spre un umanism global și un program de reconstrucție umană a societății, dar cu motivații și orientări diferite.

Perioada anilor '60-'70 a fost una de deschidere ideologică neobișnuită. Datorită unei conjuncturi specifice, caracterizate printre altele de distanțarea de Uniunea Sovietică și, complementar, de o ciudată liberalizare ideologică caracteristică anilor '60, s-a cristalizat un pattern ideologic specific, cu o orientare ambivalentă: reformistă/critică. Pe de o parte, s-a consolidat o orientare reformistă specifică: tendința de a forța reforma sistemului socialist prin înglobarea unor teme curente în Occident, în mod special sub pălăria științei și a implementării științei în procesul de conducere a societății. Așa se face că o mulțime de teme „la modă” în Occident erau preluate rapid în discuțiile interne. Regimul era chiar foarte tolerant la aceste teme, prin aceasta căutând să probeze depărtarea de Moscova, apropierea de Occident, dar și deschiderea spre modernizare. Desigur că intenția lansării unor asemenea teme era nu numai reforma, dar oarecum și critica sistemului. Finalitatea dominantă era însă clar încercarea de a forța sistemul să se schimbe. Adesea însă asimilarea unor asemenea teme era neutralizată prin înglobarea în ideologia sistemului.

În acest context, nu a fost o surpriză asimilarea rapidă a temei calității vieții în discuțiile interne.

Ca temă de cercetare sociologică, întâmplarea a făcut să o introduc eu în a doua parte a anilor '70. Ca o temă de reflecție filozofică, cu impact ideologic, ea devenise deja una dintre noile teme cu o popularitate în

creștere. S-au scris și câteva cărți avânt ca temă calitatea vieții. Dacă îmi aduc bine aminte, Pavel Apostol publicase o carte care conținea chiar în titlu sintagma de calitate a vieții. În 1973-1974 am fost *visiting professor* în SUA, la Institutul de Cercetări Sociale din Ann Arbor, Michigan. Printre altele, institutul avea programul cel mai extins de cercetare sociologică a calității vieții. Se elaborase un sistem de indicatori de măsurare a calității vieții și se realizaseră câteva cercetări empirice de amploare.

Spre sfârșitul anilor '70, în țara noastră, un grup de sociologi am lansat un program de cercetare pe tema calității vieții și a stilurilor de viață. La acest program, pe o bază strict voluntară, au participat mulți colegi, în mod special sociologi.

În cadrul programului s-au realizat o serie de cercetări empirice și studii teoretice și metodologice. Pe scurt, cred că merită a fi consemnate unele publicații produse de acest grup. În 1980, s-a publicat (*Cătălin Zamfir și Nicolae Lotreanu, coordonatori*) o culegere de traduceri pe problema calității vieții și stilurilor de viață. Începând din 1978, s-a lansat o largă cercetare empirică asupra calității vieții, pe mediul urban (*Elena Zamfir, Ion-Andrei Popescu, Ștefan Ștefănescu, Alin Teodorescu, Lazăr Vlăsceanu, Cătălin Zamfir*), utilizând metodologia standard americană, rezultatele fiind publicate în 1984 (**Indicatori și surse de variație a calității vieții**).

Tot la sfârșitul anilor '70, împreună cu Ion Rebedeu am coordonat un program pe tema **Mod de viață și stil de viață**. Din toate aceste preocupări au rezultat o serie de lucrări: **Modul de viață și calitatea vieții** (coord. Ion Rebedeu și Cătălin Zamfir – Editura Politică, 1982), **Stiluri de viață** (Cătălin Zamfir și Ion Rebedeu – Editura Academiei, 1989), *Elena Zamfir, Cultura relațiilor interpersonale* (Editura politică, 1982) și **Incursiuni în universul uman: Noi ipostaze și dimensiuni ale fericirii** (Editura Albatros, 1989).

În România anilor '70-'80, tematica calității vieții și, complementar, cea a stilurilor de viață aveau o cu totul altă semnificație decât în Occident.

Tema calității vieții s-a bucurat de la început de un interes foarte larg, mai degrabă ideologic și politic, decât științific propriu-zis. Ea oferea o cale de a pune în discuție performanțele regimului comunist din punctul de vedere al criteriului ultim - bunăstarea umană -, acceptat ca atare de însuși modelul ideologiei comuniste (omul ca obiectiv suprem al întregii construcții sociale), cât și de populație care se percepea tot mai mult ca fiind sacrificată de politica regimului comunist, practic indiferentă omului. Tema avea o semnificație dublă: o combinație de încercare reformistă de a presa sistemul să ia în considerare bunăstarea populației și de critică a performanțelor negative ale regimului. Mai ales după 1980, când a devenit tot mai clar că cel puțin regimul ceaușist nu mai are nici o rezervă de schimbare internă, intrând în criza finală, discuțiile despre calitatea vieții nu aveau decât o funcție critică, dar ele deveniseră mai degrabă frustrante. Dincolo de

semnificația sa ideologică, analiza calității vieții prezenta un prilej interesant de exercițiu teoretic și metodologic în câmpul sociologiei.

În ceea ce privește tematica stilurilor de viață, ea avea în anii '70 o semnificație specială. În ideologia socialistă exista o tematică tradițională a modului de viață socialist. Se presupunea că, complementar cu construirea unui nou tip de societate, și un nou mod de viață, socialist, se va contura. Identificarea tendinței de constituire a noului mod de viață socialist era o temă standard. Este lesne de înțeles că o asemenea tematică nu a adus nimic interesant: câteva platitudini, puternic îmbibate de o ideologie naivă, despre cum ar trebui să trăiască omul nou, într-o societate cu totul nouă, o fantezie care în fapt nu avea nici o legătură cu societatea socialistă reală. În anii '70 însă, problema stilurilor de viață avea o altă semnificație, oarecum similară cu cea din Occident. Socialismul reușise în perioada anilor '60-'70 să producă o anumită bunăstare moderată. Era însă evident că, pe o perioadă indefinită, resursele economice urmau a fi limitate sau cel mult într-o creștere moderată. O țară cu un standard de viață modest, fără perspective de creștere spectaculoasă, în care efortul individual spre maximizarea resurselor era structural limitat, utilizarea mai bună a resurselor existente, într-un stil de viață mai organizat și mai satisfăcător părea a fi o cale importantă de maximizare a calității vieții. Stilul de viață putea reprezenta o resursă importantă a calității vieții. Resursele, chiar modeste oferite de economia socialistă, puteau fi utilizate mai bine sau mai prost. Era aici un spațiu de creștere a calității vieții prin amplificarea competențelor individuale. În plus, în fața forțelor destructive sociale, stilul de viață era încă o sferă a construcției pozitive care putea ține piept proceselor de disoluție socială.

Criza anilor '80 avea să spulbere însă orice speranță, inclusiv cea în sfera calității vieții și a stilurilor de viață.

România după 1989

După Revoluția din 1989, calitatea vieții era una dintre temele posibile de cercetare pe care relansarea sociologiei le avea în față. Faptul că exista o tradiție de cercetare era un atu, dar probabil nu unul hotărâtor. Un context favorabil pentru relansarea studiilor de calitate a vieții imediat după revoluție l-au constituit speranțele și iluziile Revoluției înseși. Se spera că imediat se vor elibera o serie de resurse suplimentare care vor crește calitatea vieții. Problema era cum vor fi ele orientate. Poate lucrul cel mai important era speranța într-o reconstrucție socială rațională și globală. Era o altă iluzie generată de orice ruptură socială: colectivitatea va deveni activă în proiectarea propriei sale schimbări, iar un program orientat de ideea calității vieții era deosebit de promițător. Constituirea Institutului de

Cercetare a Calității Vieții (ICCV) în cadrul Academiei Române a reprezentat un fapt cu implicații importante pentru evoluția ulterioară a tematicii. Pentru prima oară se crea o perspectivă unică: o abordare globală a calității vieții, în care analiza *bunăstării subiective*, tematica standard a analizelor sociologice anterioare, să se îmbine cu analiza configurației obiective a veniturilor și consumului. Și, în fine, să fie adăugată perspectiva politică a bunăstării: calitatea vieții ca obiectiv al politicii sociale. Noul institut, încă de la începuturile activității sale, a dezvoltat aceste trei perspective distincte: bunăstarea subiectivă, resursele economice și politica socială. Și alți indicatori ai calității vieții – starea de sănătate, criminalitatea etc. – urmau a fi adăugați.

Din acest program de cercetare, dinamica configurației societății românești a accentuat inevitabil unele componente. În primul rând, căderea economică generată de tranziție a făcut ca în mod special critice să fie veniturile și politica socială de corectare a distribuției veniturilor, mai ales în ceea ce privește segmentele sărace. Nu este întâmplător că trei programe majore de cercetare au fost lansate de la începutul activității institutului:

Programul 1: Diagnoza calității vieții, reprezentând o reluare în noul context a preocupărilor anterioare. Începând chiar cu 1990, anual, până în 2000, s-au realizat diagnoze ale calității vieții, utilizând un instrument standardizat. Diagnoza anuală a calității vieții reprezintă o bază de date unică, realizată într-o perioadă de extrem de rapide schimbări social-economice.

Programul 2: Standardul de viață și diagnoza sărăciei. O atenție specială a fost acordată standardului de viață (venituri, consum, condiții de locuit) ca o componentă centrală a calității vieții. Fiind evident, de la început, că tranziția va afecta calitatea vieții în mod special prin resursele economice ale standardului de viață, că sărăcirea va reprezenta cel mai important cost al schimbărilor declanșate, încă din 1991 s-a lansat un program de cercetare referitor la dinamica și distribuția veniturilor, cu accent special pe diagnoza proceselor de sărăcire. Pentru că statistica din acea perioadă nu oferea date reprezentative asupra standardului de viață al populației, un set de trei cercetări empirice au fost realizate pe eșantioane reprezentative național: 1991, 1993, 1994. Pe baza acestor cercetări a fost publicat un prim raport asupra stării sărăciei (1993) și, în 1995, o carte de diagnoză amplă a dinamicii și configurației sărăciei.

Programul 3: Politici sociale. În contextul tranziției, politicile sociale au apărut de la început ca fiind o variabilă-cheie în promovarea calității vieții. Pe de o parte, era necesară o regândire a statului bunăstării în noua societate care se construia, iar pe de altă parte, intervenția statului era vitală în asigurarea unei tranziții protejate social. În 1993 a fost publicată de către institut prima strategie de reformă a sistemului de protecție socială. Cercetările în domeniul politicilor sociale au reprezentat o direcție

importantă a activității institutului, concretizată într-o serie de cărți și studii, în două programe de masterat și un program de doctorat, realizate în parteneriat cu Universitatea București.

Într-o vreme atât de tulbură ca aceea a tranziției, preocupările de calitate a vieții trebuia dezvoltate și în direcția analizei situației unor grupuri sociale cu riscuri speciale. În cadrul institutului, o atenție specială a fost acordată copilului, populației de romi și vârstnicilor. Mereu perspectiva analizei a fost cea globală a calității vieții: îmbinarea diagnozei condițiilor de viață cu analiza politicilor sociale de suport.

Studiile de stil de viață, deși încercate de multe ori, se pare că nu au fost încurajate de dinamica contextului social. Tranziția nu a fost un timp al construcției liniștite a vieții personale, a concentrării asupra stilului de viață. Trăim într-o societate stresată, în care direcția cea mai importantă a devenit, la o limită, lupta pentru un standard minim decent de viață, iar la cealaltă limită, acumularea primitivă, într-un context istoric târziu, a bogăției. O asemenea configurație de orientări sociale a presat ca studiile de calitate a vieții să fie atrase spre standardul economic de viață și politica socială percepută ca cel mai important instrument de protecție socială a colectivității în procesul dramatic al transformărilor social-economice.

Ce se poate prevedea în legătură cu evoluția viitoare a tematicii calității vieții?

Într-un mod paradoxal, dacă preocupările de calitate a vieții au fost asociate cu explorarea resurselor și direcțiile noneconomice ale vieții, tranziția a reorientat interesul spre infrastructura economică a vieții și spre politicile sociale centrate pe protecția minimală a standardului de viață.

Căderea economică dramatică a împins, pentru cea mai mare parte a populației, pe primul plan asigurarea condițiilor de supraviețuire, iar pentru clasa mijlocie atingerea unui nivel decent de viață, prin eforturi accentuate, implicând de regulă supramuncă și un grad ridicat de stres.

La rândul său, guvernarea a încercat să găsească soluții la problemele extrem de complexe, adesea în situații disperate: pe de o parte, cum să asigure o reformă a economiei, oprind procesul de dezagregare și încercând să relanseze creșterea, iar pe de altă parte, să asigure un standard minimal de viață, pentru o masă imensă a populației. Este de așteptat ca în acest context tema calității vieții să devină o formulare abstractă, care nu ocupă nici un loc, poate doar întâmplător, marginal, în discursul politic practic.

Un anumit reflux al preocupărilor de calitate a vieții s-a înregistrat și în societățile occidentale dezvoltate, ca efect al combinării altor tipuri de factori: pe de o parte, stresul marcat al unei economii înalt competitive, iar

pe de altă parte, internalizarea pulverizată a unor subobiective ale calității vieții în politica curentă. Accentul pare a cădea și aici pe realizarea unor standarde minimale în diferite sfere ale vieții și mai puțin pe abordarea umanistă globală de care conceptul de calitate a vieții este legat.

Pentru moment, la nivel mondial, tematica calității vieții pare a-și fi pierdut din atractivitatea ei ca nucleu al unui program de umanizare globală a societății. Cel puțin în această cută a istoriei societății. Ea subzistă ca o temă de cercetare sociologică, care poate prezenta un interes profesional special, dar fără rezonanțe importante în programele de dezvoltare socială propriu-zisă.

S-ar putea considera că relansarea calității vieții ca tematică centrală a preocupărilor globale va avea loc în anumite condiții speciale:

a. O lume scăpată de stresul confruntărilor militare, terorismul fiind un nou tip de amenințare distructivă care va bloca generarea unor preocupări globale de dezvoltare umană.

b. O lume eliberată de stresul unei competitivități brutale, în care un larg segment îl reprezintă cei care pierd, iar câștigătorii de azi pot fi cei care vor pierde totul mâine.

c. Intrarea într-un nou ciclu al dezvoltării social-umane. În prima ei fază de lansare, tematica calității vieții a generat un nou tip de abordare globală care ulterior a tins să se pulverizeze în procesul ei de convertire în subobiective. O anumită epuizare a centrării pe subobiective ar putea genera un nou tip de criză a asamblării obiectivelor sectoriale în obiectivul global al calității vieții. De data aceasta, calitatea vieții nu va mai apărea ca un principiu generator de subobiective specifice (cum trebuie organizate diferitele sfere ale vieții pentru a crește calitatea globală a vieții), ci ca un nucleu globalizator: cum trebuie asamblate diferitele subobiective care sunt în mare măsură asimilate în funcționarea sistemului social real, în așa fel încât să se maximizeze obiectivul global.

În plus, calitatea vieții trebuie să devină un concept care să se extindă de la situațiile individuale de viață la cele colective. El va trebui să fie asimilat organic în cadrul politicii sociale: politica calității vieții va avea în vedere asamblarea politicilor sectoriale într-un obiectiv politic global al creșterii calității vieții.

Ioan Mărginean

SEMNIFICAȚIA CERCETĂRILOR DE CALITATE A VIEȚII

1.1. Începuturile cercetărilor de calitate a vieții

Dacă avem în vedere problematica generală a cercetărilor sociale (sociologie, antropologie, psihologie socială), observăm că, într-un fel sau altul, toate implică aspecte legate de viața oamenilor. Nici nu s-ar putea proceda altfel. **Rațiunea efectuării de cercetări sociale este aceea de a cunoaște viața oamenilor.** Cu toate acestea, deși pare paradoxal, studiile propriu-zise de calitate a vieții au apărut relativ târziu în istoria cercetărilor sociale. Într-adevăr, contrar tentațiilor de a identifica **începuturile cercetărilor efective de calitate a vieții** undeva cu mult timp în urmă, eventual chiar în scrierile antice, exegeții temei în discuție indică **prima jumătate a deceniului al VII-lea al secolului al XX-lea.** Deși termenul ca atare a fost utilizat anterior perioadei menționate, conceptul de "calitate a vieții" a fost lansat mai întâi în SUA, preluat cu rapiditate în Europa și nu numai, datorită atractivității sale, ca sintagmă cu **valoare evaluativă asupra vieții umane**, la nivel individual, comunitar, de grup, societal și planetar.

Fără îndoială că se pot face și s-au făcut de altfel legături între conceptul de calitate a vieții și diferite alte preocupări de abordare a vieții umane. În cele ce urmează vom încerca însă să argumentăm faptul că este vorba de ceva nou, nu atât prin obiectul de cercetare, cât prin **conținutul relevat printr-o paradigmă specifică de abordare**, una care, fără să se conformeze simțului comun asupra ideii de calitate, implică **evaluarea (autoevaluarea) de către populație a propriei sale vieți, prin marcarea unor diferențe de grad, de ordine de mărime.** Acest fapt permite

efectuarea de comparații între calitatea vieții unor comunități sau ale aceleiași comunități la momente diferite de timp. Desigur, nu intenționăm să diminuăm cu nimic valoarea diferitelor cercetări la care s-ar putea face trimitere. Interesul nostru nu se îndreaptă spre constituirea unor ierarhii subiective, dorim pur și simplu să relevăm specificitatea paradigmei de cercetare a calității vieții, în vederea unei cât mai bune receptări a plusului de cunoaștere pe care îl aduce, și, totodată, să prevenim încercările de diluare, până la eliminare a acestei specificități, prin încercările de determinare a unei anumite continuități cu alte cercetări și topirea ei într-o schemă prestabilită.

Anterior perioadei de constituire a conceptului evaluativ de „calitate a vieții” și după aceea, s-au utilizat și se mai utilizează expresii de tipul „viața oamenilor”, „viața popoarelor” sau chiar „calitatea vieții oamenilor”. Contextele în care se utilizează aceste concepte trimit la **noțiuni generale de caracterizare a diferitelor populații, grupuri, comunități, etnii, popoare**. Este de așteptat să fie așa, deoarece conceptul evaluativ de „calitate a vieții” nu acoperă toate instanțele în care se face apel la expresiile, devenite tradiționale, invocate anterior, după cum cercetarea de calitate a vieții nu epuizează nici pe departe aria cercetărilor sociale.

Includerea calității vieții ca pe un obiectiv general al cunoașterii sociologice este remarcabil evidențiată, de exemplu, în ultimul paragraf al lucrării *Imaginația sociologică* (publicată de către C.W. Mills în 1959) . . . „problemele sociologie, dacă sunt formulate în mod adecvat, trebuie să încorporeze, în același timp, încercările de viață individuală, ca și problemele sociale, conflictuale, istoria și biografia, întreaga sferă de cuprindere a complicatelor relații dintre ele. Tocmai în această sferă se desfășoară viața oamenilor și făurirea societăților și tocmai în această sferă imaginația sociologică are șansa de a **distinge calitatea vieții umane** în timpul nostru”. (*sub.m., I.M.*) (traducere Editura Politică, 1975).

Am subliniat expresia „calitatea vieții umane” nu pentru a atrage atenția că la Mills s-ar origina începuturile studiilor de calitate a vieții, ci pur și simplu pentru că el vorbește despre calitatea vieții umane ca de un obiectiv general al cunoașterii în sociologie. În fapt, el nici nu este preocupat de conceptul evaluativ de „calitate a vieții” chiar dacă expresiile de acest fel au început să fie tot mai des utilizate, inclusiv în mass-media. Având în minte acest obiectiv general al cunoașterii sociale, s-au putea considera că cercetările de calitate a vieții sunt cercetări sociologice și nimic mai mult. Și totuși, sunt argumente potrivit cărora **paradigma calitatea vieții** nu este una limitat sociologică, ea **este mai degrabă una interdisciplinară**. Un fapt este dincolo de orice îndoială, și anume că nu numai sociologii realizează studii de calitate a vieții, deși ei au avut contribuții importante încă de la începuturile acestora prin definirea conceptului și a paradigmei de abordare,

precum și prin realizarea de cercetări empirice în domeniu, în afara cărora totul ar fi rămas doar la stadiul de proiect.

Într-adevăr, pe lângă sociologi, sunt interesați de cercetarea calitatea vieții psihologii, economiștii, ecologii, medicii, demografii, antropologii și chiar specialiștii în domeniul tehnicii și al științelor naturii. Un efect pervers al acestui interes cvasigeneral este abordarea de către unii specialiști doar a unor aspecte limitate ale calității vieții, în acord cu interesele disciplinare ale cercetătorilor. Or, pentru o cât mai adecvată abordare a calității vieții, considerăm că este nevoie să se apeleze întotdeauna într-o perspectivă interdisciplinară la suportul general al acestei cercetări, furnizat de sociologie, ca știință a socialului, din care face parte și domeniul calității vieții. Altfel spus, calitatea vieții nu poate fi înțeleasă fără contribuția sociologiei, după cum nici aceasta din urmă nu este suficientă pentru constituirea noii paradigme de cercetare enunțată deja și care este una de tip social.

Constituirea acestei noi paradigme a presupus contribuția și a altor discipline și în primul rând a economiei. Or, acest fapt se produce decisiv în deceniile VI-VII ale secolului al XX-lea. Iată ce scrie, de exemplu, J.K. Galbraith, în lucrarea *The New Industrial State* (apărută în 1967, ca o continuare a alteia din 1958, în care se invocă deja ideea de calitate a vieții), în legătură cu necesitatea emancipării omului de dominația scopurilor economice, pentru a nu permite acestora să dețină un monopol neadecvat asupra vieții în detrimentul altor scopuri mai valoroase: **„ceea ce contează nu este cantitatea bunurilor noastre, ci calitatea vieții”** (*subl.m., I.M.*). De asemenea, pe supracoperta volumului apare și o formulare deosebit de relevantă pentru demersul de față. Ea exprimă acea apropiere a economiei de social și deci și de sociologie, ceea ce a făcut posibilă ulterior cercetarea de calitate a vieții. Se spune că avem de-a face cu **„o examinare proaspătă și lucidă a societății economice și a calității vieții moderne”** (*subl.m., I.M.*). Ultima parte a citatului este similară obiectivului enunțat de Mills. Evident că nu Galbraith întemeiază studiile de calitate a vieții când publică el lucrarea, în 1967, acestea se afirmaseră deja. Însăși sintagma utilizată de Galbraith se regăsește într-un celebru discurs al președintelui Johnson (1964), iar conceptul evaluativ de calitate a vieții era deja încorporat în discursul științific și politic. Meritul lui Galbraith și al altor economiști este acela că, cerând eliminarea dominației economicului asupra vieții omului, se creează o breșă în teoria economică a statului postindustrial. Ideea este susținută de Galbraith și într-o lucrare mult mai târzie (1996) *The Good Society – The Humane Agenda* (traducere românească 1997, „Societatea perfectă – La ordinea zilei binele omului”) „Societatea bună trebuie să ia în considerare structura instituțională și trăsăturile umane specifice deja conturate, inamovibile”. Prin urmare,

societatea bună (perfectă) este aceea în care există o calitate a vieții oamenilor bună.

Între timp, conceptul evaluativ de „calitate a vieții” s-a conturat pe deplin, deși prima apariție într-un dicționar, semnalată de A. Szalay (1980), s-a produs numai în 1979, ca termen în *Sociological Abstracts*. Această informație este întărită prin reluarea ei ulterioară în alte publicații. Așa este, de exemplu, studiul *Quality of Life Research and Sociology* publicat de K.F. Schuessler și G.A. Fisher în *Annual Review of Sociology*, nr.11/1985. Acești autori consideră că este de așteptat ca pe viitor să sporească interesul sociologilor pentru studierea calității vieții, temă rar prezentă la acea vreme în revistele consacrate de sociologie, deși apăruseră deja multe cărți dedicate temei. La rândul său, Kyriakos S. Markides, în *Encyclopedia of Sociology*, ed. Borgatta și M. Borgatta (1992), dă credit afirmațiilor respective, incluzându-le în ampla prezentare a conceptului de „calitate a vieții”.

Cât privește începuturile propriu-zise de cercetare a calității vieții, există suficiente argumente să le localizăm în societatea nord-americană din perioada amintită, legate de preocupările de a defini **obiectivele naționale** și de măsurare a gradului de realizare a acestora prin intermediul **indicatorilor sociali**. Aceștia din urmă exprimă caracteristici de interes public ale proceselor sociale, vorbindu-se deopotrivă de **indicatori sociali obiectivi** (de stare) și de **indicatori sociali subiectivi** (de percepție și evaluare a stărilor obiective). Or, tocmai **completarea indicatorilor economici cu indicatorii sociali reprezintă începutul propriu-zis al cercetărilor de calitate a vieții**. Trebuie adăugat însă că economiștii au avut un rol semnificativ în promovarea acestei idei. Ideea respectivă nu a apărut atât ca o evoluție implacabilă a interesului de cercetare din diferite domenii, cât ca o **inovație**, o **creație**. Nu credem că se pot determina mai bine semnificațiile conceptului de calitate a vieții dacă îl legăm de anumite preocupări anterioare din diverse științe și nici chiar de specificul lucrărilor în care a fost enunțat și care s-au referit la analiza consecințelor dezvoltării tehnologice (în particular ale programului spațial american), respectiv ale creșterii economice, deoarece semnificația lui se leagă mai degrabă de o nouă stare de atitudine față de problematica umană.

Fără îndoială că este necesar să avem în vedere deopotrivă contribuțiile venite din zona științelor sociale, sociologie, economie, psihologie socială, dar și din aceea a ecologiei, mass-mediei și politicului. Ele sunt însă mai degrabă elaborări ex-post factum, de asimilare a noului concept. Este deosebit de interesant să constatăm cât de firească este această asimilare în domenii foarte diverse, ceea ce spune foarte mult despre relevanța noului concept.

Încercările de atribuire a paternității asupra conceptului evaluativ de

„calitate a vieții” unei discipline sau alteia nu fac altceva decât să ducă la sărăcirea lui de semnificațiile care i se pot conferi și la restrângerea ariei de aplicabilitate, chiar dacă se pot stabili anumite legături, cum ar fi cele cu studiile sociologice și psihosociale asupra fericirii, satisfacției, stilului de viață etc. Trimiterile merg înapoi în timp pentru a se reține lucrarea unor Burgess și Cattrell (1939) *Predicting Success or Failure in Marriage*; ale lui Gurrin, Veroff și Feld (1960) *Americans View Their Mental Health*, a lui Nexgarten, Havighurst, Tobin (1961) *The Measurement of Life Satisfaction*, a lui Cantril (1965) *The Pattern of Human Concerns*.

Alți analiști își îndreaptă atenția spre preocupările ecologiștilor pentru protecția mediului înconjurător sau spre studiile economiștilor asupra standardului de viață, a nivelului de trai, a funcției de utilitate (calitatea vieții fiind asimilată bunăstării), precum și spre studiile medicilor privind recuperarea socială posttratament a bolnavilor.

În fapt, fără a ne reduce la vreunul din domeniile enumerate, cercetarea de calitate a vieții le înglobează pe toate în noua perspectivă. Din acest punct de vedere, într-adevăr, este cu totul eronat să căutăm să limităm cercetarea de calitate a vieții la un domeniu, oricare ar fi acesta: fericire, satisfacție, stil de viață, standard economic, protecția mediului, calitatea vieții de muncă, recuperarea posttratament etc., etc. Situația descrisă, de identificare diferită a surselor de întemeiere a cercetărilor de calitate a vieții, este facilitată întrucâtva de faptul că, așa cum am evidențiat deja, nu avem de-a face cu o operă întemeietoare a noii paradigme, în care aceasta să fie definită explicit, cât mai ales cu contribuții parțiale de-a lungul mai multor ani. Desigur, și tema indicatorilor sociali are o istorie. Astfel, belgianul A. Quetlet (1796-1874), preocupat de teoria omului mediu, publică în 1835, lucrarea *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale*, iar în 1871, *L'antropologie ou mesure des différents facultés de l'homme*. Mult mai târziu, și anume în 1920, A. Niceforo, prin lucrarea *Les indices numériques de la civilisation et du progrès*, considerată de către P. Lazarsfeld o primă încercare de „măsurare a vieții”, ne aduce mult mai aproape de semnificația conceptului de „indicator social”. Vom adăuga aici și faptul, important pentru noi, că aceste lucrări îi erau cunoscute lui Simion Mehedinți, care, la rândul său, în perioada 1926-1928, era preocupat de caracterizarea vieții unui popor prin muncă și uneltele lui.

Mutându-ne peste ocean, constatăm că, în aceeași perioadă, în SUA, președintele Hoover numea o Comisie pentru studierea tendințelor sociale. Președintele Comisiei, W. Ogburn, a publicat anterior, în 1922, lucrarea *Social Change with Respect to Culture and Original Nature*. În 1933 apare raportul comisiei cu titlul *Recent Social Change*.

În perioada postbelică, în anii '60, ideea obiectivelor naționale, declanșează o activitate de mare amploare la nivel politic și științific. Este

timpul în care, pe rând, președinții Eisenhower, Kennedy, Johnson numesc comisii care să definească obiectivele naționale. Concomitent, în universități se desfășoară studii asupra consecințelor dezvoltării tehnice și ale creșterii economice, cu suportul financiar al diferitelor instituții și agenții guvernamentale. Astfel, se constituie acea arie de preocupări din anii '60-'64, în care sunt lansate conceptele de „indicator social” și „calitatea vieții”. În anul 1962 apare primul raport al Academiei Americane de Arte și Științe pentru NASA, referitor la consecințele programului spațial, pentru ca un al doilea raport să apară în 1966. Este vorba de una din cele mai remarcabile lucrări, pentru tema în discuție, cu titlul *Social Indicators*, editor R. Bauer. Autorii principali ai volumului, B. Gross și A. Biderman, prin activitățile lor anterioare, au contribuit la lansarea conceptelor „indicatori sociali” și „calitatea vieții”. În 1966 se ajunsese deja la o largă acceptare a termenilor, inclusiv la nivelul liderilor politici și al unor organizații internaționale (ONU, UNESCO). Componenta politică nu a întârziat să fie prezentă. Într-adevăr, între timp, la începutul anului 1964, este lansat Programul „Marea Societate” de către președintele Johnson. Marea Societate nu este altceva decât una a unei înalte calități a vieții oamenilor.

Reproducem în continuare, după lucrarea citată anterior, câteva pasaje prin care Johnson prezenta programul: „Marea Societate este locul unde ultimul dintre noi va găsi mulțumire și cel mai bun dintre noi poate găsi măreție. Toți vom respecta demnitatea celorlalți și vom admira realizările celorlalți” (*My hope for America, 1964*). „Noi putem deschide ușile învățării, unei munci folositoare și unui binemeritat timp liber nu doar pentru puțini privilegiați, ci le putem deschide la toți. Aceste scopuri nu pot fi măsurate prin mărimea depozitelor bancare. Ele pot fi măsurate numai prin **calitatea vieții populației noastre** (*sub.m., I.M.*). Milioane de americani au acumulat prosperitate și au descoperit că proprietatea singură nu este suficientă. Ei au nevoie de o schimbare pentru a acumula cunoștințe, a atinge frumosul, a se bucura de reușită, de familie și comunitate” (*Remark of the President, 1964*). „Marea Societate presupune nu numai cât de mult și cât de bun, nu numai cum să crezi bogăție, ci și cum să o folosești, nu numai cât de repede mergem, dar și spre ce ne îndreptăm. El propune ca prim test pentru o națiune: calitatea populației sale” (*State of the Nation Message, 1965*).

La rândul său, K. Merckides (*op.cit.*) reține (după Campbell, 1981) un alt pasaj al mesajului prezidențial din 1964: „Sarcina Marii Societăți este să asigure populației mediul, capacitățile și structurile sociale care să le dea acestora o sursă reală de a urmări fericirea lor individuală. Astfel, Marea Societatea este preocupată nu de cât de mult, ci de cât de bine, nu de cantitatea de bunuri, ci de calitatea vieții oamenilor”. Ultima expresie o regăsim preluată de Galbraith în 1967, în contextul teoriei economice.

Este bine cunoscut faptul că în SUA, mai mult decât în orice altă țară a prevalat ideea potrivit căreia creșterea economică este obiectivul fundamental ce trebuie atins în societate, iar prin aceasta devine realizabilă obținerea bunăstării pentru toți. Atașamentul puternic față de acest crez a continuat să se manifeste, deși s-a observat că, în pofida rezultatelor economice remarcabile din perioada postbelică, nu s-a atins un nivel corespunzător de bunăstare pentru întreaga populație. Deși Programul „Marea Societate” nu a fost conceput ca un alt tip de welfare state, el a jucat și un astfel de rol. În această calitate și-a atras și critici din partea adversarilor. Nu acest fapt este însă cel mai important, deși nu sunt de ignorat implicațiile de politică socială. Programul este însă, în primul rând, unul de calitate a vieții pentru întreaga națiune.

Prin conceptul de calitate a vieții se produce apropierea SUA de modelul vest-european al dezvoltării, din perioada postbelică, unde, prin politici sociale de substanță, s-a edificat statul bunăstării sociale, care nici el nu este îndreptat exclusiv către săraci, dar îi cuprinde și pe aceștia în calitate de cetățeni cu drepturi la o viață mai bună.

Prin delimitările pe care le facem, nu urmărim să scoatem problemele săracilor din temele de calitate a vieții, dorim doar să subliniem că nu acestea constituie conținutul de bază al noilor demersuri, prin care aspectele de natură materială sunt aduse la adevărata lor importanță din moment ce sunt confruntate cu o constelație a scopurilor ființei umane.

Tot în anul 1964 apare și volumul *Political and Social Indicators*, editat de B. M. Russett de la Universitatea Yale (lucrarea va cunoaște alte două ediții în 1972 și 1983). Doi ani mai târziu, în 1966, același în care se publică *Social Indicators*, apare și raportul Comisiei Naționale asupra tehnologiei, automatizării și progresului economic, în care se analizează un sistem de contabilitate socială, preluat ulterior în raportul social al Departamentului de Educație, Sănătate și Muncă din anul 1969, *Toward a Social Report*. O sumă de sociologi și economiști au fost implicați în aceste lucrări cum ar fi: D. Bell, *The Idea of Social Report*, O. Mancur, *The Plan and Purpose at Social Report* (ambele studii publicate în *Public Interest* 1969), sau O. D. Duncan *Toward Social Reporting*, (Sage, 1969) (a se vedea și G. Lucuț, teză de doctorat, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 1996).

În anii '70 apar și alte lucrări prin care, practic, se consolidează noul demers de cunoaștere. J. Wilson publică, în 1967, lucrarea *Quality of Life in the United States: An Excursion into the New Frontier of Socioeconomic Indicators*. La rândul lor, francezii J. Delors (cu lucrarea *Les indicateurs sociaux*), B. Jouvenal și alții sunt pionierii europeni a ceea ce avea să devină o adevărată mișcare internațională privind indicatorii sociali și de cercetare a calității vieții.

Se organizează reuniuni științifice, dintre care unele sponsorizate de ONU, pe tema indicatorilor sociali și a calității vieții. De fapt, Organizația Națiunilor Unite, prin instituțiile sale, se manifestă ca un mediu de suport pentru cercetarea indicatorilor sociali, inclusiv prin publicarea de manuale. Din 1974 apare revista *Social Indicators Research*, (editor principal A. Michalos).

Între „pionierii” acestei mișcări, pe lângă numele deja citate, se numără K. Land, W. Moore, E. Sheldon, A. Campbell, P. Converse, W. Rodgers, R. Quinn, F. Andrews, S. Withey, S. Seashore și mulți, mulți alții.

La rândul lor, și cercetătorii români sociologi, economiști, psihologi etc. se înscriu în acest nou val încă din primii ani ai deceniului al VII-lea, prin lucrări și articole în revistele de specialitate (vezi Studiu introductiv și la Addenda).

1.2. Calitatea vieții și indicatorii sociali

Definițiile întâlnite în literatura de specialitate converg spre a sublinia caracterul complex al calității vieții. Astfel, într-una din primele lucrări de amploare dedicate indicatorilor sociali și calității vieții se subliniază atât caracterul pragmatic al demersului de procurare a informației pentru a ști dacă lucrurile merg bine sau rău, din punct de vedere social, al vieții populației, cât și multitudinea elementelor ce trebuie avute în vedere: participare, afecțiune, status, respect, putere, securitate, libertate, autorealizare, frumusețe, creativitate (R. Bauer, ed., 1966).

Având și o finalitate practică, în sensul că indică ce poate face omul (colectivitatea) pentru a schimba și îmbunătăți condițiile de viață, conceptul are un pronunțat caracter **evaluativ**. El subsumează nu numai condițiile de viață (natură, habitat, menajul gospodăriei, relațiile sociale, asistența sanitară, educația, timpul liber, resursele economice, condițiile de muncă, posibilitățile de participare, calitatea administrației), corespunzătoare diferitelor domenii ale vieții (biologică, de muncă, familie, grup social etc.), ci și indicatorii-criterii de evaluare, de percepție a stărilor obiective și de satisfacție.

Domeniul calității vieții poate fi definit prin **ansamblul elementelor** care se referă la situația fizică, economică, socială, culturală, politică, de sănătate etc., în care trăiesc oamenii, **conținutul și natura activităților** pe care le desfășoară, **caracteristicile relațiilor și proceselor sociale** la care participă bunurile și serviciile la care au acces, **modelele de consum adoptate, modul și stilul de viață, evaluarea împrejurărilor și rezultatelor activităților care corespund așteptărilor populației, precum și stările subiective de satisfacție/insatisfacție, fericire, frustrare** etc.

Indicatorii sociali reflectă anumite trăsături ale fenomenelor și proceselor sociale, fiind totodată elemente ale acțiunii practice. Ei exprimă atât starea obiectivă a sistemelor sociale -, structura (alcătuirea, relațiile), funcționalitatea și performanța -, cât și starea subiectivă (satisfacția, insatisfacția) a acestora (C. Zamfir, 1976).

În elaborarea indicatorilor sociali se au în vedere cerințele de informare, precum și nevoile de organizare și conducere la un anumit nivel de structurare socială (unități economice, colectivități teritoriale, națiuni).

Pentru ca un element să poată deveni indicator social, trebuie supus unei cercetări sistematice, pentru a se determina în ce măsură poate îndeplini cu succes diferite funcționalități (atribuții) ale indicatorilor sociali, cum ar fi:

a) mijloc de informare privind starea unui domeniu social de interes, un mijloc de diagnoză socială;

- b) mijloc de cercetare a obiectivelor social-politice într-un domeniu sau altul;
- c) mijloc de analiză, evaluare și interpretare a diferitelor fenomene, relații, procese sociale și acțiuni sociale;
- d) instrument al prognozei dezvoltării sociale;
- e) mijloc de concretizare a unor obiective dintr-un domeniu sau altul;
- f) mijloc de urmărire (măsurare) a schimbărilor intervenite în evoluția fenomenelor respective (schimbări „naturale” sau provocate), evidențierea tendinței și a consecințelor unei anumite acțiuni întreprinse.

Astfel, dacă oricărui indicator *i* se cere să fie relevant în raport cu indicatul său, în plus, unui indicator social *i* se mai cere să fie funcțional în planul conducerii și al acțiunii practice, să poată fi utilizat drept instrument al acesteia din urmă. Or, pe de o parte, nu toți indicatorii pot îndeplini o astfel de funcție, iar pe de altă parte, nici nu ar fi economic ca toți acești indicatori să fie utilizați drept indicatori sociali pentru care să se culeagă date în mod sistematic și pe colectivități mari, ceea ce ar reclama un mare volum de muncă; totodată, utilizarea lor efectivă ar fi deosebit de dificilă. Selecția indicatorilor sociali pentru un domeniu dat se realizează în acord cu un set de criterii:

- a) valoarea informativă a indicatorilor;
- b) relevanța indicatorilor pentru activitatea practică la diferite niveluri de organizare socială;
- c) existența bazei informaționale pentru indicatorii respectivi sau posibilitatea creării ei;
- d) posibilitatea organizării culegerii de date care să permită obținerea informațiilor, în dinamică, pentru indicatorii selectați;
- e) posibilitatea asamblării indicatorilor într-un sistem, constituind modele descriptive și, totodată, aplicative ale domeniului pe care îl reprezintă.

După cum se observă, o parte a acestor criterii vizează planul cunoașterii propriu-zise (a și e), o altă parte (b) se referă cu precădere la domeniul acțiunii practice și al deciziei, iar ceilalți (c și d) se adresează mai ales mijloacelor tehnice (echipamentului), resurselor materiale și umane disponibile pentru realizarea și întreținerea unui sistem informațional corespunzător.

Experiența cercetărilor sociale evidențiază faptul că nu se poate concepe elaborarea indicatorilor relevanți pentru un anumit sector al vieții sociale atât timp cât se rămâne în planul uneia din laturile procesului de cunoaștere științifică. În fapt, strategia elaborării indicatorilor implică atât analiza teoretică (conceptuală) a fenomenelor cercetate, cât și cercetarea lor pe cale empirică, accentul fiind pus pe un aspect sau altul, în funcție de

sarcinile ce urmează să se realizeze și de nivelul de cunoaștere a fenomenelor respective. Există, astfel, două modalități complementare de elaborare a indicatorilor:

- a) dinspre teorie spre cercetare empirică;
- b) dinspre empiric spre construcția teoretică.

În cadrul activității de elaborare a indicatorilor relevanți, distingem o latură formală, în mare parte standardizată (de exemplu, schema lui Lazarsfeld), și o latură de conținut, care influențează însuși demersul tehnic. În acest sens, se cuvine subliniat faptul că o paradigmă de elaborare nu conduce automat la obținerea indicatorilor relevanți. Ea evidențiază numai activitățile ce se realizează, are deci un rol euristic, fiind un îndreptar al cercetării. Parcurgerea efectivă a operațiilor prescrise depinde de o multitudine de elemente teoretice și individuale specifice fiecărui cercetător, de unde și diversitatea soluțiilor propuse pentru același domeniu al realității sociale.

Un inventar sumar al acestor activități sau etape ale elaborării indicatorilor sociali ar putea fi următorul:

- a) definirea domeniului cercetat (analiza conceptuală);
- b) determinarea obiectivelor pentru care se elaborează sistemul de indicatori sociali;
- c) nivelul de organizare socială la care se referă;
- d) specificarea conceptelor, prin determinarea subdomeniilor principale ale fenomenului respectiv (dimensiunile);
- e) elaborarea schemei operaționale (descriptive) prin stabilirea indicatorilor plauzibili, care răspund atât domeniului, cât și obiectivelor propuse;
- f) culegerea datelor pentru indicatorii empirici;
- g) analiza indicatorilor: putere de discriminare, de conținere și respingere în raport cu indicatul, spațiu de nedeterminare, independență, relevanță, normalizare, standardizare;
- h) analiza relațiilor dintre indicatori (omogenitate, consistență internă);
- i) selectarea indicatorilor sociali optimi în raport cu criteriile enunțate anterior (validitatea externă, interșanjabilitatea);
- k) implementarea sistemului de indicatori sociali;
- l) utilizarea (funcționarea) sistemului – instituționalizarea.

La nivel mondial au fost inițiate ambele lucrări consacrate indicatorilor sociali. Dintre aceste abordări, ne vom referi la manualul ONU pe tema indicatorilor sociali.

Manualul ONU își propune să fie un ghid pentru construcția

sistemului de indicatori sociali în orice țară, urmărindu-se anumite particularități în funcție de nivelul dezvoltării economico-sociale (*Handbook on Social Indicators*, New York, United Nations, 1989). Redăm în continuare lista domeniilor și problemelor recomandate a fi avute în vedere: populația – mișcarea naturală, migrația internațională, structuri demografice, grupuri naționale și etnice; așezările și locuința – distribuția geografică a populației, arii urbane și rurale, stoc de locuințe și construcția de noi locuințe, apa și instalațiile sanitare, chiriiile și cheltuielile cu locuința, consum de energie în domeniul casnic, transportul; gospodărie și familie – mărimea gospodăriei, consumul, căsătoriile, divorțurile, fertilitatea; sănătate și servicii sanitare – mortalitate și morbiditate, handicapați, boli, servicii de sănătate, resurse, nutriție, consum de alcool și tutun; învățământul și educația – nivel de pregătire și analfabetism, cuprinderea școlară, educația adultului, pregătirea profesională, costuri; activitatea economică – participarea forței de muncă, populația inactivă, ocuparea, șomajul, beneficiile muncii, condiții, nivel de calificare; grupuri sociale economice și mobilitatea socială – structura ocupațională; mobilitatea intra și intergenerațională; venit, consum, avere – nivelul, creșterea și compoziția venitului gospodăriei, nivelul, creșterea și compoziția consumului, distribuția venitului și a consumului, nivelul și distribuția averii; securitatea socială și servicii - protecția împotriva pierderii veniturilor, utilizarea și importanța protecției; timp liber, cultură și comunicare – utilizarea timpului liber, timpul liber și activitățile culturale, facilități, cheltuieli, mijloace de comunicare în masă; ordinea publică și siguranța individului – frecvența și severitatea delictelor, caracteristicile și tratamentul aplicat delicvenților, instituțiile justiției, personalul.

În raport cu preocupările anterioare (un prim manual apărea în 1978), au fost introduse elemente noi, cum ar fi: migrația internațională (la capitolul populație), handicapații, consumul de alcool și tutun (sănătate), abandonul școlar (educație), șomajul, populația inactivă (economic), distribuția averilor (venit), protecția economică (securitate socială). De asemenea, se recomandă să fie avute în vedere patru grupuri speciale de populație – femei, bătrâni, tineri și handicapați, după cum este considerată necesară o extindere a listei de domenii pentru a cuprinde și mediul natural, relațiile sociale și activitățile politice.

Un sistem de indicatori sociali trebuie să întrunească mai multe criterii: să fie cuprinzător și activ totodată, să fie relevant pentru situația actuală, dar și pentru evoluția viitoare a societății. Acesta va cuprinde statistici, precum și informații rezultate din cercetările concrete, care sunt în măsură să furnizeze date la nivel de individ și gospodării (mult mai relevante decât valorile medii, ce se calculează pe baza statisticilor globale). Este, într-adevăr, bine cunoscut inconvenientul analizelor globale, tocmai datorită gradului scăzut de precizie în ceea ce privește inferențele ce

se pot efectua. De exemplu, indicatorii dezvoltării, cum ar fi produsul intern brut (PIB), venitul național sau alții asemănători, nu pot exprima cu acuratețe starea reală a condițiilor de viață ale populației, valorile medii putând acoperi situații foarte diferite, de la distribuția relativ echitabilă a bunurilor și serviciilor la cazuri de discriminare și existența unor grupuri defavorizate. De altfel, tocmai în legătură cu necesitatea coborârii analizelor la nivel de individ și gospodărie familială s-au dezvoltat cercetările de calitate a vieții.

Indicatorii generali nu pot exprima costurile dezvoltării, nici efectele negative, în măsura în care o parte din investiții sunt destinate tocmai eliminării acestor efecte, dar, la nivel global, ele contează ca element pozitiv care contribuie la sporirea valorilor PIB. Prin urmare, o economie dezvoltată, cu valori înalte ale PIB per capita, nu indică automat o calitate înaltă a vieții pentru toți cetățenii și în privința tuturor aspectelor implicate. Deși relevanți, se constată că indicatorii bunăstării nu încorporează o serie de date, cum ar fi: poluarea, sărăcia, lipsa de securitate personală, criminalitatea, alcoolismul etc. Or, aceste elemente și altele de tipul lor afectează nivelul calității vieții și se impun a fi cunoscute. Fără îndoială că abordările globale nu sunt lipsite de semnificație; dimpotrivă, ele sunt absolut necesare pentru înțelegerea unor procese și desprinderea de concluzii pertinente, cu condiția să se dispună de informații relevante. Aceste cerințe pot fi satisfăcute prin efectuarea cu regularitate a recensămintelor generale ale populației și o statistică oficială curentă de înaltă calitate.

Adesea se deosebesc patru niveluri de indicatori, și anume: economici, sociali, de calitate a vieții și de politici publice: indicatorii economici măsoară condițiile economice ale bunăstării sociale; indicatorii sociali redau statistici și date de cercetare privind condițiile obiective ale bunăstării sociale și consecințele lor; indicatorii calității vieții se ocupă de reacțiile subiective ale oamenilor la procesele economice și sociale, afective și cognitive, atitudinile, modelele comportamentale, evaluările (E. Hankiss, 1983); cei de politici publice sunt adaptați cerințelor acțiunii practice și măsurării efectelor acestor acțiuni (M. Blumer, 1988; M. Poenaru, 1998).

Un proiect cu totul deosebit de utilizare a indicatorilor economici și sociali este acela al PNUD, referitor la măsurarea gradului de dezvoltare umană a țărilor. Este vorba de rapoartele dezvoltării umane publicate începând cu anul 1990, cu date pentru toate țările lumii. Procedura de lucru constă în construcția indicelui dezvoltării umane (o măsură compozită) pe spațiu de la 0 la 1. Se ia în considerare **dezvoltarea economică**, exprimată în PIB, USD la paritatea puterii de cumpărare (ajustat pentru țările puternic dezvoltate), **educația** (gradul de cuprindere școlară și gradul de

alfabetizare) și **speranța de viață la naștere**. Începând cu anul 1995, în România se publică un *Raport național al dezvoltării umane*.

În aceeași arie de preocupări, semnalăm utilizarea indicatorilor economici și sociali în analiza capitalului social, a dezvoltării comunitare și regionale (D. Sandu, 1999), precum și în multe alte domenii, de la cercetarea calității serviciilor de asistență socială, sanitară, culturală, de educație la studierea democrației, respectarea libertăților și drepturilor omului.

Cât privește sistemul de indicatori ai calității vieții, pentru a fi cu adevărat operațional, relativ ușor de acoperit cu date și comprehensibil, am elaborat o selecție limitată la 100 de indicatori, chiar dacă domeniul de care ne ocupăm se dovedește a fi extrem de complex. Pentru o dimensiune se specifică, de regulă, până la cinci indicatori, luând în considerare relevanța lor pentru calitatea vieții, relațiile de interșanjabilitate și proprietățile cumulative (sintetice) ale acestora (I. Mărginean, 1991).

1.2.1. Dimensiunile (domeniile) calității vieții

I. Persoana

Societatea modernă a adus în prim-plan omul, nu omul în general, ci fiecare individ în parte, cu propria lui personalitate, cu nevoile, dorințele, aspirațiile, gândurile și activitățile lui, care trebuie să se bucure de libertate, de șanse reale (adesea se spune egale) de realizare în domeniul educațional, profesional, cultural, politic etc., recunoscându-se dependența rezultatelor de capacitate și preocupare, dar și de împrejurări.

II. Populația

Populația constituie subiectul oricărei analize sau cercetări sociale, fie că interesul se îndreaptă spre cunoașterea modului în care trăiește aceasta, fie că se au în vedere structurile sale, activitățile desfășurate, apartenența la diverse grupuri, opiniile și stările de spirit, credințele, nevoile, trebuințele, dorințele, aspirațiile, opțiunile sau alte aspecte ce o pot caracteriza și, prin urmare, devin un scop pentru cercetător.

Din multitudinea indicatorilor din domeniul populației, pentru calitatea vieții au o relevanță deosebită aceia care exprimă procese cumulative, cum ar fi durata medie a vieții sau mortalitatea infantilă.

III. Mediul natural

Impactul negativ al dezvoltării asupra mediului natural a constituit, la începutul anilor '70, un impuls de primă mărime pentru adoptarea și apoi

larga acceptare publică a preocupărilor pentru îmbunătățirea calității vieții prin măsuri de protecție ecologică. Chiar considerat drept o componentă sau numai o premisă a calității vieții, mediul natural este inclus în toate cercetările și analizele acestui domeniu, ca și în programele prin care se urmărește conservarea condițiilor existenței umane. De regulă, sunt evidențiați indicatori care exprimă diverși factori agresivi (zgomot, radiații, substanțe nocive în aer, sol, apă, alimente) și efectele lor asupra organismului uman, proporția populației afectate și percepția condițiilor naturale de viață.

IV. Așezările umane

Calitatea mediului construit, asigurarea unor condiții optime de viață, echiparea cu mijloace tehnice, inclusiv pentru deplasarea de la o localitate la alta, reprezintă alte elemente de luat în considerare în analiza modului cum trăiesc oamenii, de ce facilități dispun. La acest nivel, dimensiunea subiectivă, percepțiile și evaluările devin mai importante: unele persoane preferă tipul de viață rural (în multe cazuri, singurul pe care îl cunosc, pe care l-au experimentat), altele însă se gândesc la o astfel de viață doar pentru vacanțe. Diferențele de echipare tehnică, de posibilități oferite pentru activitatea profesională, de timp liber fac inoperante comparațiile ca atare între marile orașe și alte localități. Cu toate acestea, preferințele populației pentru un mediu rezidențial sau altul, pentru o anumită localitate sunt adesea fără echivoc, astfel că ele nu pot lipsi dintr-o cercetare asupra calității vieții.

V. Locuința

În practica socială s-au impus deja o serie de indicatori prin care se exprimă calitatea și confortul locuinței, gradul de echipare cu mijloace tehnice, începând cu materialele de construcție utilizate, izolarea fonică și termică, protecția față de infiltrațiile de apă, dispunerea pe verticală, suprafața construită și cea utilă, înzestrarea cu surse de energie, instalații sanitare și terminând (poate) cu situarea ei în cadrul localității (centralitatea). Și de această dată apare nevoia unei selecții foarte severe a indicatorilor, luând în considerare în primul rând pe aceia cu o relevanță deosebită pentru calitatea vieții, cum ar fi suprafața locuibilă pe o persoană.

VI. Mediul social

Calitatea relațiilor sociale, măsurată prin indicatori de coeziune, valori general-umane, întraajutorare, solidaritate, moralitate, responsabilitate, toleranță, dar și prin lipsa unor factori de patologie socială sau un nivel cât

mai redus al acestora – delincvență, alcoolism, prostituție, perversiune sexuală -, prezintă o mare importanță pentru viața umană, fie că este vorba de indivizi, fie că se au în vedere grupuri și colectivități de diferite mărimi, inclusiv societatea în întregul său.

VII. Familia

Pentru orice persoană, familia se constituie într-un punct central de referință, adesea singurul suport pentru individ. Situația familiei, solidaritatea și coeziunea acesteia, succesul sau insuccesul în viață al membrilor săi, starea lor de sănătate sunt tot atâtea elemente relevante pentru calitatea vieții populației.

VIII. Ocuparea

Munca este aceea care determină volumul, structura și calitatea bunurilor materiale și spirituale, a serviciilor de care se dispune în societate. Pentru o anumită perioadă a vieții (vârsta activă), munca este un mijloc de asigurare a existenței (deși unele persoane sunt nevoite să-și câștige existența și în afara vârstei active, după cum altele s-ar putea să nu muncească în tot cursul vieții lor). Munca devine și un scop pentru om, în măsura în care ea permite acestuia să-și valorifice o îndatorire prin aplicarea principiului compensației, potrivit căruia orice om trebuie să contribuie – într-un anumit fel și pe măsura capacității lui – la sporirea bunăstării în societatea în care se află și în care el nu poate fi numai un consumator, indiferent de faptul că dispune sau nu de surse proprii de existență. Indicatorii relevanți, din acest domeniu, exprimă gradul de ocupare și dependență, disponibilitatea locurilor de muncă, structura ocupațională, proporția și durata medie a șomajului etc.

IX. Calitatea vieții de muncă

Studiile asupra calității vieții de muncă iau în considerare zeci de indicatori referitori la condițiile, natura și conținutul muncii, timpul de lucru, relațiile de muncă, organizarea, conducerea, recompensele materiale și alte beneficii, rezultatele muncii și satisfacția. În ceea ce ne privește, va trebui deci să ne limităm la un număr restrâns de indicatori, dintre cei mai relevanți.

X. Resurse macroeconomice pentru nivelul de trai

Reflectând nivelul de dezvoltare atins de societate, indicatorii economici de tipul produsului intern brut permit exprimări sintetice ale nivelului de trai. Ei trebuie completați însă cu statistici referitoare la gospodăria și indivizi.

XI. Veniturile

Evidențierea veniturilor populației privește sursele acestora (munca, proprietatea, asigurările, alocațiile bugetare, donațiile) și distribuția lor. O atenție specială se acordă determinării nivelului venitului minim necesar pentru o viață normală (a minimumului social), sub pragul căruia se identifică sărăcia. De aici necesitatea de a raporta veniturile la gospodărie și, în cadrul acesteia, la persoană, luându-se în considerare particularitățile pentru fixarea nivelului venitului minim.

XII. Consumul

Consumul reprezintă una din componentele finale ale nivelului de trai și ale calității vieții. Dincolo de particularitățile care țin de resursele disponibile în zonă, de obiceiurile constituite în timp, de normele culturale și religioase, se pot identifica indicatorii cu valoare comparativă în acest domeniu. Ei exprimă, în unități fizice, valoric sau procentual, consumul de produse și servicii al populației. O atenție aparte se acordă realizării unei nutriții echilibrate, cu evitarea produselor dăunătoare, în special abuzul de alcool și tutun.

XIII. Serviciile pentru populație

Dezvoltarea sectorului terțiar reprezintă un criteriu de apreciere a modernizării economiei și, totodată, o sursă de îmbunătățire a nivelului calității vieții. Pentru populație prezintă importanță diversitatea și calitatea serviciilor disponibile, accesibilitatea din punct de vedere material, apropierea spațială, timpul de așteptare.

XIV. Gospodăria

Dacă familia reprezintă un tip de comunitate umană, aducând în prim-plan relațiile sociale dintre membrii acesteia, gospodăria (care doar rareori reunește pe toți membrii unei familii, putând fi compusă și din persoane aparținând mai multor familii) privește aspectele economice, fiind definită prin grupul de persoane care conviețuiesc împreună pe baza unui buget comun.

Condițiile materiale ale unei gospodării se exprimă prin veniturile curente, economiile realizate, averea de care se dispune, inclusiv bunurile de folosință îndelungată. Experiența de cercetare atestă dificultatea determinării cu precizie a condițiilor materiale ale unei gospodării. Problemele încep chiar cu inventarierea veniturilor licite și cunoașterea economiilor, a averilor de care dispune o gospodărie. S-ar putea obiecta

faptul că aceste elemente nici nu ar trebui să ne intereseze. Totuși, în determinarea eventualelor ajutoare de la bugetul statului, nu pot fi ignorate toate resursele de care dispune o gospodărie, altfel ea poate deveni o profitoare pe seama contribuției celorlalți. Apoi, în studiile asupra nivelului de trai și a stratificării sociale s-a constituit o direcție de cercetare privitoare la distribuția bogăției în societate, iar fără o determinare precisă, acestea riscă să fie o sursă de dezinformare. Pentru obiectivele noastre vom lua în considerare numai înzestrarea gospodăriei cu bunuri de folosință îndelungată, nu numai ca valori medii, ci și ca proporție în totalul gospodăriilor.

XV. Învățământul

Este recunoscut faptul că învățământul și-a multiplicat atribuțiile: funcția generală de socializare-educare-integrare socială este completată cu una de pregătire profesională. Locul învățământului în cadrul studiilor de calitate a vieții privește atât determinarea șanselor de acces la diferite niveluri ale acestuia, gradul de cuprindere și promovabilitate (abandon), cât și nivelul general de educație a populației (stocul de învățământ).

XVI. Asistența sanitară

Serviciile de sănătate oferite populației, accesul la îngrijirea sănătății și costul acesteia, pe de o parte, mortalitatea pe cauze, bolile de care suferă populația, pe de altă parte, se constituie în indicatori relevanți ai calității vieții. În acord cu principiile enunțate anterior, în sistemul elaborat se va include doar o parte a acestor indicatori.

XVII. Cultura

Din perspectiva calității vieții, interesează accesul populației la cultură, serviciile de răspândire a culturii și prestațiile de ordin cultural oferite de către acestea.

XVIII. Asigurările și asistența socială

La acest capitol reunim problematica asigurărilor și asistenței sociale, având în vedere rolul lor în realizarea unei protecții sociale pentru toate categoriile de populație, atât pentru populația activă, cât și pentru grupurile cele mai defavorizate: copiii orfani și abandonați, handicapații, persoanele vârstnice.

XIX. Timpul liber

Evaluarea globală a calității vieții populației nu se poate dispensa de luarea în considerare a facilităților existente pentru petrecerea timpului liber, pentru odihnă și recreere.

XX. Calitatea mediului politic

Virtuțile participative ale mediului politic, de implicare a cetățeanului în actul conducerii, respectarea regulilor democratice ale jocului politic întregesc setul indicatorilor prin care se determină calitatea vieții populației.

XXI. Instituțiile de stat și ordinea publică

Între domeniile de operaționalizare a calității vieții, menționăm și caracteristicile cadrului legal, respectarea drepturilor și libertăților umane, protecția cetățenilor față de eventualele abuzuri ale funcționarilor publici, combaterea manifestărilor de patologie socială.

1.2.2. Lista de indicatori ai calității vieții

Nr. crt.	Specificația	Nivel
I. Persoana		
1.	Starea de sănătate	global, categorii de populație
2.	Rata deceselor prin cauze externe (accidente, violență)	global
3.	Număr de sinucideri la 100.000 de locuitori	global
4.	Starea de mulțumire față de viața de zi cu zi	global, categorii de populație
5.	Securitatea persoanei (evaluare)	global, categorii de populație
II. Populația		
6.	Populația totală a României	global
7.	Rata anuală de creștere a populației României	global
8.	Durata medie a vieții	global
9.	Mortalitatea infantilă	global, categorii de populație
10.	Gradul de îmbătrânire	global, categorii de populație
III. Mediul natural		
11.	Proporția din populația țării ce locuiește în zone puternic poluate	global
12.	Calitatea condițiilor naturale de viață (evaluare)	global, categorii de populație

Nr. crt.	Specificația	Nivel
IV. Așezările umane		
13.	Proportia populației urbane	global
14.	Proportia localităților electrificate	global, medii rezidențiale
15.	Proportia km. de străzi asfaltate din lungimea totală a străzilor	
16.	Dotările și echipamentul edilitar (evaluare)	global, medii rezidențiale
17.	Suprafața spațiilor verzi la 1000 de locuitori (mp)	urban
18.	Calitatea transportului de călători	global, medii rezidențiale
V. Locuințe		
19.	Suprafața locuibilă pe locuitor (mp)	global, medii rezidențiale
20.	Număr de persoane ce revin în medie pe o cameră de locuit	global, medii rezidențiale
21.	Consum de energie electrică în sectorul casnic	global, medii rezidențiale
22.	Proportia locuințelor care dispun de instalație de apă potabilă	global, medii rezidențiale
23.	Confortul locuinței (evaluare)	global, medii rezidențiale, categorii de populație
VI. Mediul social		
24.	Calitatea relațiilor sociale (evaluare)	global, categorii de populație
25.	Încrederea în semenii (evaluare)	global, categorii de populație
26.	Numărul omuciderilor la 100.000 de locuitori	global
27.	Numărul condamnaților prin privare de libertate la 100.000 de locuitori	global
28.	Proportia minorilor delincvenți în grupele de vârstă respective	global
VII. Familia		
29.	Starea de sănătate a membrilor de familie (evaluare)	global, categorii de populație
30.	Starea de mulțumire față de situația familiei	global, categorii de populație
31.	Număr de divorțuri la 1.000 de căsătorii	global, medii rezidențiale
32.	Numărul copiilor abandonați la 1.000 de copii sub vârstă de 16 ani	global
33.	Proportia familiilor monoparentale	global, categorii de populație
VIII. Ocupare		
34.	Proportia populației ocupate	global, medii rezidențiale
35.	Structura populației ocupate pe sectoare de activitate	global, medii rezidențiale

Nr. crt.	Specificația	Nivel
36.	Proporția șomajului în totalul forței de muncă	global, medii rezidențiale
37.	Securitatea locului de muncă (evaluare)	global, categorii de populație
IX. Calitatea vieții de muncă		
38.	Numărul mediu al orelor de lucru pe săptămână	global, ramuri economice
39.	Proporția celor care lucrează în schimbul de noapte	global, ramuri economice
40.	Distribuția salariilor pentru timpul normal de lucru	global, ramuri economice
41.	Proporția populației ocupate care lucrează în condiții vătămătoare	global
42.	Număr de zile de grevă la 1.000 de salariați	global
43.	Număr de zile concediu și nelucrătoare pe an	global
44.	Calitatea condițiilor de muncă (evaluare)	global, categorii de populație
45.	Satisfacția față de muncă	global, categorii de populație
X. Resurse macroeconomice pentru nivelul de trai		
46.	Valoarea PIB pe locuitor (lei, \$)	global
47.	Valoarea fondului de consum pe locuitor (lei)	global
48.	Ponderea în PIB a cheltuielilor de la bugetul de stat pentru domeniile social și cultural	global
XI. Veniturile		
49.	Distribuția veniturilor nete lunare pe o persoană din gospodărie	global, categorii de populație
50.	Veniturile reale pe o persoană (lei)	global, categorii de populație
51.	Nivelul veniturilor raportat la necesitățile gospodăriei (evaluare)	global, categorii de populație
XII. Consumul		
52.	Consumul total pe locuitor (lei)	global
53.	Structura consumului populației (lei)	global
54.	Consumul principalelor produse alimentare pe locuitor (kg): carne (și produse din carne), lapte (și produse din lapte), legume, fructe, cereale, cartofi	global, medii rezidențiale
55.	Consumul de calorii pe locuitor	global, medii rezidențiale
56.	Oferta de produse alimentare (evaluare)	global, medii rezidențiale

Nr. crt.	Specificația	Nivel
57.	Oferta de produse nealimentare (evaluare)	global, medii rezidențiale
XIII. Serviciile pentru populație		
58.	Structura pe categorii a serviciilor	global
59.	Calitatea serviciilor pentru populație (evaluare)	global, medii rezidențiale
XIV. Înzestrarea populației cu bunuri de folosință îndelungată		
60.	Aparate de radio la 1.000 de locuitori	global, medii rezidențiale
61.	Televizoare la 1.000 de locuitori	global, medii rezidențiale
62.	Frigidere la 1.000 de locuitori	global, medii rezidențiale
63.	Mașini de spălat rufe la 1.000 de locuitori	global, medii rezidențiale
64.	Autoturisme la 1.000 de locuitori	global, medii rezidențiale
65.	Proporția locuințelor cu telefon	global, medii rezidențiale
66.	Confortul din gospodărie (evaluare)	global, categorii de populație
XV. Învățământul		
67.	Proporția cuprinderii în școli a copiilor de vârstă școlară	global, medii rezidențiale
68.	Stocul de învățământ	global
69.	Numărul studenților la 10.000 de locuitori	global
70.	Ponderea cheltuielilor pentru învățământ în PIB	global
71.	Calitatea învățământului (evaluare)	global, categorii de populație
XVI. Asistența sanitară		
72.	Număr locuitori la un medic	global, medii rezidențiale
73.	Paturi de asistență medicală la 1.000 locuitori	global
74.	Morbiditatea (număr îmbolnăviri la 1.000 de persoane)	global
75.	Ponderea cheltuielilor cu sănătatea în PIB	global
76.	Calitatea asistenței sanitare (evaluări)	global, categorii de populație
XVII. Cultura		
77.	Număr ore de emisie TV pe săptămână	global
78.	Gradul de acoperire a teritoriului de transmisie radio	global
79.	Număr de exemplare de cărți editate anual ce revin la un locuitor	global
80.	Număr de exemplare de ziare și reviste ce revin la un locuitor	global
81.	Ponderea cheltuielilor pentru cultură în PIB	global

Nr. crt.	Specificația	Nivel
82.	Facilități de ordin cultural (evaluare)	global, categorii de populație
XVIII. Asigurări de asistență socială		
83.	Proporția populației ocupate cuprinse în sisteme de asigurări sociale	global
84.	Proporția populației vârstnice beneficiare de pensie	global
85.	Proporția populației beneficiare de ajutor social	global
86.	Proporția studenților care beneficiază de burse de stat	global
87.	Proporția copiilor sub 16 ani cuprinși în sistemul alocației de stat	global
88.	Ponderea cheltuielilor de asistență socială și familială în PIB	global
89.	Calitatea serviciilor de asistență socială (evaluare)	global, categorii de populație
XIX. Timpul liber		
90.	Numărul locurilor de cazare turistică la 100.000 de locuitori	global
91.	Numărul orelor de timp liber pe săptămână	categorii de populație
92.	Cheltuieli de la bugetul de stat pentru odihnă și tratament, educație, fizică, sport pe locuitor	global
93.	Facilități pentru petrecerea timpului liber (evaluare)	global, categorii de populație
XX. Mediul politic		
94.	Procentul participării la vot	global, categorii de populație
95.	Proporția populației adulte încadrate în partide politice	global
96.	Calitatea conducerii societății (evaluare)	global, categorii de populație
97.	Participarea la luarea deciziilor (evaluare)	global, categorii de populație
XXI. Instituțiile de stat și ordinea publică		
98.	Proporția infracțiunilor pe autori cunoscuți	global
99.	Activitatea instituțiilor administrației de stat (evaluare)	global, categorii de populație
100.	Rezolvarea problemelor populației (evaluare)	global, categorii de populație

În delimitarea dimensiunilor calității vieții s-a respectat principiul independenței locale, ceea ce înseamnă eliminarea suprapunerilor și a redundanței, astfel că fiecare dimensiune are o relevanță proprie semnificativă. Având independența locală, valorile pe care le are o dimensiune sau alta nu se constituie automat în funcție de valorile oricărei alte dimensiuni și nici nu pot fi compensate unele cu altele (veniturile înalte nu suplinesc nivelul scăzut de educație, starea proastă de sănătate sau relațiile conflictuale din familie). Gradul de independență locală variază de la o dimensiune la alta. Unele dimensiuni se pot raporta la un domeniu mai general al calității vieții, cum ar fi cele referitoare la nivelul de trai sau standardul economic. Totuși și în aceste situații particulare continuă să existe un grad relativ înalt de independență locală (la același nivel de venit se identifică modele diferite de consum, de exemplu).

Proprietatea de independență locală este prezentă și la mulți dintre indicatorii de calitate a vieții, cu atât mai mult dacă ei aparțin unor dimensiuni diferite. Datorită naturii specifice a dimensiunilor ce compun diagnoza calității vieții, încercările de construcție a unor indicatori generali compoziți (indecși), care să reunească într-un anumit fel toți indicatorii de diagnoză, cu scopul de a sintetiza informația, au caracter cu totul artificial. Într-adevăr, în astfel de operații ne îndepărtăm de proprietățile empirice reflectate de indicatori, construcțiile respective sunt doar mijloace de analiză, fără corespondent, fie și mediat, în realitatea materială și/sau spirituală cercetată (I. Mărginean, 1992; 2000). Cu toate acestea, sunt încercări de reunire a unora din indicatorii ce aparțin de dimensiuni diferite, unele de mare audiență, cum ar fi indicii de dezvoltare umană (vezi în paginile următoare). Aceste construcții compozite, artificiale, au o anumită valoare pentru comparațiile în timp, pentru a sesiza schimbările sau pentru comparații pe grupuri umane, țări etc. Evident că posibilitatea oricărei construcții de măsurători compozite este condiționată de natura indicatorilor (statistici, opinii), nivelul de raportare (persoană, gospodărie, țară etc.). Însă nu întotdeauna există compatibilitate între măsurători: unele sunt statistici, altele sunt date de cercetare, unele se referă la indivizi, altele la gospodării, comunități sau la nivel de țară. Or, această eterogenitate împiedică construcția de indici compoziți cu relevanță empirică pentru a caracteriza calitatea vieții populației. În consecință, pentru înțelegerea cât mai adecvată a calității vieții, nivelul descriptiv este de importanță hotărâtoare, ceea ce determină, în ultimă instanță, conținutul și modul de expunere a problematicii respective.

Desigur, la calitatea vieții ne putem referi și în alte maniere, nu numai în termenii diagnozei. Aceasta din urmă este însă baza de îndreptățire (susținere), fie și îndepărtată, a celorlalte modalități de raportare, inclusiv a celor filozofice, înalt speculative, dacă se dorește cât de cât menținerea discursului în zona realului și nu se trece în aceea a improvizațiilor pure.

1.3. Noua perspectivă asupra socialului introdusă de cercetările referitoare la calitatea vieții

Cercetările de calitate a vieții se dovedesc a avea o semnificație deosebită pentru o cât mai bună cunoaștere a societății, ca și pentru conturarea unor direcții de acțiune socială orientate spre oameni și așteptate de către aceștia.

Modalitatea de lucru constă în supunerea evaluărilor oamenilor, a stărilor de fapt în legătură cu viața lor. Sunt eventuale aspecte ce caracterizează mediul natural, social, economic, politic, cultural, cele legate de activitățile desfășurate, de coabitarea familială și de propria persoană. Se obține astfel o determinare a „valorii pentru om a vieții sale” (C. Zamfir, 1984).

Evident că apelul la autoevaluările făcute de către populație nu exclude analizele din exterior (evaluările cercetătorilor). Rezultă o schemă complexă de comparare între stările de fapt și cele subiective de percepție și evaluare, dar și între autoevaluări și evaluările externe. De asemenea, prin schema operativă se au în vedere și autoevaluările diferențiate pe grupuri și pe domenii de interes, la anumite intervale de timp.

Prin introducerea acestei noi perspective de cercetare asupra vieții oamenilor, studiile de calitate a vieții au un impact mai general **în planul cunoașterii sociale și al înțelegerii societății omenești**. Nu exagerăm dacă vom considera că avem de-a face în fapt cu o **paradigmă de cercetare socială**. Se pornește de la individ și apoi se trece, prin agregarea datelor, fie la grupurile și comunitățile umane din care fac parte persoanele investigate, fie la societate ca întreg.

Această paradigmă a calității vieții este un exemplu reușit de evitare a capcanei disputelor metodologice de opunere cu obstinție a abordărilor obiective celor subiective, a celor cantitative celor calitative, sau invers, atât timp cât sunt vizate, deopotrivă, cunoașterea stărilor de fapt (indicatori de stare), raportările oamenilor la acestea (indicatorii subiectivi), precum și informații de natură calitativă și cantitativă. Într-adevăr, paradigma calității vieții este una de tip integrator și corespunde unei zone sociale relativ extinse.

Din perspectiva enunțată mai sus, critica de principiu a unui așa-zis pozitivism inerent sociologiei este superfluă, atât timp cât observăm că se dezvoltă mijloace de cercetare care să trateze unitar viața socială.

Pentru a investiga fenomene de natură subiectivă, sociologia nu se topește în psihologie. Cu alte cuvinte, nu devine fenomenologică, interacționist-simbolică sau etnometodologică, pentru că nu ar mai fi

sociologie, dar evident că se poate afla și este bine să se afle în conlucrare cu astfel de demersuri, care își au întemeierea lor, în funcție de domeniul pe care îl cercetează, dar mai ales în funcție de obiectivul urmărit la un moment dat (I. Mărginean, 2000). Or, această necesitate de conlucrare, în sensul de suport pe rezultatele cunoașterii din diferite discipline, este cvasigenerală. O astfel de întrepătrundere a disciplinelor este valorificată în studiile de calitate a vieții, o dată ce se resping abordările unilaterale de descriere din exterior, dar și rezumarea la punctele de vedere strict subiective.

În continuare vom exemplifica, pe câteva direcții de dezvoltare a studiilor de calitate a vieții, modalitățile de îmbinare a perspectivelor obiectiv-subiectiv, cantitativ-calitativ:

a. calitatea habitatului uman

Obiectiv, măsurarea poluării sonore se raportează la un prag de admisibilitate a numărului de decibeli. Prin studiile subiective de percepție vom identifica persoane care reclamă disconfort fizic și psihic la o magnitudine situată sub prag, precum și persoane care, deși nu sesizează negativ niveluri de zgomot înalte (eventual peste pragul admis), sunt afectate în privința sănătății lor.

Includerea mediului natural și a celui construit în studiile de calitate a vieții este pe deplin recunoscută. În unele țări (Franța), însuși conceptul de „calitate a vieții” a fost puternic asociat cu activitatea de protecție a mediului. La sfârșitul deceniului VII funcționa un Minister al Mediului și Calitate a Vieții (F. Andrews; J. Szalay, 1980). La rândul său, calitatea locuirii este o componentă prezentă în cercetările de calitate a vieții, inclusiv prin elaborarea unor indicatori de măsurare (J.O. Wilson, 1967; Danish Bulding Research Institute, Copenhagen, 1975; B-Ch. Liu, 1976).

b. standardul de viață (nivelul de trai)

Indicatorii obiectivi se referă la nivelul veniturilor populației și al cheltuielilor de consum, numărul calorilor și prezența factorilor nutritivi, starea locuinței, bunurile de folosință îndelungată, comportamentul de consum etc. Pe de o parte, vom constata că valorile globale (valori absolute sau medii) ascund adesea diferențieri semnificative între persoane și gospodării și că sunt necesare detalieri pe categorii de populație și pe grupe de venit, structuri de cheltuieli etc. Pe de altă parte, vom câștiga în planul cunoașterii dacă introducem în analiză elemente de natură subiectivă, de natura evaluărilor și satisfacției în raport cu standardul economic. Se va putea astfel determina și rolul unor factori subiectivi în realizarea anumitor valori ale indicatorilor obiectivi, cum ar fi persoane care se mulțumesc cu un venit mic, nefiind dispuse la un efort suplimentar pentru a-și spori veniturile, orientarea spre consum și ignorarea necesității îmbunătățirii confortului locuinței etc.

Și studiile referitoare la standardul de viață sunt larg reprezentate în cercetările de calitate a vieții. Menționez ca realizări deosebite: Lista de indicatori sociali OECD (1970); Cercetarea comparativă asupra nivelului de trai și a inegalității în țările nordice (1984) cu 33 de indicatori. Pentru România, semnalez sistemul de indicatori (282 de indicatori, grupați pe opt domenii) ai Direcției Centrale de Statistică (*Revista de statistică* nr.7/1986, iar mai recent cercetările Institutului Național de Statistică și Studii Economice, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Institutul de Economie Națională) și ale altor institute și colective de cercetare (*Bugete de familie* și apoi *Ancheta integrată în gospodărie*, INS; *Diagnoza calității vieții*, ICCV).

c. starea de sănătate a populației și serviciile medicale

Indicatorii obiectivi exprimă starea de morbiditate, cauzele de deces, înzestrarea cu personal de specialitate și cu anumite utilități (număr de persoane la un medic, număr de paturi de spital la 1000 de locuitori). Indicatorii subiectivi ne permit să sesizăm aspecte de tipul accesibilității reale la serviciile medicale, calitatea relațiilor medic-pacient și a prestației medicale, precum și elemente ale calității vieții pacienților.

Studiile de calitate a vieții în domeniul sănătății sunt cel mai mult reprezentate în Marea Britanie și SUA, dar și în alte țări, cum ar fi Germania, Franța (S. Balddwin, Ch. Godfrey, 1994;. I. Guggennoas-Holzmann, 1995) cu accent pe calitatea timpului de supraviețuire a beneficiarilor de tratamente medicale.

d. performanța unor instituții publice

Obiectiv, aceasta se exprimă prin indicatori care operaționalizează conținutul activităților desfășurate de către instituțiile publice și se exprimă procentual cazurile rezolvate din totalul cazurilor sesizate, durata medie de rezolvare, costul mediu pe caz; la rândul lor, percepțiile redau popularitatea instituției, imaginea publică etc.

e. zonele de calitate a vieții

De această dată avem de-a face cu o strategie aparte față de cele expuse anterior. Pentru acest motiv o expunem aici succint. Strategia în discuție îmbină datele de recensământ referitoare la o anumită zonă de locuit, structura consumului de bunuri și servicii, precum și rezultatele unor anchete privind diferite aspecte de ordin social, politic, cultural.

Începutul se situează în SUA, o dată cu introducerea codurilor poștale în 1962 (*ZIP - Zone Improvement Plan*), care mai târziu s-au dovedit a fi extrem de importante și în alte domenii, nu numai pentru expedițiile poștale, din moment ce s-a organizat culegerea de date statistice și prelucrarea lor pe zone teritoriale, în care codurile poștale reprezintă de fapt nivelul al treilea. La primul nivel se situează circumscripția de recensământ cu 340 de gospodării. La cele peste 86 milioane de gospodării existente în

SUA s-au creat 254.000 de circumscripții. Urmează apoi 68.000 de regiuni de recensământ (câte 1270 de gospodării) și de-abia apoi zonele poștale în număr de 36.000 (cu 2320 de gospodării). În fine, teritoriul țării mai este împărțit în 200 de zone comerciale TV. Existența și ținerea evidenței datelor statistice, îmborsăvirea lor, practica anchetelor de opinie, dotarea tehnică și ingeniozitatea oamenilor au condus la un sistem deosebit de interesant și util totodată de zone de calitate a vieții.

Vom prezenta mai în detaliu modul de lucru, așa cum este relatat de către Michael I. Weiss în lucrarea sa intitulată *The Clustering of America* (1991). În anul 1974, un cercetător social, Jonathan Robin, devenit mai apoi om de afaceri prin utilizarea creației sale și cunoscut ca „rege al codului poștal”, a fost cel care a pus în relație codul poștal cu o serie de date demografice, sociale, ocupaționale, obținute din recensământul populației, precum și cu date privind consumul de bunuri și servicii. Prelucrarea informațiilor prin procesul cluster a condus la 40 de tipuri de stiluri de viață. El pretindea a putea spune ce mănâncă, ce bea, ce mașină conduce și chiar ce opțiuni politice are o persoană ce aparține unui anumit stil de viață. Autorul PRIZM (Potențial Rating Index for Zip Market) a înființat o companie, imitat apoi de alții, ce furnizează informații clienților pentru a-și plasa produsele, de la automobile la ziare, și chiar pentru a-și organiza campaniile electorale. La rândul său, Weiss mărturisește că a fost intrigat de implicațiile culturale ale acestor 40 de stiluri de viață, de acest nou mod de a privi națiunea „nu ca 50 de state, ci 40 de tipuri de vecinătate, fiecare cu granițe distincte, valori, obiceiuri de consum și preferințe politice” (p. XII). Sunt în fapt 40 de zone de calitate a vieții (ZQ - Zip Quality) ce se dovedesc în stare să „răspundă” la întrebări referitoare la diferite alte fenomene sociale și culturale. Ele sunt alcătuite din zone ale marilor aglomerări urbane, diferite arii rurale sau numai localități rurale, răspândite, deși inegal, pe întreg teritoriul țării. În acest fel se dovedește că oamenii care pot locui la mii de kilometri unii de alții să aibă același tip de vecinătate, având mai mult în comun decât cu unele persoane care locuiesc la numai câțiva kilometri de ei. Dincolo deci de faptul că alegerea unui anumit tip de mașină sau adoptarea unei anumite poziții politice pot fi puse în legătură cu acest tip de vecinătate, cum mai sunt denumite zonele de calitate a vieții, cu utilitate în marketing și comunicare de masă, apare a nouă hartă a țării. Zonele de calitate a vieții sunt ordonate în funcție de bunăstare, după valoarea venitului anual al gospodăriei, valoarea locuinței și nivelul pregătirii școlare, care sunt relevante și pentru tipul de ocupație, așa cum a dovedit recensământul populației din anul 1987.

Câteva elemente despre aceste zone de calitate pot apărea interesante cititorului, de aceea le vom reda în continuare. La primul nivel se plasează cei mai bogați – *proprietățile sânge albastru* (Blue Blood

Estates). Unul din zece locuitori este milionar, unul din cinci câștigă peste 100.000 dolari pe an, nivelul median al venitului anual pe gospodărie este de 70.000 dolari, valoarea mediană a locuinței este de peste 200.000 dolari (ultima valoare în gruparea cuprinsă în recensământ), 50% sunt absolvenți de colegii. În totalul gospodăriilor, această zonă de calitate a vieții deține 1,1% (circa 900 de mii gospodării) și reprezintă vârful succesului, au gusturi regale, dețin proprietăți, mașini de lux din import, de unde își procură și alte bunuri, achiziționează bunuri asupra tezaurului SUA, merg frecvent la teatru, petrec vacanțe în locuri exotice; deși își pot permite orice, sunt foarte selectivi, de regulă fac mari donații mai ales pentru colegii (donațiile sunt și un mijloc de a obține reduceri de impozite), nu favorizează programele sociale ale guvernului, în politică sunt republicani conservatori. Pe harta țării, zona „sângelui albastru” poate fi întâlnită fie în Malibu - Beverly Hills, California, fie în McLean-Virginia sau Lake Forest-Illinois, Potomac-Maryland etc. etc. Gospodăriile se recunosc prin porțile înalte de oțel, grădini cu arbuști ornamentali bine îngrijiți, gărzi personale de pază.

Cea de a doua zonă de calitate a vieții este denumită *bani și inteligență* (Money & Brain) – deține 0,9% din totalul gospodăriilor (circa 800 mii), jumătate din populație este absolventă de colegii și câștigă peste 50 mii dolari pe an (venitul median anual al gospodăriei este de peste 45 mii dolari), valoarea mediană a locuinței este de 150 mii dolari. Aici se includ oamenii de succes din știință, învățământ, management - intelectualitatea înstărită care cumpără proprietăți luxoase, au gusturi sofisticate, fac donații pentru partidele politice, dar își păstrează independența opțiunii, unii sunt conservatori moderați, alții liberali. Locurile tipice acestei zone de calitate a vieții sunt în apropierea marilor universități și centre de știință: Georgetown - Washington D.C., Palo Alto – California, Princeton – New Jersey etc.

Zona cea mai numeroasă, din perspectiva proporției în totalul gospodăriilor țării, este aceea a *Muncitorilor înstăriți* (6%, peste 5 milioane de gospodării). Acest tip de stil de viață deține poziția a zecea în ierarhia de la 1 la 40 și aparține clasei mijlocii (muncitori de înaltă calificare, pensionari). Majoritatea locuitorilor au absolvit liceul. Câștigul realizat este între 25 și 50 mii pe an. Locuințele sunt de bună calitate (nivelul median este de 72 mii). Locuitorii din această categorie posedă mașini autohtone, au o ideologie moderată.

Cel mai puțin numeros grup îl reprezintă *coasta urbană de aur* cu 0,5% din gospodării (circa 450 mii). Această zonă ocupă poziția a IV-a în ierarhie, (fiind foarte aproape de vârf) și este localizată în zone ale marilor orașe, cum ar fi East and West Side în Manhattan, New York, West-End-Washington D.C.; Fort Dearborn, Chicago, Illinois; Rincon East, San Francisco, California. Este zona cea mai populată (cu densitate

demografică mare), ocupațiile cele mai frecvente constau în activități de birou, multe persoane sunt la pensie. Este zona cu copii foarte puțini. O treime din locuitori sunt evrei. Nu posedă mașini, în schimb închiriază sau folosesc taxiul. Venitul anual pe gospodărie are mediana la nivelul a 36 mii dolari. Locuințele sunt dintre cele mai scumpe din țară (echivalează pe cele din zona marilor proprietari, cu valoare mediană de peste 200 mii dolari). În politică, locuitorii acestei zone sunt liberali moderați, votează în cea mai mare parte cu Partidul Democrat, se opun influenței dreptei religioase, acționează în organizații de tipul Uniunii Americane pentru Libertăți Civile, Organizația Națională a Femeilor.

La nivelul de jos al ierarhiei zonelor de calitate a vieții apare sărăcia. Penultimul grup își are o denumire ce semnifică „a-ți câștiga viața prin lucrarea terenurilor aride” (hard Scrable). Sunt locuitorii zonelor rurale de pe înălțimi, mici fermieri, rezervațiile indiene, imigranți latino-americani. Zona deține 1,5% din totalul gospodăriilor (1,3 milioane). Locuitorii au un nivel scăzut de educație (59% nu au absolvit liceul), câștigă sub 15 mii dolari pe an (venitul anual al gospodăriei este de numai 12,8 mii dolari), au case de valoare scăzută (nivelul median este de 27,6 mii dolari), 12% locuind în case mobile. Comunitățile sunt mici, nu-și pot permite să suporte organizarea unui magazin, trăind de pe o zi pe alta. Locuitorii acestor zone adoptă poziții populiste.

Ultima categorie este alcătuită din persoanele beneficiare de asistență socială. Ele reprezintă 3,1% în totalul gospodăriilor din SUA (adică peste 2,5 milioane de gospodării). Sunt locuitorii ghetourilor din marile orașe, o subclasă a societății alcătuită din mame beneficiare de asistență socială, tineri fără calificare, muncitori săraci, bătrâni necăjiți - oameni fără șansa de a alege, cum îi numește autorul cărții din care am extras aceste scurte referiri; 70% sunt negri, venitul median anual al gospodăriei este de 10,8 mii dolari, valoarea casei de 28,3 mii dolari; problemele care îi preocupă sunt sărăcia și găsirea unei slujbe.

Pentru a întregi imaginea, fie și sumară, despre aceste zone de calitate a vieții și semnificația lor, ar mai trebui poate spus că la nivelurile superioare se situează populația care a avut succes în afaceri, cei cu educație înaltă și cu ocupații nonmanuale (white-collor jobs), printre care și militarii. Se regăsesc aici însă și muncitorii (blue-collor jobs). Din punct de vedere etnic, deși se dau mai puține informații, se poate totuși deduce că în zonele de frunte se pot regăsi și negri (zonele a VI-a și mai ales a XVI-a (denumită „întreprinderea neagră”), inclusiv unii imigranți. La nivelurile superioare sunt în cea mai mare parte locuitori din zonele urbane (metropole, suburbii sau orașe mici). Ruralul este mai degrabă încadrat în

partea a doua a listei. Zona agricolă (Agri-Business) cu **poziția** cea mai înaltă are de-abia **poziția** XXVI-a, iar la **poziția** XXIII se pot întâlni mici orașe cu industrie ușoară și ferme. De altfel, fermierii sunt greu loviți de prețurile scăzute și supraproducție. Îi regăsim în cea mai mare parte pe ultimele locuri, inclusiv pe cei din „centura cerealiară” (care ocupă doar poziția a 33-a, cu 20 mii mediana venitului anual pe gospodărie).

Mai trebuie spus că zonele de calitate a vieții nu sunt considerate date o dată pentru totdeauna. Ele se modifică, oamenii care se aseamănă se grupează la un loc datorită condițiilor materiale, dar și datorită împărțirii unor idealuri comune. De asemenea, se modifică anumite caracteristici ale unei zone sau alteia, ceea ce necesită cercetări longitudinale pentru o cât mai bună cunoaștere.

Din datele recensământului din 1987, rezultă că dacă marea proprietate este specifică pentru 1,1% din totalul gospodăriilor, așa-numita clasă mijlocie cuprinde nivelurile de la 2 la 26, cu venitul median anual între 20 și 45 mii dolari și deținând aproape 64% din totalul gospodăriilor (nu mai puțin de 55 milioane de gospodării), dar unele zone aparțin, prin multe caracteristici, clasei muncitoare, care a atins un nivel relativ înalt de bunăstare. Clasele de jos, unde se manifestă într-un anumit grad lipsurile (sub 20 mii dolari venit median anual) dețin 35% din totalul gospodăriilor (circa 30 milioane de gospodării), unii se consideră totuși a aparține clasei mijlocii.

Pe totalul gospodăriilor se înregistrează un venit median anual pe gospodărie de 24.269 dolari, valoarea mediană a locuinței este de 64.182 dolari, iar 16,2% din populație este absolventă de colegii.

Desigur, dincolo de semnificația informațiilor relevante privind zonele de calitate a vieții în SUA, apare întrebarea dacă o astfel de situație ar fi specifică României. Adică dacă, în condițiile cunoscute, ce au caracterizat societatea românească supusă unui proces declarat de omogenizare socială, s-au constituit totuși diferite zone de calitate a vieții. Observația liberă permite susținerea existenței unor astfel de zone. Ar urma ca o cercetare să le confirme și să releve caracterul acestora. Pentru a rezolva problema s-ar impune o dotare adecvată a instituțiilor care desfășoară activitatea de natură statistică, manifestarea dorinței și organizarea activităților necesare cercetării zonelor de calitate a vieții. În România sunt cel mult 8 milioane de gospodării, iar analizele se pot efectua pe sectoare, secții și circumscripții de recensământ.

Deocamdată, la noi s-au realizat doar raportări pe medii rezidențiale și într-o măsură mai mică pe zone, dar evident că analiza ar putea coborî și la nivel de circumscripții, secții și sectoare de recensământ, cel puțin pentru datele existente, iar în perspectivă se impune completarea lor.

f. diagnoza globală a calității vieții

Modelul acestei direcții de cercetare concretizează cel mai adecvat specificul și obiectivele urmărite încă de la debutul studiilor de calitate a vieții. El este prezent în lucrări de referință publicate de-a lungul anilor (începând cu F. Andrews, 1974). Tot o astfel de schemă globală de diagnoză a calității vieții s-a aplicat în cercetările coordonate de prof. C. Zamfir în anii '90 (C. Zamfir, 1984) și în studiile realizate la ICCV, începând cu anul 1990 și valorificate în lucrarea de față (paragraful 1.2.1.).

În literatura ultimelor decenii, a devenit pe deplin argumentat faptul că, pentru cunoașterea cât mai adecvată a calității vieții populației, este necesară utilizarea unui set diversificat de indicatori sociali. Mai mult, acești indicatorii sunt elaborați în cadrul unui demers teoretic de punere în relație cu domeniul calității vieții și structurați pe dimensiuni relevante ale acestuia.

Într-adevăr, realizarea unei diagnoze sociale presupune deopotrivă descrierea sistematică, de înaltă acuratețe, precum și determinarea caracteristicilor fenomenelor, acțiunilor și proceselor sociale avute în vedere într-o cercetare sau alta.

Pentru a îndeplini aceste condiții în cercetarea calității vieții, domeniu de mare complexitate, în acord cu delimitările teoretice efectuate, s-a elaborat un cadru metodologic de abordare interdisciplinară. Astfel, instrumentarul de lucru utilizat răspunde naturii informațiilor sociale necesare întocmirii diagnozei calității vieții, fiind vorba de indicatorii economici și sociali, diverse statistici privind condițiile de viață, activitățile oamenilor, date personale etc., evaluarea acestora de către populație, stările subiective de mulțumire, satisfacție și fericire, respectiv de nemulțumire, insatisfacție, frustrare, nefericire etc. În fapt, s-a urmărit elaborarea unui set (schemă operațională) cât mai cuprinzător de componente (variabile sociale), dimensiuni și indicatori atât obiectivi, cât și subiectivi de descriere, percepție și evaluare, destinați să constituie un model global de analiză a calității vieții, conturat prin reținerea experienței valoroase internaționale și naționale în acest domeniu (C. Zamfir, 1984).

În capitolele următoare sunt prezentate o serie de rezultate ale studiilor de diagnoză a calității vieții întreprinse în perioada 1990-2000 la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, cu obiectivul de a obține o caracterizare a calității vieții în România. La demararea cercetărilor pe această temă, imediat după înființarea institutului sub egida Academiei Române, s-a avut în vedere un program de lungă durată pentru a se surprinde gradul de stabilitate al valorilor calității vieții determinate la un moment dat, respectiv schimbările care se produc în timp. Astfel, s-au organizat cercetări sociologice în gospodăriile populației. În perioada 1990-

1999 s-au desfășurat cercetări anuale pe eșantioane naționale reprezentative, cu două serii de studii panel de câte trei ani în perioadele 1993-1995 și 1996-1998. Unele dintre aspectele diagnozei calității vieții au fost aprofundate prin cercetări distincte, cum ar fi cele referitoare la venituri și consum, sau pe grupuri de populație (tineri, vârstnici, minorități), pe zone defavorizate etc. Totodată, s-a constituit o bază de date cu indicatori ai calității vieții (Adresa de Internet este www.roda.ro).

Așa cum s-a menționat anterior, o componentă importantă a diagnozei calității vieții este reprezentată de datele culese direct de la populație, prin intermediul unor chestionare, privind **condițiile de viață, evaluările și percepțiile stărilor de fapt, precum și gradul de mulțumire (satisfacție) în viața de zi cu zi**. Schema descriptivă de cercetare a calității vieții percepute în România cuprinde nouă domenii, o serie de dimensiuni și, pentru fiecare dintre acestea, mai mulți indicatori.

Redăm în continuare schema descriptivă integrală cu domeniile, dimensiunile și indicatorii de cercetare prin chestionar.

I. Variabile factuale:

- sex;
- vârstă;
- ocupație;
- domeniul de activitate;
- pregătire școlară;
- funcția;
- mediul rezidențial;
- starea matrimonială;
- pregătirea școlară a soțului (soției) ;
- ocupația soțului (soției) ;
- ocupația tatălui;
- talia familiei;
- numărul de copii;
- numărul membrilor de familie care lucrează.

II. Standardul economic al gospodăriei:

2.1. Veniturile:

- sursele de venit;
- venitul lunar al persoanelor ocupate;
- venitul pe o persoană în gospodărie;

2.2. Consumul:

- cheltuieli de consum
- structura cheltuielilor de consum;
- economisirea;
- consumul din resurse proprii (autoconsumul);

2.3. Locuința:

- felul locuinței;
- proprietatea;
- confortul;
- echiparea;

2.4. Utilarea gospodăriei:

- aparate electronice;
- aparatură electronică;
- radio, TV;
- mijloace de transport;
- bibliotecă;

2.5. Averele (proprietatea):

- casă;
- pământ;
- animale;
- ateliere;
- mijloace de producție.

III. Calitatea percepută a vieții:**3.1. Condițiile de viață:****3.1.1. Personale:**

- sănătatea;
- capacitatea de a rezolva problemele de viață;
- capacitatea de a munci;

3.1.2. Familie:

- sănătate;
- relațiile din familie;
- situația copiilor;

3.1.3. Habitat:

- locuința;
- mediul înconjurător;
- cartierul;
- orașul;

3.2. Evaluarea resurselor economice:

3.3. Condițiile de muncă:

- disponibilitatea locurilor de muncă;
- calitatea activității profesionale;
- relații cu colegii de muncă;
- cariera profesională;

3.4. Timpul liber:

- volumul;
- organizarea;
- posibilități de petrecere;

3.5. Mediul social:

- organizarea;
- corectitudinea celor din jur;
- securitatea personală;
- funcționarea instituțiilor publice;
- respectarea drepturilor fiecăruia;

3.6. Serviciile economice:

- mijloacele de transport;
- accesul la apă potabilă;

3.7. Serviciile sociale:

- asistența medicală;
- accesibilitatea și calitatea învățământului;
- rezolvarea problemelor sociale;

3.8. Participarea socială și politică:

- calitatea informațiilor primite;
- posibilități de influențare a deciziilor;
- nivelurile de participare.

IV. Perceperea schimbării:

- imaginea despre viitor în raport cu prezentul;
- imaginea despre prezent în raport cu trecutul;
- decizia schimbărilor;
- grupuri favorizate/defavorizate de schimbări.

V. Munca:

- program;
- ansamblul de activități.

VI. Comportamentul de timp liber:

- tipuri de activități;

VII. Mediul uman:

- relațiile cu cei din jur;
- încrederea în semenii.

VIII. Îngrijorări (temeri).**IX. Satisfacția față de viață și de anumite componente ale acesteia.**

Din lista indicatorilor de cercetare prin chestionar, un număr de 62 au fost utilizați pentru întocmirea **profilului general și pe categorii de populație al calității vieții percepute** (Capitolul 2, iar ceilalți indicatori sunt utilizați în capitolele următoare ale volumului de față).

Capitolul 2

Ioan Mărginean

CALITATEA VIEȚII PERCEPUTE ÎN ROMÂNIA

2.1. Despre percepții și autoevaluări în cercetarea calității vieții

Ca urmare a experienței de cercetare din ultimele trei decenii, necesitatea cunoașterii percepțiilor și autoevaluărilor oamenilor referitoare la viața lor pentru determinarea calității vieții într-o colectivitate umană este de acum cvasigeneral acceptată.

O cât mai adecvată interpretare a acestor percepții și autoevaluări presupune elucidarea naturii lor. În fond, avem de-a face cu exteriorizări ale unor **elaborate mentale individuale**, deosebit de relevante pentru înțelegerea din afară a vieții semenilor noștri. Raportate la o stare de fapt, care se referă la mediul de viață și/sau la subiectul care furnizează informații, percepțiile și autoevaluările exprimă **ceea ce cred oamenii** în legătură cu acea stare de fapt. Prin urmare, ajungem să cunoaștem o **realitate personalizată**, o imagine dependentă de persoana care își comunică percepțiile și autoevaluările. Fenomenul implicat aici nu se rezumă la constatarea existenței unor diferențieri în ceea ce privește capacitățile oamenilor de a sesiza și judeca o anumită stare de fapt. Este vorba de ceva mult mai complex, adică de realitatea trăită de fiecare persoană în parte. Ceea ce obținem prin studierea percepțiilor și autoevaluărilor oamenilor este realitatea filtrată individual, iar filtrul utilizat cunoaște anumite variații de la un grup de populație la altul. În analiza calității vieții, constatăm că percepțiile și autoevaluările nu sunt total independente de ceea ce există în realitate, dar ele se pot îndepărta

semnificativ de realitate empirică. Într-adevăr, o serie de cercetări, inclusiv cele ale căror rezultate sunt prezentate în lucrarea de față, demonstrează existența unui anumit nivel de dependență a percepțiilor și autoevaluărilor efectuate de către populație de stările de fapt existente, chiar dacă uneori asocierea, măsurată în termeni statistici, este la limita de jos de semnificație, după cum se înregistrează și situații în care nu se înregistrează o astfel de legătură statistică, iar în unele cazuri, stările de fapt la care se referă percepțiile și autoevaluările rămân necunoscute cercetătorului.

Totodată, pe lângă trimerile la stările de fapt, inclusiv la cele rămase necunoscute observatorului extern, percepțiile și autoevaluările înglobează un întreg set de **așteptări, interese, motivații, stări sufletești, norme, valori, opțiuni politice, filozofice, religioase, precum și opinia publică și de grup** și alte elemente care le pot influența într-un fel sau altul. Toate aceste aspecte determină variații importante ale percepției și autoevaluării calității vieții de la o persoană la alta, de la un grup social la altul.

Personalizarea percepțiilor și autoevaluărilor le face de nesuplini din exterior. În diferitele judecăți de tip normativ, emise de un evaluator sau altul (cercetător, politician, oricare altă persoană) în legătură cu valorile dezirabile ale indicatorilor de calitate a vieții, nu se pot ignora semnificațiile personale pe care semenii noștri le atribuie propriei vieți, dacă se dorește menținerea în zona plauzibilului, a credibilității, cunoscut fiind faptul că oamenii acționează pe baza impresiilor, judecăților, cunoștințelor pe care le au despre un anumit aspect de viață aflat în atenție la un moment dat.

Din specificul percepțiilor și autoevaluărilor deducem o serie de consecințe pentru cunoașterea calității vieții percepute: una și aceeași stare de fapt poate fi percepută identic sau diferit; după cum stări de fapt relativ diferite pot fi percepute a fi diferite sau identice de către două sau mai multe persoane sau de aceeași persoană în momente și/sau circumstanțe diferite. De exemplu: la același nivel al venitului, unele persoane consideră resursele materiale de care dispun a fi insuficiente, eventual se plasează în zona sărăciei, în timp ce altele percep a avea o situație materială satisfăcătoare sau chiar bună; respectiv, persoane cu resurse materiale semnificativ diferite, pentru un observator extern, percep același nivel de satisfacere a nevoilor lor de viață. Aceste exemple pot continua cu referire la oricare altă dimensiune a calității vieții, inclusiv prin identificarea de cazuri în care ceea ce din exterior ne apare a fi mai favorabil pentru o persoană (grup) comparativ cu alta (altul), percepțiile acestora să fie inverse: nivelul inferior al venitului este autoevaluat mai favorabil de o anumită persoană (grup) decât o face altă persoană (grup) cu un venit sensibil mai mare. Sunt și situații în care percepțiile și autoevaluările sunt mai degrabă relevante pentru stările psihologice ale oamenilor, stările de spirit, tipul de

personalitate, decât să trimită la stări ale mediului exterior. Aceste aspecte se amplifică în cazul studierii proiecțiilor în viitor (de tipul „Cum va arăta lumea peste 10 ani” sau „Cum credeți că veți trăi peste 10 ani”) sau al evaluării stărilor trecute. Trecutul și viitorul sunt judecate în funcție de starea prezentă a persoanei, de experiența ei actuală, de gradul de mulțumire și satisfacție sau de nemulțumire și frustrare specific la un moment dat. Persoanele optimiste sunt mai încrezătoare în posibilitățile de îndreptare a stărilor negative, sunt orientate spre prezent și viitor. Pesimiștii însă glorifică trecutul și proiectează o imagine mai sumbră asupra viitorului. În studiile pe colectivități mari, există șansa ca exagerările într-o direcție sau alta să se compenseze între ele, iar rezultatul să fie mai aproape de ceea ce caracterizează în ansamblu acele colectivități.

Cunoscând specificul datelor de percepție și autoevaluare a calității vieții, putem înțelege mai bine importanța și semnificația rezultatelor obținute în cercetări pe această temă și suntem avertizați asupra neadecvării judecăților normative în acest domeniu, în sensul că din afară nu putem ști ce cred oamenii. O stare de fapt evaluată din exterior ca fiind favorabilă (bună, pozitivă) nu conduce automat la o calitate a vieții percepută a fi înaltă, așa cum unei stări de fapt mai puțin favorabile nu i se asociază automat o calitate a vieții percepută a fi slabă (proastă) pentru fiecare din persoanele implicate și, poate, pentru nici una dintre acestea. Pentru a ști ce cred oamenii despre un anumit aspect al vieții lor sau despre viață în ansamblu trebuie să îi întrebăm pe ei. Totodată, pe baza percepțiilor unei stări de fapt, nu se pot atribui merite, eventual responsabilități nemijlocite cuiva pentru activitățile ce fac obiectul percepțiilor și autoevaluărilor populației: un guvern perceput a fi bun nu este neapărat unul bun, dar ar putea să fie, tot așa cum, dacă este perceput a conduce prost, nu înseamnă că este într-adevăr așa, dar este cert că, în acest din urmă caz, nu a reușit să convingă populația de capacitatea sa, eventual efectele activității sale nu sunt concludente în raport cu așteptările oamenilor. Modul în care este perceput guvernul de către populație (ca să rămânem la acest exemplu) nu este fără urmări însă. Oamenii vor acționa la viitoarele alegeri, reconfirmând sau respingând un nou mandat pentru guvernul (partidul) respectiv. O valoare percepută a fi scăzută pentru un domeniu social sau altul este un semnal de alarmă și reclamă o intervenție pentru îmbunătățirea stărilor de fapt și pentru a se răspunde astfel așteptărilor populației, dar nici o valoare percepută a fi relativ înaltă nu înlătură necesitatea unor astfel de intervenții. Expresia „îmbunătățirea calității vieții populației” este totuși improprie, dacă avem în vedere faptul că acțiunea vizează schimbarea stărilor de fapt în sensul dorit, schimbare care poate să conducă sau nu, în timp, la modificarea valorilor calității vieții percepute. Este evident însă că în acțiunea practică nu se pot ignora efectele dinamicii proceselor implicate, fie că este vorba de cele naturale, fie

de cele sociale. Neluarea în considerare a efectelor evoluției stărilor de fapt poate afecta calitatea vieții celor care își autoevaluează condițiile în care trăiesc. Așa, de exemplu, factorii poluanți acționează asupra stării de sănătate a persoanei fie că aceasta îi consideră inofensivi, fie că îi consideră periculoși. Pe de altă parte, percepția existenței unui pericol potențial poate conduce la o reacție de apărare, evitându-se astfel îmbolnăvirea, dar ne putem aștepta și la afectarea psihică a unor persoane, până la dezvoltarea unor situații de stres care îi deteriorează starea de sănătate, chiar și în lipsa factorului poluant. Într-un alt plan, cel social, ne putem aștepta ca deciziile greșite ale unui guvern popular să afecteze negativ populația care îl susține, după cum un guvern nepopular poate fi benefic, prin măsurile adoptate, pentru populația care îl detestă.

Dincolo de aceste delimitări, însă este de așteptat ca, pe colectivități mari, să se realizeze compatibilitatea între stările de fapt și percepțiile acestora de către populație. Astfel, locurile de muncă agreabile și bine plătite, mediul natural nepoluat, relațiile sociale armonioase, apropierea în cât mai mare măsură de cerința egalității de șanse în accesibilitatea la educație și carieră profesională, servicii de înaltă calitate, respectul pentru cetățean în activitatea publică și alte aspecte asemănătoare conduc la o calitate a vieții percepute mai bună decât în cazul în care nu sunt întrunite cerințele enumerate.

În cele ce urmează ne propunem să redăm profilurile diagnozei calității vieții percepute la nivelul populației globale și pe anumite subpopulații (grupuri specifice).

2.2. Profilul general al calității vieții percepute

Informațiile analizate aici permit să conturăm o imagine pe care o putem considera a fi concludentă în legătură cu ceea ce cred românii despre viața lor, dacă avem în vedere perioada relativ mare de timp în care au fost realizate cercetările și gradul înalt de reprezentativitate al eșantioanelor naționale, inclusiv unele de tip panel, adică aceleași persoane studiate pentru mai mulți ani (a se vedea Anexa 1, de analiză a reprezentativității eșantioanelor).

Pentru o cât mai bună cuprindere a imensului volum de date rezultate din cele 10 cercetări de teren succesive, am grupat un număr de 62 de indicatori de autoevaluare, percepția unor caracteristici exterioare și de satisfacție, în funcție de anumite praguri, ceea ce a condus la constituirea unor **clase ierarhizate de calitate a vieții**. Valorile prag se referă atât la valorile medii, cât și la distribuțiile de frecvență pe variante de răspuns, diferențiate pe scale de ierarhizare cu trei, cinci, șase sau zece grade de intensitate, orientate astfel încât nivelul cel mai favorabil de calitate a vieții are codul cel mai mare.

Scala standard, utilizată pentru 57 din cei 62 de indicatori are cinci grade de intensitate: 5. foarte mult (foarte bine, foarte favorabil, foarte satisfăcut); 4. mult; 3. satisfăcător; 2. puțin; 1. foarte puțin. Media teoretică a acestei scale (m_5) este 3. Cu cât valorile la variantele de răspuns se îndepărtează de 3 și se apropie de 5, avem o calitate a vieții percepută mai înaltă, după cum cu cât acestea se îndepărtează de 3 spre 1, avem o calitate a vieții mai scăzută (anexa 2).

Redăm în continuare structurarea calității percepute a vieții în România, pornind de la datele cercetării de teren din anul 1999, cu indicarea evoluțiilor înregistrate în perioada anterioară, potrivit conținutului cuprins în anexa 3.

Menționăm că datele se referă la populația României din gospodăriile familiale. Nu sunt cuprinse în cercetarea noastră persoanele aflate în instituții de tip „total”, cum sunt armata, penitenciarele, școlile de reeducare, sau rezidențial: cămine spital, cămine de bătrâni etc.

Subiecții care au răspuns la întrebări sunt persoane adulte (în vârstă de peste 18 ani), iar informațiile se referă la situația subiecților anchetei sociologice, dar și la gospodăria familială și mediul social în care trăiesc, de la cel din imediata apropiere până la nivelul țării.

Se impune să precizăm faptul că în cercetări de tipul celor realizate de noi (cu 1000-2000 de subiecți) nu se pot cuprinde segmentele foarte mici de populație. Astfel, nu este reprezentat stratul redus numeric, dar opulent, din vârful ierarhiei sociale (elita economică și politică), după cum nu este reprezentat nici grupul celor mai săraci.

În funcție de valorile prag delimitate, au rezultat 7 clase ierarhizate de calitate a vieții percepute: **I.** calitate a vieții foarte înaltă (foarte favorabilă, foarte bună), **Privilegiile**; **II.** calitate a vieții înaltă, **Relații umane de suport**; **III.** calitate a vieții mediu înaltă, **Succesul profesional**; **IV.** calitate a vieții medie, **Timpul liber**; **V.** **Precaritatea condițiilor de viață** mediu scăzută, **Patologie socială**; **VI.** calitate a vieții scăzută, **Supraviețuirea**; **VII.** calitate a vieții foarte scăzută (foarte nefavorabilă, foarte rea), **Presiunea fiscală**.

Clasele de calitate a vieții percepute în România au distribuții inegale, de la un singur indicator în clasa cea mai înaltă (aceea a privilegiaților și în clasa a IV-a de calitate a vieții), la 24 de indicatori în penultima clasă în ordine descrescătoare (clasa a VI-a - Supraviețuirea) (tabel 2.1).

**Tabel 2.1.1. DISTRIBUȚIA A 64 DE INDICATORI PE CLASE DE CALITATE A VIEȚII
(CERCETAREA DIN LUNA NOIEMBRIE 1999)**

I. foarte bună ($m_s \geq 4,5$ codul 5 > 50%) Privilegiile	II. bună ($m_s > 3,5 < 4,5$, codurile 4+5 > 50%) Relații umane de suport	III. mediu înaltă ($m_s > 3,5$; codurile 3+4+5 > 50%) Succesul profesional	IV. medie ($m_s = 3$) Timpul liber	V. mediu scăzută ($m_s \geq 2,5$ < 3; codurile 1+2+3 > 50%) Precaritatea condițiilor de viață	VI. scăzută ($m_s > 1,5 < 2,5$ codurile 1+2 > 50%) Patologie socială	VII. foarte scăzută ($m_s \leq$ 1,5 codul 1 > 50%) Presiunea fiscală
1. favorizarea politicienilor de schimbările postcomu- niste	1. favorizarea directorilor 2. relațiile de familie 3. relațiile cu vecinii 4. satisfacția față de viața de familie 5. minoritățile pot trăi în propriele tradiții și obiceiuri 6. calitatea informației mass-media 7. calitatea locuinței	1. satisfacția față de profesie 2. satisfacția față de locul de muncă 3. mediul natural 4. calitatea învățământului 5. apa potabilă 6. favorizarea minorităților de schimbări 7. favorizarea întreprinzătorilor de schimbări 8. asistența medicală 9. satisfacția față de realizările din viață 10. sentimentul lipsei amenităților 11. activitatea poliției 12. condiții de muncă 13. sănătatea personală	1. satisfacția față de petrecerea timpului liber	1. activitatea primărilor 2. condițiile de viață din țară peste 10 ani 3. relații etnice neconflictuale 4. transportul public 5. securitatea persoanei 6. respectarea drepturilor personale 7. satisfacția față de viața de zi cu zi 8. accesibilitatea învățământului 9. relațiile dintre oameni 10. relații religioase neconflictuale 11. satisfacția față de posibilitățile de recreere 12. relații intergeneraționale neconflictuale 13. influențarea deciziilor la locul de muncă	1. veniturile familiei 2. favorizarea subiectului de schimbări 3. favorizarea intelectualilor de schimbări 4. aprecierea schimbărilor 5. condițiile de viață prezente față de 1989 6. relații sociale neconflictuale (bogat-sărac) 7. satisfacția față de veniturile personale 8. posibilitățile de afirmare în viață 9. preocuparea societății pentru nevoiași 10. nivelul de trai personal față de anul anterior studiiului 11. nivelul de trai personal prezent față de anul 1989 12. calitatea conducerii la nivel de țară 13. posibilitatea de a obține loc de muncă 14. influențarea deciziilor la nivelul localității 15. conflictele sociale nu reprezintă o temere 16. șomajul nu reprezintă o temere 17. criminalitatea nu reprezintă o temere 18. ajutorul semenilor 19. satisfacția față de viața politică din țară 20. relații de muncă neconflictuale (salarați- conducere) 21. relații politice neconflictuale 22. favorizarea tărânilor de schimbări 23. favorizarea muncitorilor de schimbări 24. statutul economic (scala bogat-sărac)	1. influențarea deciziilor la nivel de țară 2. prețurile nu sunt motiv de lemere 3. impozitele nu sunt motiv de temere

Clasa I de calitate a vieții percepute - Privilegiile

Această primă clasă de calitate a vieții este una a celor mai privilegiați oameni din România. În percepția populației, ei sunt **politicienii**, care au fost cel mai mult favorizați de schimbările postcomuniste. Astfel, „**percepția favorizării politicianilor**”, pe o scală cu cinci grade de intensitate (5 – hotărât au favorizat; 4 – au favorizat; 3 – nici favorizat nici defavorizat; 2 – au defavorizat; 1 – hotărât au defavorizat), media răspunsurilor pentru anul 1999 a fost de 4,6, iar codul 5 al scalei reține peste 69% din răspunsuri. Interpretarea acestui rezultat comportă o anumită nuanțare. Pe de o parte, avem de-a face cu percepția faptului că activitatea politică este aducătoare de beneficii individuale și, pe de altă parte, atât timp cât marile grupuri de populație (muncitori, țărani, intelectuali) sunt plasate la cealaltă parte a scalei de calitate a vieții, spre deosebire de directori și întreprinzători care îi urmează pe politicieni în a fi beneficiari ai schimbărilor, răspunsurile populației conțin un reproș față de grupul (clasa) politicianilor favorizat (ă).

Pe parcursul anilor în care s-au cules date pentru acest indicator (1994-1999), valorile înregistrate se plasează mereu în această categorie de calitate a vieții (m_5 are valori între 4,5 și 4,7). Contrar așteptărilor firești, după ani de viață în lipsuri, schimbările postcomuniste conduc la favorizarea celor din vârful ierarhiei politice și la defavorizarea celor de la bază, deci prin abaterea de la principiile egalității de șanse (a se vedea și evaluările activității politice, respectiv calitatea conducerii la nivel local și național (țară)).

Reproșul implicit făcut politicianilor, corelat cu o încredere redusă a populației în politicieni și partide politice, nu pune în discuție semnificația regimului politic democrat. Dimpotrivă, cercetările efectuate asupra atitudinilor politice pun în evidență un grad înalt de suport social pentru democrație în România (I. Mărginean, 1999).

Clasa a II-a de calitate a vieții percepute – Relații umane de suport

La nivelul cel mai înalt al acestei clase de calitate a vieții percepute se situează indicatorul „**gradului de favorizare a directorilor**” de schimbările postcomuniste ($m_5=4,3$), cu o foarte înaltă stabilitate a valorilor (medii între 4,2 și 4,3). Urmează un grup de indicatori care se referă la viața de familie și la relațiile cu vecinii. „**Calitatea relațiilor de familie**” ($m_5=4,0$) și „**satisfacția față de viața de familie**” ($m_5=3,9$) desemnează faptul că familia reprezintă suportul fundamental și o valoare deosebit de importantă pentru români. Variantele de răspuns cele mai favorabile (codurile 4+5) rețin 82% din frecvențe cu o mare stabilitate în cei 10 ani investigați.

Cu aceeași semnificație se înscrie și indicatorul „**calitatea relațiilor**

cu vecinii” ($m_5=4$; codurile 4+5 rețin 85% din frecvențe), desemnând un al doilea suport relațional pentru români, antidot puternic împotriva riscurilor izolării indivizilor în societatea de azi. Departate de a întrezări aici un semn al unui așa-zis colectivism ancestral reproșat românilor de necunoscătorii vieții noastre tradiționale, suntem încredințați că avem de-a face cu o afirmare puternică a principiului solidarității umane.

De altfel, următorul indicator, „**minoritățile pot trăi în propriile tradiții și obiceiuri**” ($m_5=3,8$; iar codurile 4+5 rețin 60% din frecvențe), susține sentimentul solidarității umane.

În legătură cu indicatorul prezentat anterior, este interesant să urmărim cum își percep grupurile etnice propria situație. Cercetarea noastră permite să ne referim doar la grupul etnic **maghiar** (suficient de numeros în eșantion pentru ca rezultatele să fie semnificative). Astfel, pentru anul 1999, numărul maghiarilor autoidentificați ca atare a fost de 86 (7,2% din eșantion), iar valoarea medie a percepției faptului că minoritățile pot trăi în propriile tradiții și obiceiuri are exact valoarea înregistrată pentru ansamblul eșantionului, respectiv 3,8 - iar codurile 4 și 5 rețin 61% din frecvențe. De altfel, profilul diagnozei calității vieții percepute de grupul etnic maghiar din România, pe ansamblul indicatorilor, este foarte apropiat de cel al românilor. Cât privește populația de romi, semnalăm situația socială deosebit de precară a multora dintre ei, datorată în primul rând lipsei de educație, formare profesională și unui nivel redus de ocupare.

În fine, la limita de jos a acestei clase în discuție regăsim: „**calitatea informațiilor prin mass-media**” ($m_5=3,6$; codurile 4+5 rețin 59% din frecvențe). După cum se observă, mass-media primesc un calificativ global pozitiv, mai înalt în perioada 1995-1999 decât anterior. Obiect al unor transformări profunde în perioada de tranziție, mass-media din România se bucură de independență în condițiile unei concurențe acerbe. Pentru îndeplinirea rolului pe care și-l asumă, mass-media mai au de parcurs un drum relativ lung până la corectitudinea informației și respectul față de cetățean. Promovarea principiilor justițiare, chiar implicarea directă în competiția politică impun o conduită ireproșabilă oamenilor din mass-media, conduită care nu are nimic de-a face cu publicarea de informații neverificate, prejudicierea unor persoane, manipularea și multe alte elemente care ar putea fi reproșate pe drept cuvânt.

O mențiune specială se impune pentru posturile publice de radio și televiziune, care ar trebui să se concentreze în primul rând pe informarea corectă a cetățenilor și să cheltuiască resursele de care dispun pe ceea ce este mai important pentru aceștia, care prin taxe le finanțează. Nu este de presupus ca posturile publice să le concureze pe cele private prin concesiile făcute prostului gust, violenței și pornografiei. Activitatea lor trebuie evaluată prin calitatea programelor, și nu prin mărimea audienței, tocmai datorită rolului lor de informare și promovare a valorilor umaniste și democratice. De

altfel, pentru asanarea morală, se impune respectarea cu strictețe în spațiul public de către întreaga mass-media a bunei cuviințe, a demnității umane, chiar dacă aceasta înseamnă o reducere a încasărilor.

„Calitatea locuinței” ($m_5=3,6$; codurile 4+5 rețin 58% din frecvențe) încheie lista indicatorilor din această categorie de calitate a vieții percepute. Românii apreciază pozitiv locuința lor, mai ales în raport cu alte aspecte ale vieții, dar să avem în vedere faptul că în eșantioanele noastre sunt cuprinse numai persoanele care au unde locui, fie sunt proprietari ai locuinței, fie sunt chiriași.

În condițiile în care, pentru anul 1999, 7,5 milioane locuințe, adică 95% din totalul de 7,9 milioane la nivelul țării, sunt deținute în proprietate de către cei care le locuiesc, atașamentul pentru ele este mai înalt, deși nu se dispune de confortul pe care și l-ar dori fiecare. În plan general, sunt de semnalat unele anomalii în domeniul construcției de locuințe. În contextul schimbării trendului în construcția locuințelor prin trecerea masivă de la sistemul apartamentelor în bloc la cel al locuințelor individuale, cu precădere în mediul rural și în zonele periurbane, în orașe se resimte o lipsă acută de locuințe. Din păcate însă, nu s-a pus la punct un sistem viabil de construcție prin creditul ipotecar și nici nu se construiesc locuințe sociale pe măsura nevoilor. Pe măsura sporirii cererii de locuințe, nu este de mirare că aceia care au locuință se consideră norocoși, iar prin modernizări diferite încearcă să dea un aspect plăcut interiorului apartamentelor lor, devenite acum deosebit de scumpe, reprezentând prin urmare o avere însemnată. Lipsa veniturilor creează mari probleme unor categorii largi de populație la plata utilităților (apă, combustibil, energie), acumulându-se astfel datorii extrem de mari. O problemă cu totul aparte o constituie lipsa resurselor materiale resimțită de proprietarii de locuință pentru reparații la spațiile comune și înlocuirea instalațiilor uzate, ceea ce va conduce la deteriorarea spațiului construit. Pe de altă parte, ca semn ale neputinței și dezinteresului, mai sunt încă blocuri neterminate a căror construcție a început înainte de 1990, în zone deosebit de râvnite. Scumpirea excesivă a materialelor de construcție, birocrația imensă în obținerea actelor pentru construcție, avalanșa prețurilor pentru terenuri și manoperă îndepărtează sau chiar anulează visul multor orășeni de a locui într-o casă individuală.

În situații de penurie, concurența conduce la ridicarea prețurilor; înlăturând penuria, prețurile vor scădea. Iată de ce, deși cu mare întârziere, se impune o astfel de abordare care să conducă la sporirea accesului populației și în special a tinerilor la o locuință decentă, cu costuri pe care și le pot permite.

Între multe aspecte care pot fi aduse aici în atenție ne referim doar la câteva, dar pe care le considerăm importante. Pe de o parte, suprafețe de teren din intravilan au fost trecute în exces în proprietatea unităților economice și a instituțiilor publice, diminuându-se astfel drastic suprafețele

de teren disponibile pentru construcții. Pentru alte terenuri nu s-a clarificat regimul proprietății și ele continuă să rămână maidane în zone centrale ale orașelor.

Pe de altă parte, pentru o perioadă însemnată, chiria locuințelor proprietate de stat a fost menținută la prețuri derizorii (inclusiv pentru cei cu posibilități de plată), ceea ce a condus la reducerea resurselor de investiții publice în construcția de locuințe sociale, iar diferitele forme gândite să stimuleze construcția de locuințe (credit ipotecar) încă nu funcționează adecvat.

Clasa a III-a de calitate a vieții percepute - Succesul profesional

Primele locuri la a treia clasă de calitate a vieții percepute sunt ocupate de „**satisfacția față de profesie**” ($m_5=3,5$; codurile 4+5 rețin 63% din frecvențe) și „**satisfacția față de locul de muncă**” ($m_5=3,5$; codurile 4+5 rețin 61% din frecvențe). În aceeași zonă se include și „**satisfacția față de realizările din viață**” ($m_5=3,3$; codurile 4+5 rețin 54% din frecvențe). Deși pe partea pozitivă a scalei cu 5 grade de intensitate, valorile acestor trei indicatori intercorelați desemnează mai degrabă o situație mediocră în raport cu importanța lor pentru viața de zi cu zi a oricărei persoane. Valori scăzute ale satisfacției față de locul de muncă sunt întărite de cele care se referă la evaluarea „**calității condițiilor de muncă**” ($m_5=3,1$; codurile 3+4+5 rețin 71% din frecvențe). Vom constata ceva mai departe și percepția unei lipse acute a posibilităților de obținere a unui loc de muncă și de afirmare în viață (clasa a VI-a de calitate a vieții). De asemenea, calitatea vieții de muncă este analizată detaliat într-un capitol distinct din această carte.

Un alt grup de indicatori de percepție se referă la „**favorizarea întreprinzătorilor de schimbările postcomuniste**” ($m_5=4+5$ rețin 56% din frecvențe) și „**favorizarea minorităților**” ($m_5=3,4$; codurile 3+4+5 rețin 87% din frecvențe). Pentru anul 1999, valorile acestor doi indicatori sunt inferioare anilor anteriori, când s-au înregistrat și valori medii de 4,3-4,4 pentru primul indicator și de 3,6-3,7 pentru al doilea. Faptul că întreprinzătorii sunt considerați favorizați de schimbările postcomuniste nu surprinde, ei alcătuiesc o nouă categorie de agenți economici pe piața muncii, tocmai ca urmare a schimbărilor produse în societatea românească postcomunistă. Și aici răspunsul însă poate fi nuanțat, interpretat în relație cu de comportamentul economic în afara cadrului legal al unor întreprinzători (miliardari de carton și îmbogățire rapidă, activitate subterană etc.). În privința percepției favorizării minorităților, putem spune că avem de-a face cu o recunoaștere a drepturilor și libertăților cetățenești, inclusiv ale celor de alte naționalități decât cea română. Percepția favorizării minorităților etnice are valori superioare percepției favorizării personale în

rândul populației. Evident însă, se impune să sesizăm faptul că pot să apară diferențe importante pe grupuri etnice în ceea ce privește influența schimbărilor. Sunt cunoscute gravele probleme sociale cu care se confruntă o mare parte a populației de romi (țigani). Este vorba, în primul rând, de o slabă participare la actul educațional instituționalizat, un nivel scăzut de ocupare a persoanelor apte de muncă și un nivel de trai situat în zona sărăciei severe, însoțite de comportamente antisociale, dintre care unele de mare gravitate.

„Calitatea învățământului” ($m_5=3,4$; codurile 4 și 5 rețin 52% din frecvențe, iar împreună cu codul 3 se apropie de 80% din frecvențe) este îngrijorător de slab evaluată. Oricât s-ar insista pe aspectele, reale de altfel, că avem profesori competenți și dăruți profesiei, că sunt elevi eminenti, imaginea mediocră a calității învățământului nu poate fi ignorată. Practicarea în foarte mare măsură în mediul rural a predării simultane pentru 2-4 ani de studiu din învățământul primar, proporția mare de învățători și profesori suplinitori fără calificare sau organizarea activității didactice în două și chiar trei schimburi în mediul urban sunt doar unele din aspectele răspunzătoare de situația descrisă anterior și care ar trebui să constituie domenii de intervenție pentru remediere.

„Calitatea mediului natural” ($m_5=3,4$; codurile 3+4+5 rețin 79% din frecvențe) înregistrează o înaltă stabilitate în timp. Deși a avut loc diminuarea drastică a activității industriale din ultimul deceniu, nu s-a produs o schimbare semnificativă a situației anterioare. În schimb, a crescut numărul parcului de automobile, se produc frecvent diferite evenimente de poluare din neglijență, astfel că o parte însemnată a populației țării are de suferit, impunându-se acțiuni hotărâte de stopare a deteriorării condițiilor de viață, controlul strict asupra factorilor de poluare, îmbunătățirea nivelului educației ecologice a populației.

„Asigurarea apei potabile” ($m_5=3,4$; codurile 4+5 rețin 55% din frecvențe) reprezintă un alt aspect care reclamă intervenția instituțiilor locale și centrale, pentru a asigura populației accesul la o resursă esențială pentru viață și a se îmbunătăți gradul de confort al locuirii, prin instalații de baie și canalizare. Poluarea mediului în unele zone, prelungirea perioadelor de secetă creează probleme care reclamă acțiuni energice și resurse financiare însemnate pentru a se obține schimbarea așteptată.

„Calitatea asistenței medicale” ($m_5=3,3$; codurile 3+4+5 rețin 76% din frecvențe) înregistrează fluctuații importante în timp (medii cu valori de la 2,9 la 3,5). Nu s-a reușit să se obțină progrese în asistența medicală în măsură să conducă la o evaluare favorabilă din partea populației: 21% din subiecții care au răspuns la întrebare acordă calificativul de „slab” și „foarte slab” calității asistenței medicale primite. De altfel, indicatorul **„stării de sănătate personală”** ($m_5=3,1$; codurile 3+4+5 rețin 70% din frecvențe) se situează la un nivel deosebit de scăzut în raport cu dorința fiecăruia și

urarea generală de sănătate care intervine atât de des în relațiile interumane. Desigur, având în vedere faptul că în studiul de față sunt cuprinse persoane de la vârsta de 18 ani până la persoane în vârstă foarte înaintată, este de așteptat ca să fie reclamate probleme de sănătate, dar serviciile de îngrijire a sănătății nu răspund la nivelul cerințelor pentru îngrijirea sănătății populației. Prin dezuniversalizarea serviciilor de îngrijire a sănătății (legea asigurărilor sociale de sănătate, alte reglementări) s-a îngustat accesibilitatea la actul medical pentru o parte din populație, cea cu venituri mici, și a ridicat enorm de mult nivelul costurilor suportate de către populație, fără să sporească și calitatea îngrijirii medicale.

„**Sentimentul lipsei amenințărilor**” ($m_5=3,3$; codurile 4+5 rețin 56% din frecvențe) are valori care trimit mai degrabă la o stare îngrijorătoare. Prin formularea întrebării s-a cerut subiecților să estimeze gradul de amenințare la adresa persoanei lor. Acest indicator este apoi reformulat, pentru a avea același format cu ceilalți indicatori, astfel că lipsa amenințării este valoarea pozitivă.

Încercând să caracterizăm în ce constau amenințările pe care le au subiecții în vedere pentru perioada 1996-1999, am obținut următoarea situație: mai întâi proporția celor care declară că se simt amenințați a crescut de la un an la altul, respectiv de la 15,4% în 1996 la 28% în 1999; principalele elemente de amenințare sunt considerate a fi: **sărăcia, șomajul, instabilitatea socială, urmate de prețuri, război, criminalitate**. Celelalte aspecte au frecvențe deosebit de mici (tabel 2.2).

Tabel 2.2. AMENINȚĂRI 1996-1999

Nr. crt.	AMENINȚĂRI	TOTAL (pe 4 ani)	1996	1997	1998	1999
1.	Sărăcie	6,3	3,9	5,7	7,3	9,0
2.	Șomaj	3,0	2,5	2,4	4,1	4,2
3.	Instabilitate socială	2,9	2,4	3,4	2,9	2,9
4.	Prețuri	2,1	1,3	2,8	1,8	2,6
5.	Război	2,1	1,5	1,8	4,1	1,5
6.	Criminalitate	1,4	1,1	1,0	1,2	2,3
7.	Boală	0,4	0,5	0,3	0,5	0,4
8.	Impozite	0,3	-	0,2	0,4	0,8
9.	Corupție	0,2	0,2	0,2	0,5	0,5
10.	Dictatură	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
11.	Altele	3,1	2,3	2,3	2,6	3,7
12.	Nu e cazul	78,1	84,4	79,7	74,5	72,0

Constatăm, de asemenea, că au sporit proporțiile în care au fost consemnate diferite amenințări. Pericolul sărăciei înregistrează o creștere de 2,3 ori, cel al șomajului de 1,7 ori.

„**Activitatea poliției**” ($m_5=3,2$; codurile 3+4+5 rețin 78% din frecvențe), cu valori constante pe toată perioada analizată (1995-1999), este percepută a se situa cu puțin peste nivelul mediei teoretice a scalei în cinci grade de intensitate. Nu știm care era percepția activității poliției în anii 1990-1991, mult mai tensionați, pentru a constata o îmbunătățire ulterioară, dar este evident că natura activității poliției nu poate fi una care să mulțumească pe cineva.

Clasa a IV-a de calitate a vieții percepute - Timpul liber

„**Satisfacția față de petrecerea timpului liber**” ($m_5=3$; cu distribuții apropiate pentru extremele scalei, respectiv 1 și 5, 2 și 4 ca și pentru 1+2 și 4+5). Răspunsurile la un astfel de indicator pot implica și reclamarea de către populație a lipsei timpului liber, ca și a lipsei posibilităților materiale, dar nu poate fi negată necesitatea dezvoltării bazei de divertisment, devenită o adevărată industrie și o sursă de venituri în societățile dezvoltate (vezi capitolul special destinat analizei detaliate a acestui domeniu al calității vieții).

Clasa a V-a de calitate a vieții percepute - Patologie socială

Un prim grup de indicatori în această clasă de calitate a vieții se referă la conflictele sociale. Pentru a se utiliza aceeași semnificație a indicatorilor (valorile mai mari reprezintă o calitate a vieții mai bună), vorbim de lipsa conflictelor, iar valorile sub media teoretică ne atrag atenția asupra unor posibile probleme. Acesta este cazul pentru: „**relații etnice neconflictuale**” ($m_5=2,9$; codurile 1+2+3 rețin 69% din frecvențe). Indicatorul a înregistrat instabilitate în timp de la o valoare medie care o plasa în următoarea clasă de calitate a vieții în 1991 ($m_5=2,5$), când conflictele de acest tip au fost mai vizibile, la alta superioară, ce o situa la nivelul clasei a treia de calitate a vieții, în 1996 ($m_5=3,5$); „**relații religioase neconflictuale**” ($m_5=2,7$; codurile 1+2+3 rețin 73% din frecvențe). Indicatorul a desemnat o calitate percepută mai înaltă în prima parte a intervalului analizat decât în anii 1998-1999; „**relații neconflictuale între generații**” ($m_5=2,5$; codurile 1+2 rețin 52% din frecvențe): de această dată valorile indicatorului înregistrează stabilitate în timp și desemnează perpetuarea unei situații precare în ceea ce privește armonizarea relațiilor intergeneraționale; „**satisfacție față de relațiile dintre oameni**” ($m_5=2,7$; codurile 1+2+3 rețin 77% din frecvențe): având în vedere percepția existenței mai degrabă a conflictelor în relațiile etnice, religioase și

generaționale, era de așteptat ca și indicatorul satisfacției cu relațiile dintre oameni să înregistreze valori modeste, cu atât mai mult cu cât un alt grup de relații sociale, cum sunt cele politice, de muncă și dintre straturile sociale au valori ce le plasează în a VI-a clasă de calitate a vieții. Nivelul satisfacției față de relațiile dintre oameni este stabil în timp. Fără a subestima încărcătura tensională a relațiilor religioase și etnice în sentimentele publicului, este de observat că celelalte tipuri de relații dintre oameni, de natură politică, de muncă și de stratificare socială, prezintă un grad sporit de tensiune, reprezentând un adevărat avertisment privind natura relațiilor dintre oameni în societatea românească de azi.

Un al doilea grup de indicatori ai acestei clase de calitate a vieții percepute privește administrarea localităților și performanța înregistrată de unele servicii publice.

Activitatea primăriilor ($m_5=2,9$; codurile 1+2+3 rețin 67% din frecvență). Indicatorul cunoaște variații în timp, cu nivelul cel mai scăzut ($m_5=2,6$) în anii 1993-1994.

În legătură cu valoarea modestă întrunită de calitatea activității primăriei, se pot pune în evidență multe aspecte care ar întemeia un astfel de calificativ. Avem în vedere murdăria care s-a instalat pe străzile cu carosabilul deteriorat, bântuite de câini fără stăpân și care fac zilnic sute de victime. De calitatea deplorabilă a habitatului, responsabilitate înaltă revine și cetățenilor, care, prin comportamentul lor, nu numai că nu participă la înfrumusețarea mediului de viață, ci îl înrăutățesc. Într-un alt plan, ne putem referi la birocrația excesivă, desconsiderarea cetățeanului ce se adresează la ghișeu public, condiționarea serviciului la care cetățeanul este îndreptățit sau chiar privarea acestuia de obținerea unui drept, profituri obținute de consilieri și funcționari prin asocierea cu firmele private furnizoare de servicii primăriilor etc., etc.

Valoarea modestă a indicatorului de percepție a activității primăriilor este însoțită de valori și mai mici pentru: „**calitatea transportului în comun**” ($m_5=2,8$; codurile 1+2+3 rețin 63% din frecvențe) care rămâne o problemă în cazul multor localități; „**posibilitățile de recreere**” ($m_5=2,6$; codurile 1+2+3 rețin 76% din frecvențe); „**securitatea personală pe stradă și în locuință**” ($m_5=2,8$; codurile 1+2+3 rețin 74% din frecvențe); „**respectarea drepturilor personale**” ($m_5=2,7$; codurile 1+2+3 rețin 81% din frecvențe). Sentimentul insecurității personale atât de pronunțat (este mai intens decât cel al securității personale), ca și acela că sunt nedreptățiti se constituie în puternice surse de frustrare pentru populație. Aceste surse de frustrare se cumulează cu altele, așa încât indicatorul „**starea de mulțumire în viața de zi cu zi**” ($m_5=2,7$; codurile 1+2+3 rețin 75% din frecvențe) ne arată că populația României este mai degrabă nemulțumită. Îndepărtarea valorilor indicatorului de repartiție normală, de așteptat în cazul acesta, desemnează presiunea grijilor zilnice. Nici pentru viitor nu se

întrezărește o ameliorare radicală. Indicatorul de proiecție „**condițiile de viață din țară peste 10 ani comparativ cu prezentul**” ($m_5 = 2,9$; codurile 1+2+3 rețin 68% din frecvențe), deși au valoare superioară evaluării stării actuale, desemnează o accentuare a pesimismului în ultimii doi ani comparativ cu perioada anterioară. De altfel, în cazul acestui indicator, este relevantă, într-o manieră tranșantă, influența unor factori exteriori cu caracter ciclic, cum sunt alegerile. Primul an al culegerii datelor este 1992 (imediat după alegerile locale), atunci valoarea medie a indicatorului a fost de 3,5 (pe o scală cu cinci grade de intensitate), pentru ca în următorii trei ani să scadă la 3,3 și apoi la 3,2, dar în anul 1996 (după alegerile locale și generale), valoarea respectivă să ajungă la 3,8, pentru a reveni apoi la valorile anterioare. Cu alte cuvinte, instalarea în posturi a noilor autorități locale și centrale creează pentru scurt timp speranța îndeplinirii promisiunilor, pentru ca ulterior să se constate că nu se întâmplă așa.

Alți doi indicatori cu relevanță deosebită pentru viața oamenilor sunt plasați la nivelul anului 1999 în această clasă de calitate a vieții. Este vorba de „**accesibilitatea învățământului**” ($m_5 = 2,7$; codurile 1+2+3 rețin 77% din frecvențe) și „**posibilitatea de influențare a deciziilor la locul de muncă**” ($m_5 = 2,5$; codurile 1+2 rețin 49% din frecvențe, iar împreună și cu codul 3 se ajunge la 76% din frecvențe). În ambele cazuri, valoarea medie din 1999 coincide cu valoarea cea mai mică a indicatorului din întreaga perioadă analizată. Valorile indicatorului accesibilității învățământului este de natură să alerteze în gradul cel mai înalt asigurarea îndeplinirii unor prevederi legale de accesibilitate generală potrivit cărora cetățenii României au dreptul la învățământ de stat gratuit; or, percepția unei lipse de accesibilitate pune acut problema echității utilizării fondurilor publice în învățământ. Percepției scăzute a accesibilității învățământului îi corespund elemente de stare care pe drept cuvânt pot fi reținute ca neîmpliniri în acest domeniu. Avem în vedere cuprinderea școlară în învățământul preșcolar, primar și gimnazial, mai ales în satele izolate, și a copiilor familiilor de rromi, dar și șansele reduse de acces ale copiilor din mediul rural, ale celor proveniți din familii cu probleme sociale spre învățământul liceal și universitar.

La rândul său, valoarea indicatorului implicării salariaților în luarea deciziilor la locul de muncă este nepermis de mică, având în vedere faptul că nu se cer resurse materiale pentru a obține coresponsabilizarea colaboratorilor. Dimpotrivă, se estimează că, prin intermediul lărgirii responsabilităților, al implicării salariaților în actul de decizie la locul de muncă, se îmbunătățește motivarea pentru performanță și astfel se obțin beneficii atât în planul satisfacției individuale, cât și în acela al câștigului material pentru participanți, fie aceștia patroni sau salariați. Or, se dovedește că în întreprinderile, instituțiile și organizațiile românești nu se valorifică un important potențial de dezvoltare.

Clasa a VI-a de calitate a vieții percepute - Supraviețuirea

Cu 24 de indicatori din 62 clasificați, această clasă de calitate a vieții, care din punct de vedere teoretic reprezintă numai 1/5 din spațiul de evaluare (valori medii cuprinse între 2,5 și 1,5 pe scala de la 1 la 5), pune amprenta decisivă asupra diagnozei pe care o prezentăm aici, în măsura în care indicatorii utilizați în cercetare au semnificație pentru viața oamenilor. Și considerăm că așa stau lucrurile, iar în urma solicitării populației studiate de a evidenția elementele de care depinde îmbunătățirea calității vieții lor, a rezultat o listă asemănătoare indicatorilor de cercetare, ceea ce întărește validitatea modelului respectiv.

Primul grup de indicatori din categoria de calitate a vieții scăzute cuprinde indicatorii referitori la resursele materiale: aprecierea „**veniturilor familiei**” ($m_5=2,4$; codurile 1+2 rețin 56% din frecvențe). Indicatorul cunoaște o stabilitate în timp a valorilor, după o ușoară deteriorare începând cu 1994 față de perioada 1991-1993. Comparativ cu anul anterior cercetării, „**nivelul de trai personal**” ($m_5=2,1$; codurile 1+2 rețin 74% din frecvențe) comparativ cu 1989 ($m_5=2,0$; codurile 1+2 rețin 75% din frecvențe), ca și amplasarea subiecților pe scala „**sărac-bogat**”, cu 10 gradații, de la 1, cel mai sărac, la 10, cel mai bogat ($m_{10}=3,7$; codurile 1+2+3+4 rețin 58% din frecvențe), semnifică deteriorarea în continuare a condițiilor de viață ale populației. În perioada analizată s-a înregistrat atât o deteriorare dramatică a nivelului veniturilor reale, cât și o sporire considerabilă a taxelor și impozitelor (a se vedea capitolul special destinat standardului muncii). Totodată, populația a pierdut sume importante la diverse sisteme piramidale de depunere, ca și în urma falimentului fraudulos al unor bănci și fonduri mutuale supravegheate de instituțiile statului, care nu au realizat în toate cazurile protecția a milioane de investitori, iar adesea nivelul dobânzilor bancare pentru depunerile populației s-au situat sub nivelul ratei inflației. În România au predominat măsurile monetare de macrostabilizare, cu mecanisme de indexare a prețurilor și de control al cursului de schimb valutar, destinat să reducă consumul și să stimuleze exportul, fără a se obține însă relansarea producției, dar cu un cost social suportat de populație deosebit de înalt. La rândul său, „**satisfacția față de venitul personal**” ($m_5=2,3$; codurile 1+2 rețin 66% din frecvențe) reflectă într-adevăr dificultățile materiale în care trăiesc atât de mulți oameni. Situația materială individuală precară este completată cu percepția „**condițiilor de viață din țară**” ($m_5=2,2$; codurile 1+2 rețin 72% din frecvențe). Valorile s-au deteriorat și mai mult în anul 1999 comparativ cu situația anterioară.

Tot în acest prim grup de indicatori includem și pe cel referitor la „**preocuparea societății pentru nevoiași**” ($m_5=2,1$; codurile 1+2 rețin 68% din frecvențe), evaluate la valori deosebit de mici. Se observă că indicatorul

nu vizează în mod deosebit intervenția statului, ci societatea în întregul său. De aici necesitatea de a avea în vedere o multitudine de mecanisme prin care pot fi ajutați cei mai în nevoie dintre locuitorii României. Instituțiile locale și centrale ale statului trebuie să intervină atât timp cât nevoile de acoperit sunt deosebit de presante.

Un al doilea grup de indicatori privește **„posibilitățile de afirmare în viață”** ($m_5=2,2$; codurile 1+2 rețin 68% din frecvențe) și **„posibilitățile obținerii unui loc de muncă”** ($m_5=1,8$; codurile 1+2 rețin 81% din frecvențe). Contractarea activității economice după 1990 a condus la accentuarea penuriei de locuri de muncă, mai ales în zonele monoindustriale (minerit, siderurgie etc.) sau în zone mai puțin dezvoltate din punct de vedere economic și cu populație tânără numeroasă, cum este Moldova. În decursul anilor, crearea de noi locuri de muncă a atins valori cât de cât semnificative, mergându-se preponderent pe protecția socială pasivă a șomerilor. Menținerea pe o perioadă îndelungată a unui regim special de subvenționare a salariilor în industria de înaltă tehnicitate nu a însemnat și o revigorare a sectorului. Tot astfel, introducerea plăților compensatorii pentru renunțarea la locul de muncă în sectoare care se restructurează are darul de a consuma resurse importante, eventual se rezolvă o anumită problemă personală, dar nu se obține o revigorare în crearea de noi locuri de muncă. Pe de altă parte, nivelul scăzut al ajutoarelor pentru șomaj nu pot avea rol motivator pentru cel rămas fără loc de muncă, atât timp cât nu sunt create noi locuri de muncă, iar salariile compensatorii acordate doar pentru unele categorii de salariați creează inechități flagrante.

Al treilea grup de indicatori din această categorie de calitate a vieții percepute merg împreună cu cei referitori la condițiile de viață, putând fi considerați factori determinanți direcți ai acestora. Este vorba de **„defavorizarea muncitorilor”** ($m_5=1,7$; codurile 1+2 rețin 84% din frecvențe); **„a țăranilor”** ($m_5=1,9$; codurile 1+2 rețin 74% din frecvențe); **„a intelectualilor”** ($m_5=2,4$; codurile 1+2 rețin 53% din frecvențe) și a **„subiectului anchetei”** ($m_5=2,4$; codurile 1+2 rețin 57% din frecvențe) prin schimbările produse în perioada postcomunistă. Aici trebuie avute în vedere toate schimbările. Ar fi greșit să reducem aceste schimbări la cele de natură economică, de trecere la economia de piață, care au antrenat restructurări economice, disponibilizări de forță de muncă, liberalizarea prețurilor, creșterea inflației etc. Au fost însă și alte schimbări care intră în zona responsabilității de politică publică, cum sunt cele referitoare la distribuția și redistribuția veniturilor, care au determinat o polarizare socială excesivă, cu sărăcirea unei părți însemnate din populație. Nu întâmplător și evaluarea schimbărilor ca atare este pe ansamblu negativă ($m_5=2,4$; codurile 1+2 rețin 54% din procente).

Un alt grup de indicatori din penultima clasă de calitate a vieții cuprinde percepția existenței de conflicte în societatea românească

referitoare la „**relațiile săraci-bogați**” ($m_5=2,3$; codurile 1+2 rețin 63% din frecvențe); „**relațiile politice**” ($m_5=1,9$; codurile 1+2 rețin 75% din frecvențe); „**relațiile salariați-conducere**” ($m_5=1,9$; codurile 1+2 rețin 78% din frecvențe). După cum se observă, relațiile de muncă, relațiile sociale și politice sunt percepute a fi mai deficitare decât cele intergeneraționale, dar mai ales decât cele etnice și religioase din societatea românească. În fine, ultimul grup de indicatori ai clasei a VI-a de calitate a vieții percepute se referă la sfera conducerii. Un prim indicator privește „**calitatea conducerii la nivel de țară**” ($m_5=1,9$; codurile 1+2 rețin 77% din frecvențe). Comparativ cu situația anterioară, în ultimii doi ani (1998-1999) se înregistrează de departe cele mai mici valori ale indicatorului respectiv. De altfel, pentru perioada 1991-1997, stabilitatea valorilor percepției calității conducerii țării s-a menținut la valorile medii de 2,6-2,8 față de 3,2 în 1990. Datele din cercetarea panel ne arată cu claritate schimbarea imaginii populației despre conducerea țării începând cu 1998. Un alt indicator strâns legat de cel anterior este „**satisfacția față de viața politică din țară**” ($m_5=1,8$; codurile 1+2 rețin 80% din frecvențe). La acest indicator înregistrăm oscilații mai mari ale valorilor în timp. Nivelurile cele mai scăzute se înregistrează în anii 1990 și apoi în 1998, 1999, iar cele mai înalte în 1996 (deci după alegerile generale care au condus la alternanța la guvernare). Imaginea publică negativă a instituțiilor politice și a politicianilor (văzuți de altfel ca principali beneficiari ai schimbărilor postcomuniste) reprezintă un avertisment de o deosebită gravitate. Fără îndoială că în planul vieții politice naționale pot fi enumerate o serie de schimbări incontestabile de introducere a instituțiilor democratice, dar, în același timp s-au conferit politicianilor o serie de poziții de execuție, de directori în diverse agenții naționale, în locul numirii de specialiști, locuri în consiliile de administrație ale unităților economice cu capital de stat, ocuparea de funcții publice înalte prin algoritmul politic, fără a fi vorba de funcții politice. De aici adevăratele cruciade ale partidelor pentru a demite oamenii vechii puteri și a-și numi proprii oameni, cu efecte negative chiar asupra eficienței activității instituțiilor respective.

Într-o situație asemănătoare se plasează și evaluarea „**posibilităților de influențare a deciziilor la nivelul localității**” ($m_5=1,8$; codurile 1+2 rețin 83% din frecvențe). Contrar unei așteptări naționale pentru un regim politic democratic, oamenii percep conducerea locală a se situa foarte departe de ei. Valorile scăzute ale indicatorului se mențin pe toată perioada analizată (1990-1999), ciclurile electorale par a nu avea nici o influență aici. Constatarea generală este că avem de-a face cu o extrem de scăzută implicare a cetățenilor la procesul decizional local, o neîntrunire păguboasă a cerințelor elementare de motivare pentru participarea cetățenilor la rezolvarea problemelor din localitatea în care domiciliază și unde își plătesc taxele și impozitele.

Clasa a VII-a de calitate a vieții - Presiunea fiscală

a) **"Posibilitatea de a participa la luarea deciziilor la nivelul țării"** ($m_5=1,4$; codul 1 reține 65% din frecvențe). Valoarea indicatorului a scăzut în timp față de 2,2-2,0 din perioada 1990-1992. Populația are un sentiment tot mai accentuat de inutilitate, de neputință în raport cu influențarea în rezolvarea problemelor la nivelul țării. Într-un fel, putem spune că avem de-a face cu un decalaj între așteptările din primii ani după înlăturarea vechiului regim și evoluțiile ulterioare. Detectăm o anumită influență a ciclului electoral, mai exact, după investirea noilor autorități cu un anumit capital de încredere, urmează decepția că s-au înșelat din nou.

b) **"Lipsa temerilor privind creșterea prețurilor"** ($m_3=1,1$; codul 1 - temere foarte mare reține 91% din frecvențe). Pe o scală de la 3 la 1, valoarea indicatorului desemnează în cel mai înalt grad temerea populației față de creșterea prețurilor. Valoarea medie din 1999 se regăsește în toți anii începând cu 1992, deci imediat după liberalizarea prețurilor, în octombrie 1991. Evoluția galopantă a valorii indicelui creșterii prețurilor, în condițiile diminuării valorii reale a salariilor și pensiilor, îndreptățește pe deplin o astfel de percepție din partea populației (A se vedea capitolul special destinat costurilor sociale ale tranziției).

c) **"Lipsa temerilor față de impozite"** ($m_3=1,1$; codul 1 reține 86% din frecvențe). Valoarea indicatorului din 1999 este cea mai mică din întreaga perioadă studiată, în care temerea față de impozite s-a menținut totuși la cote alarmante (media cu valori între 1,2 și 1,4), rămânând în cea mai de jos clasă de calitate a vieții. Or, dacă în cazul inflației se pot aduce o serie de argumente legate de natura schimbărilor din economie, de la modelul centralizat la jocul pieței, fără a se putea justifica însă nivelurile înregistrate, în afara politicilor adoptate în timp, pentru situația impozitelor împovărătoare, decidenții de politici publice rămân responsabili și avem în vedere în special impozitele pe venit și contribuțiile de asigurări sociale, comparabile cu cele mai înalte niveluri din lume, care pot atinge cumulativ între 20% pentru cele mai mici venituri (când se plătesc doar contribuții sociale) și peste 50% din veniturile realizate, fără a lua în considerare contribuția angajatorului de încă cel puțin 35% din salariul asiguratului.

* *
*

1. În urma analizei datelor pentru o perioadă de zece ani din ultimul deceniu al secolului trecut, dar primul raportat la regimul democratic post-comunist, concluzia generală care se poate desprinde este aceea potrivit căreia **calitatea vieții populației în România este percepută a fi în cel mai bun caz una modestă, cu puține elemente de suport și cu multe zone critice.**

Abordând problema în discuție din perspectiva a ceea ce așteaptă subiecții să fie îndeplinit pentru îmbunătățirea calității vieții în România, se obține o listă impresionantă de dorințe, dominată însă de cerințe pentru: **crearea de noi locuri de muncă și siguranța acestora, reformă și dezvoltare economică.** Pentru cei care răspund, după cerința de a avea unde munci, sunt importante acțiuni care țin, în principal, de **performanța conducerii politice**: schimbare politică radicală, conducere mai bună, înlăturarea corupției și **condițiile de viață**: protecție socială, prețuri, salarii etc. (tabel 2.3).

Tabel 2.3. ACȚIUNI NECESARE PENTRU ÎMBUNĂȚIREA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA (1996-1999)

- % -

Nr. crt.	Denumire	Total	1996	1997	1998	1999
1.	Creare de locuri de muncă	14,5	11,8	15,4	17,1	14,7
2.	Schimbare politică radicală	8,2	1,8	6,0	9,5	17,3
3.	Oprirea creșterii prețurilor	8,0	12,3	7,5	6,0	4,7
4.	Protecție socială	7,6	8,7	8,3	7,2	6,0
5.	Creșterea salariilor	6,9	9,3	6,5	7,0	4,0
6.	Conducere mai bună	6,1	4,8	3,7	8,4	7,9
7.	Să se muncească mai mult	5,3	8,4	5,4	4,4	1,9
8.	Reformă și dezvoltare economică	5,1	4,1	3,9	8,9	3,9
9.	Înlăturarea corupției	3,9	5,2	4,2	3,0	2,9
10.	Sprijin pentru agricultură	2,3	1,8	3,4	1,8	2,0
11.	Comportament social adecvat	2,1	1,1	2,6	2,5	2,5
12.	Legislație mai bună	1,4	1,5	2,1	0,8	1,1
13.	Reducerea impozitelor	1,2	1,8	0,7	0,6	1,5
14.	Altele	3,3	3,6	3,5	2,7	3,3
15.	Nu răspunde	24,1	23,8	26,8	20,1	26,3

Observăm că trei sferturi din subiecți au indicat acțiuni pe care le așteaptă pentru îmbunătățirea calității vieții în România.

2. Se pot constata, totodată, variații semnificative ale valorilor diversilor indicatori ai calității vieții percepute în funcție de stările de fapt, cu precădere în cazul situațiilor precare. Cu alte cuvinte, atunci când populația se confruntă cu dificultăți, acestora le corespund, de regulă, percepții și evaluări mai puțin favorabile sau chiar deosebit de negative. Este cazul indicatorilor nivelului de trai, al activității diverselor instituții publice de la nivel național și local, inclusiv conducerea țării și a primăriilor.

3. Clasele de calitate a vieții sunt delimitate prin valorile medii ale indicatorilor și proporția răspunsurilor pe variantele utilizate. Referitor la valorile medii, diferența de 7 sutimi este semnificativă statistic la un prag de 0,05. Dacă unele clase se diferențiază prin cel puțin o zecimală, în unele cazuri diferențierea (dintre clasa a VI-a și a VII-a) este de 4 zecimi.

Diferențe semnificative statistic nu sunt doar pe clase de calitate a vieții, ci și pentru cea mai mare parte a indicatorilor diagnozei analizați pe perechi (fiecare cu fiecare).

4. Informațiile referitoare la calitatea vieții percepute au o structură puternică. Așa cum am constatat, nu avem de-a face cu date haotice, pur întâmplătoare, cu variații inexplicabile ale valorilor pe care le iau în diverse cercetări percepțiile și autoevaluările populației. Dimpotrivă, valorile indicatorilor de percepție și autoevaluare a calității vieții concordă între ele, mai puternic în cazul indicatorilor care țin de aceeași dimensiune (estimarea veniturilor și satisfacția față de venituri, calitatea conducerii țării etc.).

O altă particularitate a distribuțiilor de frecvență a datelor de percepție și autoevaluare a calității vieții constă în gruparea lor pe anumite segmente a diferitelor scale de ierarhizare a variantelor de răspuns cu 3 sau mai multe grade de intensitate. Cu alte cuvinte, nu se înregistrează valori foarte apropiate pentru toate variabilele de răspuns ale scalelor de tipul: mult - satisfăcător - puțin; foarte mult - mult - satisfăcător - puțin - foarte puțin etc., dar nici nu avem de-a face, decât în cazuri extrem de rare, cu distribuții normale (în formă de clopot, cu valoarea modală la mijlocul scalei) sau cu distribuții bimodale. De asemenea, se evită cel mai adesea valorile extreme, care ar semnifica stări foarte negative, respectiv stări foarte pozitive (repartiții în formă de „i” sau „j”). Prin urmare, sunt multe situațiile în care valorile nu se concentrează la mijloc sau pe extreme, ci pe segmente intermediare ale scalelor, respectiv pe segmentele mediu-înalt sau mediu-scăzut.

Toate aceste caracteristici generale ale distribuțiilor valorilor percepute și autoevaluărilor calității vieții ne confirmă existența unor patternuri relativ stabile pentru indicatorii specifici de calitate a vieții, iar abaterile de la aceste patternuri îndreptătesc formularea de concluzii tranșante.

5. Valorile celor mai mulți indicatori ai calității vieții percepute au un grad înalt de stabilitate în timp. Din punct de vedere **metodologic**, putem vorbi astfel de un înalt grad de fidelitate (încredere) a rezultatelor, iar din punct de vedere **explicativ**, constatăm că intervalul de timp de referință nu a marcat o schimbare importantă a caracteristicilor calității vieții percepute a populației țării.

6. Fără a fi de foarte mare amploare, **schimbările** care se înregistrează la nivelul calității percepute a vieții au de regulă **semnificație negativă**. Este vorba deci de percepția deteriorării calității vieții și ea este mai pronunțată pentru aspectele care țin în principal de condițiile materiale de existență (loc de muncă, venituri etc.) și mediul politic.

2.3. Profilul calității vieții percepute pe grupuri socio-demografice și ocupaționale

După ce am constatat care este profilul general al calității vieții percepute în România, este recomandabil să urmărim coordonatele acestuia pe grupuri principale de populație, constituite în funcție de variabilele sociale cel mai frecvent avute în vedere, cum sunt: sexul, vârsta, mediul rezidențial, pregătirea școlară și profesională, ocupația și statutul profesional.

* **Sexul.** În cazul populației, această variabilă depășește funcția de diferențiere morfologică și fiziologică, ea constituindu-se într-o bază de structurare a unui set de caracteristici sociale (relații, funcții etc.). Prin practica social-istorică s-a constituit un cadru specific de coabitare a celor două sexe (a se vedea capitolul destinat familiei), dar s-au dezvoltat și anumite forme de inegalitate socială, părți ale unui complex mai general de relații de acest tip, defavorabil femeilor, chiar deprivant, subjugant și de exploatare în unele societăți. În epoca modernă s-a declanșat un amplu proces de susținere a emancipării și afirmării sociale a femeilor în toate sferile vieții sociale. Acțiunile sunt îndreptate spre înlăturarea discriminărilor de orice fel legate de sexul, vârsta, rasa, originea etnică, socială, credința unei persoane și asigurarea egalității de șanse pentru accesul la educație, loc de muncă, promovare, afirmare în societate pe toate planurile: economic, politic, cultural etc.

Referindu-ne la societatea românească, putem afirma că, în secolul al XX-lea, s-au parcurs pași importanți în legiferare, dar și în viața practică de realizare a egalității sociale între bărbați și femei. Iată de ce este deosebit de important să cunoaștem care este calitatea vieții percepute de către bărbați și femei.

Deși pentru analiza statutului social al femeilor și bărbaților în societate au relevanță numai anumiți indicatori (șansele de acces la învățământ constituie un astfel de indicator semnificativ pentru tema în discuție, pe când evaluarea calității învățământului nu mai prezintă interes din perspectiva statutului social al bărbaților și femeilor), vom face o trecere în revistă a întregului set de indicatori ai diagnozei calității vieții percepute, ceea ce ne va permite să cunoaștem în detaliu profilul acesteia pe sexe.

În funcție de valorile medii ale indicatorilor analizați, profilurile calității vieții percepute de către bărbați și femei pentru anul 1999 urmează trei modele: **concordanță** (aceleași valori pentru bărbați ca și pentru femei), **alternanță** (abaterea valorii individuale față de media populației generale doar în cazul uneia din subpopulațiile avute în vedere), **opозиție** (îndepărtarea concomitentă în sensuri opuse față de media generală a valorilor individuale pentru bărbați și pentru femei).

a) concordanță. Pentru anul 1999, în cazul a nu mai puțin de 41 de indicatori (din totalul de 62 utilizați în diagnoză), mediile profilului calității vieții percepute de către bărbați, respectiv de către femei coincid sau nu diferă între ele din punct de vedere statistic (diferența de sub o zecimală la valorile medii calculate, deci mai mici decât valoarea minimă necesară pentru a se accepta diferențe semnificative statistic la pragul de cel puțin 0,05, limită maximă considerată în cercetarea socială pentru testarea ipotezei asocierii dintre două sau mai multe variabile) și, evident, sunt aceleași ca pentru populația totală (din moment ce în cele două grupuri de populație sunt cuprinși toți subiecții studiați): **relațiile cu vecinii, asigurarea apei potabile, calitatea asistenței medicale, activitatea poliției, calitatea învățământului, a informațiilor primite prin mass-media, a transportului în comun, posibilitățile de recreere, afirmarea în viață, accesibilitatea formelor de învățământ, posibilitatea obținerii unui loc de muncă, participarea la luarea deciziilor la locul de muncă, ajutorul semenilor, mulțumirea de zi cu zi, aprecierea condițiilor de viață de peste 10 ani, satisfacția față de profesie, locul de muncă, petrecerea timpului liber, calitatea conducerii la nivel de țară și realizările în viață, autoplasarea pe scala sărac-bogat, percepția nivelului conflictelor de muncă, sociale și politice, nivelul de trai personal față de anul anterior (1998) și față de anul 1989, nivelul favorizării muncitorilor, țăranilor, întreprinzătorilor, politicienilor și a minorităților de schimbările post-comuniste, precum și favorizarea personală, aprecierea schimbărilor postcomuniste, minoritățile pot trăi cu propriile tradiții și obiceiuri, nivelul îngrijorării pentru conflictele sociale, prețuri și impozite;**

b) alternanță (13 indicatori la nivelul anului 1999). Diferențierile prin modelul alternanței avantajează ușor bărbații, în sensul că pentru 7 indicatori valorile medii sunt superioare pentru bărbați comparativ cu femeile: **calitatea locuinței și a mediului natural, veniturile familiei, securitatea pe stradă, participarea la decizii la nivelul localității și pe țară, percepția nivelului conflictelor etnice.** La rândul lor, femeile înregistrează valori mai înalte pentru restul de 6 indicatori: **aprecierea calității conducerii țării, aprecierea calității condițiilor de viață prezente față de 1989, respectarea drepturilor personale, o mai redusă amenințare la adresa persoanei, percepția favorizării directorilor de schimbările postcomuniste, o mai redusă teamă de șomaj.**

**DIFERENȚIERILE PROFILULUI CALITĂȚII VIEȚII PERCEPUTE
DE CĂTRE BĂRBAȚI ȘI FEMEI**

(anul 1999)

total (n = 1195)

bărbați (n = 566)

femei (n = 629)

Indicatori de calitate a vieții	1	Valori medii	5
a) modelul alternanței			
1. Calitatea locuinței		F 3,5; T, B 3,6	
2. Calitatea mediului		F 3,3; T, B 3,4	
3. Veniturile familiei		F 2,3; T, B 2,4	
4. Calitatea conducerii la nivel de țară	B 1,8; T, F 1,9		
5. Securitatea pe stradă		F 2,8; T, B 2,9	
6. Respectarea drepturilor personale		B 2,6; T, F 2,7	
7. Participarea la luarea deciziilor la nivelul localității		F 1,7; T, B 1,8	
8. Participarea la luarea deciziilor la nivel de țară	F 1,4; T, B 1,5		
9. Aprecierea condițiilor de viață prezente față de 1989		B 2,1; T, F 2,2	
10. Percepția lipsei conflictelor etnice		F 2,9; T, B 3,0	
11. Favorizarea directorilor		B 4,4; T, F 4,7	
12. Lipsa amenințărilor la adresa persoanei		B 3,1; T, F 3,3	
13. Lipsa îngrijorării față de șomaj	T, B 1,8; F 1,9		

Indicatori de calitate a vieții	1	Valori medii	5
---------------------------------	---	--------------	---

b) modelul opoziției

1. Starea de sănătate		F 2,9; T 3,1; B 3,2	
2. Relațiile de familie		F 3,9; T 4,0; B 4,1	
3. Satisfacția față de viața de familie		F 3,8; T 3,9; B 4,0	
4. Condițiile de muncă		B 3,0; T 3,1; F 3,2	
5. Satisfacția față de venituri	F 2,1; T 2,3; B 2,4		
6. Percepția lipsei conflictelor intergeneraționale		F 2,4; T 2,5; B 2,7	
7. Percepția lipsei conflictelor religioase		F 2,6; T 2,7; B 2,8	
8 Percepția favorizării intelectualilor de schimbările postcomuniste	F 2,3; T 2,4; B 2,5		
9. Lipsa îngrijorării față de criminalitate*	F 1,7; T 1,8; B 1,9		

* scale cu 3 grade de intensitate.

Notă: Diferența mai mare de o zecimală dintre valorile medii ale indicatorilor este semnificativă statistic la $p = 0,05$.

Informațiile prezentate anterior evidențiază faptul că în privința profilului calității vieții percepute există puternice asemănări între bărbați și femei. Mai exact, atât bărbații, cât și femeile percep o calitate a vieții relativ modestă, cu multe aspecte deosebit de critice. Acest profil este totuși ceva mai favorabil în cazul bărbaților comparativ cu cel al femeilor. Această diferențiere rezultă atât din repartiția celor 22 de indicatori ai modelelor alternanței sau opoziției bărbați-femei (respectiv 15 în favoarea bărbaților și 7 în favoarea femeilor), cât și din faptul că valorile de diferențiere, deși mici, avantajează bărbații. Astfel, pentru diferențierile de 3 zecimale ale valorilor medii la 3 indicatori sunt avantajați bărbații și la un indicator sunt favorizate femeile. Diferențele de 2 zecimale se distribuie 5 în favoarea bărbaților și 2 în favoarea femeilor, iar diferențierile de o singură zecimală: 7 avantajează bărbații, iar 4 avantajează femeile.

Dacă ne referim numai la indicatorii relevanți pentru statutul social al persoanei în societate, constatăm că un număr redus dintre ei au valori diferite pentru cele două sexe. Pentru bărbați este vorba de „influențarea deciziilor la nivelul localităților și la nivel de țară”, „satisfacția față de venit”, „relațiile de familie și satisfacția față de viața de familie”. În dreptul femeilor aliniem indicatorii „respectarea drepturilor personale”, „calitatea condițiilor de muncă”, percepția „lipsei amenințărilor”, o mai redusă „teamă de șomaj”.

O atenție specială merită acordată aprecierii relațiilor de familie și mulțumirea față de acestea, care ar putea fi legate atât de implicarea în mai mare măsură a femeilor în viața de familie, cu toate dificultățile acesteia față de o anumită detașare a bărbaților, dar și cu un posibil statut de dependență economică (femeile casnice), cu violențele la care sunt supuse unele femei în familie, cu problemele asociate supraviețuirii soției după decesul soțului.

La o serie de alți indicatori cu semnificație pentru statutul social al persoanei, valorile medii pentru cele două subpopulații coincid: „posibilitatea obținerii unui loc de muncă”, „luarea deciziilor la locul de muncă”, „satisfacția față de profesie”, „posibilitățile de afirmare în viață” și „realizările din viață”.

Restul diferențierilor se referă la percepția și evaluarea specifică de către bărbați și femei a stării personale sau a mediului social imediat sau mai îndepărtat, fără a se putea face trimiteri nemijlocite la statutul social. Ele exprimă mai degrabă moduri diferite de organizare a vieții sau nivelul diferit de așteptare decât poziții sociale diferite. Așa, de exemplu, următorii indicatori sunt percepuți mai favorabil de către bărbați: „sănătatea personală”, „securitatea pe stradă”, „satisfacția față de relațiile dintre oameni”, percepția „lipsei conflictelor intergeneraționale, religioase și etnice”, „favorizarea intelectualilor de schimbările postcomuniste”, „lipsa îngrijorării față de criminalitate”. La rândul lor, alți indicatori sunt percepuți mai favorabil de către femei: „activitatea poliției”, „calitatea învățământului și informațiilor mass-media”, „posibilitățile de recreere”, „ajutorul semenilor”, „proiecția asupra condițiilor de viață din țară peste 10 ani”, „satisfacția față de viața politică din țară”, „favorizarea țăranilor și directorilor de schimbările postcomuniste”, „aprecierea direcției schimbărilor postcomuniste”.

Un astfel de profil în privința calității vieții percepute susține un înalt grad de apropiere a statutului social perceput de bărbați și femei, ceea ce este de natură să contrazică acele luări de poziție prin care se exploatează nepermis, pentru a câștiga capital social, eventual politic, ideea feministă, prin exacerbarea diferențierilor de gen pentru domenii insuficient documentate, unele de import și care nu au legătură efectivă cu tema. Or, analiza egalității de șanse bărbat-femeie trebuie să se refere la ceea ce contează pentru statutul social al persoanei în societate: accesul la educație și formarea profesională, în acord cu aspirațiile și opțiunile proprii, practici nediscriminatorii de angajare și recompensare a muncii, accesul la status-uri sociale, economice, politice, culturale de prestigiu. Prin urmare,

nu ar trebui incluse acele elemente care este normal să fie diferite și este anormal să fie identice. Nu se avansează în promovarea drepturilor femeilor, dorindu-se să se obțină paritatea cu bărbați în orice domeniu, și aceasta nu în propriul lor interes, ci pentru a susține o pretenție care, din start, este absurdă. Ființele umane au personalitate distinctă și dezvoltă seturi de aspirații, motivații, interese, idealuri și preocupări diferite nu numai de la un individ la altul, dar și de către același individ în momente diferite ale ciclului vieții sale.

Reținând nevoia de suport pentru ideea feministă autentică, care nu poate presupune însă o societate lipsită de farmecul care dă, în ultimă instanță, sarea și piperul vieții umane, legat de conviețuirea bărbaților și femeilor, se impune să fie întărit respectul reciproc între oameni, înlăturarea obstacolelor birocratice din calea afirmării în viață a fiecăruia, protecția celor nedreptățiți prin acte publice sau private, a celor care au de suferit în urma abuzului și violenței din familie etc.

* **Vârsta.** Constituirea profilului calității vieții în funcție de vârstă pune mai întâi problema delimitării unor grupări de populație pe intervale de ani de viață. Gruparea este necesară, pe de o parte, datorită faptului că este dificil să se efectueze analize comparative pentru fiecare an în parte, variabila vârstă pentru populația adultă putând avea peste 70 de valori, și pentru care ar trebui să avem frecvențe suficient de mari pentru a fi semnificative statistic, ceea ce este deosebit de costisitor, fără un câștig corespunzător în planul cunoașterii, deoarece, referitor la populația adultă, nu ne putem aștepta la variații semnificative ale profilului calității vieții, ca în mai multe alte domenii, pe cohorte de câte un an.

Pentru soluționarea problemei, pot fi urmate două modalități de lucru. În prima variantă, ceva mai laborioasă, se înregistrează mai întâi vârsta subiecților în ani împliniți și apoi se încearcă, prin metode statistice de grupare, să se delimiteze eventualele linii de demarcație în privința profilului calității vieții. A doua metodă, mai simplă, dar și cu rezultate mai puțin exacte, constă în adoptarea prealabilă a unor grupări de vârstă, cel mai adesea de câte 5-10 ani, culegerea datelor pe baza acestor grupări și apoi analiza statistică, pentru a urmări dacă se înregistrează asemănări, respectiv deosebiri ale profilului calității vieții percepute pe grupările teoretice efectuate. Eventual, se fac regroupări prin unirea intervalelor inițiale. Aceasta a fost și modalitatea de lucru adaptată în cercetările noastre, ajungând să efectuăm analiza finală pe câteva categorii ale ciclului vieții, respectiv **tineri, adulți, vârstnici**.

În definirea categoriilor de vârstă amintite, s-au utilizat mai multe criterii sociale. Astfel, pentru categoria **tineret** s-a operat cu criterii, legate de încheierea procesului de școlaritate, dobândirea calificării și practicarea unei ocupații, întemeierea unei familii proprii, apariția copiilor. În funcție de

aceste criterii categoria populației tinere cu care am operat a fost cea de vârstă 18-30 de ani, mult uzitată, de altfel, în cercetări sociale și practica de zi cu zi.

Mai dificil se dovedește a fi determinarea liniei de la care putem vorbi de vârstnici. Și aici s-au utilizat tot criterii sociale, și nu strict biologice legate de îmbătrânire. De altfel, împreună cu toți cei care au bună-cuviință, nu vom folosi expresiile „bătrân”, „bătrână”, ci acelea de „vârstnic”, „vârstnică”, „persoane aflate la o vârstă înaintată” etc.

În practica socială se înregistrează variații importante ale percepției a ceea ce este o persoană vârstnică. Pentru tineri, distanța, măsurată în ani care îi desparte de o astfel de postură este considerabilă, așa încât ei coboară limita respectivă la 50 de ani și chiar sub 50 de ani. Cu cât se înaintează însă în vârstă, cu atât se tinde ca limita de la care se consideră că cineva este în vârstă (vârsta a treia) să fie mai înaltă. Din punct de vedere al succesiunii generațiilor, perioada de 25-30 de ani o reprezintă segmentul de viață de trecere de la antecesorii la succesori. Dacă adoptăm perioada de 25 ani, am avea într-adevăr stratul generației a treia la vârsta de 50 ani. Totuși nu cred că putem vorbi de populație vârstnică la o astfel de vârstă, cu atât mai mult cu cât, în ultimele decenii, a avut loc o sporire a vârstei părinților la nașterea primului lor copil. Totodată, este de avut în vedere faptul că, în ultimii 70 de ani, durata medie a vieții a sporit și în România de la 42 de ani la aproape 70 de ani (67 de ani – bărbații și 73 de ani – femeile), ceea ce reprezintă un salt deosebit, deși încă nu s-a atins nivelul de 85 de ani din țările puternic dezvoltate și cu atât mai puțin nu s-a ajuns la nivelul care se consideră a fi programarea genetică a vieții speciei umane (120 de ani?). Din aceste motive, pragul de trecere la vârsta a treia este împins între 60 și 70 de ani. De altfel, și criteriul social principal de delimitare, la care facem apel și care privește încheierea carierei profesionale a persoanei, nu neapărat o dată cu pensionarea, ci prin restrângerea activității la sfera gospodăriei, susține această idee.

Gruparea de vârste din zece în zece ani a segmentului 30-70 de ani ne-a permis să luăm în considerare praguri diferite pentru a urmări asemănarea/diferențierea profilului calității vieții în funcție de vârsta subiecților. Rezultatele comparațiilor efectuate pentru România indică mai degrabă pragul de 70 de ani pentru diferențierea cea mai mare pe categorii ale ciclului vieții. În cercetările noastre, circa 30% din subiecții de vârstă de peste 60 de ani au declarat că lucrează încă.

Revenind la profilul calității vieții percepute pe categorii de vârstă, concluzia generală pe care o formulăm este aceea că, și în cazul acesta, ca și în cazul criteriului anterior, predomină apropierea. Singurul indicator ale cărui valori se diferențiază pentru toate marile grupări de vârstă nu constituie o surpriză, din moment ce este vorba de „starea de sănătate” ($m_5=3,7$ în cazul tinerilor, 3,1 pentru persoanele în vârstă de 31-60 de ani,

2,5 pentru cele în vârstă de 61-70 de ani și 2,2 pentru vârstă de peste 70 de ani)¹.

Pentru anul 1999, indicatorii care înregistrează aceleași valori indiferent de categoria de vârstă considerată se referă la nu mai puțin de 37 de indicatori (în baza notei anterioare, ei ar putea fi și mai numeroși): **calitatea mediului natural, relațiile cu vecinii, asigurarea apei potabile în localitate, aprecierea activității poliției, calitatea transportului în comun, calitatea activității primăriei, accesibilitatea formelor de învățământ, securitatea pe stradă, participarea la luarea deciziilor la locul de muncă (populația activă), în localitate și la nivelul țării, proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani, satisfacția față de profesie și de locul de muncă, față de viața de familie și relațiile dintre oameni, percepția conflictelor intergeneraționale, de muncă, bogați-săraci, etnice, nivelul de trai personal comparativ cu anul anterior, favorizarea muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, întreprinzătorilor, minorităților și personală de schimbările postcomuniste, aprecierea acestor schimbări, gradul de amenințare resimțit, viața minorităților, îngrijorările față de șomaj, conflicte, criminalitate, prețuri și impozite.**

Tinerii (18-30 ani) se detașează printr-un **profil al calității vieții percepute ușor mai favorabil** comparativ cu cel al celorlalte categorii de vârstă. Cu toate acestea, și pentru tineri profilul calității vieții percepute se înscrie în nota generală de cel mult modest, cu importante zone critice, înregistrat pentru ansamblul populației României. Putem însă constata că nu avem de-a face cu o discriminare a tineretului, situația precară în care acesta se află se datorează problemelor grave existente în societate și cu care se confruntă întreaga populație. În plus, pe lângă o sănătate mai bună, tinerii întrunesc valori mai înalte și pentru alți 9 indicatori, comparativ cu celelalte categorii de populație. Este vorba de următorii indicatori: **relații de familie mai bune** ($m_5=4,1$ față de 3,8 pentru populația în vârstă de peste 70 de ani); **venituri mai mari** ($m_5=2,6$ față de 2,1 pentru populația în vârstă de peste 60 de ani); **percepția preocupării societății pentru nevoiași** ($m_3=2,3$ față de 2,0 la vârstnici), **posibilitatea obținerii unui loc de muncă** ($m_5=2,0$ față de 1,8 la populația de 31-60 de ani), **posibilități mai bune de afirmare în viață** ($m_5=2,3$ față de 2,0 pentru gruparea de peste 60 de ani), **o mai mare respectare a drepturilor personale** ($m_5=2,8$ față de 2,6 pentru

1) Notă : Având în vedere volumele grupurilor delimitate de la 100 de subiecți pentru grupul cel mai înaintat în vârstă, de la 70 ani în sus, la aproape 7 sute, pentru populația adultă cuprinsă în intervalul 31-60 ani, în acord cu rezultatele testului Tukey, diferențele semnificative statistic sunt de minim 2-3 zecimale la valorile medii. Testul Tukey HSD de calcul al diferențelor dintre valorile medii pentru mai mult de două grupuri utilizează mediile armonice când mărimea grupurilor este inegală, dar nu garantează nivelul erorilor de tip I. Cu alte cuvinte, ne putem afla în situația să respingem incorect ipoteza nulă, a lipsei de diferență între valorile comparate. Aceasta înseamnă că se consideră a fi diferit, ceea ce în realitate poate fi asemănător, și deci trebuie să fim mai precauți pentru diferențele aflate la linia pragului statistic de semnificație.

populația în vârstă de peste 30 de ani), **mulțumirea în viața de zi cu zi** ($m_5=3,0$ față de 2,6 la populația de 31-70 de ani), **condițiile de viață** ($m_5=2,4$ față de 2,0 pentru vârstnice), **satisfacția față de veniturile personale** ($m_5=2,4$ comparativ cu 2,0 pentru cei mai în vârstă subiecți).

Pentru alți 6 indicatori, tinerii și populația în vârstă de 31-60 de ani au valori mai favorabile decât populația vârstnică: **relațiile de familie** ($m_5=4,1-4,0$ comparativ cu 3,8 pentru vârstnici); **asistența medicală și calitatea învățământului** ($m_5=3,4$ față de 3,0 pentru populația vârstnică); **informațiile mass-media** ($m_5=3,6$ față de 3,3); **posibilitățile de recreere** ($m_5=2,8$ față de 2,5 pentru vârstnici), **autoplasarea pe scala săraci-bogați** ($m_{10}=3,9-3,7$ față de 3,4 pentru vârstnici).

Tot împreună cu populația în vârstă de 31-60 de ani, tinerii exprimă o mai **redusă satisfacție față de realizările din viață** ($m_5=3,2-3,3$ comparativ cu 3,5 la vârstnici) și **ar conta cel mai puțin pe ajutorul semenilor** ($m_5=1,8-1,7$ față de 2,0 pentru populația în vârstă de peste 70 de ani). Aceștia sunt singurii indicatori ale căror valori pentru tineri sunt inferioare celor ale populației vârstnice. Aceste diferențe par a fi de așteptat de altfel. Tinerii au mai puțină nevoie de ajutorul celorlalți și se bazează în mai mare măsură pe forțele proprii. Din acest motiv, rezultatul nu poate exprima percepția unei mai reduse solidarități umane, când ei declară că nu ar conta pe ajutorul semenilor. Cât privește al doilea indicator, o stare mai redusă de mulțumire pentru realizările din viață este de înțeles la vârsta tânără. Nemulțumirea poate fi însă și sursă de frustrare pentru unele persoane.

Populația în vârstă de 31-60 de ani. Profilul calității vieții percepute de categoria populației adulte, cea mai numeroasă din eșantion, se apropie în cea mai mare măsură de cel înregistrat pentru ansamblul populației. De altfel, ei reprezintă aproape 60% din totalul populației studiate în fiecare an (56% în anul 1999).

Într-adevăr, dacă la cei 37 de indicatori cu valori nediferențiate pentru toate categoriile de vârstă, mai adăugăm și acei indicatori ale căror valori pentru populația de 31-60 de ani nu se diferențiază de colectivitatea totală, ajungem la 52 de indicatori din 62. Pentru cei 10 indicatori de diferențiere pentru populația în vârstă de 31-60 de ani, 8 au aceleași valori ca și tinerii (6 cu valori mai mari decât ale vârstnicilor și 2 cu valori mai mici), iar la doi indicatori: „mulțumirea în viața de zi cu zi” și „starea de sănătate”, populația adultă are valori inferioare tinerilor.

Populația în vârstă de peste 60 ani. Profilul calității vieții populației în vârstă de peste 60 ani se caracterizează prin valori mai defavorabile la cvasitotalitatea indicatorilor de diferențiere. Zonele cele mai critice sunt **starea de sănătate, asistența medicală primită, veniturile, autoplasarea pe scala săraci-bogați, respectarea drepturilor personale, încrederea în ajutorul semenilor, mulțumirile în viața de zi cu zi.**

Populația în vârstă de peste 70 de ani. La această categorie de vârstă se accentuează aspectele defavorabile ale profilului calității vieții, fiind implicate aceleași aspecte specificate la categoria anterioară, la care se mai adaugă o stare mai proastă a **relațiilor de familie și a calității locuinței.**

*
* *

Rezultatele analizelor comparative pe grupuri de vârstă îndreptălesc demersurile întreprinse atât pentru a constata care sunt aspectele comune ale profilului calității vieții, predominante de altfel, cât și ceea ce diferențiază anumite categorii de vârstă. Profilul calității vieții are un traiect regresiv pe măsura înaintării în vârstă. Acest fapt s-ar putea înscrie în logica vieții umane dacă problema nu ar fi însă deosebit de gravă, dacă avem în vedere faptul, enunțat deja, că pe ansamblu calitatea vieții locuitorilor României are valori scăzute. În aceste condiții, evoluția regresivă are loc de la ceva critic la ceva și mai critic.

* **Mediul rezidențial.** Fiecărui din cele două medii rezidențiale, respectiv ruralul și urbanul, privitye din perspectiva condițiilor de viață specifice, le sunt asociate anumite avantaje și dezavantaje. De altfel, satul și orașul, tipurile de localități ce corespund mediilor rezidențiale, se constituie în opțiuni de locuire pentru populație, iar acestea se concretizează sub influența diferitelor transferuri din societate, prin migrația rural-urban în ambele sensuri. Dacă societățile tradiționale (premoderne) au fost preponderent rurale, un rural subordonat urbanului (cetății orașului), în care se concentră activitățile politico-administrative, militare, dar și cele nonagrare, meșteșugărești, comerciale etc., în societățile moderne, prin industrializare, s-a declanșat procesul de migrație rural-urban, așa încât s-a ajuns ca, în țările dezvoltate, la orașe să locuiască majoritatea populației. Totuși, în celelalte țări, între care și România, în rural continuă să locuiască o parte deosebit de însemnată de populație. Modernizarea ruralului și urbanului s-a realizat diferențiat în aceste țări.

În urban au continuat să se concentreze activitățile economice nonagricole, aducătoare de venituri mai mari, comparativ cu agricultura, și, totodată, s-a progresat mai rapid în ceea ce privește confortul locuirii (electricitate, apă curentă, canalizare, străzi asfaltate etc.); se resimt însă importante neajunsuri ale conviețuirii în marile aglomerări de populație. Cât privește ruralul, avantajele lui se referă la condițiile de viață mai apropiate de natură. Între dezavantaje, în plus față de gradul redus de confort, sunt de reținut accesul mai redus al locuitorilor la educația formală, care să permită diversificarea opțiunilor profesionale. Ruralul a rămas preponderent agrar,

iar agricultura este dezavantajată în competiție cu celelalte sectoare economice. Acest aspect a fost exacerbât în societatea românească în a doua jumătate a secolului al XX-lea, prin cooperativizarea forțată a agriculturii și declanșarea unui proces masiv de migrare a populației din rural în urban în căutare de locuri de muncă în industrie. Investițiile în rural au rămas la nivel extrem de redus, exceptând electrificarea și procurarea de mașini agricole. În timp ce, în țările dezvoltate, unde ruralul, modernizat din punct de vedere al confortului locuirii, reține doar o mică parte din populație, sunt adoptate politici de suport pentru agricultură și implicit pentru locuitorii din rural, mai ales că mulți orășeni s-au mutat cu locuințele în afara marilor aglomerări, regimul comunist a adoptat o politică opusă. Sub pretextul unor măsuri de sistematizare rurală, s-a trecut la un plan de restrângere forțată a perimetrelor satelor, la desființarea unora, considerate neviabile, și strămutarea populației în blocuri fără asigurarea celor mai elementare condiții de locuit (blocuri confort IV).

După înlăturarea regimului comunist, ruralului i s-a recunoscut dreptul la existență, fiind adoptate unele măsuri destinate să repare consecințele negative acumulate anterior, între care restituirea pământului proprietarilor, reconsiderarea zonelor intravilane destinate construcțiilor etc. Nu este locul aici să analizăm în detaliu oportunitatea unor decizii, efectele diferitelor acțiuni întreprinse pentru redarea credibilității ruralului ca mediu rezidențial; este evident însă faptul că s-au produs schimbări semnificative în acest domeniu. Corelat cu reducerea numărului locurilor de muncă în orașe, după 1990 s-a diminuat drastic volumul migrației rural-urban și a început să se manifeste migrația de sens contrar: foștii săteni revin la obârșie, unii forțați de împrejurări, alții în căutarea unui mediu de viață mai prielnic (a se vedea capitolul destinat acestei teme).

În urma prezentării succinte a caracteristicilor locuirii în satele și orașele României, este de așteptat ca profilurile calității vieții percepute să înregistreze diferențe notabile. Aceasta este și situația constatată în cercetările întreprinse. Astfel, pentru anul 1999, din 62 de indicatori, numai 24 au valori concordante; prin urmare, avem o situație asemănătoare cu aceea întâlnită în cazul vârstei, de diferențieri tineri-vârșnici, și mult mai îndepărtată de profilurile calității vieții percepute de bărbați și femei, unde predomină apropierea.

Cei 24 de indicatori de concordanță ai profilurilor calității vieții percepute de săteni și orășeni se referă atât la condițiile de locuit și calitatea serviciilor, cât și la indicatori mai generali, cum sunt raportarea la instituțiile publice. Iată lista acestor 24 de indicatori: **calitatea locuinței, relațiile cu vecinii, asigurarea apei potabile, calitatea învățământului, posibilitățile de obținere a unui loc de muncă, posibilitatea de afirmare în viață, respectarea drepturilor personale, participarea la influențarea deciziilor la locul de muncă, mulțumirea în viața de zi cu zi, evaluarea**

condițiilor de viață prezente față de 1989, satisfacția față de locul de muncă, petrecerea timpului liber, viața de familie și veniturile personale, autoplasarea pe scala sărac-bogat, evaluarea nivelului conflictelor etnice, nivelul de trai personal comparativ cu 1989, favorizarea muncitorilor, țăranilor și minorităților de schimbările post-comuniste, evaluarea gradului în care minoritățile pot trăi în propriile tradiții și obiceiuri.

Pentru indicatorii de diferențieri, 38 la număr, predomină modelul **opoziției rural-urban**, raportat la valorile medii pentru ansamblul populației, mai exact la 25 de indicatori, față de numai 13 indicatori care urmează modelul **alternanței**. Totuși, și de această dată, diferențele dintre valorile medii nu sunt excesive. Cele mai multe diferențieri se situează de fapt în imediata apropiere a pragului de semnificație statistică (adică o diferență de 1-2 zecimale la valorile medii), dar și cu unele distanțări mai pronunțate, de până la 6 zecimale la valorile medii.

* *

*

Dacă urmărim configurația profilurilor calității vieții pe medii rezidențiale, constatăm că 22 de indicatori au valori mai mari pentru rural, comparativ cu urbanul, care, la rândul său, înregistrează valori mai mari la 16 indicatori. Dintre acești indicatori, unii au semnificație pentru condițiile în care trăiesc locuitorii din cele două medii rezidențiale. Din această ultimă perspectivă, **ruralul este avantajat prin: mediul natural (3,7 față de 3,1 în urban), securitatea pe stradă (3,0 față de 2,61), participare la decizie la nivelul localității (2,0 față de 1,61), satisfacția față de relațiile dintre oameni (2,8 față de 2,6), o mai redusă presiune a amenințărilor (3,4 față de 3,1), o teamă mai redusă de șomaj și criminalitate (1,9 față de 1,7), față de conflicte sociale (1,9 față de 1,8) și față de impozite (1,2 față de 1,1)**. Când privește **urbanul**, reținem: **relațiile de familie (4,1 față de 3,9), condițiile de muncă (3,3 față de 2,8), calitatea informației mass-media (3,7 față de 3,4), transportul public (2,9 față de 2,7), posibilitățile de recreere (2,7 față de 2,5), accesibilitatea învățământului (2,9 față de 2,5), satisfacția față de profesie (3,6 față de 3,4), asistența medicală (3,4 față de 3,2), proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani (3,0 față de 2,7)**.

După cum putem constata, cele două medii rezidențiale își împart atractivitatea, dacă ne putem exprima astfel, având în vedere nivelul scăzut al valorilor pentru toți indicatorii diagnozei calității vieții percepute. Mai exact ar fi să concludem că ruralul este avantajat ca mediu de locuire, iar urbanul ca mediu de activitate profesională. De asemenea, mai reținem faptul că populația din urban este mai optimistă comparativ cu cea din rural, în schimb aceasta din urmă resimte mai puțin multe din neajunsurile vieții,

având probabil, așteptări mai modeste față de modul în care este condusă țara și administrată localitatea, pericolul conflictelor din societate, îngrijorarea față de consecințele sociale negative ale unor schimbări comparativ cu populația urbană.

* **Pregătirea școlară.** Pregătirea școlară are multiple influențe asupra sistemului de gândire, atitudini, valori, aspirații și comportamente ale oamenilor. De fapt, este vorba de nivelul de pregătire, formele acesteia, tipul de școală și chiar unitățile de învățământ unde o persoană sau alta s-a regăsit pe parcursul carierei școlare și universitare. Funcțiile sociale care revin școlii în societatea modernă, de educație și formare profesională a noilor generații și, prin aceasta, influențarea carierelor ocupaționale și ale statuturilor sociale de mai târziu, fac din accesul neîngrădit la educație un criteriu dintre cele mai importante de judecare a tipului de societate, fiind de dorit ca recrutarea pentru pozițiile economice, sociale, culturale și politice înalte să se bazeze pe competență și efort personal, printr-o competiție deschisă tuturor. Prin urmare, este firesc să punem în relație școala cu profilul calității vieții. Analiza noastră se referă la **nivelul pregătirii școlare**, având în vedere disponibilitatea instituțională: persoane care au urmat numai **câteva clase** (în extremis, nici una), **absolvenți de școală generală, profesională, liceu, postliceală și învățământ superior**.

Constatările la care am ajuns susțin așteptarea potrivit căreia profilul calității vieții se diferențiază într-o măsură importantă în funcție de nivelul pregătirii școlare. Astfel, dacă pentru un număr de 30 de indicatori ai profilului calității vieții percepute, în cercetarea din anul 1999, valorile acestora coincid sau se află în limita spațiului de variație întâmplătoare, fără diferențiere reală pentru alți 32 de indicatori, din totalul de 62, valorile sunt diferențiate pe niveluri de pregătire școlară. De această dată însă, modelul dominant al diferențierilor este unul **crescător**, raportat la numărul anilor de școală, în sensul că persoanele cu un nivel de pregătire școlară mai înalt percep o calitate a vieții mai favorabilă față de cele cu pregătire mai scăzută.

Indicatorii cu valori concordate sunt următorii: **relațiile cu vecinii, asigurarea apei potabile, calitatea învățământului, posibilitățile de recreere, preocuparea societății pentru nevoiași, activitatea primăriei, calitățile conducerii țării, posibilitatea obținerii unui loc de muncă, respectarea drepturilor personale, luarea deciziilor la nivel de localitate și țară, satisfacția față de locul de muncă, modul de petrecere a timpului liber, viața politică din țară și realizările din viață, conflictele intergeneraționale, de muncă, bogați-săraci, politice, religioase, etnice, nivelul de trai față de anul trecut, favorizarea muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, politicienilor, minorităților, gradul amenințărilor, teama de criminalitate, prețuri și impozite.**

Cât privește diferențierile, este de semnalat faptul că, în acord cu modelul crescător, profilurile calității vieții pentru nivelurile de pregătire vecine se aseamnă într-o mult mai mare măsură decât cele pentru nivelurile mai îndepărtate. Situația cu care avem de-a face este de asemenea natură încât, prin trecerea de la un nivel de pregătire școlară la cel imediat următor, valorile unor indicatori sporesc cu numai 1-2 zecimale, ceea ce este ne semnificativ din punct de vedere statistic, dar pragul respectiv apare pentru al treilea nivel de pregătire școlară (diferența semnificativă statistic este de minimum 4 zecimale la valorile medii pentru mărimea grupurilor cuprinsă între 100 și 300 de persoane). Astfel, între populația care a urmat numai câteva clase primare și absolvenții de școală generală diferențele de percepție a calității vieții, deși prezente, nu sunt consistente.

• **Populația cu câteva clase primare** (n=210 subiecți). Profilul calității vieții pentru indicatorii de diferențiere este cel mai puțin favorabil. Față de absolvenții de școală generală, deosebirile sunt totuși minime, iar cel mai relevant indicator de diferențiere pentru calitatea vieții este autoplasarea pe scala „sărac-bogat” ($m_{10}=2,9$ față de 3,6).

La această categorie de populație se fac resimțite și efectele nefavorabile asupra calității vieții, ale altor variabile analizate, cum ar fi **vârsta mai înaintată**. Astfel, din totalul de 32 de variabile de diferențiere, pentru 29 valorile calității vieții percepute de către populația care a urmat doar câteva clase primare sunt inferioare cel puțin față de populația cu studii superioare. Cele mai multe distanțări nefavorabile celor cu un nivel de școlaritate redusă se referă la condițiile de viață și de muncă: **veniturile familiei** ($m_5=1,9$ față de 2,9 pentru populația cu studii superioare), **scala „sărac-bogat”** ($m_{10}=2,9$ față de 4,5), **favorizarea personală de schimbări** ($m_5=2,3$ față de 2,9), **accesibilitatea învățământului** ($m_5=2,4$ față de 3,1), **mulțumirea de viața de zi cu zi** (2,0 față de 3,0) **proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani** (2,6 față de 3,4), **aprecierea condițiilor de viață percepute** (2,0 față de 2,5). Indicatorii pentru care populația rămasă la primul nivel de școlaritate înregistrează valori mai mari față de celelalte categorii de populație se referă la **calitatea mediului** ($m_5=3,5$, față de 3,1 pentru populația cu studii superioare), **activitatea poliției** ($m_5=3,4$ față de 2,9), **încrederea în ajutorul semenilor** ($m_5=2,0$ față de 1,5), **securitatea pe stradă** ($m_5=3,0$ față de 2,6). Dintre acești indicatori, doar ultimii doi contează pentru calitatea vieții personale. Pe ansamblu, această categorie de populație are valori diferențiate (în majoritatea cazurilor, mai mici) față de cel puțin o altă categorie pentru toți cei 32 de indicatori de diferențiere.

• **Populația absolventă de școală generală** (n=339 de subiecți). Profilul calității vieții acestei categorii de populație poartă amprenta unei școlarități reduse, fiind foarte aproape de acela al populației care nu a absolvit școala generală (excepție autoplasarea pe scala sărac-bogat), decât de a celor care au urmat școli postgenerale. Evident și de această

dată, diferențierile mai mari, prin defavorizare, se produc față de populația cu studii superioare: **relațiile de familie** (3,9 față de 4,3), **locuință** (3,4 față de 3,8), **condițiile de muncă** (2,8 față de 3,6), **veniturile familiei** (2,1 față de 2,9), **posibilitatea de afirmare în viață** (2,1 față de 2,5), **accesibilitatea învățământului** (2,6 față de 3,1), **mulțumirea în viața de zi cu zi** (2,6 față de 3,0), **proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani** (2,6 față de 3,4), **aprecierea condițiilor de viață prezente** (2,1 față de 2,5), **satisfacția față de profesie** (3,2 față de 3,9), **autoplasarea pe scala sărac-bogat** (3,6 față de 4,5), **nivelul de trai comparativ cu 1989** (1,9 față de 2,5), **promovarea de schimbări** (2,3 față de 2,9).

- **Populația absolventă de școală profesională** (n=207 de subiecți). Valorile profilului calității vieții acestei categorii de populație se află undeva între cele mai puțin favorabile valori întâlnite la populația care a urmat doar câteva clase primare și cele mai favorabile, specifice populației cu studii superioare. Indicatorii de distanțare **favorabilă** față de prima categorie de populație se referă la **relațiile de familie, condițiile de muncă, veniturile familiei, autoplasarea pe scala săraci-bogați**, dar și o distanțare **nefavorabilă** în privința **temerii de șomaj**.

- **Populația absolventă de liceu** (n=244 de subiecți). Profilul calității vieții percepute se distanțează în mai mare măsură prin valori favorabile de cele ale populației care a urmat câteva clase primare, dar se apropie în mare măsură de cel al absolvenților de învățământ superior. Într-adevăr, la acest nivel, dispar multe din dezavantajele față de populația cu studii superioare înregistrate pentru categoriile cu mai puțini ani de școală. Pentru prima relație consemnăm indicatorii: „**veniturile familiei**”, „**participarea la decizie la locul de muncă**”, „**mulțumirea în viața de zi cu zi**”, „**proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani**”, „**satisfacția față de profesie, venitul personal**”, „**autoplasarea pe scala sărac-bogat**”. Și la această categorie este prezentă o mai accentuată teamă de **șomaj**.

- **Populația absolventă de școli postliceale** (n=74 de subiecți). Același profil al calității vieții percepute ce caracterizează absolvenții de liceu, respectiv mai favorabil comparativ cu persoanele cu pregătire preliceală și mai puțin favorabil comparativ cu persoanele cu studii superioare.

- **Absolvenții de învățământ superior** (n=116 de subiecți). Profilul calității vieții percepute de absolvenții de învățământ superior se distanțează în cea mai mare măsură prin valori mai favorabile față de celelalte categorii analizate aici. Valorile medii înregistrate nu sunt însă nici de această dată deosebit de înalte. Dimpotrivă, se rămâne la o calitate a vieții modestă. **Starea de sănătate** (3,5), **relațiile de familie** (4,3), **locuința** (3,8), **condițiile de muncă** (3,6), **veniturile familiei** (2,9), **asistența medicală primită** (3,4), **posibilitatea de afirmare în viață** (2,5), **accesibilitatea formelor de învățământ** (3,1), **participarea la decizia la locul de muncă**

(2,9), **mulțumirea în viața de zi cu zi** (3,0), **proiecția condițiilor de viață peste 10 ani** (3,4), **evaluarea condițiilor de viață prezente comparativ cu 1989** (2,5), **satisfacția față de profesie** (3,9), **viața de familie** (4,2) și **veniturile personale** (2,7), **autoplasarea pe scala sărac-bogăț** (4,5), **nivelul de trai prezent față de 1989** (2,5), **avantajarea persoanei de schimbările postcomuniste** (2,9).

* *
*

Nivelul de școlaritate se dovedește a marca de o manieră semnificativă profilul calității vieții percepute. Dacă în cazul variabilei vârstă am constatat existența unui model **descrescător**, în sensul că pe măsura înaintării în vârstă variabilele indicatorilor de diagnoză a calității vieții scad, pentru variabila nivelul de calificare modelul este **crescător**. Cele mai înalte valori ale diagnozei calității vieții se înregistrează la populația cu studii superioare, fără a putea totuși vorbi nici în acest caz cel puțin de o calitate a **vieții bună**, dar este mai puțin critică, comparativ cu populația cu o școlaritate mai redusă.

* **Statutul ocupațional.** În societatea modernă, ocupațiile au cunoscut un proces de profesionalizare, constând în calificarea prealabilă a celor care optează pentru o anumită ocupație și pe durata exercitării ei, ca urmare a creșterii complexității și rapidității deosebite a schimbărilor conținutului muncii etc. Nivelul de profesionalizare atins la un moment dat este diferit de la un grup de ocupații la altul și pentru același grup de ocupații de la o țară la alta, în funcție de gradul de dezvoltare și progresul tehnic realizat.

În acord cu constatările multor specialiști, omenirea se îndreaptă spre ceea ce este denumit **societatea cunoașterii**, în legătură cu dezvoltarea tehnologiei informaticii și pătrunderea acesteia în toate sferile vieții sociale, ceea ce necesită în și mai mare măsură un nivel înalt de calificare și specializare în practicarea unei ocupații anumite, ca și în activitățile de zi cu zi. De altfel, în societățile dezvoltate, învățământul obligatoriu a atins 12-13 ani, față de 8 ani în România, și include o componentă generală de pregătire informatică și operare cu calculatorul electronic.

După ce am analizat profilurile calității vieții în funcție de nivelurile de pregătire școlară și profesională, apare de la sine înțeles să ne oprim și asupra **statului ocupațional** al subiecților. Prin expresia anterioară se desemnează un set de caracteristici ale activității ocupaționale ale unei persoane, începând cu faptul de a fi persoană **activă** sau **inactivă** din punct de vedere ocupațional, **efectiv ocupată** sau **temporar neocupată** (șomeră, alte situații), **categoria ocupațională** (socio-ocupațională) etc.

Pentru constituirea profilului calității vieții percepute pe componente ale statutului ocupațional, vom avea în vedere mai întâi marile categorii socio-ocupaționale: agricultor, muncitor, tehnician, specialist cu studii superioare. Modelul concordanței valorilor pentru cele 4 categorii socio-ocupaționale caracterizează un număr de 23 de indicatori: relațiile cu vecinii, asigurarea apei potabile, calitatea învățământului, transportul public, posibilitățile de recreere, preocuparea societății pentru nevoiași, respectarea drepturilor personale, participarea la decizii la locul de muncă și în localitate, satisfacția față de viața politică din țară, estimarea gradului de conflict social, intergenerațional și etnic, evaluarea nivelului de trai din țară comparativ cu 1989, gradul de favorizare a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, directorilor, politicienilor și minorităților, aprecierea schimbărilor, evaluarea respectării obiceiurilor și tradițiilor minorităților, nivelul de îngrijorare față de prețuri și impozite.

Dintre categoriile socio-ocupaționale, doar **agricultorii** (n=355 de subiecți în anul 1999) înregistrează cele mai mici valori la cvasitotalitatea indicatorilor de diferențiere. Este adevărat că în unele cazuri agricultorii nu sunt singurii în această ipostază, muncitorii situându-se adesea la nivelul agricultorilor, detașându-se împreună de tehnicieni și specialiști cu studii superioare. Agricultorii au cele mai mici valori medii comparativ cu cel puțin o altă categorie socio-ocupațională pentru: **starea de sănătate** (2,8 față de 3,2-3,6), **condițiile de muncă** (2,6 față de 3,1-3,5), **veniturile familiei** (2,1 față de 2,6-3,0), **asistența medicală** (3,1 față de 3,6), **calitatea informațiilor mass-media** (3,3 față de 3,6-3,7), **posibilitățile de afirmare în viață** (2,1 față de 2,3-2,6), **accesibilitatea formelor de învățământ** (2,6 față de 2,9-3,0), **proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani** (2,6 față de 2,9-3,4), **aprecierea condițiilor de viață prezente** (2,1 față de 2,3-2,6), **satisfacția față de profesie** (3,2 față de 3,5-4,0), **locul de muncă** (3,1 față de 3,5-4,01), **viața de familie** (3,8 față de 4,1-4,2), **venituri** (2,1 față de 2,5-2,8), **autoplasarea pe scala sărac-bogat** (3,5 față de 4,3-4,5), **favorizarea personală de schimbările postcomuniste** (2,1 față de 2,6).

Pentru câțiva indicatori, agricultorii sunt mai bine situați față de alte categorii socio-ocupaționale: **calitatea mediului natural** ($m_5=3,7$ față de 3,0-3,4), **luarea deciziilor la locul de muncă** (2,6 față de 2,3) și **localitate** (2,0 față de 1,7), **nivelul temerii față de șomaj** ($m_3=2,1$ față de 1,5-1,7), **evaluarea activității poliției** (3,4 față de 3,0-3,2), **conflicte sociale** (2,1 față de 1,8) și **criminalitate** (2,0 față de 1,6-1,7), **încrederea în ajutorul semenilor** (2,0 față de 1,5-1,7), **evaluarea lipsei conflictelor politice** (2,1 față de 1,8), **religioase** (2,9 față de 2,4), **etnice** (3,0 față de 2,7), **sociale** (2,5 față de 2,2), de **muncă** (2,1 față de 1,8), **intergeneraționale** (2,6 față de 2,3).

• **Muncitorii** (n=250 de subiecți) se situează foarte aproape de profilul calității vieții percepute de agricultori, atât timp cât, din 62 de

indicatori ai diagnozei, doar 15 au valori diferite statistic pentru cele două categorii. Dintre aceștia, muncitorii sunt mai bine situați față de agricultorii în cazul următorilor indicatori: **starea de sănătate** ($m_5=3,3$ față de 2,8), **condițiile de muncă** (3,1 față de 2,6), **veniturile familiei** (2,6 față de 2,1), **asistența medicală** (3,4 față de 3,1), **informațiile mass-media** (3,7 față de 3,3), **satisfacția față de profesie și locul de muncă** (3,5 față de 3,1), **proiecția condițiilor de viață de peste 10 ani** (2,9 față de 2,6). Din grupul indicatorilor pentru care muncitorii au valori inferioare agriculturilor și celorlalte categorii socio-ocupationale, fac parte: **luarea deciziei la locul de muncă** (2,3 față de 2,6) și **localitate** (1,7 față de 2,0), **lipsa temerii de șomaj** (1,5 față de 2,1), **criminalitate** (1,8 față de 2,1), **conflicte sociale** (2,0 față de 1,7).

• **Tehnicienii** ($n=104$ subiecți) se apropie în mare măsură de profilul calității vieții specialiștilor cu studii superioare, prin valori mai înalte comparativ cu agricultorii și muncitorii. Astfel, doar pentru un număr de 8 indicatori se înregistrează diferențieri ale profilului calității vieții percepute între tehnicieni și specialiștii cu studii superioare, primii având de fiecare dată valori inferioare: **posibilitățile de afirmare în viață** ($m_5=2,3$ față de 2,6), **participarea la luarea deciziilor la locul de muncă** (2,6 față de 2,9) și **la nivel de țară** (1,3 față de 1,6), **proiectarea condițiilor de viață de peste 10 ani** (3,1 față de 3,4), **aprecierea condițiilor de viață prezente față de 1989** (2,3 față de 2,6), **satisfacția față de locul de muncă** (3,6 față de 3,9), **percepția lipsei conflictelor religioase** (2,4 față de 2,8) și **etnice** (2,7 față de 3,0).

• **Specialiștii cu studii superioare** ($n=62$) se detașează cu cel mai favorabil nivel de calitate a vieții dintre cele patru categorii socio-ocupationale avute în vedere, fără a reuși nici aceștia să intre în zona foarte înaltă de favorabilitate. Indicatorii pentru care specialiștii înregistrează valorile înalte (categoria a II-a de calitate a vieții) ale profilului calității vieții sunt: **starea de sănătate** (3,6), **relațiile de familie** (4,3), **relațiile cu vecinii** (4,0), **asistența medicală** (3,6), **informațiile mass-media** (3,6), **satisfacția față de profesie** (4,0), **locul de muncă** (3,0) și **viața de familie** (4,2).

* **Regimul ocupării** reprezintă un alt indicator al statutului ocupațional. Datele de care dispunem ne permit să facem comparații pe două categorii: **salariați** ($n=405$ de subiecți în 1999) și **lucrători pe cont propriu** ($n=360$ subiecți).

De la început, vom menționa faptul că **salariații** percep o calitate a vieții mai bună decât **lucrătorii pe cont propriu**. Această situație este explicabilă, cel puțin parțial, prin faptul că în grupul salariaților regăsim persoanele cu studii superioare, pentru care am identificat deja un profil mai favorabil al calității vieții, în timp ce, în rândul lucrătorilor pe cont propriu, sunt mulți agricultori, al căror profil al calității vieții este accentuat mai nefavorabil.

Pe ansamblu, și aici avem de-a face cu un set de indicatori cu valori concordante pentru ambele categorii de populație. Este vorba de 21 de astfel de indicatori: **relațiile cu vecinii, calitatea apei potabile, calitatea învățământului, preocuparea societății pentru nevoiași, activitatea primăriei, posibilitățile de afirmare în viață, participarea la decizii la nivel de țară, modul de petrecere a timpului liber, satisfacția față de viața politică din țară, evaluarea nivelului conflictelor etnice, proiecția nivelului de trai peste 10 ani, condițiile de viață prezente față de 1989, favorizarea muncitorilor, țăranilor, intelectualilor, directorilor, politicienilor, minorităților și personală de schimbările postcomuniste, nivelul amenințărilor.**

Pentru ceilalți 41 de indicatori, consemnăm diferențe ale profilului calității vieții între salariați și cei care lucrează pe cont propriu. Dintre aceste diferențieri, cele mai multe (35 la număr) urmează modelul **opoziției** (de îndepărtare a ambelor categorii de valoarea medie generală): **starea de sănătate** (3,5 față de 2,9), **relațiile de familie** (4,2 față de 3,9), **calitatea mediului** (3,2 față de 3,7), **condițiile de muncă** (3,3 față de 2,6), **veniturile familiei** (2,7 față de 2,2), **asistența medicală** (3,4 față de 3,1), **activitatea poliției** (3,4 față de 3,1), **informațiile mass-media** (3,7 față de 2,7), **calitatea conducerii la nivel de țară** (1,8 față de 2,0), **accesibilitatea învățământului** (2,8 față de 2,6), **posibilitatea obținerii unui loc de muncă** (2,0 față de 1,8), **securitatea pe stradă** (2,8 față de 3,1), **luarea deciziei la locul de muncă** (2,5 față de 2,8) și **localitate** (1,7 față de 2,0), **mulțumirea în viața de zi cu zi** (2,8 față de 2,6), **încrederea în ajutorul semenilor** (1,6 față de 2,0), **proiecția condițiilor de viață peste 10 ani** (3,0 față de 2,6), **condițiile de viață prezente față de 1989** (2,3 față de 2,1), **satisfacția față de profesie** (3,7 față de 3,3), **locul de muncă** (3,5 față de 3,3), **viața de familie** (4,1 față de 3,8), **venituri** (2,6 față de 2,2), **realizările din viață** (3,4 față de 3,2) și **relațiile dintre oameni** (2,6 față de 2,8), **scala sărac-bogat** (4,0 față de 3,5), **lipsa conflictelor intergeneraționale** (2,5 față de 2,7), **de muncă** (1,9 față de 2,1), **sociale** (2,2 față de 2,5), **politice** (1,8 față de 2,1), **religioase** (2,6 față de 2,9), **favorizarea întreprinzătorilor** (3,5 față de 3,7), **aprecierea posibilității schimbărilor** (2,5 față de 2,3), **minoritățile își pot respecta tradițiile și obiceiurile** (3,9 față de 3,6), **lipsa îngrijorării față de șomaj** (1,7 față de 2,1), **conflicte sociale** (1,6 față de 2,0), **criminalitate** (1,3 față de 2,0).

Pe ansamblu, salariații au valori mai favorabile pentru 26 de indicatori din 41, în timp ce lucrătorii pe cont propriu, pentru 15. Salariații se situează la un nivel mai favorabil pentru indicatorii care țin de **viața de familie, venituri și practicarea meseriei**, în timp ce lucrătorii pe cont propriu sunt mai bine situați la indicatorii ai **solidarității sociale** (prin perceperea unui mediu de viață mai puțin conflictual) și cei referitori la **îngrijorarea față de o serie de dificultăți** (șomaj, conflicte sociale, criminalitate).

• **șomerii** (n=104 în anul 1999) reprezintă o altă categorie de populație raportată la statusul ocupațional. Șomerii, deși au capacitate de muncă și ar dori să lucreze, nu aveau un loc de muncă în momentul efectuării cercetării. Comparativ cu populația ocupată, șomerii înregistrează cea mai proastă calitate a vieții, inclusiv în raport cu agricultorii și muncitorii. Astfel, din 62 de indicatori ai diagnozei calității vieții, șomerii au valori inferioare față de toate categoriile ocupaționale considerate pentru 10 indicatori: **locuința** ($m_5 = 3,3$), **relațiile cu vecinii** (3,7), **veniturile familiei** (1,9), **transportul public** (2,5), **posibilitatea de afirmare în viață** (1,9), **posibilitatea obținerii unui loc de muncă** (1,6), **mulțumirea în viața de zi cu zi** (2,3), **satisfația față de venituri** (1,6) și **petrecerea timpului liber** (2,7), **nivelul de trai personal față de anul anterior și față de 1989** (1,8). Sunt deci trei componente de luat în seamă: **lipsa locului de muncă, condițiile precare de viață și starea de nemulțumire.**

• **Pensionarii** (n=216 în 1999). Datorită compoziției eterogene a pensionarilor în funcție de criteriile analizate, ei nu se diferențiază semnificativ de celelalte categorii de status ocupațional. Cu alte cuvinte, nu înregistrăm decât un număr extrem de mic de indicatori pentru care pensionarii să aibă cele mai mici, respectiv cele mai mari valori comparativ cu toate celelalte 5 categorii (șomerii, agricultorii, muncitorii, tehnicienii, specialiștii cu studii superioare). Astfel, doar **starea de sănătate** (prin asociere cu vârsta mai înaintată) se distanțează prin cea mai mică valoare ($m_5 = 2,6$ față de 2,8-3,6) și sentimentul lipsei amenințărilor (2,1 față de 3,2-3,6), în timp ce pensionarii se consideră a fi cei mai „avantajați” de schimbările **postcomuniste** (2,8 față de 2,0-2,6).

Această percepție poate fi de-a dreptul surprinzătoare, dacă avem în vedere nivelul redus al pensiilor. Probabil că o influență favorabilă o are faptul că, în ultimii ani, s-a putut ieși la pensie înaintea împlinirii vârstei standard, iar nivelul pensiilor a început să fie mai rezonabil, în orice caz superioare celor care s-au pensionat anterior anului 1990.

De altfel, înregistrăm și alte situații în care pensionarii dețin o poziție mai favorabilă la indicatorii semnificativi pentru calitatea vieții personale cel puțin față de una din celelalte categorii delimitate prin statutul ocupațional, cum ar fi: **calitatea locuinței** (3,7 față de 3,3 pentru șomerii), **venituri** (2,1 față de 1,9 pentru șomerii), **posibilitatea de afirmare în viață** (2,1 față de 1,9 șomerii), **posibilitatea de recreere** (2,8 față de 2,4-2,5 pentru agricultori și șomerii), **mulțumirea în viața de zi cu zi** (3,0 față de 2,6-2,8 pentru agricultori și șomerii), **satisfația față de venit** (1,9 față de 1,6 pentru șomerii) și **realizările din viață** (3,5 față de 3,2-3,1 pentru agricultori și șomerii). În comparație cu cele mai bine situate categorii (specialiștii cu studii superioare și tehnicienii), calitatea vieții percepute de către pensionari este mai modestă. Este vorba de o serie de indicatori ai mediului social, ai condițiilor de viață, veniturilor, de posibilitatea de afirmare în viață, de luarea

deciziilor în localitate, de mulțumirea în viața de zi cu zi, de proiecția condițiilor de viață și evaluarea stării prezente față de 1989.

* *
*

Pe categoriile de populație delimitate pe criterii socio-demografice apar anumite diferențe ale profilurilor calității vieții percepute. Acest fapt justifică, din perspectiva cunoașterii, analiza lor distinctă. În fapt, dacă ne referim la toate categoriile de populație delimitate în funcție de criteriile socio-demografice și ocupaționale, nu există nici un indicator cu o valoare diferită pentru cel puțin una din categoriile respective. Trebuie menționat însă faptul că, de cele mai multe ori, diferențierile între valorile indicatorilor diagnozei calității vieții pe categorii de populație sunt la limita pragului de semnificație statistică, încât putem spune fără a greși că predomină asemănările, și nu diferențierile.

Din punct de vedere metodologic, asemănările între profilurile calității vieții percepute sunt de natură să întărească acuratețea datelor și încrederea în rezultatele referitoare la colectivitatea totală, în sensul că valorile totale nu apar ca agregări ale unor valori disparate, ci mai degrabă ele alcătuiesc o structură cu un înalt grad de congruență internă.

Cât privește rezultatele pe categorii de populație, și ele pun în evidență **profiluri de calitate a vieții percepute relativ modeste**. Între acestea, se detașează unele deosebit de critice, cum ar fi profilul calității vieții percepute de către șomerii, dar și de alte categorii de populație. De altfel, nici o categorie de populație, dintre cele 20 avute în vedere în analizele de față, nu se înscrie cu toți indicatorii în zona pozitivă a scalei (valori medii de cel puțin 3). **Cel mai favorabil profil al calității vieții percepute îl au specialiștii cu studii superioare**, un segment important al clasei mijlocii în formare. Totodată, pentru o serie de categorii de populație identificăm **anumite avantaje prin comparație** cu alte categorii, dar nivelul general se situează undeva între modest și critic pentru marea majoritate a indicatorilor de diagnoză a calității vieții percepute.

Vom încheia prezentarea profilurilor calității vieții percepute cu reluarea unei afirmații anterioare, potrivit căreia, în cercetarea întreprinsă, nu am putut surprinde cele mai defavorizate grupuri sociale, persoanele fără locuință și pe cele fără reședință înregistrată, dar nici vârful ierarhiei sociale, elita economică și politică.

Iată cum se prezintă asocierea între categoriile de populație și maximul și minimul pentru fiecare indicator în parte (tabel 2.4).

**Tabel 2.4. MINIMUL ȘI MAXIMUL CALITĂȚII VIEȚII PERCEPUTE
PE CATEGORII DE POPULAȚIE (1999)**

Dimensiuni/indicatori	Valori	
	Minime	Maxime
I. Persoana:		
- Sănătatea personală	vârstnicii peste 70 ani ($m_5 = 2,2$)	tineri ($m_5 = 3,7$)
- Posibilitățile de afirmare în viață	șomeri ($m_5 = 1,9$)	bărbați ($m_5 = 2,2$)
- Securitatea personală (acasă pe stradă)	specialiști pensionari ($m_5 = 2,6$)	agricultori ($m_5 = 3,1$)
- Fără sentimentul unei amenințări la adresa persoanei	pensionari ($m_5 = 2,1$)	muncitori ($m_5 = 3,6$)
- Respectarea drepturilor personale	bărbați ($m_5 = 2,6$)	studii superioare ($m_5 = 2,8$)
II. Satisfacția față de:		
- Viața de zi cu zi	șomeri ($m_5 = 2,3$)	specialiști ($m_5 = 3,0$)
- Profesie	agricultori ($m_5 = 3,2$)	specialiști ($m_5 = 4,0$)
- Loc de muncă	agricultori ($m_5 = 3,1$)	specialiști ($m_5 = 4,0$)
- Timpul liber	șomeri ($m_5 = 2,7$)	specialiști ($m_5 = 3,3$)
- Viața de familie	șomeri ($m_5 = 3,7$)	specialiști ($m_5 = 4,2$)
- Veniturile personale	șomeri ($m_5 = 1,6$)	specialiști ($m_5 = 2,8$)
- Viața politică din țară	urban ($m_5 = 1,7$)	rural ($m_5 = 1,9$)
- Relațiile dintre oameni	specialiști ($m_5 = 2,3$)	agricultori rural ($m_5 = 2,8$)
- Realizările din viață	șomeri ($m_5 = 3,1$)	pensionari tehnicieni ($m_5 = 3,5$)
III. Munca:		
- Condițiile de muncă	șc. gen. neterminată ($m_5 = 2,5$)	studii superioare ($m_5 = 3,6$)
- Posibilitatea obținerii unui loc de muncă	șomeri ($m_5 = 1,6$)	specialiști ($m_5 = 2,2$)
- Influențarea deciziilor la locul de muncă	muncitori ($m_5 = 2,3$)	specialiști ($m_5 = 2,9$)

Dimensiuni/indicatori	Valori	
	Minime	Maxime
IV. Condițiile materiale de viață:		
- Locuința	șomeri (m ₅ = 3,3)	pensionari (m ₅ = 3,7)
- Venitul familiei	șomeri șc.gen. neterminată (m ₅ = 1,9)	specialiști (m ₅ = 3,0)
- Proiectarea condițiilor de viață din țară peste 10 ani	agricultori șc. gen. neterminată (m ₅ = 2,6)	specialiști (m ₅ = 3,4)
- Condițiile de viață prezente față de 1989	șomeri pensionari (m ₅ = 2,0)	specialiști (m ₅ = 2,6)
- Autoplasarea pe scala sărac-bogat	șc. gen. neterminată (m ₅ = 2,9)	specialiști (m ₅ = 4,5)
- Nivelul de trai personal actual față de anul anterior	șomeri (m ₅ = 1,8)	muncitori specialiști (m ₅ = 2,2)
- Nivelul de trai personal actual față de anul 1989	șc. gen. neterminată (m ₅ = 1,8)	st. superioare (m ₅ = 2,5)
V. Administrația publică locală:		
- Activitatea primăriei	nediferențiat (m ₅ = 2,8 - 3,0)	
- Activitatea poliției	specialiști (m ₅ = 2,9)	agricultori (m ₅ = 3,4)
- Influențarea deciziilor în localitate	urban (m ₅ = 1,6)	rural (m ₅ = 2,0)
VI. Administrația publică centrală:		
- Conducerea țării	șomeri (m ₅ = 1,7)	vârstnici peste 70 de ani (m ₅ = 2,1)
- Influențarea deciziilor la nivel de țară	urban (m ₅ = 1,3)	rural (m ₅ = 1,5)
VII. Habitatul:		
- Calitatea mediului natural	tehnicieni (m ₅ = 3,0)	rural agricultori (m ₅ = 3,7)
- Asigurarea apei potabile	nediferențiat (m ₅ = 3,2 - 3,4)	
- Transportul în comun	șomeri (m ₅ = 2,5)	pensionari (m ₅ = 3,0)
- Posibilitățile de recreere	șomeri (m ₅ = 2,4)	pensionari (m ₅ = 2,8)

Dimensiuni/indicatori	Valori	
	Minime	Maxime
VIII. Servicii sociale:		
- Asistența medicală primită	vârstnici șc. gen. neterminată (m ₅ = 3,0)	specialiști (m ₅ = 3,6)
- Calitatea învățământului	vârstnici (m ₅ = 3,1)	majoritatea (m ₅ = 3,4)
- Accesibilitatea învățământului	rural (m ₅ = 2,5)	specialiști (m ₅ = 3,0)
- Informațiile mass-media	agricultori (m ₅ = 3,4)	salariați muncitori tehnicieni (m ₅ = 3,7)
IX. Coeziune socială:		
- Relațiile de familie	șc. gen. neterminată (m ₅ = 3,7)	specialiști (m ₅ = 4,3)
- Relațiile cu vecinii	șomeri (m ₅ = 3,3)	majoritatea (m ₅ = 4,0-4,1)
- Încrederea în ajutorul semenilor	șomeri pensionari (m ₅ = 1,6)	șc. gen. neterminată vârstnici (m ₅ = 2,1)
- Preocuparea societății pentru nevoiași	pensionari (m ₃ = 1,9)	muncitori (m ₃ = 2,3)
- Respectarea obiceiurilor și tradițiilor minorităților	șc. gen. neterminată (m ₅ = 3,0)	st. superioare (m ₅ = 4,0)
X. Societate fără conflicte:		
- Intergeneraționale (tineri-vârstnici)	specialiști (m ₅ = 2,3)	bărbați agricultori (m ₅ = 2,7)
- De muncă (salariați-conducere)	șomeri (m ₅ = 1,8)	agricultori (m ₅ = 2,1)
- Sociale (săraci-bogați)	șomeri (m ₅ = 2,1)	agricultori (m ₅ = 2,5)
- Politice	tehnicieni (m ₅ = 1,8)	agricultori (m ₅ = 2,1)
- Religioase	tehnicieni (m ₅ = 2,4)	agricultori (m ₅ = 2,9)
- Etnice	tehnicieni (m ₅ = 2,7)	șomeri bărbați (m ₅ = 3,0)
XI. Lipsa îngrijorării față de:		
- Șomaj	șomeri muncitori (m ₃ = 1,4-1,5)	agricultori lucrători pe cont propriu (m ₃ = 2,1)

Dimensiuni/indicatori	Valori	
	Minime	Maxime
- Conflicte sociale	majoritatea ($m_3 = 1,8$)	agricultori ($m_3 = 2,1$)
- Criminalitate	st. superioare liceul ($m_3 = 1,7$)	agricultori lucrători pe cont propriu ($m_3 = 2,0$)
- Prețuri	nediferențiat ($m_3 = 1,0 - 1,2$)	
- Impozite	nediferențiat ($m_3 = 1,1 - 1,2$)	
XII. Favorizarea de către schimbările postcomuniste:		
- Muncitorii	nediferențiat ($m_5 = 1,7 - 1,9$)	
- Țăranii	șc. gen. neterminată ($m_5 = 1,6$)	st. superioare ($m_5 = 2,1$)
- Intelectualii	st. superioare ($m_5 = 2,1$)	rural ($m_5 = 2,6$)
- Întreprinzătorii	st. superioare liceul urban ($m_5 = 3,4$)	șc. gen. neterminată ($m_5 = 3,8$)
- Directorii	șc. gen. neterminată ($m_5 = 3,9$)	urban ($m_5 = 4,4$)
- Politicienii	pensionari ($m_5 = 3,9$)	urban ($m_5 = 4,7$)
- Minoritățile	agricultori ($m_5 = 3,3$)	st. superioare ($m_5 = 3,7$)
- Personal	șc. gen. neterminată ($m_5 = 2,3$)	st. superioare ($m_5 = 2,9$)
- Favorabilitatea schimbărilor postcomuniste	șc. gen. neterminată ($m_5 = 2,1$)	st. superioare ($m_5 = 2,8$)

Raluca Popescu

SITUAȚIA FAMILIEI ȘI A COPILULUI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ

3.1. „Criza” familiei în societățile contemporane

După o scurtă dezbatere privind familia din societățile occidentale, studiul se va axa pe cazul particular al țării noastre, urmărind indicatori demografici și indicatori ai calității vieții de familie, în scopul identificării modelului dominant împreună cu valorile și mentalitățile care îl susțin, distribuția rolurilor și structura de autoritate. Partea a doua a studiului va fi axată pe situația copilului în societatea românească postrevoluționară.

Tema „crizei familiei” are o istorie destul de veche în literatura sociologică, ocupând un loc privilegiat încă de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, pe fundalul modernizării, industrializării și urbanizării accelerate din societățile occidentale, însoțind atunci trecerea de la familia extinsă la cea nucleară. În ultimele decenii, majoritatea cercetătorilor din domeniul familiei, dar și actorii politici sau opinia publică în general susțin ideea că familiile din societățile contemporane au suportat transformări profunde, atât de importante încât însuși termenul de "familie" a devenit destul de ambiguu, tinzând să acopere realități diferite de cele ale generațiilor precedente (Mihăilescu, 2000). Astfel, tema „crizei” a revenit în forță, de această dată în contextul dinamicii alarmante ale noilor structuri familiale alternative.

Am ales drept cadru de analiză un model pentru care optează majoritatea cercetătorilor familiei, cel al trecerii de la tradiționalitate la modernitate și postmodernitate: modelul tradițional (până spre sfârșitul secolului al XIX-lea în Europa Occidentală) are ca referință principală *familia extinsă*; modelul modern este caracterizat prin forma *nucleară* (soț, soție,

copii), rata de fertilitate reducându-se treptat, o dată cu creșterea continuă a nivelului de trai și emanciparea femeii; modelul postmodern sau modelul diversității a început să se dezvolte prin anii '60-'70 în Occident, o dată cu „criza” familiei nucleare și cu proliferarea *modelelor familiale alternative* (între care familia comasată, coabitarea informală, celibatul definitiv, cuplurile homosexuale etc.). Deși este propriu societăților occidentale, majoritatea autorilor consideră că și familia românească se înscrie în același pattern, fără a-l considera însă universal, obligatoriu și liniar (Ghebre, 2000; I. Mihăilescu, 2000).

Postmodernitatea familială este legată de schimbările valorice petrecute, caracterizându-se prin primatul intereselor individuale în fața așteptărilor pe care societatea le are de la familie, prin înmulțirea modelelor familiale alternative familiei nucleare clasice, având loc chiar și în cadrul acesteia schimbări în structura de autoritate și putere sau în distribuția rolurilor, căsătoria fiind tot mai mult considerată un parteneriat.

Analiza demografică indică scăderea nupțialității, creșterea vârstei medii la căsătorie, creșterea celibatului, a divorțialității, scăderea natalității, creșterea fertilității ilegite etc. Paralel, constatăm proliferarea altor stiluri de viață familială: familii monoparentale, familii comasate sau reconstituite, uniuni consensuale, căsătorii homosexuale sau alte aranjamente sociale: grupări de persoane care se adună pentru a împărți cheltuielile, căsătorii în serie, conglomerate de familii etc.

În același timp, asistăm la democratizarea sferei private, la egalizarea relațiilor familiale, fie că este vorba de relațiile dintre soți/parteneri în cadrul cuplului sau de relațiile dintre părinți și copii, relațiile cu celelalte rude. Anthony Giddens a introdus termenul de *relație pură*, care desemnează „o situație unde relația socială a fost inițiată numai pentru ea însăși, pentru ceea ce poate obține fiecare persoană dintr-o asociere susținută cu cealaltă și se continuă numai în măsura în care amândoi partenerii consideră că le aduce suficiente satisfacții pentru ca fiecare s-o mențină” (Giddens, 1992). Tipul relației pure nu se rezumă la relațiile de dragoste, ci este valabil și pentru celelalte: părinți-copii, rude, neamuri, prieteni. Toate acestea devin relații care evoluează permanent și în care modul de raportare la celălalt se descoperă „din mers”. Astfel, apar strategiile alternative de creștere a copilului în care calitatea relației este pe primul plan și care se bazează pe sensibilitate și înțelegere de ambele părți, intimitatea înlocuind autoritatea părintească. Prietenii devin foarte importante și pot reuși acolo unde familia a eșuat – sunt o „familie la alegere” (Hadyment, 2000).

Schimbările semnificate nu sunt însă de natură să scoată familia din rolul ei de instituție fundamentală în societate, iar sondajele de opinie arată că popularitatea ei se menține la niveluri ridicate, rămânând încă pentru majoritatea indivizilor aspectul care le oferă cea mai mare satisfacție, cel

care are cea mai mare importanță în viața lor. Pe de altă parte, numeroase cercetări au arătat că, în ciuda așteptărilor, proporția comportamentelor familiale relativ tradiționale a rămas foarte mare. „Ceea ce s-a schimbat în aceste arii ale vieții familiale a fost o creștere a toleranței pentru comportamente anterior inacceptabile, dar nu și o creștere a implicării active în astfel de comportamente”, astfel încât „acceptarea în creștere a relațiilor alternative nu înseamnă că oamenii se vor implica ei înșiși în astfel de relații. Căsătoria nu mai este considerată indispensabilă, dar în același timp căsătoria este încă preferată” (Elster, Halman, de Moor, 1993, p. 14).

3.2. Familia românească în context european

În continuare, vom trece în revistă principalii indicatori demografici relevanți în sfera familiei, comparând valorile din țara noastră cu cele de la nivelul Europei Occidentale, analizând acolo unde este cazul și date din anchete desfășurate recent, în scopul identificării modelului familial dominant, precum și a structurii gospodăriei.

Rata nupțialității este semnificativ mai mare în România 6,1 la mie față de media din țările occidentale care variază între 5 și 5,5 la mie. Totuși, valoarea este în continuă scădere, având în vedere că în 1990 era de 8,3 căsătorii la 1000 de locuitori.

Conform Diagnozei calității vieții din 1999, 71,4% din populație sunt căsătoriți, iar în cadrul grupei de vârstă 31-60 de ani, deci în rândul populației adulte, proporția persoanelor căsătorite crește până la 82,9%, nivelul fiind unul din cele mai crescute din Europa și demonstrând propensiunea tradițională a românilor pentru căsătorie și familie. În ceea ce privește diferențele pe sexe, ele se înscriu în patternul generalizat al căsătoriei femeilor mai devreme și într-o proporție mai mare decât bărbații. Cea mai mare discrepanță se constată în cadrul grupei de vârstă de până la 20 de ani, în care proporția femeilor căsătorite este aproximativ de trei ori mai mare decât a bărbaților căsătoriți.

Constatăm în același timp o tendință de amânare a căsătoriei, reflectată prin creșterea *vârstei medii la prima căsătorie* de la 22 de ani la femei și 25 la bărbați în 1990, la 23,6 ani la femei și 26,9 de ani la bărbați în 2000. Totuși, valorile se mențin mai mici decât în țările din Comunitatea Europeană (25 de ani pentru femei și 27-28 de ani pentru bărbați). V. Ghețău observă în acest sens că asistăm la o conservare a unui model cultural al căsătoriei neerodat esențial de schimbările socio-economice, caracterizat prin preferința ridicată pentru legalizarea relației, proporția scăzută a celibatului definitiv și vârsta tânără la încheierea căsătoriei (Ghețău, 2000).

Rata divorțurilor este de 1,37 la mie (1,84 în urban și, așa cum era de așteptat, mult mai mică în rural – 0,80). În Comunitatea Europeană se situează în jurul valorii de 1,5. Faptul că cele două valori sunt destul de apropiate nu înseamnă că România are o rată a divorțialității crescută, ci că rata divorțialității occidentale este în continuă scădere (după punctul maxim atins în deceniul 8), fapt explicabil prin scăderea nupțialității.

Coabitările rămân ancorate în aspectul juvenil (până în 30-35 de ani) și provizoriu. Anchetele estimează o pondere de până la 6-7% din totalul uniunilor, procentul fiind mult inferior țărilor occidentale, unde acesta poate ajunge la 23% (Suedia).

Conform Barometrului de opinie publică din 2001, proporția persoanelor care trăiesc în uniune liberă/concubinaj/căsătorii fără acte este de 3,3%, reprezentând 5,2% din totalul uniunilor. Totuși, fenomenul este mai răspândit în cadrul tinerilor și mai ales în mediul urban.

**Tabel 3.1. CĂSĂTORIȚI LEGAL ȘI ÎN UNIUNI CONSENSUALE
PE VÂRSTE ÎN BUCUREȘTI (%)**

		Vârsta (în ani împliniți)					
		18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Starea civilă	Căsătorit(ă) cu acte	9,6	64,7	85,0	82,8	68,1	60,1
	Căsătorit(ă) fără acte/ în uniune liberă/ concubinaj	7,7	5,8	5,1	3,4	2,7	1,2

Sursa: Baza de date Barometrul de opinie publică, Metro Media Transilvania, 2001.

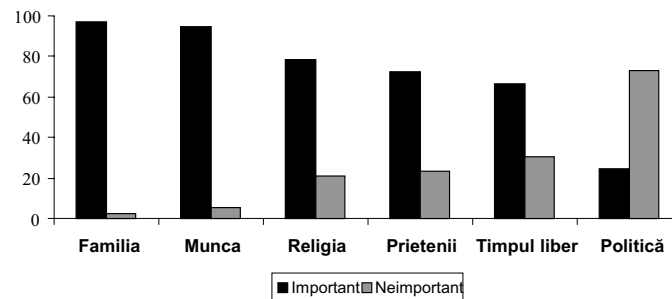
În cadrul tinerilor între 18 și 24 de ani din București, coabitarea este o practică aproape la fel de răspândită ca și cuplul legal constituit, proporții peste medie înregistrându-se și la grupa de vârstă 25-34 de ani și 35-44 de ani. Amploarea fenomenului variază invers proporțional cu vârsta, după 45 de ani fiind mai degrabă marginal (vezi tabel 3.1).

3.3. Calitatea vieții de familie în România

Locul pe care-l ocupă familia în viața individului

Putem afirma că în România familia nu a cunoscut încă fenomenele de eroziune semnalate în societățile occidentale decât ca fenomene marginale. Astfel, atașamentul față de familie rămâne crescut, fiind în același timp aspectul vieții care oferă indivizilor cea mai mare satisfacție. Aproximativ 98% dintre persoanele intervievate consideră că familia este importantă în viața lor. Munca sau religia sunt considerate, de asemenea, aspecte importante în viața individului. La polul opus se află politica, pe care subiecții o consideră neimportantă (grafic 3.1).

Grafic 3.1. IMPORTANȚA DIFERITELOR DOMENII ÎN VIAȚA INDIVIDULUI

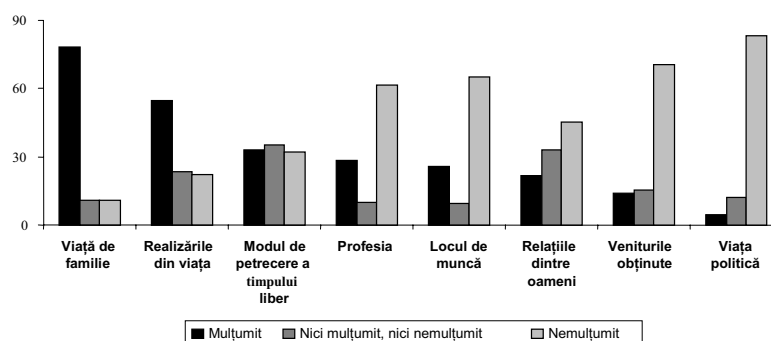

Sursa: Baza de date European Values Survey, 1999.

Analizând datele, constatăm că importanța atribuită familiei nu cunoaște variații semnificative în funcție de vârstă, chiar și în rândul celor foarte tineri (unde se înregistrează cea mai scăzută valoare) obținând mai mult de trei sferturi din adeziuni.

Aprecierea calității vieții de familie

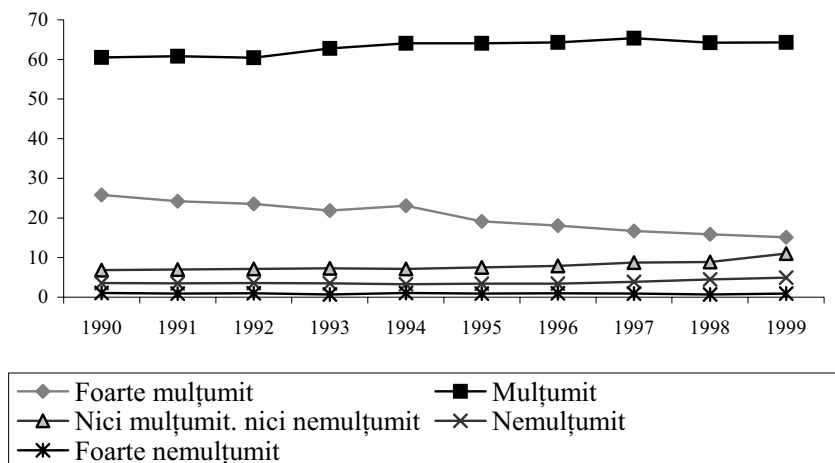
Dacă analizăm comparativ satisfacția față de diferite aspecte ale vieții individului, cea față de viața de familie rămâne în continuare cea mai ridicată, la diferențe semnificative de restul (grafic 3.2).

Grafic 3.2. MULȚUMIREA FAȚĂ DE CÂTEVA ASPECTE ALE VIEȚII

Sursa: *Diagnoza Calității Vieții*, 1999.

Mai mult de trei sferturi din cei intervievați sunt mulțumiți și foarte mulțumiți față de viața de familie, categoriile celor nemulțumiți și foarte nemulțumiți abia însumând 5%. Majoritatea subiecților sunt în general mulțumiți de realizările din viață, modul de petrecere a timpului liber fiind, de asemenea, un aspect care le oferă destulă satisfacție. Față de relațiile dintre oameni, subiecții sunt mai degrabă nemulțumiți. Deși, așa cum am văzut anterior, munca deține locul al doilea ca importanță, observăm în acest caz o satisfacție relativ scăzută față de profesie și locul de muncă. Veniturile obținute și viața politică din țară sunt domeniile de care marea majoritate a indivizilor sunt nemulțumiți.

Relațiile de familie sunt apreciate pozitiv (mai mult de 80% din subiecți le consideră bune și foarte bune), la fel și relațiile cu vecinii și locuința (dar la diferențe considerabile față de primele două), veniturile familiei fiind aspectul care oferă cea mai scăzută satisfacție. Cu alte cuvinte, satisfacția față de resursele „imateriale” ale familiei (relațiile dintre membri, rețelele mai largi cu vecinii) este foarte ridicată, în timp ce satisfacția față de resursele materiale este mai degrabă scăzută - locuința e considerată satisfăcătoare, dar venitul apare ca principal motiv de insatisfacție și, așa cum vom vedea pe parcurs, este considerat principala cauză a apariției problemelor în familie.

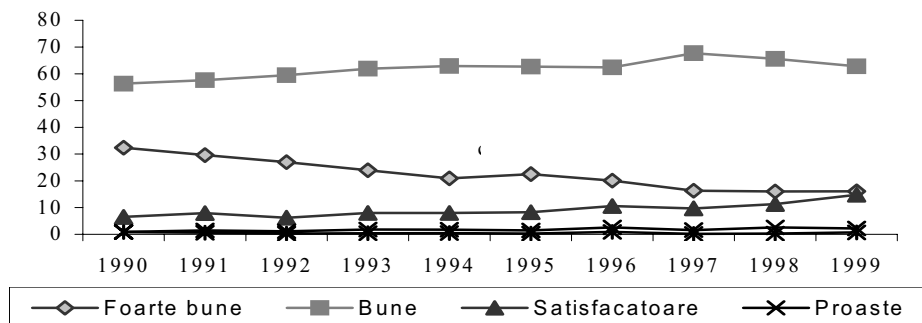
Grafic 3.3. DINAMICA SATISFACȚIEI FAȚĂ DE VIAȚA DE FAMILIE

Sursa: Diagnozele calității vieții, 1990-1999.

În fiecare an, cei mulțumiți și foarte mulțumiți reprezintă în jur de trei sferturi din populația interviuată, în timp ce proporția celor nemulțumiți și foarte nemulțumiți nu depășește 5-6%. Totuși, putem identifica o ușoară modificare a patternului în timp: o creștere a proporției celor mulțumiți și a celor nici mulțumiți, nici nemulțumiți față de viața de familie pe seama unei diminuări a proporției celor foarte mulțumiți. De asemenea, și ponderea celor nemulțumiți înregistrează o creștere ușoară, ponderea celor foarte nemulțumiți rămânând constantă, la un nivel de sub 1% (grafic 3.3).

Un pattern similar identificăm și în cazul aprecierii relațiilor de familie, satisfacția față de acestea menținându-se în fiecare an la cote ridicate. La fel ca și în cazul aprecierii vieții de familie, constatăm în ultimii ani o ușoară tendință descendentă, o deplasare a unei părți din aprecieri de la „foarte bune” către „bune” și „satisfăcătoare” (grafic 3.4).

Grafic 3.4. DINAMICA SATISFACȚIEI FAȚĂ DE RELAȚIILE DE FAMILIE

Surse: Diagnozele calității vieții, 1990-1999.

Valori și mentalități în sfera familiei

Ce înseamnă o căsătorie fericită

În ancheta privind relațiile de familie (Barometru de Gen, 2000), atât la nivelul întregului eșantion, cât și la nivelul celor mai multe din categoriile de populație (mai puțin la categoria celor care trăiesc în uniune liberă, la categoria de vârstă 25-34 de ani, la cei cu educație primară și cu studii superioare), pe primul loc se află iubirea, considerată esențială pentru ca o căsătorie să fie fericită, iar pe locul al doilea, la o diferență destul de mică, încrederea reciprocă între parteneri. Procente destul de ridicate au înregistrat și locuința proprie, sprijinul reciproc și banii, celelalte aspecte întrunind doar o mică parte din azeziuni (tabel 3.2).

Tabel 3.2. LUCRUL CEL MAI IMPORTANT PENTRU CA O CĂSNICIE SĂ FIE FERICITĂ* (%)

Sex	Criteriul		Iubire reciprocă	Încredere reciprocă	Locuință proprie	Sprijin reciproc	Bani	Fidelitate	Condiții bune de locuit	Copii	Potrivire sexuală	Aceași educație	Vârste apropiate
	Masculin	Feminin											
			21,5	20,8	16,6	13,4	13,5	2,6	2,9	2,1	0,9	0,6	0,1
			25,3	19,8	15,6	13,1	12,6	3,6	1,8	1,7	0,9	0,8	0,2
Starea civilă		Căsătorit(ă)	22,5	21,2	15,9	14,6	13,1	2,8	2,0	2,0	0,1	0,4	0,1
		Uniune liberă/concubinaj	18,8	20,3	21,9	12,5	18,8	-	1,6	1,5	4,3	-	-
		Divorțat(ă)	23,2	16,1	19,6	7,1	7,14	8,9	1,8	1,7	5,3	-	-
		Separat(ă)	30,0	19,9	20,1	-	10,1	-	9,9	-	10,0	-	-
		Văduv(ă)	24,1	14,7	17,9	15,6	14,3	4,0	0,9	1,3	-	0,4	-
		Necăsătorit(ă)	29,3	21,5	12,5	6,6	11,3	3,5	2,3	1,5	3,9	2,3	0,3
Vârsta		Până în 24 de ani	31,7	18,8	13,5	5,8	11,5	4,3	2,9	1,4	3,4	1,4	
		25-34 de ani	23,6	24,8	15,7	11,9	11,9	2,5	2,5	0,9	0,9	0,9	0,3
		35-54 de ani	24,3	20,6	17,1	11,6	13,4	2,6	2,1	2,6	0,7	0,7	0,3

Criteriul	Lubire reciprocă	Incredere reciprocă	Locuință proprie	Spirin reciproc	Bani	Fidelitate	Condiții bune de locuit	Copii	Potrivire sexuală	Acceași educație	Vârste apropiate
	Peste 55 de ani	20,6	18,3	16,0	17,4	13,6	3,2	2,1	1,7	0,3	0,4
Educație											
Maxim primară	18,3	15,4	16,1	18,6	16,4	2,6	3,2	2,3	-	0,3	-
Generală	20,6	20,5	17,8	13,2	18,8	3,1	1,8	1,0	0,3	0,3	0,3
Profesională	22,7	18,7	18,7	13,5	11,2	2,9	3,2	1,3	0,8	0,4	0,4
Liceală, postliceală	29,7	23,0	12,9	9,8	11,5	3,9	1,4	2,0	1,0	1,2	-
Universitară, postuniversitară	24,0	24,7	13,7	13,0	6,2	2,7	2,1	4,8	4,1	2,1	-
Mediul											
Rural	20,6	20,0	17,1	15,2	14,8	3,2	2,2	1,8	0,5	0,4	0,2
Urban	26,2	20,4	15,2	11,5	11,4	3,1	2,3	1,9	1,2	1,0	0,1
Total	23,6	20,2	16,0	13,2	13,0	3,2	2,3	1,8	0,9	0,7	0,2

Sursa: Baza de date *Barometru de gen 2000*, Institutul Gallup.

* S-a solicitat un singur răspuns la întrebare.

Să vedem dacă identificăm variații semnificative în funcție de criteriile considerate.

Sexul nu reprezintă un criteriu de diferențiere, atât în rândul femeilor, cât și în rândul bărbaților păstrându-se aceeași ierarhizare. Totuși, femeile par să acorde o mai mare importanță iubirii decât bărbații – diferența nu este însă decât de 4%. La celelalte aspecte, diferențele dintre sexe nu depășesc 1-2%.

Starea civilă induce diferențieri semnificative. Chiar dacă diferențele în procente nu sunt mari, apar adesea schimbări de ierarhie. Oarecum surprinzător este faptul că persoanele separate sau necăsătorite acordă cea mai mare importanță iubirii, la diferență de mai bine de 6% de restul.

Un pattern atipic identificăm la persoanele care trăiesc în uniune liberă/concubinaj: pe primul loc se află locuința proprie, pe locul doi - încrederea reciprocă, iar pe locul trei, la egalitate - iubirea și banii (procentul celor care consideră banii lucrul cel mai important este cel mai ridicat dintre toate categoriile luate în considerare). Spre deosebire de totalul populației, ca și de alte categorii în cadrul cărora identificăm prin structura lui un pattern romantic, în acest caz avem de-a face cu un pattern realist, pragmatic, postmodern, în care iubirea nu mai este considerată cea mai importantă. Faptul că locuința este în acest caz pe primul loc, având de altfel și pentru celelalte categorii o importanță deosebită, se datorează distorsiunilor induse de perioada tranziției. Scăderea nivelului de trai, creșterea costurilor și lipsa facilităților în domeniu a făcut pentru majoritatea cuplurilor aproape imposibilă achiziționarea unei locuințe proprii, devenind în final, pe lângă o problemă stringentă, și un aspect deosebit de important și puternic valorizat. Problema locativă este un fenomen răspândit în cazul tinerelor cupluri, chiar și în rândul celor căsătorite. De altfel, mărimea medie a gospodăriei este net superioară altor țări europene, constatându-se o ușoară creștere după 1989. Pe de altă parte, importanța atribuită locuinței dezvăluie implicit un atașament crescut față de familia nucleară, majoritatea cuplurilor dorindu-și un cămin propriu. Pentru cei care trăiesc în concubinaj, lipsa acestui cămin devine o problemă cu atât mai mare, având de înfruntat mai multe dificultăți în cazul unei gospodării în comun cu alte persoane. Lipsa oficializării relației face ca susținerea din partea familiei să fie foarte scăzută, iar suportul statului să fie inexistent.

Interesant este și procentul relativ mare de indivizi din rândul celor separați, divorțați și în uniune liberă care consideră cel mai important aspect potrivirea sexuală comparativ cu procentul din rândul celor căsătoriți, demonstrând în cazul celor dintâi o atitudine mai liberală și orientarea către un model postmodern al relației.

Vârsta constituie un element semnificativ de diferențiere. Constatăm o scădere a importanței iubirii o dată cu înaintarea în vârstă, paralel cu creșterea importanței încrederii și sprijinului reciproc, dar și a resurselor

materiale: locuința proprie și banii. Fidelitatea, ca și potrivirea sexuală înregistrează un procent relativ crescut comparativ cu celelalte categorii la cei foarte tineri, de până la 25 de ani, iar copiii sunt considerați importanți mai ales în rândul maturilor. Cu alte cuvinte, tinerii, aflați la început de drum, sunt încă tributari modelului dragostei romantice în căsătorie, considerând că celelalte aspecte se vor rezolva de la sine dacă există iubire, încredere și fidelitate între parteneri, în timp ce maturii sau vârstnicii, în urma unei experiențe mai bogate, adoptă un model mai echilibrat, în care contează sprijinul reciproc și în care partea materială joacă, de asemenea, un rol important.

Educația induce, de asemenea, diferențieri semnificative. Cei fără școală sau cu școală primară conturează un model pragmatic, în care nu iubirea joacă rolul cel mai important, ci sprijinul reciproc, la diferență foarte mică de bani, locuință proprie sau încredere reciprocă. Cei cu școală generală sau profesională respectă ierarhia de la nivelul populației, însă diferențele între importanța acordată diferitelor aspecte sunt mult mai mici. Iubirea este cea mai importantă pentru cei cu studii medii: liceu sau școală postliceală. Cei cu studii superioare plasează iubirea pe locul al doilea, după încrederea reciprocă, dar la diferență foarte mică de aceasta. Partea materială nu pare să fie foarte importantă, întrucât atât la capitoul locuință/condiții bune de locuit, cât și la capitoul bani se înregistrează cele mai scăzute procente. O importanță relativ crescută este atribuită copiilor (procentul de 4,1 este cel mai ridicat dintre toate categoriile considerate, indiferent de criteriu) și, de asemenea, potrivirii sexuale. Identificăm așadar o diminuare a importanței aspectelor materiale și o creștere a importanței aspectelor „imateriale”, însă, ca și la nivelul educației primare, iubirea nu constituie lucrul cel mai important.

Mediul de rezidență nu induce diferențieri de ierarhie, dar constatăm diferențe în procentele înregistrate: iubirea este considerată cea mai importantă într-o proporție mai mare în urban, în timp ce sprijinul reciproc sau banii sunt considerați mai importanți în rural. Variațiile pot fi explicate probabil prin persistența diferenței de model (adesea tradițional în rural și modern în urban), dar și prin diferențele în nivelul de trai.

În concluzie, patternul identificat la nivelul întregii populații este unul modern, romantic, care plasează iubirea și încrederea reciprocă pe primul plan, adaptat însă la condițiile tranziției — locuința proprie și banii având, de asemenea, un rol important. Importanța acordată locuinței (plasată pe locul trei) trebuie înțeleasă și ca atașament față de familia nucleară, ca opțiune pentru un cămin propriu. Surprinzătoare este în acest context importanța relativ scăzută atribuită copiilor într-o căsnicie fericită. Celelalte condiții sunt mai degrabă neglijate: fidelitate, condiții bune de locuit, aceeași vârstă sau educație. Potrivirea sexuală, condiție postmodernă a unei relații, este considerată importantă, de asemenea, de foarte puțini.

*Apariția problemelor în căsnicie***Tabel 3.3. CAUZELE APARIȚIEI PROBLEMELOR - DOUĂ MENȚIUNI (%)**

	Masculin	Feminin	Total populație
Lipsurile materiale sau lipsa de bani	57,5	54,7	56,3
Comportamentul copiilor	45,1	35,6	39,3
Băutura	9,3	19,2	15,2
Părinții/socrii	12,6	10,3	11,2
Neglijarea familiei de către unul dintre soți/parteneri	9,0	7,4	8,0
Soțul(soția)/partenerul(a) nu aduce bani în casa	3,3	3,5	3,4
Discuțiile contradictorii	1,9	3,8	3,0
Stresul/oboseala	4,0	2,4	3,0
Lucrurile minore	4,4	0,6	2,1
Bolile	3,4	1,4	2,1
Alte probleme	5,0	5,9	5,9
Nu apar probleme	7,0	2,8	4,5
NS/NR	11,3	11,0	11,2

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Cea mai importantă cauză a apariției problemelor în căsnicie este reprezentată de lipsurile materiale sau lipsa de bani, la diferențe foarte mari de restul aspectelor menționate. De reținut că la prima mențiune aceasta a fost invocată de aproape jumătate din subiecți, în condițiile în care celelalte probleme au fost menționate de maxim 3-4%. Lipsa de bani este considerată drept principala cauză a apariției problemelor într-o măsură mai mare de către bărbați, explicația fiind probabil faptul că le revine în mare parte responsabilitatea asigurării necesarului material în gospodărie. În familia românească persistă încă așteptările complementare de rol, conform cărora bărbatul trebuie să aducă bani în casă, iar femeia trebuie să aibă grijă de copii și de gospodărie.

Comportamentul copiilor este a doua cauză a apariției problemelor, bărbații fiind mai afectați de acest lucru decât femeile, deși, așa cum vom vedea, femeile sunt cele care se ocupă mai mult de îngrijirea și educarea copilului. Băutura este considerată cauza problemelor într-o măsură mult mai mare de femei decât de bărbați, probabil datorită faptului că acest obicei este mai răspândit în rândul celor din urmă. Părinții/socrii ca și neglijarea familiei de către unul din soți sunt considerate cauze ale apariției problemelor mai mult de către bărbați, diferența față de femei fiind totuși

mică. Ultimele aspecte sunt menționate de un procent foarte mic, nemulțumirea pe sexe variind de la caz la caz - faptul că soțul/soția nu aduce bani în casă, ca și discuțiile contradictorii nemulțumesc într-o mai mare măsură femeile, în timp ce stresul/oboseala, lucrurile minore, bolile nemulțumesc într-o mai mare măsură bărbații (vezi tabel 3.3).

Roluri și mentalități

Tradiționala diviziune a muncii în familie este în proces de modificare. Diferențierea rolurilor a rămas, dar situația este într-o schimbare structurală, observându-se o mai mare flexibilitate din partea celor doi parteneri. Totuși, 63% au considerat că este datoria femeii mai mult decât a bărbatului să se ocupe de treburile casei și 70% că este mai mult datoria bărbatului să aducă bani în casă (tabel 3.4).

**Tabel 3.4. RESPONSABILITĂȚILE FEMEII ȘI BĂRBATULUI ÎN GOSPODĂRIE
(ÎN FUNCȚIE DE SEX)**

	Masculin			Feminin		
	Da	Nu	NS/ NR	Da	Nu	NS/ NR
Este mai mult datoria femeilor decât a bărbaților să se ocupe de treburile casei?	61,6	32,1	6,3	65,6	27,6	6,8
Este mai mult datoria bărbaților decât a femeilor să aducă bani în casă?	71,2	22,1	6,7	68,6	24,4	7,0

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Observăm că nu există diferențe semnificative în funcție de sex. Mai mult, un procent mai ridicat de femei consideră că este datoria lor să se ocupe de treburile casei, ca și un procent mai ridicat de bărbați care consideră că este datoria lor să aducă bani în casă, fapt care demonstrează asumarea deplină și voluntară a acestei identități de rol în cadrul familiei.

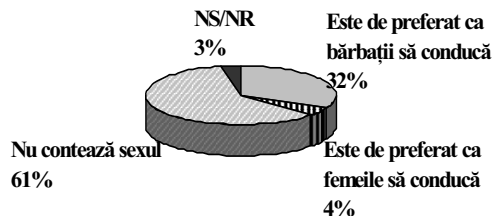
Interesante sunt însă procentul de 52%, care consideră că muncile casnice ar trebui plătite (răsplătite) ca oricare altă muncă și procentul de 81%, care consideră că muncile casnice nu sunt cele mai ușoare munci, cu atât mai mult cu cât nu există practic diferențe în funcție de sex (tabel 3.5).

Tabel 3.5. APRECIEREA MUNCILOR CASNICE (ÎN FUNCȚIE DE SEX)

	Masculin				Feminin			
	Da	Nu	Nu m-am gândit	NS/ NR	Da	Nu	Nu m-am gândit	NS/ NR
În general sunteți de părere că muncile casnice trebuie plătite/răsplătite ca orice altă muncă?	51,8	28,4	13,6	6,2	52,2	29,1	13,7	5,0
Muncile casnice sunt cele mai ușoare munci?	10,0	80,4	6,9	2,7	10,9	81,8	5,6	1,7

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Familia modernă, egalitară, este preferată de majoritatea subiecților. Totuși, cei care consideră că bărbatul ar trebui să conducă în familie reprezintă un procent destul de ridicat (grafic 3.5).

Grafic 3.5. SUNTEȚI DE PĂRERE CĂ ÎN FAMILII CA A DVS.:

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Analiza itemilor următori ne va da o imagine mai cuprinzătoare (tabel 3.6).

Tabel 3.6. ROLURI ȘI STATUSURI ÎN FAMILIE

	Masculin				Feminin			
	Da	Nu	Depin- de	NS/ NR	Da	Nu	Depin- de	NS/ NR
Femeia trebuie să-și urmeze bărbatul	82,1	5,3	11,8	0,7	74,8	7,1	17,5	0,6
Bărbații pot crește copii la fel de bine ca și femeile	28,4	52,2	17,7	1,6	24,8	53,5	19,3	2,4
Femeia este stăpâna casei	57,4	27,5	13,2	1,9	64,7	19,4	13,7	2,3
Bărbatul este capul familiei	85,8	6,8	6,4	1,0	81,1	8,1	9,4	1,5

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Marea majoritate a celor intervievați consideră că femeia trebuie să-și urmeze bărbatul, diferența dintre bărbați și femei nefiind semnificativă. Pe de altă parte, faptul că bărbații nu pot crește copii la fel de bine ca femeile întrunește un acord mai slab, depășind totuși 50%, fără a se înregistra diferențe semnificative în funcție de sex.

Interesantă este însă analiza comparativă a ultimilor doi itemi. În cazul afirmației că „femeia este stăpâna casei”, părerile sunt mai curând împărțite, în timp ce în privința adevărului afirmației că „bărbatul este capul familiei” nu pare să încapă vreo îndoială. Cu prima afirmație este de acord doar majoritatea simplă în cazul bărbaților și un procent mai mare, însă relativ modest, din rândul femeilor, față de cea de-a doua exprimându-și acordul o majoritate covârșitoare, diferențele între sexe fiind abia perceptibile.

**Tabel 3.7. DIVIZIUNEA MUNCII ÎN GOSPODĂRIE (%) –
(DUPĂ SEXUL RESPONDEȚILOR)**

	Spală, repară auto-mobilul familiei	Repară instalațiile din casă	Pregătește mâncarea	Face curat în casă	Spală haine	Spală vase	Calcă rufe	Are grijă zilnică de copil	Supraveghează lecțiile și timpul liber al copiilor	Merge cu copiii la doctor	Merge cu copiii la școală
Eu											
<i>Masculin</i>	86,1	89,3	12,9	12,9	16,3	11,5	17,2	9,7	20,2	21,9	21,7
<i>Feminin</i>	13,9	10,7	87,1	87,1	83,7	88,5	82,8	90,3	79,8	78,1	78,3
Soț / Partener											
<i>Masculin</i>	3,6	3,2	96,1	96,1	95,5	95,9	95,6	96,1	94,1	89,4	88,1
<i>Feminin</i>	96,4	96,8	3,9	3,9	4,5	4,1	4,4	3,9	5,9	10,6	11,9

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Majoritatea treburilor gospodărești revin femeii. Bărbatul se ocupă cu reparațiile din casă și ale automobilului, femeia cu restul: pe de o parte, muncile casnice – gătit, spălat, călcat, curățenie – și pe de alta, creșterea și îngrijirea copilului – supravegherea lecțiilor și timpul liber al copilului, mersul la școală sau la doctor.

Pe de altă parte, observăm o discrepanță destul de mare, o lipsă de acord în privința a ce și cât consideră că face fiecare. Dacă 10-15% din bărbați apreciază că ei fac multe din muncile casnice, femeile sunt mult mai intransigente, procentul celor care le recunosc asemenea îndeletniciri partenerilor lor fiind de trei-patru ori mai mic (spre exemplu, dacă 17% dintre bărbați consideră că se ocupă cu spălatul și călcatul hainelor, numai 4,5% din femei admit acest lucru). În privința îngrijirii copilului, diferențele de optică se mențin, însă o proporție mai mare de femei sunt de acord că soții lor se ocupă de aceste probleme (în general, jumătate din procentul bărbaților). De altfel, la întrebarea „Cine ar trebui să se ocupe într-o familie de creșterea copilului”, 71% au răspuns ambii părinți și numai 28% mai ales mama, fiind însă recunoscută priceperea mamei în acest sens – așa cum am văzut, 53% afirmă că bărbații nu pot crește copilul la fel de bine ca femeia (vezi tabel 3.7).

Analiza comparativă a răspunsurilor la întrebarea dacă soțul/soția ar face mai bine sau mai puțin bine diferite munci întărește ipoteza că treburile gospodărești aparțin în mare măsură femeii. Atât bărbații, cât și ele însele consideră că sunt mult mai pricepute în majoritatea muncilor casnice și chiar în creșterea și îngrijirea copilului.

Tabel 3.8. APRECIEREA COMPARATIVĂ A PRICEPERII PERSONALE ȘI A PARTENERULUI LA ANUMITE TREBURI GOSPODĂREȘTI

	Comparativ cu dvs. credeți că soțul(ia) / partenerul(a) ar face mai bine sau mai puțin bine următoarele:				
	Reparații în casă	Gătit mâncare	Îngrijit copilul bolnav	Curățenie generală în casă	Zugrăvit casa
Mult mai bine					
<i>Masculin</i>	9,0	67,8	41,3	60,1	16,0
<i>Feminin</i>	48,2	4,9	2,6	5,4	22,5
La fel de bine					
<i>Masculin</i>	6,4	4,3	7,7	12,6	14,2
<i>Feminin</i>	5,4	7,6	12,7	14,1	12,3
Mai puțin bine					
<i>Masculin</i>	32,1	2,8	1,9	2,6	16,8
<i>Feminin</i>	3,7	31,2	20,8	27,4	9,6
Nu le face deloc					
<i>Masculin</i>	28,1	0,7	1,8	0,4	25,9
<i>Feminin</i>	6,3	20,5	8,5	17,0	17,1
NȘ/NR					
<i>Masculin</i>	24,5	24,5	47,3	24,3	27,1
<i>Feminin</i>	36,3	35,8	55,5	36,1	38,4

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

În primul rând, trebuie subliniat numărul mare de răspunsuri de tip „nu știu” sau de nonrăspunsuri – în medie, un sfert din bărbați și o treime din femei. Așa cum era de așteptat, femeile consideră în general că soții lor ar face mai bine decât ele reparațiile în casă (și eventual zugrăvitul). Bărbații consideră că soțiile lor fac mai bine atât muncile casnice – gătitul și curățenia înregistrează procente foarte ridicate (până la două treimi din bărbați consideră că soția le face mult mai bine) –, cât și îngrijitul copilului bolnav, însă cu un consens mai redus (puțin peste 40%). De altfel, îngrijitul copilului bolnav este aspectul față de care subiecții au arătat în cea mai mare măsură o atitudine circumspectă, aproape jumătate din bărbați și mai mult de jumătate din femei răspunzând „nu știu” sau refuzând să răspundă la această întrebare (tabel 3.8).

Pe de altă parte, analizând răspunsurile la întrebarea „Cine are mai mult timp liber”, femeile par să fie în dezavantaj față de partenerii lor.

Tabel 3.9. APRECIEREA TIMPULUI LIBER DISPONIBIL ÎN COMPARAȚIE CU CEL AL PARTENERULUI

		Față de soț(ie)/partener(ă), considerați că aveți mai mult sau mai puțin timp liber?				
		Mai mult	La fel	Mai puțin	Nu pot aprecia	NS/NR
Sex	Masculin	27,2	33,5	28,9	1,6	1,6
	Feminin	21,5	33,1	35,1	1,5	1,5
Total		24,3	33,3	32,1	8,7	1,5

Sursa: Baza de date *Barometrul de gen*, Institutul Gallup, 2000.

Datorită treburilor casnice pe care le au de realizat, femeile au probabil mai puțin timp liber decât partenerii lor. Așa cum am văzut, majoritatea subiecților consideră că muncile casnice nu sunt cele mai ușoare și că acestea ar trebui plătite/răsplătite ca oricare alte munci. Totuși, bărbații consideră că timpul liber este egal și chiar că ei ar avea mai puțin decât partenerii lor. Proporția femeilor care consideră că partenerii lor au mai mult timp liber decât ele este cu 15% mai mare decât a celor care consideră că au mai puțin timp liber. De remarcat că, în general, categoriile înregistrează ponderi apropiate, situându-se în jurul unei treimi din subiecți (tabel 3.9).

În concluzie, rezultatele obținute din analiza răspunsurilor la toate aceste întrebări demonstrează că „bărbatul este capul familiei” și că „femeia este stăpâna casei”, dar nu neapărat în termeni de autoritate și putere. Bărbatul trebuie să aducă bani în casă, iar femeia este responsabilă în continuare de treburile gospodărești. Important este că majoritatea femeilor, nu doar majoritatea bărbaților, consideră că efectuarea acestor munci casnice, ca și îngrijirea copilului țin de datoria lor, fapt care demonstrează asumarea deplină și voluntară a acestei identități de rol în cadrul familiei. Similar, bărbații consideră că datoria lor o reprezintă muncile „mai grele” și mai ales responsabilitatea de a aduce bani în casă. În acest context, este evident că schimbarea de mentalitate, atitudinea postmodernă în privința distribuției rolurilor familiale nu își face simțită prezența decât la un procent scăzut din rândul populației. Clasica diviziune a muncii în cadrul gospodăriei se menține, femeia având în fapt două servicii, unul pe piața muncii și altul acasă. Probabil că explicația trebuie căutată nu doar la nivel valoric. Fără îndoială că nivelul de trai, dificultățile economice întâmpinate de majoritatea familiilor pot influența aceste alegeri „voluntare”, transformându-le mai degrabă în modalități de adaptare la situație. Supraaglomerarea femeii cu sarcini în cadrul gospodăriei poate fi un indicator al standardului de viață scăzut.

Concluzii

Adaptarea familiei la schimbările din perioada tranziției este un proces activ și relativ autonom; astfel, nu trebuie văzută o cauzalitate strictă de genul: schimbări sociale exterioare – schimbări în interiorul familiei. După 1989, este evident că patternul familial românesc este în schimbare, însă acest lucru nu trebuie interpretat doar prin prisma tranziției la economia de piață. În prezent ne aflăm în plină consolidare a modernizării familiei, manifestându-se chiar unele tendințe spre postmodernitate.

Tranziția, cu toate aspectele ei economice și sociale, a avut fără îndoială impact asupra familiei, una din cele mai grave consecințe fiind scăderea drastică a natalității. Pe acest fundal, îngrijorările în privința viitorului familiei au apărut tot mai mult și în discursul politic sau științific din România. Mitul declinului sau al disoluției „familiei așa cum o știm” se răspândește și în societatea noastră la fel ca în cele occidentale, deși, așa cum reiese și din acest studiu, motivele de îngrijorare sunt puține.

Dacă în societățile occidentale se constată o tendință clară de scădere a numărului căsătoriilor și de amânare a lor, modelul nupțial românesc se caracterizează prin universalitatea căsătoriei și printr-o vârstă medie la prima căsătorie destul de scăzută. Chiar dacă în Occident se extind modelele familiale alternative, între care cele mai răspândite sunt coabitările informale și celibatul, în România acestea sunt fenomene destul de slab reprezentate, familia nucleară rămânând dominantă.

Modelul familial spre care se tinde este modelul copilului unic. Explicația acestui fenomen cuprinde mai multe aspecte. Pe de o parte, scăderea continuă a nivelului de trai a făcut ca părinții să-și concentreze resursele pentru a îngriji un singur copil. Un rol deosebit de important l-a jucat și moștenirea unei „culturi a natalității restrânse”, în urma politicii pronataliste a perioadei socialiste (Zamfir, 1999). În plus, trebuie avută în vedere schimbarea generală a atitudinii față de copii din postmodernitate, efectele ei întâlnindu-se practic în toate societățile occidentale și făcându-și probabil simțită prezența și la noi. Familiile extinse, multigeneraționale, sunt destul de numeroase în România, atât din cauza unor presiuni economice, cât și ca o manifestare a persistenței modelului tradițional.

În urma analizelor întreprinse, se constată că atașamentul față de familie rămâne foarte ridicat, acesta ocupând primul loc în ierarhia de valori și fiind domeniul care oferă cea mai mare satisfacție. Totuși, ar fi de adăugat că satisfacția față de viața de familie a înregistrat un ușor declin mai ales datorită dificultăților materiale pe care le traversează majoritatea gospodăriilor. Principala cauză invocată pentru apariția problemelor în familie o reprezintă lipsa de bani.

În privința lucrurilor care fac o căsătorie fericită, patternul identificat

este unul modern, romantic (în care iubirea și încrederea reciprocă sunt pe primul plan), adaptat însă condițiilor tranziției (locuința proprie și banii având, de asemenea, un rol important). Importanța acordată locuinței trebuie înțeleasă și ca atașament față de familia nucleară, ca opțiune pentru un cămin propriu.

Tradiționala diviziune a muncii în familie este în proces de modificare. Diferențierea rolurilor a rămas, în ciuda unei flexibilități mai mari din partea celor doi parteneri. Atitudinea față de statuturile și rolurile bărbatului și femeii în gospodărie este în general una modernă, pozitivă față de egalitatea relațiilor. Totuși, se menține stereotipul potrivit căruia datoria bărbatului este să aducă bani în casă și a femeii să aibă grijă de copii și de gospodărie.

3.4. Situația copiilor în perioada postrevoluționară

Copilul reprezintă o resursă esențială a oricărei societăți, pentru simplul fapt că asigură perpetuarea societății înseși. Deși în mod tradițional copilul reprezintă o valoare centrală, iar familia românească a investit și investește în copii, perioada comunistă, dar și perioada tranziției au generat probleme sociale complexe legate de copil și de protecția lui. Mulți dintre copiii din România se confruntă astăzi cu riscul de a se afla într-o situație de sărăcie severă, de a fi neglijăți și chiar abuzați de propria familie sau de alte persoane, cu riscul de a nu fi școlarizați și de a nu primi o îngrijire medicală corespunzătoare, cu riscul de a se îmbolnăvi de SIDA, cu riscul de a fi încredințați pe perioade nedeterminate unor instituții sau chiar de a fi abandonați în acele instituții sau pe stradă, cu riscul de a fi dați în adopție pe bani, cu riscul de a deveni delincvenți sau cu riscul de a deveni „copiii străzii”, ca forma cea mai gravă de excluziune de la integrarea familială și socială. În acest context, protecția copilului și respectarea drepturilor sale au devenit unul din punctele-cheie în monitorizarea țării noastre de către organismele internaționale și una din condițiile de integrare europeană.

Natalitate

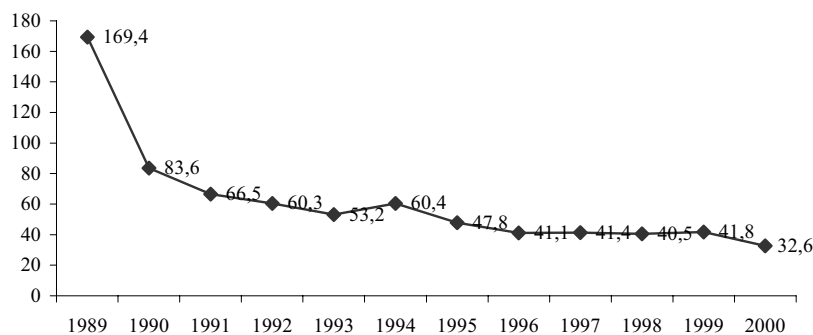
Politica pronatalistă din perioada socialistă a avut efecte mai mult pe termen scurt și asupra anumitor categorii de populație. Dacă în anul următor emiterii decretului prin care se interzicea avortul (prin Decretul nr. 770/1966 acesta era permis doar pentru femeile în vârstă de peste 45 ani, pentru cele care aveau deja 4 sau mai mulți copii și pentru cele ale căror vieți ar fi fost puse în pericol de către sarcină) numărul de nou-născuți practic s-a dublat (rata natalității ajungând de la 14,3‰ în 1966 la 27,4‰ în 1967), în timp măsura nu a fost la fel de eficientă, familia găsind mijloace subversive de rezistență, astfel încât în 1989 natalitatea ajunsese aproape de cea inițială – 16%. Pe de altă parte, măsura a avut implicații diferite pentru diferite categorii de populație. Dacă natalitatea a crescut, deși nu semnificativ, în cazul clasei de mijloc, în schimb segmentul sărac, lipsit de resurse economice, sociale și culturale, a abandonat orice încercare de a controla activ dimensiunile familiei și a intrat într-un proces de dezorganizare socială și personală (Zamfir, 1999). Ceea ce reprezenta obiectivul politicii socialiste, anume stimularea înmulțirii numărului de copii în familie, va reprezenta până la urmă cea mai nefericită consecință a politicii respective. Familiile numeroase au devenit, din ținta deliberată a politicii, o problemă socială ale cărei implicații sunt vizibile și astăzi. În acest context, a apărut și o „sciziune valorică în cultura natalității” (Zamfir, 1999). Întrucât statul nu acoperea decât în mică măsură nevoile suplimentare ale familiei cu copii, numărul de

copii dintr-o familie a devenit un factor esențial al inegalității șanselor, situație valabilă de altfel și după 1989. Pe acest fond, s-a cristalizat o cultură a natalității restrânse la nivelul majorității populației, a cărei cerință centrală este reglarea numărului de copii în raport cu posibilitățile familiei de a le oferi sprijinul necesar reușitei în viață.

Pe lângă toate aceste eșecuri, politica agresivă a condus și la creșterea semnificativă a mortalității și morbidității materne. Reglarea nașterilor s-a realizat mai ales prin avorturi ilegale, în condiții empirice, ceea ce a condus la creșterea alarmantă a ratei mortalității materne, ajungând în 1989 să fie de 10 ori mai mare decât în orice altă țară europeană (Zamfir, 1997). De asemenea, proporția copiilor nedoriiți a explodat, fapt care a generat supraaglomerarea copiilor în instituții, o problemă socială gravă și în prezent.

După 1989, liberalizarea avortului și într-o mai mică măsură introducerea metodelor de contracepție moderne au condus la diminuarea mortalității materne (grafic 3.6).

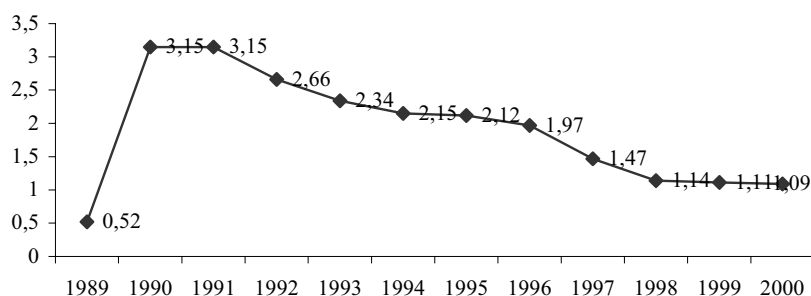
Grafic 3.6. EVOLUȚIA MORTALITĂȚII MATERNE DUPĂ 1989

Sursa: INS, 2001.

În 2000 rata mortalității materne era de 32,6, fiind de peste 5 ori mai mică față de 1989. În ciuda progresului continuu înregistrat, rămâne în continuare una destul de ridicată. În 1990 s-au înregistrat 980000 de avorturi (peste 3 avorturi la un născut viu), rata menținându-se foarte ridicată și ulterior, cifrele oficiale actuale înregistrând 254855, adică 1 avort pentru fiecare nou-născut, fără a include avorturile din afara sistemului sanitar de stat (grafic 3.7).

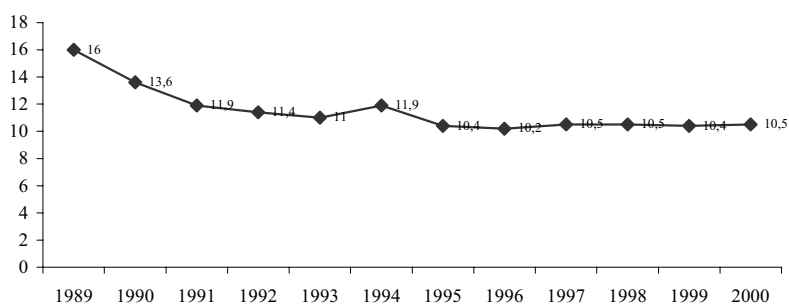
Grafic 3.7. EVOLUȚIA ÎNTRERUPERILOR DE SARCINĂ DUPĂ 1989

Sursa: INS, 2001.

Dacă în 1989 indicatorul conjunctural al fertilității indica o valoare de 2,20 copii pe femeie, în prezent a ajuns să reprezinte aproximativ jumătate – 1,30 copii pe femeie. Pe plan mondial, indicele se situa la nivelul a 2,9 copii pe femeie, dar la nivelul Europei era de doar 1,4. Există țări cu o fertilitate mai scăzută ca a României, în special cele estice, centrale și sudice: Rusia, Estonia, Letonia, Cehia, Slovenia, Bulgaria, Grecia, Italia, Spania, altele cu o fertilitate apropiată de a noastră: Austria, Ungaria, Germania, Belarus, Ucraina, și altele cu o fertilitate mai mare, apropiindu-se de 2 copii/femeie: Albania, Malta, Islanda, Irlanda, Norvegia, Danemarca, Finlanda, Anglia, Franța, Polonia (Rotariu, 2000).

În România, rata natalității se află într-o continuă scădere, ajungând în 2000 să reprezinte numai două treimi din valoarea inițială (grafic 3.8).

Grafic 3.8. EVOLUȚIA RATEI NATALITĂȚII DUPĂ 1989

Sursa: INS, 2001.

Evoluția numărului de copii în întreținere în gospodării se înscrie pe o curbă descendentă (tabel 3.10).

Tabel 3.10. EVOLUȚIA NUMĂRULUI MEDIU DE COPII, ELEVI, STUDENȚI AFLAȚI ÎN ÎNTREȚINERE ÎN GOSPODĂRIE

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Numărul mediu de copii în întreținere în gospodărie	1,24	1,20	1,08	1,04	0,98	0,98	0,96	0,99	0,98	0,95
Numărul mediu de copii în întreținere în total gospodării cu copii	1,90	1,97	1,90	1,90	1,77	1,79	1,76	1,79	1,79	1,74

Sursa: Diagnozele calității vieții 1990-1999.

Reducerea numărului de copii pe gospodărie s-a făcut atât prin înmulțirea gospodăriilor fără copii, cât și prin scăderea gospodăriilor cu doi și mai mulți copii.

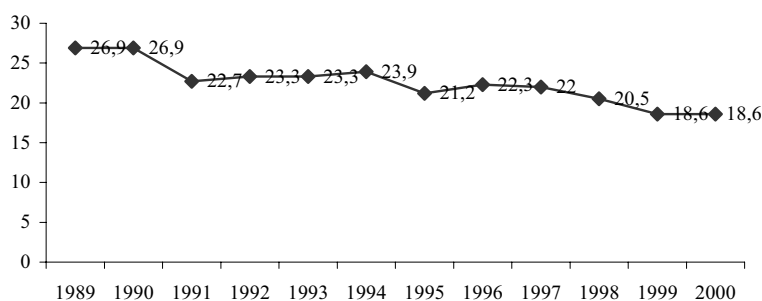
Gospodăriile fără copii în întreținere au crescut simțitor, de la aproximativ 35% la 45%, în timp ce gospodăriile cu doi copii s-au redus aproape la jumătate – de la aproximativ 30% la 18%, iar cele cu trei și mai mulți copii cu o treime – de la 11% la 8%. În același timp, gospodăriile cu un copil în întreținere au înregistrat o creștere ușoară de la 24,3% la 28,3%.

Sănătate și asistență medicală

Bunăstarea copilului este strâns legată de starea de sănătate a acestuia. Din păcate, România ocupă unul din primele locuri în Europa în ceea ce privește morbiditatea și mortalitatea la copii. Cauzele acestei situații se găsesc fără îndoială în contextul socio-economic al perioadei de tranziție, dar sunt în mare măsură tributare din nou situației moștenite din perioada socialistă.

În ciuda unei scăderi a mortalității infantile cu mai mult de 30% față de 1989, rata se menține în continuare printre cele mai ridicate din Europa (grafic 3.9).

Grafic 3.9. EVOLUȚIA MORTALITĂȚII INFANTILE DUPĂ 1989

Sursa: INS, 2001.

Starea de sănătate a copiilor continuă să fie o problemă. Iată câteva date statistice în acest sens (tabel 3.11):

Tabel 3.11. CÂȚIVA INDICATORI AI STĂRII DE SĂNĂTATE A COPIILOR

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ponderea deceselor datorate bolilor infecțioase și parazitare la copiii de 5 -19 ani	4,2	3,8	4,2	3,6	3,6	10,1	13,6	15,3	18,3	18,4	15,7
Cazuri noi de tuberculoză la 100000 copii (0 -14 ani)	9,3	12,7	13,3	16,1	20,7	19,8	21,0	26,4	26,3	27,8	31,9

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ponderea născuților vii subponderali în total născuți vii	7,3	7,1	7,9	8,2	10,9	8,6	8,8	8,9	9,2	9,0	8,7

Sursa: INS, 2001.

În primul rând, constatăm o creștere a incidenței bolilor sărăciei (bolile infecțioase și parazitare), decesele datorate acestora crescând de aproape patru ori. Incidența TBC a crescut de trei ori și jumătate.

Ponderea copiilor subponderali în totalul născuților vii crește de la 7,3% în 1989 la 8,7% în 1999, fiind mai mare în județele sărace ale țării și în județele cu pondere mare a populației de romi. Greutatea medie la naștere, aflată încă din 1991 la 3200 g, valoare cu 200 g sub aceea a copilului din țările occidentale, a scăzut și mai mult, ajungând la 3130 g în 1997. Faptul sugerează o nutriție deficitară a femeii gravide, dar și insuficienta urmărire medicală prenatală (Stănescu, Palicari, 2000).

În 1999 existau 13,3 cazuri de copii distrofici la 1000 de copii sub 3 ani, incidența ajungând la 22‰ în județele din nord-estul țării (26‰ în Iași și 24‰ în Vaslui) (UNICEF, 2001). Anemia este una din cele mai răspândite probleme de sănătate la copii, cifrele având mici variații de-a lungul timpului: circa 25‰ dintre copiii de 2-5 ani și chiar 50% dintre copiii de sub 2 ani erau anemici (Stănescu, Palicari, 2000).

Totuși, îmbolnăvirile de hepatită au scăzut de mai bine de trei ori față de 1990. De asemenea, ponderea copiilor vaccinați a crescut în cazul tuturor tipurilor de vaccin, apropiindu-se de acoperirea completă. Iată câteva exemple: la vaccinul DPT a crescut de la 79,3% în 1989 la 97,3% în 1998, la vaccinul antipolio de la 89,4% la 97,4%, iar la cel împotriva TBC de la 96% la 99,9% (UNICEF, 2001).

Participare școlară

Unul din factorii care au afectat negativ procesul educațional este sărăcia. Pe fondul accentuării gradului de sărăcie, în condițiile în care aproape 60% dintre familiile cu 3 și mai mulți copii sunt sărace și 40% dintre copii trăiesc în astfel de familii, crește riscul neșcolarizării, al abandonului școlar, al accesului inegal la educație (tabel 3.12).

Tabel 3.12. DINAMICA PARTICIPĂRII ȘCOLARE 1990-1999

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Rata brută de cuprindere școlară (%) în învățământ - primar	90,8	92,4	93,8	96,9	99,7	99,5	99,5	99,1	99,8	100
- gimnazial	91,4	88,9	86,1	86,5	84,3	86,7	86,7	86,4	94,3	93,9
- secundar	90,7	76,1	65,7	63,7	66,1	68,6	68,6	69,1	67,8	69,4
- superior	10,6	12,5	20,2	22,7	22,7	20,9	20,9	22,2	25,4	28,0
Gradul de cuprindere în învățământul preșcolar %	54,5	51,9	53,3	50,2	55,2	58,4	60,4	62,8	64,2	65,2
Pondere copiii de 7-14 ani necuprinși în școală	8,9	9,5	9,3	8,7	8,1	6,7	5,6	5,0	3,0	3,2

Sursa: UNICEF, 2001, p.25.

Pornind de la un nivel nu foarte ridicat, gradul de cuprindere în învățământul preșcolar înregistrează în primii ani o ușoară scădere. Creșterea semnalată în ultimii ani se datorează probabil instituirii obligativității anului pregătitor.

În învățământul primar s-au înregistrat cele mai mari progrese, ajungându-se ca practic toți copiii să fie cuprinși în învățământ. Înregistrând inițial valori în continuă scădere, începând cu 1998 rata de cuprindere în învățământul gimnazial ajunge în jurul a 94%, depășind valoarea din 1990. Faptul că există copii necuprinși în învățământul obligatoriu se datorează în majoritatea cazurilor sărăciei familiei. În alte cazuri este vorba probabil de lipsa de interes a unor părinți față de educația copiilor sau de condițiile dificile de frecventare a școlii din localitățile rurale izolate.

Până în '93-'94, rata brută de cuprindere școlară în învățământul secundar scade dramatic (cea mai mare scădere înregistrându-se chiar la început, în 1991), pentru ca apoi să se înregistreze o creștere ușoară dar continuă. Scăderea ratei de cuprindere în învățământul secundar se datorează și restrângerii duratei învățământului obligatoriu de la 10 la 8 ani și ofertei neatractive pentru absolvenții de liceu și școală profesională pe piața forței de muncă, dificultățile materiale ale familiei rămânând totuși, în majoritatea cazurilor, cauza principală. Ameliorarea participării școlare la

nivel gimnazial și secundar se datorează în mare parte condiționării acordării alocațiilor de stat pentru copii de frecventarea școlii. De asemenea, și ponderea copiilor de 7-14 ani necuprinși în școală (grupa de vârstă corespunzătoare celor 8 ani de învățământ obligatoriu) a scăzut foarte mult față de 1990, fiind în 1999 de aproape 3 ori mai mică. Procente ridicate se înregistrează până în 1994 și se datorează în principal abandonului la nivelul învățământului gimnazial (tabel 3.13).

Tabel 3.13. EVOLUȚIA ABANDONULUI ȘCOLAR

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Rata abandonului școlar	4,9	3,9	2,2	1,9	2,0	1,9	1,9	2,0	2,2
din care în învățământul:									
Primar	1,6	1,3	1,5	0,4	0,6	0,5	0,6	0,6	0,8
Gimnazial	1,9	1,3	1,4	0,8	1,4	1,0	1,0	1,0	1,1
Liceal	7,3	5,4	4,8	4,4	4,2	3,9	3,9	4,2	4,3
Profesional	8,2	6,3	1,8	5,0	4,1	5,0	5,0	5,6	5,6
De ucenici	10,9	5,0	5,4	7,2	6,0	6,4	6,4	7,4	6,6

Sursa: UNICEF, 2001, p. 25.

Abandonul școlar s-a înscris de la început pe o linie descendentă, cifra stabilizându-se în ultimii ani în jurul valorii de 2%. Rata este în continuă scădere la toate ciclurile de învățământ. Cel mai mare abandon se înregistrează în cadrul școlilor de ucenici sau profesionale.

Copiii din familiile sărace

Încă de dinainte de '89, familiile cu mulți copii prezentau o situație aparte în procesul de polarizare socială. Situația lor s-a agravat apoi datorită șocului tranziției și lipsei unei politici de suport corespunzătoare, astfel încât copilul a ajuns să reprezinte una din categoriile cele mai dezavantajate în procesul de tranziție, proporția celor aflați în sărăcie fiind în general mai mare decât cea a populației adulte sau decât cea a vârstnicilor. Mulți dintre copiii trăiesc în familii numeroase, lipsite de resursele necesare pentru o dezvoltare optimă (tabel 3.14).

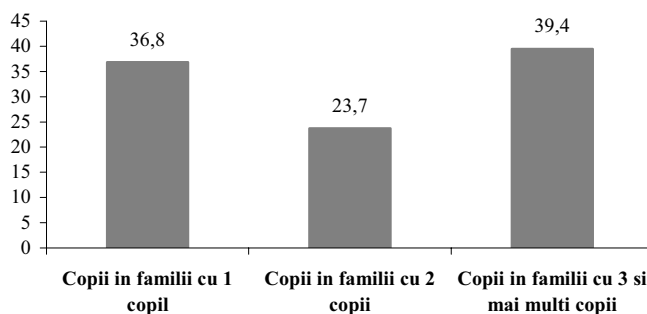
**Tabel 3.14. GOSPODĂRII DUPĂ NUMĂRUL DE COPII ÎN ÎNTREȚINERE
CA % DIN TOTAL FAMILII CU COPII ÎN ÎNTREȚINERE**

	Familii cu 1 copil	Familii cu 2 copii	Familii cu 3 și mai mulți copii
Total familii	51,8	33,4	14,9
Urban	60,0	32,1	7,9
Rural	41,9	34,9	23,2

Sursa: Diagnoza calității vieții 1999.

Deși proporția familiilor cu 3 și mai mulți copii este relativ redusă în totalul familiilor cu copii – 14,9% –, dacă luăm în considerare copiii care trăiesc în aceste familii, ei reprezintă aproximativ 40% dintre copii. Copiii care trăiesc în familii cu cel puțin doi copii reprezintă două treimi din totalul copiilor (grafic 3.10).

Grafic 3.10. PROPORȚIA COPIILOR CARE TRĂIESC ÎN DIFERITE TIPURI DE FAMILII ÎN FUNCȚIE DE NUMĂRUL DE COPII

Sursa: Diagnoza calității vieții, 1999.

Copiii din familiile numeroase se află în marea lor majoritate într-o stare de sărăcie cronică. Din *Diagnoza calității vieții* pe 1999 rezultă că venitul mediu al gospodăriilor cu copii reprezintă numai 70% din venitul mediu al gospodăriilor fără copii, valoarea scăzând dramatic o dată cu creșterea numărului de copii pe familie: venitul mediu al gospodăriilor cu un sigur copil în întreținere reprezintă 83,9% din cel al gospodăriilor fără copii, cel al gospodăriilor cu 2 copii – 63,6%, cel al gospodăriilor cu 3 copii – 38,4% și cel al gospodăriilor cu 4 și mai mulți copii – 28,9%.

Date mai recente arată că situația nu s-a îmbunătățit. Familiile cu

mulți copii reprezintă în continuare grupul cel mai afectat de sărăcie, inclusiv de sărăcia severă (tabel 3.15).

Tabel 3.15. RATA SĂRĂCIEI ÎN FUNCȚIE DE NUMĂRUL DE COPII PE FAMILIE (2001)

	Sărăcie	Sărăcie severă
Familii cu 4 sau mai mulți copii	68,3	44,2
Familii cu 3 copii	58,4	30,6
Familii cu 2 copii	31,5	12,4
Familii cu 1 copil	27,4	7,3
Total populație	29,6	11,9

Sursa: CASPIS, 2002.

Numărul de copii în familie pare să devină un predictor important al situației de sărăcie. Fiecare copil în plus față de al doilea sporește considerabil șansele familiei de a intra în sărăcie și, mai mult chiar, într-o situație de sărăcie severă.

Percepția subiectivă a standardului de viață concordă cu datele prezentate până acum.

Tabel 3.16. APRECIEREA POZIȚIEI PE SCALA BOGAȚI – SĂRACI* (MEDIA) ÎN FUNCȚIE DE NUMĂRUL DE COPII ÎN GOSPODĂRIE

	Gospodării cu 1 copil	Gospodării cu 2 copii	Gospodării cu 3 copii	Gospodării cu 4 și mai mulți copii	Total
Media	4,09	3,94	3,66	2,64	3,91

Sursa: Diagnoza calității vieții, 1999.

* 1 reprezintă sărac și 10 bogat.

Media cea mai mare o prezintă familiile cu un singur copil, fiind aproape dublă față de cea a familiilor cu 4 și mai mulți copii (vezi tabel 3.16).

O categorie aparte o reprezintă familiile monoparentale. Neexistând decât un singur aducător de venit, acest tip de familie înfruntă riscuri crescute, cu atât mai mult cu cât în general este vorba de femei singure cu copii (veniturile femeilor sunt în medie mai mici decât cele ale bărbaților). Copiii care trăiesc în astfel de familii trebuie să depășească nu numai situația dificilă generată de lipsa unuia dintre părinți, ci adesea și starea de sărăcie cronică în care se află. Spre exemplu, venitul mediu pe membru în

astfel de familii reprezintă numai 43,8% din venitul mediu per capita pe ansamblul familiilor, 53,9% din cel al familiilor cu copii și numai 38,6% din cel al familiilor fără copii. Aprecierea veniturilor vine să confirme ipoteza – 85% s-au declarat nemulțumiți de situația materială (Baza de date Barometrul de gen, 2000).

Copiii în dificultate

Pe lângă copiii foarte săraci, lipsiți de oportunități privind educația, a căror situație a fost analizată anterior, există și alte categorii de copii care necesită o atenție specială din partea statului și a societății înseși: copiii abandonați temporar sau permanent în instituții de ocrotire, aflați în plasament familial sau adopție, copiii cu dizabilități sau cu anumite boli cronice (HIV/SIDA), copiii supuși unor rele tratamente (abuzati sau neglijați), copiii aflați în conflict cu legea și copiii străzii.

Copiii abandonați, instituționalizați

În perioada socialistă, sistemul de ocrotire a copilului a fost unul prin excelență centralizat, orientat după un model medical, care diagnostica lipsurile din familia copilului și găsea „remediul” în internarea copilului în instituție (Roth, 2000).

România continuă să aibă și în prezent un număr ridicat de copii instituționalizați. Datele statistice oferite de ANCPA evidențiază faptul că în România sunt aproximativ 6 milioane de copii, dintre care aproximativ 2% se află în evidența Serviciilor Publice Specializate pentru Protecția Copilului.

Adopția a fost unul din subiectele cele mai disputate în perioada tranziției. În 1990, România a furnizat o treime din efectivul de copii adoptați la nivel internațional. Între timp, situația a revenit sub control, cifra adopțiilor internaționale stabilizându-se în jurul anilor '93-'94. Totuși, în fiecare an, numărul adopțiilor internaționale l-a depășit cu mult pe cel al adopțiilor naționale (spre exemplu, în 2000 este de aproape două ori și jumătate mai mare). De altfel, începând cu octombrie 2001, adopțiile internaționale au fost stopate pe o perioadă de 1 an, datorită sistemului deficitar de monitorizare.

Copilul cu dizabilități

În perioada socialistă, copilul cu deficiențe a fost considerat „mai întâi deficient și apoi copil” (Zamfir, 1997). Medicalizarea excesivă în abordarea problemărilor acestor copii a condus la inducerea unui handicap sever la un număr mare dintre ei. Mare parte din atitudinea negativă față de copiii cu dizabilități care se simte și astăzi la nivelul opiniei publice se datorează politicii de instituționalizare și izolare anterioare anului 1989.

În legislația noastră se întrebuintează termenul de persoane cu handicap, definite ca persoane care, datorită unor deficiențe fizice, senzoriale, psihice sau mentale, au un dezavantaj care le împiedică sau le limitează accesul în condiții egale la viața socială, necesitând în consecință măsuri de protecție specială în vederea integrării lor sociale. Astfel, în categoria copiilor cu dizabilități intră persoanele cu handicap pe următoarele categorii: fizic, locomotor, somatic, auditiv, vizual, mintal, neuropsihic, asociat, social, HIV/SIDA, boli rare.

Conform datelor de la Ministerul Sănătății și Familiei, la sfârșitul anului 2001 se înregistrau 59746 de copii cu dizabilități, dintre care marea majoritate – 58688 de copii trăiau în familiile naturale și numai 1058 de copii erau instituționalizați. În anul școlar 2000/2001 erau cuprinși în învățământul special un total de 50826 de copii cu dizabilități (INS, 2001).

Copiii cu HIV/SIDA

O categorie aparte de copii în dificultate o reprezintă cea a copiilor seropozitivi. România are 52% din totalul copiilor seropozitivi din întreaga Europă. Cauza principală de infectare cu HIV la copii a reprezentat-o transmisia nozocosomială și prin administrare de sânge și preparate din sânge. 94% dintre copiii bolnavi de SIDA sunt născuți în perioada 1987-1990 (UNICEF, 2001). Ca tendință, identificăm menținerea numărului mare de noi cazuri pediatrice, în ciuda dispariției transmisiei nozocosomiale după 1993, datorată în principal creșterii celei verticale (de la mamă la copil) din ultimii ani.

Copiii cu HIV/SIDA sunt considerați persoane cu handicap, cele mai grave cazuri fiind tratate ca persoane cu handicap de gradul I, beneficiind de măsuri de protecție speciale atât din partea statului, cât și din partea unor ONG-uri. La 31 decembrie 2001, 2377 de copii SIDA/HIV erau înregistrați ca persoane cu handicap, 2233 fiind de gradul I, 93 de gradul II și 51 de gradul III (MSF, SSPH).

Copiii supuși unor rele tratamente

Deși prin mass-media și prin serviciile județene de protecție a copilului sunt semnalate numeroase cazuri de abuz fizic (bătaie, înfometare, abuz sexual etc.) asupra copiilor, nu există o statistică oficială sistematică sau studii reprezentative la nivel național care să contureze dimensiunile fenomenului. Anual, la nivelul țării, sunt raportate câteva mii de cazuri de copii-victime ale abuzurilor de tot felul, cele mai multe dintre ele consumându-se în familiile de origine. Contextul socio-economic actual, dar și lipsa unor servicii specializate de identificare, investigare și rezolvare a acestui tip de probleme determină creșterea și perpetuarea anumitor tipuri de comportament abuziv.

Datele disponibile privesc abuzurile cu vizibilitate mare, cum ar fi cele sexuale sau cele fizice. De exemplu, în anul 1999, statisticile indică faptul că 29% din totalul minorilor care suferă un abuz sunt victime sexuale (IGP). Asupra altor forme de abuz nu există nici un fel de date, întrucât nu sunt declarate, nefiind conștientizate ca atare de către victime sau de către ceilalți.

Copiii care au comis infracțiuni

În privința infracționalității copiilor se constată o creștere a fenomenului în ultimii ani. Întrucât a crescut infracționalitatea pe ansamblul populației, ponderea infracțiunilor juvenile nu înregistrează variații mari de la un an la altul, fiind în general de 9–10%, însă, în cifră absolută, creșterea față de 1990 devine semnificativă (de peste 2 ori și jumătate). Totuși, după un maxim atins în 1998, când numărul total de infracțiuni comise de minori a depășit 40000, ponderea în total infracțiuni ajungând la 11%, în ultimii 2 ani fenomenul pare să se înscrie pe o curbă descendentă: ponderea infracțiunilor comise de minori în totalul infracțiunilor era în 2000 de doar 7,2% (cea mai mică valoare în toată această perioadă) (UNICEF, 2001). Cele mai răspândite infracțiuni în rândul minorilor sunt furtul și tâlhăria.

În privința condamnărilor, acestea au crescut atât ca număr, dar și ca pondere. Ca număr, punctul maxim a fost atins în 1997-1998 ani în care a fost de mai bine de 4 ori mai mare față de 1989. Ponderea copiilor condamnați în totalul populației condamnate a crescut mai ales în ultimii ani, ajungând de la 5–6% la 10% și chiar 12,2% în 2001 (UNICEF, 2001). În intervalul menționat, copiii au fost condamnați în special cu închisoarea. De exemplu, în 1998, 46% din sentințele aplicate au fost cu închisoare.

Copiii consumatori de droguri

Datele din ultimii ani evidențiază faptul că numărul consumatorilor de droguri, ca și rețelele de traficanti au crescut îngrijorător, iar vârsta la care tinerii încep să consume droguri a scăzut foarte mult. În 1997, 4,5% dintre elevii liceelor bucureștene consumaseră droguri, pentru ca în 1999 valoarea să ajungă la 10% (ESPAD).

Pe lângă faptul că sunt consumatori, mulți sunt cooptați și în rețele de trafic, periclitându-și libertatea și viața. De exemplu, în 2000 au fost depistate un număr de 35 de infracțiuni privitoare la trafic de stupefiante comise de minori.

Copiii străzii

În perioada socialistă, existența copiilor fără adăpost era total negată. Numărul lor era într-adevăr mult mai mic decât în prezent, în mare

parte datorită politicilor de instituționalizare foarte stricte. După 1989, fenomenul „copiii străzii” a devenit unul dintre cele mai abordate subiecte, având și o mare vizibilitate.

Numărul copiilor străzii este însă mult mai mic decât ar sugera imaginea publică. Studiile au estimat că ar exista 3000 de potențiali ”copii ai străzii”, mulți dintre ei fiind doar temporar pe stradă, numărul celor aflați efectiv în stradă fiind de sub 1000 (Salvați Copiii, 1998-1999).

Marea majoritate a acestor copii provin din familii cu probleme - sărăcia, certurile, violența, alcoolismul, indiferența sau dezorganizarea familiei reprezentând factorii determinanți pentru fuga lor în stradă. Mai mult chiar, există familii care, neavând nici o sursă de venit, au ajuns să-și trimită copiii în stradă la cerșit. Instituțiile de ocrotire sunt cel de-al doilea furnizor de copii ai străzii datorită condițiilor proaste de viață, izolării de comunitate, violenței copiilor mai mari și uneori chiar a personalului de îngrijire.

O treime din ei nu știu să citească, restul având pe ansamblu un nivel școlar deosebit de scăzut. Mulți dintre ei sunt abuzați sexual (viol, relații homosexuale, prostituție, realizare de materiale pornografice), o parte devenind ei înșiși abuzatori, angajați în rețele de racolare și trafic. Bolile cu transmitere sexuală sunt frecvente, dar răspândirea HIV nu este cunoscută, fiind semnalate numai câteva cazuri.

Concluzii

Chiar dacă în perioada de după 1989 s-au înregistrat progrese considerabile în privința protecției copilului, analiza situației actuale pune în evidență câteva aspecte care necesită o atenție specială.

Situația familiilor cu mulți copii pare să se agraveze în timp. Sărăcia și implicit riscurile la care sunt supuși copiii în astfel de familii înregistrează un trend ascendent. Conștientizarea acestei probleme rămâne esențială în dezvoltarea viitoarelor strategii, întrucât, prin consecințele sale, poate crea și alte probleme sociale grave. O astfel de consecință o reprezintă problema copiilor neglijanți sau abuzați care devine un fenomen tot mai vizibil. De asemenea, starea de sănătate a copiilor și participarea lor școlară continuă să prezinte multe aspecte problematice.

Integrarea copiilor cu nevoi speciale în cadrul învățământului normal alături de procesul de dezinstituționalizare și diversificare a serviciilor alternative sunt câteva dintre rezultatele pozitive ale inițiativelor ultimilor ani. Inclusivitatea școlară pentru copiii cu dizabilități a vizat nu numai deschiderea școlilor obișnuite pentru copiii cu dizabilități moderate sau ușoare, ci și deschiderea școlilor speciale pentru elevii cu dizabilități severe. Trebuie avut însă în vedere că integrarea necesită o adaptare a programelor școlare, pregătirea cadrelor didactice pentru a lucra cu acești elevi, campanii de informare și pregătire a actorilor sociali implicați în această schimbare, în general dezvoltarea unei atitudini tolerante față de aceștia.

Numărul copiilor instituționalizați este în scădere, în timp ce numărul copiilor protejați în sistem familial are o evoluție ascendentă continuă, în anul 2001 fiind de peste 3 ori mai mare față de anul 1997. Transferul instituțiilor de la MEC (unitățile școlare din sistemul de învățământ special), MSF (unitățile sau secțiile de spital cu profil de recuperare distrofici, recuperare și reabilitare neuropsihomotorie sau pentru copii HIV/SIDA) sau SSPH (instituțiile de protecție specială a persoanelor cu handicap) în cadrul Serviciilor Publice Specializate pentru Protecția Copilului, cu toate dificultățile întâmpinate, a condus la o abordare mai cuprinzătoare a nevoilor copilului și a permis o mai bună colaborare cu ONG-urile. Totuși, fără a pune în discuție aspectele pozitive ale dezinstituționalizării, trebuie amintit că există și unele riscuri ale acestui proces, cu atât mai mult cu cât se desfășoară într-un ritm destul de rapid. Tocmai de aceea este necesară o evaluare atentă a posibilităților materiale și afective ale familiilor de a face față reintegrării copilului.

Capitolul 4

Ana Bălașa

CALITATEA VIEȚII DE MUNCĂ

4.1. Semnificația muncii

Preocupările privind semnificația muncii pentru viața omului sunt vechi și se înscriu în aria meditației filozofice, a cercetării științifice, a acțiunii politice și practice și chiar a conștiinței comune. Din orice perspectivă ar fi privită, munca este socotită o dimensiune fundamentală a existenței umane. Este avut aici în vedere nu numai sensul de „producere de bunuri materiale” sau „sursă de venit”, ci mai ales faptul că, se pare, în afara muncii, nu existăm ca oameni. Munca este tot mai mult sursă principală de afirmare și realizare umană, prin muncă omul „se face” și este „ceea ce se face”. În sfera muncii omul găsește un teren necesar încercării capacităților sale fizice și intelectuale și realizării sale ca ființă socială. Acest teren este, în același timp, un cadru de viață socială, mai mult sau mai puțin satisfăcător, mai mult sau mai puțin prielnic pentru autorealizarea personală și socială.

Acceptând ideile după care munca omului stă la baza existenței sale, că, în general, omul trebuie să muncească pentru a trăi, că prin însuși faptul producției s-a ridicat deasupra regnului animal și că poate fi definit drept „animalul capabil să producă”, lucrările de antropologie umanistă subliniază că acestea sunt totuși note ale unei ipostaze particulare a omului, căci munca nu este pentru om doar un dat necesar, ci ea reprezintă și eliberarea sa față de natură, autoproducerea sa ca ființă socială independentă. În procesul muncii, prin acțiunea sa asupra naturii, omul se modelează și se transformă pe sine însuși. Munca îl ajută să-și perfecționeze îndemânarea, să-și dezvolte individualitatea și forța creativă.

În concepția mai multor autori, munca îl definește pe om atunci când are un caracter creator și îi oferă satisfacție, iar perioada în care munca avea mai ales aceste atribute este plasată în secolele al XIII-lea și al

XIV-lea din istoria occidentului, epoci de înflorire a meșteșugurilor, când munca nu era doar o activitate utilă, ci oferea și o satisfacție profundă.

Sociologul C.W. Mills, observator al caracterului și rolului muncii în civilizația industrială în comparație cu munca meșteșugarilor, consideră că pentru meșteșugar „nici o altă motivație în afară de fabricarea reușită a obiectului nu justifică munca. Elementele cotidiene ale sarcinii ce trebuie îndeplinite sunt pline de sens, deoarece în mintea lucrătorului ele sunt inseparabile de rezultatul eforturilor sale. Meșteșugarul este liber să controleze propria sa muncă; așadar, el are posibilitatea să tragă din ea învățăminte. Astfel, el poate să utilizeze și să-și dezvolte îndemânarea și capacitățile. Între muncă și joc, muncă și cultură nu există o ruptură. Mijloacele de existență ale meșteșugarului determină și impregnează întregul său mod de viață” (C.W. Mills, 1951, p. 220). Munca meșteșugarului descrisă de Mills este ceea ce se cheamă în terminologia actuală o muncă „îmbogățită”, cu sens pentru cel care o face, dătătoare de satisfacții, este o muncă cu o înaltă calitate umană.

O dată cu destrămarea structurilor medievale și apariția civilizației industriale, semnificația și rolul muncii s-au schimbat fundamental. În loc să rămână o activitate dătătoare de plăcere și satisfacții, munca a devenit o „datorie și o obsesie”, un mijloc de a obține succesul și îndeplinirea, în special pentru clasele mijlocii și superioare; pentru imensa majoritate, munca nu a mai însemnat nimic altceva decât muncă forțată (Erich Fromm, 1983, p. 177). Afirmția se referă la țările protestante, în special la acelea în care era dominantă etica de origine calvinistă, care, prin logica sa proprie, aparent paradoxală, a devenit o sursă de energie, a determinat o morală individuală favorabilă conduitei de tip capitalist.

Valoarea centrală în ierarhia de valori a credinciosului calvinist este ascetismul moral, care comportă, ca primă obligație, munca. În concepția calvinistă, ceea ce Dumnezeu cere este o muncă rațională în cadrul unei vocații, al unei chemări, este o muncă cu caracter metodic și însoțită de o viață austeră. Munca este contribuția decisivă a omului la glorificarea lui Dumnezeu. Valorizarea religioasă a muncii fără repaus, continuă, sistematică, într-o profesie seculară, ca dovadă sigură de credință autentică, a reușit să constituie - spune Max Weber - cea mai puternică pârgă ce se putea imagina pentru ceea ce el numește spiritul capitalismului. Treptat, ardoarea căutării regatului lui Dumnezeu începea să se dilueze în virtutea rece, profesională, rădăcina religioasă dispărea, cedând locul secularizării utilitare (Max Weber, 1964, p. 233).

Etica protestantă este, în concepția lui Weber, „unul din elementele fundamentale ale spiritului capitalist modern și nu numai ale acestuia, ci și ale civilizației moderne înseși: conduita rațională, fondată pe ideea de vocație (*Beruf*), s-a născut din spiritul ascetismului creștin. Atunci când ascetismul s-a transferat din chilia călugărilor în viața profesională și când el

a început să domine moralitatea seculară, aceasta s-a făcut pentru a participa la edificarea cosmosului prodigios al ordinii economice moderne” (Max Weber, 1964, p. 250).

Conform moralei calviniste, Dumnezeu nu-i poate alege pe cei grațiați din rândul săracilor sau al celor slabi, astfel că apare o semnificație dublă a muncii: ea reprezintă o **datorie** la clasele mijlocii, **o muncă forțată** în mediile care, în afară de forța fizică, nu posedă nimic de vânzare.

De pe pozițiile antropologiei umaniste, E. Fromm face un adevărat rechizitoriu societății industriale moderne în care munca îi este indispensabilă muncitorului doar pentru câștigarea existenței, căci rolul său este mai ales pasiv. Munca sa poate fi definită ca realizare de operații care nu pot fi făcute de mașini. Ea nu mai are semnificație pe planul activității umane, nu mai este decât un mijloc pentru a câștiga bani.

Aceeași idee o exprimase alt autor, în legătură cu muncitorii americani din industria de automobile: „Pentru marea majoritate a acestor lucrători, singura justificare a muncii este plata salariului, și nimic care să aibă legătură cu produsul sau cu munca... muncitorul este nefericit și nemulțumit, plata unui salariu nu constituie o bază suficientă pentru respectul de sine” (Peter Drucker, 1946, p. 179).

Totuși, munca este importantă pentru cei mai mulți dintre oameni. O dovedesc, de pildă, și sondajele în care cei anchetați răspund că ar continua să muncească, chiar dacă ar avea suficienți bani să-și asigure viața. Pe de altă parte, este știut faptul că șomajul este acompaniat de sentimente de vid, inutilitate, insecuritate, descurajare și dezorientare, chiar și atunci când indemnizațiile bănești sunt satisfăcătoare. Se pare că, așa cum spune S. Freud, munca este legătura cea mai directă dintre un individ și realitate. Ea „este importantă pentru conceptul lor despre sine”. Într-adevăr, ocupațiile oamenilor sunt „indicatori importanți ai clasei lor sociale, le influențează șansele vieții și experiențele de viață, influențează modul în care alții îi definesc și interacționează cu ei” (Norman Goodman, 1992, p. 342).

Definind munca drept efectuare „a unor sarcini care implică consum de efort mental și fizic și care are ca obiectiv producerea unor bunuri și servicii pentru deservirea nevoilor umane”, Anthony Giddens afirmă că chiar și atunci când condițiile de muncă sunt relativ neplăcute, iar sarcinile de serviciu plictisitoare, munca este totuși un **element structurant** în alcătuirea psihologică a oamenilor (Antony Giddens, 2000, pp. 334-335). Autorul întocmește o listă a caracteristicilor muncii care oferă o explicație faptului că lipsa unei slujbe poate submina încrederea indivizilor în valoarea lor socială. Conform acestei liste, dincolo de bani, munca oferă, chiar când nu este totalmente satisfăcătoare, un mediu structurat, un **nivel de activitate** fără de care nu s-ar putea exersa calificările și competențele, o anumită **varietate** prin posibilitatea de a realiza ceva deosebit față de

activitățile de acasă, structură **temporală** și un sentiment al direcției în activitățile zilnice, **contacte sociale** fără de care cercul de posibili prieteni și cunoștințe s-ar restrânge, **identitate personală** și sentimentul de stimă de sine.

Nu este mai puțin adevărat însă că, în istoria sa, omul a avut o atitudine ambivalentă față de muncă: pe de o parte, de acceptare resemnată a ei ca un „rău necesar”, iar pe de altă parte, o atitudine activă, de umanizare, de transformare a sa într-o sferă a afirmării umane (Cătălin Zamfir, 1980, p. 14). Această a doua atitudine devine tot mai precumpănitoare în zilele noastre. Sensul muncii este dat de satisfacția muncii. Nu numai din punct de vedere social, de satisfacere a necesităților umane, ci și strict uman, ca o activitate în sine satisfăcătoare pentru om, o posibilitate de realizare umană. Evoluțiile prezente în lume, tehnologice și sociale, îndreptățesc aprecierea după care „Suntem în momentul în care o schimbare calitativă în considerarea factorului uman este pe cale de a se realiza: de la eliminarea factorilor negativi, distructivi (solicitare fizică grea, risc de accidente și îmbolnăviri etc.) la cultivarea factorilor pozitivi care sporesc satisfacția în sine a muncii” (Cătălin Zamfir, 1980, p. 33).

Schimbări majore în natura și organizarea muncii ar anunța, după unii cercetători, un declin al importanței muncii, în viitor, în țările industrializate. Cu toate acestea, consideră Giddens, „munca plătită” rămâne pentru mulți oameni modalitatea cheie de generare a resurselor necesare pentru a trăi o viață variată (A. Giddens, op. cit., p. 365). Informatizarea pe scară largă a proceselor de producție va schimba fundamental raportul om-muncă, astfel încât alternativa muncă simplificată-muncă îmbogățită va fi treptat depășită.

Dacă munca este baza sistemului economic, este creatoare a civilizației și culturii și definește fundamental existența umană, atunci este perfect legitim să ne întrebăm cât de mult se asigură astăzi, în situații concrete, condițiile umane ale muncii. La această întrebare se încearcă să se răspundă prin conceptul de **calitatea vieții de muncă** sau calitatea umană a muncii, mai precis prin măsurarea componentelor și subcomponentelor care operaționalizează acest concept și conturarea unui diagnostic cât mai precis, de la care pornind, să se poată elabora soluții de ameliorare.

De la munca simplificată la munca îmbogățită

De-a lungul istoriei a avut loc un proces continuu de separare a diferitelor feluri ale activității de muncă – diviziunea muncii – care a condus la specializări tot mai numeroase, după criterii diferite, antrenând o serie de alte procese economice și sociale. De la marile separări din istoria muncii – desprinderea păstorilor de celelalte triburi, a meșteșugarilor de agricultură și

a negustorilor care se ocupau exclusiv cu schimbul s-a ajuns la o diferențiere tot mai accentuată, astfel încât, în epoca industrială modernă, se pot inventaria mii de ocupații distincte. Procesul a condus la creșterea productivității muncii prin economisirea timpului de muncă și utilizarea eficientă a abilităților, competențelor și performanțelor lucrătorilor. Față de societatea tradițională mult mai autonomă, fenomenul divizării și subdivizării neîncetate a ocupațiilor are ca efect și un mare grad al interdependenței economice.

Sectoarele economiei industriale: primar (agricultură, minerit, pescuit etc.), secundar (prelucrarea materiilor prime, industria manufacturieră etc.), terțiar (servicii manageriale, educaționale etc.) sunt interdependente și, toate împreună, sunt în relație de interdependență cu dezvoltarea tehnică și tehnologică. Se susține cel mai adesea că logica dezvoltării tehnologice este cea care hotărăște diviziunea muncii, segmentarea și standardizarea operațiilor de muncă, a ocupațiilor și a locului acestora în cadrul diviziunii muncii.

Această logică a fundamentat managementul științific clasic, dezvoltat în SUA și reprezentat în special de Frederick Taylor și Henry Fayol, preocupați de a aduce organizarea muncii la nivelul înalt al tehnologiei, prin punerea ei pe fundamente raționale, științifice. La baza acestei științe a organizării muncii și producției a fost pus **principiul muncii simplificate**: orice muncă complexă poate fi descompusă în operații simple, îndeplinite de muncitori diferiți, care se specializează în operația respectivă, dând un randament superior. Pe această filozofie s-au bazat liniile de asamblaj, ca și pe ideea că natura umană este esențial exprimată de formula „homo economicus” (omul este motivat să muncească și să realizeze performanțe exclusiv de stimulente economice).

După cum se știe, atât managementul clasic, cât și teoria „birocrăției” a lui M. Weber ca mod rațional de organizare a muncii au fost ulterior controversate, au suferit respingeri totale sau reelaborări, criticile venind în special din cadrul comunității sociologilor și psihologilor care contestau imaginea simplificată a omului (homo economicus) pentru care erau necesare doar motivații extrinseci muncii. Erau criticate, de asemenea, specializarea și standardizarea excesive ale muncii.

Nu intenționăm să facem aici istoricul teoriilor organizațiilor industriale. Le evocăm în treacăt pentru că ni se pare că problematica limitelor managementului științific clasic, iar mai apoi și a principiilor celorlalte etape ale sociologiei și psihosociologiei organizațiilor industriale care s-au succedat au avut în vedere, în fapt, întreaga problematică a ceea ce numim astăzi **calitatea vieții de muncă** într-o organizație, în speță întreprinderea industrială.

Încă în perioada 1920-1930, orientarea denumită **școala relațiilor umane** (SUA) susținută de sociologi și psihologi care au criticat imaginea

simplificată asupra omului și specializarea și standardizarea excesive ale muncii a evidențiat importanța factorului uman în organizații, exagerând însă relația dintre moralul muncii și climatul de conducere, pe de o parte, și productivitate, pe de altă parte.

Mișcarea „**resursele umane ale întreprinderii**” apărută în anii '50 tot în SUA a pus accentul pe valorificarea resurselor umane ale întreprinderii prin tehnici de organizare furnizate de științele socio-umane: promovarea unor noi modalități de motivare a performanțelor, noi relații interpersonale în cadrul muncii. Atenția acordată organizării sociale a muncii a fost însă însoțită, la acești autori, de neglijarea structurilor tehnice și administrative. În cadrul orientării **dezvoltării organizațiilor**, ideea centrală consta în aceea că orice organizare a întreprinderilor nu trebuie făcută după principii generale, ci adaptată la condițiile concrete. În fine, orientarea „**umanizarea muncii**” pleacă de la ideea necesității abordării calității intrinseci a muncii care, pe lângă productivitate și performanță, trebuie să ofere și satisfacție sporită. În locul muncii simplificate, se propune acum principiul muncii îmbogățite, corespunzător unei noi filozofii după care omul, dincolo de faptul că nu urmărește numai câștigul, este o ființă complexă care are nevoie de dezvoltare și realizare de sine. Se urmărea, prin noua filosofie a muncii, să se maximizeze nu numai performanțele organizației, ci și dezvoltarea omului, a capacităților sale. Pe de altă parte, s-a constatat că efectele negative ale muncii simplificate asupra lucrătorului, ca urmare a unei excesive diviziuni a muncii, riscă să anuleze și principiul economic fundamental care se aflase la origine: maximizarea profitului.

Observații asupra incompatibilității între munca simplificată dusă la extrem și extinsă în toate domeniile, pe de o parte, și natura umană, mult mai complexă decât se presupusese, pe de altă parte, întâlnim în teoriile asupra societății industriale elaborate și în Europa la începutul deceniului șase al secolului XX. Astfel, cunoscutul sociolog francez George Friedmann se întreba aproape patetic, în 1950: „Care sunt trăsăturile esențiale pe care psihosociologia industrială le deslușește astăzi în noile aspecte ale muncii? Care sunt incidențele lor majore asupra activității mintale a muncitorului, asupra demnității sale personale și, mai general, asupra perspectivelor culturii în civilizația tehnică? **Încotro se îndreaptă munca omenească?**” (s.n.) (G. Friedmann, 1963)

Friedmann identifica două curente principale în evoluția meșteșugurilor industriale: unul din curente, sub influența diviziunii muncii, produce o „spargere” progresivă a vechilor meșteșuguri unitare, așa cum au fost practicate și perfecționate în cursul civilizațiilor premașiniste. Această „distrucțiune” are drept corolar, în multe cazuri, degradarea dibăciei profesionale. Aceste fapte erau vizibile chiar de la începuturile primei revoluții industriale și le notase și Adam Smith în celebra sa descriere a unei manufacturi de ace, cu mult înainte ca Taylor să aplice faimosul principiu al

muncii simplificate (munca de fabricare a unui ac pe care o descrie A. Smith se împărțea în optsprezece operații distincte): „omul a cărui viață se petrece în efectuarea unui mic număr de operații simple, ale căror efecte sunt întotdeauna aceleași sau aproape aceleași, nu are ocazia de a-și exercita inteligența sau facultatea sa de invenție pentru a găsi un mijloc de a înlătura dificultăți care nu se prezintă niciodată. De aceea el pierde obiceiul acestui exercițiu și devine, în general, atât de stupid și de ignorant cât poate fi o creatură omenească (Adam Smith, 1904, apud G. Friedmann op.cit.).

G. Friedmann descrie procesul de simplificare a operațiilor de muncă, implicat de pierdere a calificării complexe, invocând mai multe exemple de meserii în care muncitorii ajung să fie specializați într-o singură operație pe care individul cel mai stupid o poate exercita într-un timp foarte scurt. Ford însuși, promotorul muncii pe bandă, se felicita că progresul tehnic „a eliminat din operație arta omului” (Henri Ford, 1928, p.100).

Conform unui sondaj al unui economist german din 1926, 43% din muncitorii folosiți în uzinele „Ford” aveau, chiar pe locul de muncă, o pregătire de mai puțin de o zi, 36% de mai puțin de opt zile și 6% de una până la două săptămâni (Julius Hirsch, 1926). Chiar Ford, comentând sondajul, afirma: marea majoritate a oamenilor care se prezintă la noi nu au vreo specialitate. Ei își învață meseria în câteva ore sau în câteva zile. Dacă după acest răstimp nu sunt pregătiți, nu vor fi niciodată buni de nimic.

În fața acestei mișcări universale de „spargere” a meșteșugurilor s-a conturat și un alt curent, contrar, a cărui esență consta în producerea de noi meserii calificate, prin reunirea pe o singură mașină automată sau semiautomată a zeci de operații ce erau până atunci separate. Apare în acest fel un „nou artizanat” caracteristic perfecționării mașinismului industrial, acompaniat de o dublă polarizare a mâinii de lucru: înalt calificată la nivelul conducerii și superspecializată la nivelurile de bază (G. Friedmann, op.cit.).

În această raționalizare superior organizată, unde nici o eroare, dar nici vreo inițiativă a operatorilor nu este posibilă, orice schimbări în tehnica de fabricație produc scăderi dramatice ale productivității, pentru că este nevoie de timp pentru a se reface deprinderile și automatismele psihomotorii.

Cele două curente de evoluție profesională coexistă – cel de „despiritualizare” a vechilor meserii unitare și acela de „respiritualizare” prin apariția unor meserii noi. Primul curent îl depășește incontestabil pe cel de-al doilea, cu atât mai mult cu cât, în cele mai multe țări, „spargerea” meseriilor are încă un câmp imens de extindere. Cu alte cuvinte, principiul muncii simplificate, cu toate consecințele sale la nivelul factorului uman, va mai avea suficient timp și câmp de acțiune.

Optimiști, Friedman și alți cercetători au contribuit la orientarea cercetărilor spre o conciliere a tehnicii cu umanismul, în ideea găsirii

modalităților de compatibilizare între tehnologii și eficiență, pe de o parte, și calitatea umană a muncii, pe de altă parte.

La rândul său, A. Giddens notează și faptul că, în sistemul muncii simplificate, nivelul lipsei de satisfacție a muncitorilor și al absenteismului este ridicat, iar conflictul industrial este un fapt obișnuit. Autorul menționează preocupările întreprinderilor de a contracara efectele organizării pe baza muncii simplificate. Așa-numita **producție de grup**, de exemplu, are ca idee de bază permiterea unor grupuri de muncitori să colaboreze în procesele de producție în loc ca un muncitor să îndeplinească o singură sarcină repetitivă. „**Cercurile de calitate**” (RCS) sunt astfel de grupuri de 5-20 de muncitori, inițiate în SUA și preluate și de alte țări occidentale în anii '80, în care membrii grupului se întâlnesc pentru a studia și rezolva problemele de producție. Muncitorilor li se recunoaște faptul că posedă cunoștințele necesare pentru a contribui la definirea sarcinilor pe care le îndeplinesc (A. Giddens, op. cit. p. 334-340).

Producția flexibilă, care diferă de sistemul de producție de masă lansat de Ford, este o altă modalitate de contracarare a efectelor muncii simplificate care, datorită introducerii proiectării asistate pe calculator și a altor tehnologii computerizate, permite producerea la scară mare a articolelor destinate unor anumiți clienți sau așa-numita „personalizare de masă”. Noul sistem de producție presupune o forță de muncă calificată și elimină multe din consecințele negative ale muncii simplificate.

Cercetările recente pe care le evocă A. Giddens aduc în discuție și alte schimbări în legătură cu munca și viitorul muncii. De pildă, unii cercetători afirmă că, în viitor, ca urmare a impactului economiei globale și a cererii de forță de muncă flexibilă, din ce în ce mai multe persoane vor deveni „**muncitori de portofoliu**” care vor poseda un „portofoliu de calificări” pe care le vor folosi pentru a schimba mai multe slujbe pe parcursul vieții lor de angajați.

Este momentul să amintim că și în țara noastră au existat și există preocupări ale psihologilor și sociologilor în special, pentru problematica prezentată mai sus. O remarcabilă lucrare în domeniu, care a primit și Premiul Academiei, este *Dezvoltarea umană a întreprinderii* (1981) coordonator Cătălin Zamfir, în care autorii – Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean, Ștefan Ștefănescu, Cătălin Zamfir, Mielu Zlate – sesizând că aspectul uman al muncii este punctul critic al dezvoltării organizațiilor în general, au elaborat un instrument de diagnoză a sistemului social al întreprinderii și o metodologie de diagnoză care are avantajul de a oferi o imagine sintetică a caracteristicilor sociale și umane importante ale unei organizații la un moment dat. Indicatorii calității vieții de muncă ocupă un loc privilegiat în lista variabilelor psihosociale avute în vedere în cercetare. Autorii motivează necesitatea orientării sistematice spre dezvoltarea umană a întreprinderii, pe de o parte, prin faptul că factorul uman devine, în

condițiile actuale, o sursă tot mai importantă a eficienței tuturor activităților organizate și în mod deosebit a muncii, iar pe de altă parte, prin faptul că există presiuni tot mai puternice în sensul umanizării muncii, ca parte componentă a ridicării calității vieții” (Cătălin Zamfir (coord.), 1980, p. 302).

Efectele negative ale muncii simplificate au condus la o adevărată mișcare de **reformă a muncii**, ale cărei elemente au constat, în esență, nu numai în adecvarea omului la muncă, ci și în adecvarea muncii la om. Problemele reformei muncii, în special în SUA, dar și în alte țări occidentale dezvoltate, au fost aduse în scenă mai întâi de mișcarea sindicală și mai apoi de chiar conducerile întreprinderilor, cu condiția subînțeleasă ca schimbările să nu presupună costuri prea mari. Cu toate limitele mișcării de reformă a muncii, unele izvorând și din suspiciunea partenerilor (sindicate și conducerile întreprinderilor), unele rezultate concrete s-au obținut și se pare că experimentele și cercetările în domeniu devin tot mai numeroase. Mai mult, rezultatele obținute încep să primească consacrați legislative pe plan național, iar unele aspecte legate de calitatea vieții de muncă au fost sau încep să fie încorporate, ca principii și drepturi ale omului, în raport cu activitatea de muncă, în documente internaționale.

Fără îndoială, realizarea unei calități umane a muncii presupune și ceea ce putem numi o **cultură a muncii**: reflexia științifică asupra condițiilor de optimizare a activității de muncă, soluțiile și recomandările practice privind umanizarea muncii, ca și normele în vigoare trebuie să fie la fel de bine însușite și valorificate precum sunt cunoștințele privind influența iluminatului, zgomotului, prafului, noxelor etc.

4.2. Standarde internaționale referitoare la muncă

În perioada anterioară celui de-al doilea război mondial, articolul 23 al **Statutului Ligii Națiunilor** se referea la „condiții juste și omenești de muncă pentru bărbați, femei și copii”. Acest obiectiv a fost promovat de Organizația Internațională a Muncii (OIM), una din instituțiile specializate ale ONU. Activitățile legislative și mecanismul de supraveghere din cadrul OIM vizând promovarea și monitorizarea respectării standardelor internaționale referitoare la muncă au contribuit, de-a lungul anilor, în mod substanțial, la îmbunătățirea condițiilor de muncă și la dezvoltarea dreptului internațional privind drepturile omului.

Declarația universală a drepturilor omului (1948) proclamă, pe lângă drepturile civile și politice, și **drepturi economice, sociale și culturale ale omului**, „indispensabile demnității sale și liberei dezvoltări a personalității sale”. Acestea privesc „dreptul la muncă și la protecția împotriva șomajului”, la „plata egală pentru muncă egală”, la „retribuție echitabilă și satisfăcătoare care să-i asigure lui și familiei sale o existență demnă, dreptul la odihnă și timp liber, limitarea rezonabilă a orelor de muncă și concediu periodic plătit”, dreptul la „securitate socială în caz de șomaj, boală, incapacitate de muncă”. Fără să fie un tratat cu putere de lege, Declarația universală a drepturilor omului este un document normativ care creează anumite obligații juridice pentru statele membre ale ONU.

Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale conține o listă mai lungă și mai cuprinzătoare de drepturi economice, sociale și culturale decât Declarația universală. În Pact sunt recunoscute dreptul la muncă, dreptul lucrătorilor de a se bucura de condiții de muncă juste și prielnice; dreptul de a se înființa și a face parte din sindicate. Drepturile sunt definite și descrise detaliat.

Prin ratificarea acestui Pact, un stat parte nu își asumă obligația de a-l pune imediat în practică, cum este cazul Pactului privind drepturile civile și politice. Fiecare stat se angajează însă ca, utilizând la maximum resursele sale disponibile, să ia măsuri pentru a „ajunge treptat la deplina îndeplinire a drepturilor recunoscute prin Pact”. Dacă pentru drepturile civile și politice ceea ce se cere ține în general doar de o legislație corespunzătoare, în cazul drepturilor economice, sociale sau culturale, dificultățile sunt mai mari. De asemenea, Pactul privind drepturile economice, sociale și culturale nu conține prevederea referitoare la un sistem de plângeri interstate sau individuale, ci se cere statelor părți să prezinte „rapoarte asupra măsurilor pe care le-au adoptat și asupra progreselor pe care le-au înregistrat în respectarea respectivelor drepturi”.

Sistemul european de protecție a drepturilor omului a fost inițiat

de Consiliul Europei, organizație interguvernamentală regională creată în 1949 de un grup de state din Europa Occidentală. Există două tratate: **Convenția europeană a drepturilor omului**, care garantează drepturi civile și politice de bază, și **Carta socială europeană**, care statuează un catalog de drepturi economice și sociale.

Cartea socială europeană*, elaborată sub auspiciile Consiliului Europei, cuprinde în prima variantă (deschisă spre semnare în 1961) o listă de 19 categorii de drepturi și principii, incluzând dreptul la muncă, la condiții echitabile de muncă, la muncă în condiții de igienă și siguranță, la remunerație echitabilă, la organizare și negocieri colectivă, la mijloace adecvate de orientare profesională și de formare profesională. Adolescenții și angajatele în stare de maternitate au dreptul la o protecție specială.

Din cele 19 categorii de drepturi și principii, 11 se referă la **protecția muncii**, celelalte 8 având în vedere protecția socială pentru ansamblul populației și protecția specială în afara mediului muncii.

Carta revizuită reformulează unele drepturi și, în ceea ce privește munca, adaugă 9 articole privind: dreptul la egalitate de șanse și de tratament în materie de angajare și profesie, fără discriminare în funcție de sex, dreptul la informare și consultare, dreptul de a lua parte la stabilirea și ameliorarea condițiilor de muncă și a mediului de muncă, dreptul la protecție în caz de concediere, dreptul lucrătorilor la protecția propriilor creanțe în caz de insolvabilitate a patronului acestora, dreptul la demnitate în muncă, dreptul lucrătorilor cu responsabilități familiale la egalitate de șanse și tratament, dreptul reprezentanților lucrătorilor la protecție în întreprindere și facilitățile acordate acestora, dreptul la informare și la consultare în procedurile de concediere colectivă. Toate aceste 9 articole pot fi socotite tot atâtea dimensiuni ale umanizării muncii și dezvoltării umane a lucrătorilor.

* Textul inițial adoptat în 1961 cuprindea 19 drepturi, extinzându-se în timp până la 31 de drepturi, la 3 mai 1996. Carta socială europeană a intrat în vigoare la 26 februarie 1965. Carta revizuită a intrat în vigoare la 1 iulie 1999. România a ratificat documentul la 5 mai 1999.

4.3. Despre muncă în legislația României

Declarația universală a drepturilor omului care, pe lângă drepturile politice și civile, consacră și drepturile economice, sociale și culturale **a fost încorporată prin Constituția României, în dreptul intern***. Se marchează astfel adeziunea și respectarea atât a Pactului relativ la drepturile civile și politice, cât și la Pactul internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale ratificate de România în 1974 și intrate în vigoare în 1976.

România colaborează cu **Organizația Internațională a Muncii** (OIM).

După admiterea în Consiliul Europei, România a semnat și a ratificat mai multe documente privind drepturile omului, printre care și Carta socială europeană semnată la Strasbourg cu prilejul Colocviului referitor la „Carta socială a secolului XXI” (mai 1997) și ratificată în mai 1999 într-un moment semnificativ, în care Consiliul Europei împlinea 50 de ani de activitate.

Constituția României, în articolul 38, prevede:

(1) Dreptul la muncă nu poate fi îngădit. Alegerea profesiei și alegerea locului de muncă sunt libere.

(2) Salariații au dreptul la protecție socială a muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repausul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice.

(3) Durata normală a zilei de lucru este, în medie, de cel mult 8 ore.

(4) La muncă egală femeile au salariul egal cu bărbații.

(5) Dreptul la negocieri colective în materie de muncă și caracterul obligatoriu al convențiilor colective sunt garantate.

Pe parcursul analizei calității vieții de muncă ne vom mai referi și la alte aspecte legislative și la armonizarea lor cu legislația europeană.

*) Articolul 20 din Constituție are următorul conținut:

(1) Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația universală a drepturilor omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte.

(2) Dacă există neconcordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care România este parte și legile interne, au prioritate reglementările internaționale.

4.4. Condiții-cadru și resurse ale vieții de muncă

O serie de componente ale calității umane a muncii, condițiile obiective și chiar aprecierile subiective pe care oamenii le fac cu privire la munca lor sunt influențate direct sau mediat de ceea ce se întâmplă în mediul „extern”. Caracteristicile esențiale ale sistemului ocupațional, gradul de ocupare și de activitate a populației, structura ocupațională și tendințele care se înregistrează, caracteristicile populației ocupate, disponibilitatea locurilor de muncă, ocuparea și șomajul și alte elemente privind situația forței de muncă, evoluția veniturilor din muncă și eficiența muncii sunt **condiții-cadru** importante ale vieții de muncă, caracteristici de input pentru evaluarea calității vieții de muncă. Nu vom face, desigur, analiza în detaliu a aspectelor menționate mai sus, ci, prin prezentarea datelor obiective de care dispunem, vom evidenția unele caracteristici de stare și tendințele care se desprind, pentru a contura mai bine cadrul în care analizăm activitatea de muncă și în care oamenii înșiși își evaluează această componentă majoră a vieții, oportunitățile, așteptările și aspirațiile pe care le pot avea, îngrijorările pe care le pot simți. Importantă este, de asemenea, evaluarea de către oamenii înșiși a acestor condiții, percepția socială fiind cea care dă sens condițiilor obiective.

4.4.1. Structuri și evoluții ale indicatorilor ocupării

• **Populația ocupată** (toate persoanele de 15 ani și peste care au desfășurat o activitate economică sau socială producătoare de bunuri sau servicii de cel puțin o oră, în perioada de referință – o săptămână, în scopul obținerii unor venituri sub formă de salarii, plată în natură sau alte beneficii) **a scăzut** sistematic până în anul 2000, când a ajuns la 10.764 mii de persoane. (*Ancheta asupra forței de muncă în gospodării – „AMIGO”, INS, 2001, p. 24*). **Populația civilă ocupată a înregistrat aceeași tendință, respectiv a scăzut** de la 10.839,5 de mii persoane în 1990 la 9379,0 mii de persoane în 1996 și 8.812,6 mii de persoane în 1998 (*Raport PNUD, 2000*) și 8.419,6 de mii de persoane în 1997. În teritoriu, pe regiuni statistice, scăderile s-au înregistrat în perioada 1992-1999 după cum urmează (mii de persoane):

(1996-1999)									
România, total economie	Nord-Est	Sud-Est	Sud	Sud-Vest	Vest	Nord-Vest	Centru	Ifov	București
-2038,6	-221,9	-255,3	-307,6	-170,7	-175,5	-229,1	-178	-9,4	-179,8

Sursa: Raport PNUD, 2000.

Scăderile cele mai mari ale numărului de persoane ocupate (populație civilă) s-au înregistrat în Sud (-307,6 mii), Sud-Est (-255,3 mii) și Nord-Vest (-229,1 mii). În municipiul București și județul Ilfov, luate împreună, scăderea a fost de 479,2 mii. Separat, municipiul București a înregistrat, în perioada 1996-1999, o scădere a populației ocupate din toate ramurile economiei de 179,8 mii, iar județul Ilfov, o scădere de 9,4 mii persoane (Conform *Statistica teritorială*, p. 60-76). Populația civilă ocupată în sectorul privat a crescut în schimb de la 50,7% în 1996 la 61,8% în 1998 (*Raport PNUD, 2000*, p.123).

- **Cu fiecare an a scăzut și numărul femeilor ocupate.** Acestea au reprezentat în anul 2000 46,4% din populația ocupată.

- **Rata globală de ocupare** (ponderea persoanelor ocupate în populația totală) a fost în anul 2000 de 48,0%, mai mică cu 0,3 procente față de 1996.

- **Rata de ocupare a populației de 15 ani și peste** (proporția populației ocupate în populația de 15 ani și peste) a fost, în 2000, **58,8%**, mai redusă la femei decât la bărbați și mai redusă în mediul urban comparativ cu mediul rural. În 1996, ponderea respectivă era de 60,4% (*AMIGO, INS, 2001*, p.55).

- **Rata de ocupare a populației în vârstă de muncă** (proporția persoanelor ocupate în vârstă de muncă, respectiv 15-64 de ani în populația totală în vârstă de 15-64 de ani), a fost în 2000 de 63,2% (*AMIGO, INS, 2001*, p. 24). Și tendința acestui indicator a fost de scădere: rata de ocupare a populației în vârstă de muncă (15-64 de ani) a scăzut de la 70,1% în 1996 la 67,6% în 1999, respectiv, la femei a scăzut de la 62,7% în 1996 la 60,4% în 1999 (*Raportul național al dezvoltării umane, 2000*, p.123).

La definirea populației în vârstă de muncă, în ancheta INS s-au folosit limitele de vârstă utilizate pe plan internațional – 15-64 de ani – ceea ce asigură comparabilitatea cu țările UE și alte țări care utilizează acest indicator.

Deși în scădere continuă, ca de altfel toți indicatorii ocupării, rata de ocupare a populației în vârstă de 15-64 de ani, de 63,2% în 2000 și de 65% în 1999, este superioară ratelor ocupării din mai multe țări membre ale UE, calculate pentru 1999 (European Commission, 2000), respectiv:

	1999
Spania	52,3
Italia	52,5
Grecia	55,0
Belgia	58,9
Franța	60,4
Luxemburg	61,6
Olanda	62,5
România	65%

Pe total, Uniunea Europeană a înregistrat în 1999 o rată a ocupării de 62,1%. Mai trebuie menționat că **atât în Uniunea Europeană (E 15), cât și în fiecare țară în parte, acest indicator, ca și alți indicatori ai ocupării, a avut evoluții pozitive.**

În contextul țărilor în tranziție, România avea în 1999 cea mai mare rată de ocupare, alături de Letonia și Lituania, în care însă tendința indicatorului este pozitivă. În toate celelalte țări foste comuniste, rata ocupării a avut o dinamică negativă, iar valorile înregistrate în 1999 erau sub nivelul României.

• **Numărul de angajați** (mii de persoane) a scăzut cu fiecare an, de la 8.142,2 de mii persoane în 1990 la 5.893,9 mii de persoane în 1996 și la 5.181,6 mii de persoane în 1998 (*Raportul național al dezvoltării umane, 2000*). Numărul de **femei angajate** la număr total de angajați (%) a avut o **evoluție pozitivă:**

în 1990	41,7%;
în 1996	44,1%;
în 1998	45,8%.

• Procentul **participării populației tinere** (15-24 de ani) a scăzut de la 49,4% în 1996 la 42,6% în 1999, iar la femei, în cadrul aceluiași interval de vârstă, de la 42,6% la 34,9% (*Raport PNUD, p. 123*).

• Populația ocupată cu **program complet** a fost în anul 2000 (*AMIGO, INS, 2001, p.21*) de 9.010 mii de persoane, din care:

45,1	femei;
53,3%	în urban;
11,3%	sub 25 de ani.

Tendința populației ocupate cu program complet a fost de scădere, de la 86,2% în 1996 la 83,7% în 2000 (*AMIGO, INS, 2001, p. 56*). Scăderea s-a înregistrat și la bărbați, și la femei și în mediul urban, și în mediul rural.

• Persoanele care au avut, în 2000, o **activitate secundară** pe lângă activitatea principală au totalizat 486.822 de persoane, reprezentând 4,5% din populația ocupată. Tendința a fost de scădere față de 1996, cu 2,8 procente, probabil ca urmare a scăderii generale a numărului locurilor de muncă. Dintre persoanele care aveau și o a doua activitate, 64,6% erau bărbați, 85,9% locuiau în mediul rural, 43,0% se înscriau în grupa de vârstă 35-49 de ani (*AMIGO, INS, 2001, p. 29*). Cele mai multe persoane cu activitate secundară aveau, în activitatea principală, statutul de salariat (88,0%) și aveau program complet de lucru (93,3%). Ponderile mai ridicate din total populație ocupată s-au înregistrat la bărbați (5,4%), în mediul rural (7,3%), unde o a doua activitate a fost exercitată majoritar în agricultură (tabel 4.1).

Persoanele adulte (25-49 de ani), de regulă salariați cu program complet de muncă, sunt cele mai active pe piața muncii, întrunind 77,5% din

totalul celor care practică o activitate secundară.

Tabel 4.1. DISTRIBUȚIA PERSOANELOR CARE AU O ACTIVITATE SECUNDARĂ PE GRUPE DE VÂRSTĂ

Grupa de vârstă	Persoane cu activitate secundară = 100%
15 - 24 de ani	6,3
25 - 34 de ani	34,5
35 - 49 de ani	43,0
50 de ani și peste	16,2

Sursa: AMIGO, 2000, INS, 2001.

Oferta pentru a doua activitate venind în special din agricultură și din rural, nivelul de instruire al persoanelor ce au oportunitatea unei activități secundare este cel mult liceal.

Tabel 4.2. DISTRIBUȚIA PERSOANELOR CU O A DOUA ACTIVITATE ÎN FUNCȚIE DE NIVELUL DE INSTRUIRE

Nivel de instruire	Persoane cu activitate secundară = 100%
Universitar	8,6
Postliceal de specialitate sau tehnic de maiștri	4,0
Liceal (inclusiv treapta I)	36,6
Profesional, complementar sau de ucenici	32,0
Gimnazial, primar și fără școală absolvită	18,8

Sursa: AMIGO, 2000, INS, 2001.

Populația ocupată cu **program parțial** (AMIGO – 2000, INS, 2001) a totalizat 1.754 mii de persoane din care:

- 52,9% femei;
- 13,2% în urban;
- 14,7% sub 25 ani.

Populația ocupată cu program parțial de lucru a avut tendința de creștere în perioada 1996-2000.

Tabel 4.3. DISTRIBUȚIA POPULAȚIEI OCUPATE CU PROGRAM PARȚIAL DE LUCRU ÎN TOTAL POPULAȚIE OCUPATĂ, PE SEXE ȘI MEDII

	Populație ocupată	Program parțial de lucru				
		Total	Bărbați	Femei	Urban	Rural
1996	100	13,8	11,5	16,7	3,9	23,5
2000	100	16,3	14,3	18,6	4,6	26,6

Sursa: AMIGO, 2000, INS, 2001, p. 57.

Ponderea femeilor cu program parțial de lucru este mai mare decât cea a bărbaților. În rural sunt de circa 6 ori mai multe persoane cu program parțial de lucru decât în urban.

• **Structura populației ocupate pe sectoare economice** (*Raportul național al dezvoltării umane, 2000*) este în contrast total comparativ cu tendințele din țările dezvoltate. Astfel, **ponderea populației civile ocupate în agricultură a crescut** de la 29,1% în 1990 la 38,1% în 1998. În schimb, sectorul privat în agricultură a avut o evoluție pozitivă: reprezenta 23,3% din populația ocupată în agricultură în 1990 și a ajuns la 94,2% în 1998. **Ponderea populației ocupate în industrie a scăzut** cu fiecare an, de la 43,5% în 1990 la 30,7% în 1998. În sectorul privat din industrie, creșterea a fost de la 1,6% în 1990 la 41,4% în 1998.

Ponderea populației ocupate **în servicii a crescut puțin**, de la 27,4% în 1990 la 31,2% în 1998. În schimb, în sectorul privat a avut loc o creștere de la 6,2% în 1990 la 41,4% în 1998.

În 1999 în Uniunea Europeană, structura populației ocupate, pe sectoare, era următoarea ^x :	
Total	100
Agricultură	4
Industrie	29
Servicii	66

x) Sursa: *The social situation in the European Union – 2001*, European Commission, Eurostat, p. 119.

Dinamica structurii populației ocupate pe sectoare în UE (total)^{xx}:

	1990	1996	1999
	(fără RDG)		(inclusiv fost RDG)
Agricultură	6,7	5,1	4,4
Industrie	33,3	29,9	29,3
Servicii	60,1	65,0	66,3

xx) Sursa: *Employment in Europe, 2000*, European Commission, p. 85.

Structura ocupațională pe sectoare economice este considerată arhaică, anacronică din punct de vedere al dinamicii și asimetrică comparativ cu tendințele din țările dezvoltate și marcată profund de procesele de dezindustrializare și reagrarizare, de capacitatea modestă a sectorului de servicii de a crea locuri de muncă durabile (Steliana Perț, 1/2000, p.70).

4.4.2. Caracteristici ale populației ocupate și tendințe în perioada 1996-2000

Tabel 4.4. RATA DE OCUPARE A POPULAȚIEI DE 15 ANI ȘI PESTE, PE GRUPE DE VÂRSTE, SEXE ȘI MEDII, ÎN PERIOADA 1996-2000

%					
15-24 ani					
	Total	M	F	Urban	Rural
1996	39,9	46,4	33,0	29,0	52,9
2000	35,1	39,5	30,5	23,3	51,1
25-34 de ani					
1996	79,5	86,9	71,9	79,6	79,4
2000	77,9	84,1	71,5	75,6	80,9
35-49 de ani					
1996	83,2	89,6	76,9	83,0	83,6
2000	79,7	85,7	73,7	77,2	84,6
50-64 de ani					
1996	57,0	65,7	49,1	39,6	72,0
2000	56,4	63,5	50,1	36,2	77,0
65 de ani și peste					
1996	32,5	38,4	28,2	5,3	49,7
2000	35,7	40,8	32,1	4,4	56,5

Sursa: AMIGO, 2000, INS, 2001, p. 55.

Constatăm din tabelul 4.4 că:

- În cadrul fiecărei grupări de vârstă, rata de ocupare a scăzut în 2000 față de 1996, cu excepția intervalului 65 de ani și peste, în care rata de ocupare a crescut, pe total, de la 32,5% în 1996 la 35,7% în 2000. Cea mai mare scădere (-4,8%) se înregistrează la categoria cea mai tânără (15-24 de ani), urmată de categoria 35-49 de ani (-3,5%).

- Până la vârsta de 50 de ani și peste, rata de ocupare a scăzut și la bărbați și la femei, în cadrul fiecărui interval de vârstă, și se mențin diferențele în ceea ce privește ocuparea între bărbați și femei, în favoarea bărbaților.

- În perioada 1996-2000, în urban, rata de ocupare a scăzut la

toate categoriile de vârstă analizate; **în schimb, în rural, cu excepția categoriei 15-24 de ani, rata de ocupare a crescut la toate intervalele de vârstă**, cu deosebire în intervalul 50-64 de ani (+5%) și 65 de ani și peste (+6,7%). S-ar putea spune, ironic, că cele mai multe șanse de ocupare le-au avut bărbații din rural, de peste 65 de ani.

Realitatea pe care o evidențiază datele de mai sus este caracterizată, pe de o parte, de o **tendență de scădere continuă a ocupării**, de fapt, de o criză prelungită a acesteia, iar pe de altă parte, de îmbătrânirea populației ocupate și mai ales de eforturile populației vârstnice, îndeosebi din rural, de a munci, de nevoie, pentru câștigarea traiului zilnic. Căci nu se poate lua în considerare presupunerea după care această populație ar manifesta, predominant, o disponibilitate mai mare pentru activitatea de muncă. Pe de altă parte, tabloul conturat de datele de mai sus sugerează **calitatea precară a locurilor de muncă create în plus** în această perioadă și deci **oportunitățile scăzute de creștere a gradului de ocupare, mai ales în cazul populației tinere din urban**.

Scăderea continuă a ratei de ocupare la toate vârstele apte de muncă atât în urban, cât și în rural, atât la bărbați, cât mai ales la femei este de natură nu doar să tempereze așteptările și aspirațiile oamenilor, ci să declanșeze chiar îngrijorări în legătură cu perspectivele găsirii sau schimbării locului de muncă, fapt ce poate influența o serie de evaluări, atitudini, comportamente și orientări valorice în legătură cu munca și locul concret de muncă.

Tabel 4.5. DISTRIBUȚIA POPULAȚIEI OCUPATE PE GRUPE DE VÂRSTĂ, PE SEXE ȘI MEDII, ÎN ANUL 2000

	Total populație ocupată	15-24 de ani	25-34 de ani	35-49 de ani	50-64 de ani	65 de ani și peste
Total	100,0	11,8	26,1	33,3	18,9	9,9
Masculin	100,0	12,7	26,6	33,1	18,8	8,8
Feminin	100,0	10,8	25,4	33,6	19,0	11,2
Urban	100,0	9,7	31,0	45,2	13,1	1,0
Rural	100,0	13,7	21,7	22,9	24,0	17,7

Sursa: AMIGO, 2000, 2001, p. 25.

Distribuția pe grupe de vârstă a populației ocupate (vezi tabel 4.5), fără să înregistreze, în 2000, schimbări semnificative față de anii anteriori, sugerează totuși, prin concentrația mare în intervalul de vârstă adultă, că **România dispune de un însemnat potențial de participare la muncă**. Procesul de îmbătrânire a populației este mai lent decât în țările dezvoltate,

prezența sa fiind mai accentuată în rural, unde se constată că populația de 65 de ani și peste, deci depășind nivelul vârstei de muncă, este ocupată, față de aceeași populație din urban, într-un raport de 18 la 1, ceea ce semnifică nu atât „ocuparea” populației vârstnice din rural, cât „truda” acesteia, determinată de nevoie. Ratele de ocupare ale grupelor de populație de peste 65 de ani din rural ne fac să ne întrebăm nu atât „câtă calitate umană are munca vârstnicilor”, ci cât de uman este ca ei să muncească la vârstele și în proporțiile respective.

Rata de ocupare în rural, pe grupe de vârstă înaintată

60-64 de ani	73,0%
65-69 de ani	64,6%
70-74 de ani	57,3%
75 de ani și peste	38,7%

Pe de altă parte, se pune și problema eficienței muncii acestei categorii de persoane, care nu poate fi satisfăcătoare nici la nivel personal, nici la nivel social.

Nivelul de instruire al populației ocupate (tabel 4.6) este predominant sub cel liceal, ceea ce dă o primă indicație despre calitatea locurilor de muncă, despre eficiența și beneficiile muncii. Pentru cele mai multe din locurile de muncă, cerința (sau oferta) este un nivel cel mult mediu de instruire. Or, slujbele de calitate și, totodată, de mare productivitate sunt cele care cer un înalt nivel de instruire. Se pot semnală, în acest context, și evoluții pozitive: creșterea procentului persoanelor cu nivel universitar de instruire (cu 1,1% în 2000 față de 1994) în populația ocupată și scăderea celor care au doar școală primară sau școală neabsolvită (cu 5% în același interval).

Tabel 4.6. POPULAȚIA OCUPATĂ DUPĂ NIVELUL DE INSTRUIRE

Nivelul de instruire	1994 ^x	1998 ^x	2000 ^{xx}
Universitar	8,0	8,3	9,1
Postliceal sau tehnic de maiștri	6,1	4,6	4,3
Liceal	20,9	30,2	29,2
Profesional sau ucenici	21,1	21,2	21,6
Gimnazial	24,7	20,7	21,6
Primar și fără școală absolvită	19,2	15,0	14,2

Sursa: ^xTendințe sociale, INS, București 2001, p. 44.

^{xx}AMIGO, 2000, INS, 2001, p. 25.

Relația dintre pregătire și nivel de educație, pe de o parte, și ocupare (calitate, oportunități), pe de altă parte, este evidentă. Cunoștințele

achiziționate devin o dimensiune-cheie pentru crearea și ocuparea de posturi noi de muncă, situație benefică și pentru individ, și pentru societate. De aceea, instruirea trebuie să fie un reper al politicilor economice și sociale în domeniu, care să-i aibă în vedere nu numai pe cei deja instruiți, ci pe toți participanții pe piața muncii, pentru a păstra coeziunea socială. Instruirea trebuie privită ea însăși ca o resursă a calității vieții de muncă.

- Populația ocupată după **statutul profesional** completează imaginea privind calitatea ocupării și, implicit, eficiența și beneficiile muncii, la nivel individual și social (tabel 4.7).

Tabel 4.7. POPULAȚIA OCUPATĂ DUPĂ STATUTUL PROFESIONAL PE SEXE ȘI MEDII ÎN ANUL 2000

Total populație ocupată (mii de persoane)	Total	Masculin	Feminin	Urban	Rural
	10764	5772	4992	5039	5725
în % față de total					
Salariat	56,1	58,2	53,7	89,9	26,3
Patron	1,1	1,6	0,5	1,9	0,4
Lucrător pe cont propriu	23,1	29,2	16,1	5,9	38,3
Lucrător familial neremunerat	19,3	10,6	29,4	2,2	34,3
Membru al unei societăți agricole sau al unei cooperative	0,4	0,4	0,3	0,1	0,7

Sursa: AMIGO, 2000, INS, 2001, p. 26.

Se poate observa că femeile salariate au o pondere mai mică decât bărbații. Dacă în urban ponderea salariaților este de 90%, în rural abia ajunge la 26%. Există un procent mare de lucrători familiari neremunerați în familie (19%), mai ales la femei (29%) și mai ales în rural (34%).

Evoluția ocupării în relație cu **statutul profesional** o putem observa în tabelul 4.8.:

Tabel 4.8. STRUCTURA POPULAȚIEI ACTIVE CONFORM STATUTULUI PROFESIONAL

	1996	1997	1998	1999
Angajați	61,7	59,8	59,4	58,0
Angajatori	1,2	1,3	1,2	1,0
Liber-profioniști	18,6	19,3	19,9	21,0
Lucrători neplătiți în familie	15,0	16,4	16,4	17,1

Sursa: Raport PNUD, 2001.

Tendința este de **scădere în cazul salariaților, ca și în cel al angajatorilor**, care, oricum, reprezintă un procent foarte mic.

Creșterea numărului liber-profesioniștilor și al lucrătorilor neplătiți în familie indică mai degrabă o precarizare a slujbelor, dacă avem în vedere definirea statutelor respective. Astfel, în categoria liber-profesioniștilor, de fapt a lucrătorilor pe cont propriu, cum i-a definit INS, sunt încadrați cărăuși și meditari, artiști plastici, avocați și zilieri ocazionali, taximetriști particulari, agricultori individuali sau care lucrează în asociații.

Lucrătorii pe cont propriu (2.448.504 de persoane) lucrează în special în agricultură, silvicultură și pescuit (2.157.439), ca lucrători calificați sau simpli agricultori, sector oricum supradimensionat din punct de vedere al ratei ocupării; 121.855 de persoane lucrează ca muncitori necalificați în alte categorii de ocupații, 85.190 de persoane sunt meșteșugari sau lucrători calificați în meserii de tip artizanal. Doar 11.408 de persoane din lucrătorii pe cont propriu sunt specialiști cu ocupații intelectuale și științifice (*AMIGO*, 2000, INS, 2001, p.106).

Din cei 2.077.413 **lucrători familiali neremunerați**, 2.012.634 lucrează în agricultură, silvicultură și pescuit, 39.521 sunt muncitori necalificați, ceilalți lucrând în servicii, comerț (6.428) sau în meserii de tip artizanal (7.621)

Analiza ocupării din punct de vedere al statutului profesional și al grupelor de ocupații ne arată că **și în cadrul salariaților** (6.037.074) **predomină ocupațiile manuale**. Doar 671.932 persoane sunt specialiști cu ocupații intelectuale și științifice, 416.589 sunt funcționari administrativi și 125.937 sunt înalți funcționari ai administrației publice, conducători și funcționari superiori în unitățile economico-sociale și politice.

Ponderea salariaților în populația ocupată a scăzut de la 75% în 1990 la 61,9% în 1996 și la 58,8% în 1998 (% din populația civilă ocupată).

Tendențele în sistemul ocupațional din țara noastră din punct de vedere al statutului profesional și al tipului de ocupații nu sunt consonante cu cele din țările dezvoltate, unde, datorită schimbărilor din tehnologie și economie, scade numărul persoanelor cu ocupații manuale și crește numărul slujbelor de tip „gulere albe” și „experți”, în comparație cu ocupațiile de tip „gulere albastre”.

Ca și în cazul structurilor ocupaționale și al tendințelor acestora, caracteristicile populației ocupate exprimă un slab nivel de înzestrare tehnologică și de dezvoltare economică a țării. Preocupante nu sunt doar ratele de activitate și de ocupare, de altfel superioare multor țări din Uniunea Europeană, ci dinamica lor negativă, structura ocupațională, calitatea slujbelor, eficiența și beneficiile muncii. Se pune problema dacă societatea are capacitatea de a utiliza și spori disponibilitățile pentru muncă, de a crea slujbe atractive pentru oameni, de a le da posibilitatea mobilității în muncă și mai ales a alegerii muncii pe care și-o doresc. În ultimă

instanță, din perspectiva calității vieții, problema constă nu doar în ce oferă individul slujbei, ci mai ales ce oferă slujba individului, în ce măsură, în cadrul muncii, acesta își satisface nevoile și aspirațiile, se dezvoltă și se realizează pe sine.

4.4.3. Oportunități de angajare a forței de muncă

Oportunitățile angajării forței de muncă au fost afectate de situația generală în perioada de tranziție, în special de restructurările și performanțele economice mediocre. Am amintit anterior și sensul anacronic al unor procese: creșterea populației ocupate în agricultură, scăderea celei ocupate în industrie și creșterea lentă a celor ocupați în servicii, creșterea numărului lucrătorilor familiali neremunerați.

Creșterea șomerilor, începând cu anul 1992, concomitent cu scăderea continuă a ratei de ocupare nu au putut fi contrabalansate de creșterile locurilor de muncă în sectorul privat, în toate sectoarele economiei, care nu au putut absorbi rata crescândă a șomajului. Totuși sectorul privat este cel care a introdus schimbări structurale în evoluția forței de muncă, dar nu și alte schimbări în cererea și oferta pe piața forței de muncă. În 1998, sectorul privat deținea 94,2% din forța de muncă în agricultură, 42,4% din industrie și 41,4% din servicii. Această dinamică a sectorului privat nu a avut însă efectele pozitive scontate asupra productivității, mai ales în agricultură, unde s-a practicat și se practică încă o agricultură de subzistență.

În evaluările Comisiei Europene privind politicile sociale și angajarea forței de muncă se apreciază că una din sursele principale ale șomajului este declinul constant al sectorului industrial și lipsa capacităților celorlalte sectoare (agricol și al serviciilor) de a absorbi mai mulți lucrători. Sunt amintite și aspectele legislative rămase în urmă, ca și punerea lentă în practică a politicilor privind piața muncii și angajarea forței de muncă.

În legătură cu **crearea locurilor de muncă**, în *Raportul național al dezvoltării umane pe anul 2000*, se apreciază că asigurarea pentru ca orice creștere economică să conducă la creșterea oportunităților de angajare devine un obiectiv major în calea trecerii de la dezvoltarea economică la dezvoltarea umană, că extinderea oportunităților de angajare și reducerea șomajului reprezintă un obiectiv de atins pentru România pe termen scurt. Dar, pentru ca creșterea economică să determine dezvoltarea oportunităților, trebuie ca modelul creșterii să favorizeze sectoare ale economiei cu potențial ridicat de creare de locuri de muncă și productivitate sporită. România poate să răspundă la cerințele procesului de aderare optând pentru un tip de creștere economică care îmbunătățește oportunitățile de muncă, care promovează dezvoltarea umană și implicarea activă pentru rezolvarea problemelor legate de sărăcie. Crearea locurilor de

muncă este, în opiniile exprimate în Raport, principala legătură între creșterea economică și oportunitățile privind dezvoltarea umană. „Angajarea într-un loc de muncă sau orice altă activitate care asigură traiul este cea mai importantă dintre oportunitățile economice” (PNUD, 2000, p.87-88).

4.4.4. Evaluări ale populației privind condițiile-cadru și resursele vieții de muncă

Condițiile-cadru ale vieții de muncă se pot evalua nu numai prin indicatorii obiectivi, de stare, ci și pe baza a ceea ce spun și cred oamenii înșiși despre condițiile respective. Viața de muncă este influențată de aceste condiții-cadru dacă ele au o **semnificație** pentru oameni, dacă au fost conștientizate ca afectându-le viața. Raportarea subiectivă la problematica ocupării și a șomajului, la situația locurilor de muncă, la preocupările guvernării în domeniu, la propriile oportunități și surse pe piața muncii sunt tot atâția indicatori privind viața de muncă, a doua componentă ca importanță, după familie, în viața oamenilor. Acești indicatori subiectivi, de stare, suportă, ca și în alte domenii ale vieții, influența criteriilor de evaluare ale subiecților în cauză, fiind de fapt indicatori de percepție care descriu situațiile așa cum sunt ele definite de oamenii înșiși.

• Mai întâi am observat deja (vezi Capitolul 2) că subiecții investigați în cercetările sociale și-au evaluat **posibilitățile de a obține un loc de muncă pe măsura intereselor și capacităților proprii sub nivelul satisfăcător** și mult mai scăzute în 1999 decât în 1990.

Dacă în perioada 1990-1993 se înregistrau diferențe semnificative între bărbați și femei (în favoarea bărbaților), după această dată, ambele categorii de populație percep la fel de scăzute posibilitățile lor de a obține un loc de muncă (de regulă, în intervalul „scăzute – foarte scăzute”).

Nici evaluarea tinerilor sub 30 de ani, deși mai optimistă, nu depășește nivelul „satisfăcător”. De altfel, în mai multe sondaje pe eșantioane reprezentative pentru tinerii de 18-29 de ani, **șansa tinerilor de a găsi un loc de muncă reprezintă o problemă sau o problemă foarte serioasă**. Din punctul de vedere al tinerilor, șomajul este un risc social al societății românești (tabel 4.9).

Tabel 4.9. APRECIEREA DE CĂTRE TINERI A ȘANSELOR DE A GĂSI UN LOC DE MUNCĂ

	1996	1997	1998	2001
Nu reprezintă deloc o problemă	1	1,0	1,1	2
Nu prea este o problemă	4	4,0	4,1	4
Reprezintă o problemă	27	31	28	27
Reprezintă o problemă foarte serioasă	67	62	67,7	67
Nu știu	1	2	1,1	1

Sursa: Sondaje ale Centrului de Studii și Cercetări pentru Tineret.

Cele mai scăzute posibilități de obținere a unui loc de muncă le percep persoanele cu ocupații care necesită un nivel mai scăzut de instruire: agricultorii, muncitorii. Prin comparație, tehnicienii și specialiștii cu studii superioare sunt ceva mai optimiști, fără să aprecieze însă posibilitățile lor de a găsi un loc de muncă peste nivelul „satisfăcător”. În cadrul cercetării *Diagnoza calității vieții* realizată de ICCV în 1999, constatăm că nici studiile, nici statutul profesional, nici vârsta nu indicau vreo diferențiere în aprecierea posibilităților de găsire a unui loc de muncă, toate categoriile respective situând aceste posibilități sub nivelul satisfăcător.

• În 2001, datele de cercetare ar putea indica percepția unei ameliorări pe piața muncii. Dintre persoanele care lucrau, declarau că dacă și-ar pierde locul de muncă:

- și-ar găsi un alt loc de muncă – 72%;
- nu și-ar mai găsi un loc de muncă – 28%;

Sursa: Sondaj Metrou Media Transilvania, 2001.

Răspunsurile de mai sus trebuie amendate însă de faptul că o treime din cei care și-ar pierde, ipotetic, locul de muncă declarau că ar accepta să lucreze și fără carte de muncă sau contract de colaborare, soluție care sugerează tocmai situația precară, în continuare, a pieței muncii.

• Justificat sau nu, **cetățenii României, percepeau în 2001 că prin intrarea țării noastre în Uniunea Europeană situația lor pe piața muncii mai degrabă s-ar îmbunătăți** (tabel 4.10).

Tabel 4.10. INTEGRAREA EUROPEANĂ ȘI ȘANSELE DE A GĂSI UN LOC DE MUNCĂ

	Ar crește	Ar scădea	Ar rămâne la fel
Șansele dvs. de a găsi un loc de muncă	53,5	9,2	37,3
Șansele dvs. de a pierde locul de muncă	15,9	28,2	55,9
Șomajul	20,7	61,2	18,2

Sursa: Sondaje Metrou Media Transilvania, 2001.

• **Teama de șomaj a fost mereu prezentă în starea de spirit a românilor** și din ce în ce mai accentuată pe parcursul ultimului deceniu.

În contextul temerilor față de evenimente sau situații ca prețurile, o boală, un război în zonă, viitorul copiilor, criminalitate și infracțiuni, tulburări sociale, **teama de șomaj a ocupat mereu un loc semnificativ**. În sondajele realizate de ICCV, CURS, Metrou Media în perioada 1995-1999,

procentul subiecților care au menționat șomajul ca „lucrul de care se tem cel mai mult” a variat între 27% și 18%.

Experiența proprie în ceea ce privește șomajul pare să fie relativ limitată: de pildă, în 1999, 6% din subiecții investigați declarau că au fost ei înșiși „disponibilizați/concediați dintr-o întreprindere de stat în ultimul an” și 9% declarau că „am avut un membru din familie în această situație”. Deci 15% au avut direct experiența șomajului (ei sau un membru din familie și-au pierdut locul de muncă).

În 2000, procentul celor care declarau că au avut această experiență era de 24%.

Experimentarea directă a statutului de șomer îi afectează însă pe toți cei din jurul șomerului, pentru care securitatea postului și a venitului reprezintă punctul de sprijin esențial din punct de vedere economic. Pe de altă parte, din declarațiile oamenilor privind oportunitatea scăzută de găsire a unui loc de muncă se poate deduce și slaba lor încredere în politicile de protecție a ocupării, în realizarea unei creșteri economice pe termen lung, capabilă să creeze locuri de muncă. De aceea nu concedierile determinate de ajustările structurale necesare trebuie prevenite, cât accentuarea măsurilor care permit șomerilor regăsirea unui post de lucru.

În absența unei strategii eficiente la nivel național privind securitatea pieței muncii care ar asigura găsirea unui post, oamenii își construiesc strategii individuale, **punând accentul pe securitatea postului pe care îl dețin.**

Nu întâmplător, proporția celor care au declarat în mai multe sondaje că „este mai bun un loc de muncă prost plătit, dar sigur, decât un loc de muncă bine plătit, dar nesigur” era de 69% în 1999 și 73,8% în 2000 (Sondaj CURS, 1999).

Deși ponderea unor astfel de răspunsuri este, la prima vedere, surprinzător de mare, nu este aici vorba atât de mentalitate, cum s-a susținut în mass-media, cât de cunoașterea de către cei în cauză a realității de pe piața forței de muncă. În același sondaj, 87% din respondenți declarau că „munca, astăzi în România, este greu de găsit”. Pe de altă parte, teza „mentalității” automulțumirii cu „puțin și sigur” este infirmată de răspunsurile la alte întrebări: 81% declarau că ar fi dispuși să renunțe la timpul liber pentru un ban în plus, iar 77% declarau că numai cei care riscă câștigă. Deci nu asumarea riscului ca atitudine în viață trebuie pusă în discuție în legătură cu nevoia de siguranță a locului de muncă, ci absența alternativelor pe piața muncii. Să adăugăm la tabloul percepțiilor faptul real că majoritatea veniturilor din muncă, în România, provin din salarii, iar crearea locurilor de muncă a fost mereu un proces foarte lent.

Într-un alt sondaj, la o întrebare și mai directă pe această temă, răspunsurile au fost următoarele (tabel 4.11):

**Tabel 4.11. ȘANSELE DE A GĂSI O SLUJBĂ NOUĂ
ÎN CAZUL UNEI CONCEDIERI**

							%
Foarte ușor	Ușor	Cu mare dificultate	Foarte greu	Nu cred că aş mai găsi o slujbă corespunzătoare	Nu ştiu	Nu răspunde/ Nu este cazul	
3,4	6,0	14,2	31,0	12,9	6	26,5	

Pe de altă parte, teama pierderii locului de muncă și eventuala exagerare a absenței posibilităților de găsire a altuia sunt alimentate și de efectele noneconomice ale șomajului care influențează și ele calitatea vieții, pe lângă deprivarea economică și probabilitatea de a intra în rândul săracilor: sentimentul excluderii din viața normală, de a fi rupt de comunitate, de inutilitate, insecuritate, izolare socială. Efectele psihologice asupra șomerilor au și mai puține soluții decât cele economice și se agravează cu timpul, conducând chiar la maladii psihice și mentale.

• **Cetățenii României au fost mereu nemulțumiți de activitatea guvernelor în legătură cu locurile de muncă** (tabel 4.12).

**Tabel 4.12. GRADUL DE MULȚUMIRE FAȚĂ DE ACTIVITATEA GUVERNULUI
ÎN LEGĂTURĂ CU LOCURILE DE MUNCĂ**

								%
	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	
Nemulțumit	86	89	89	89	85	89	70	
Mulțumit	14	6	6	5	13	9	27	

Diferențele până la 100% sunt reprezentate de nonrăspunsuri.

Sursa: Sondajele ICCV, CURS, Metrou Media.

În ceea ce-i privește pe tineri, în 1997 doar 5% din ei erau mulțumiți de ceea ce face guvernul în privința locurilor de muncă, în 1998, 3%, în 2001, 2% (Sondaje CSCPT).

Raportarea critică la politica guvernelor privind locurile de muncă este însoțită și de convingerea în mare și foarte mare măsură că „statul trebuie să intervină în reducerea șomajului (89%)” (Sondaj CURS, 1999).

Aceași convingere reiese și din răspunsurile privind îndatoririle guvernului privind asigurarea unui loc de muncă pentru toți cei care vor unul: 87,3% afirmă că guvernul are „categoric” sau „probabil” aceste îndatoriri și numai 11% apreciază că asigurarea unui loc de muncă nu este datoria guvernului (Sondaj, coord. Ioan Mărginean, 1998).

4.5. Condițiile de muncă

Conform **Constituției României**, salariații au dreptul la protecția socială a muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, repausul săptămânal, concediu de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice. Durata normală a zilei de lucru este, în medie, de cel mult 8 ore. La muncă egală, femeile au salariu egal cu bărbații.

Deci componentele dreptului la protecția socială a muncii privesc: securitatea și igiena muncii; regimul de muncă al femeilor și al tinerilor, salariul minim pe economie, repausul săptămânal, concediul de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele. Toate aceste componente sunt de fapt indicatori relevanți ai calității vieții de muncă.

4.5.1. Securitatea și igiena muncii

a. Cadrul legislativ și instituțional

Securitatea și igiena muncii fac obiectul unei legi speciale – Legea protecției muncii (*Legea protecției muncii nr. 90, 1996, republicată în martie 2001*). Conform acestei legi, protecția muncii „constituie un ansamblu de activități instituționalizate având ca scop asigurarea celor mai bune condiții în desfășurarea procesului de muncă, apărarea vieții, integrității corporale și sănătății salariaților și a altor persoane participante la procesul de muncă”. (art. 1, al. 1).

Normele de protecție a muncii constituie un proces unitar de măsuri și reguli aplicabile tuturor participanților la procesul de muncă. În lege se stipulează faptul că „activitatea de protecție a muncii asigură aplicarea criteriilor ergonomice pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și pentru reducerea efortului fizic, precum și măsuri adecvate pentru munca femeilor și tinerilor (art. 3). Normele de protecție a muncii se aplică salariaților, membrilor cooperatori, persoanelor angajate cu convenții civile, precum și ucenicilor, elevilor și studenților în perioada de efectuare a practicii profesionale. Prin lege se impune ca, în contractele colective de muncă, ca și în cele individuale, să fie cuprinse, obligatoriu, clauze referitoare la protecția muncii, în vederea prevenirii accidentelor de muncă și a bolilor profesionale.

Conform legii și unor normative-cadru, pentru situații speciale, se acordă, obligatoriu și gratuit, echipament individual de protecție, alimentație de protecție și materiale igienico-sanitare.

O serie de reglementări ale legii protecției muncii vizează **accidentele de muncă și bolile profesionale**.

Legea protecției muncii definește și ceea ce se înțelege prin **loc de muncă cu pericol deosebit** și situațiile de **pericol iminent de accidentare**. Printr-o hotărâre de guvern (*nr. 261 din februarie 2001*) s-au definit termenii **loc de muncă periculos, factori de risc de îmbolnăvire profesională sau noxele profesionale** și s-au stabilit criteriile pentru încadrarea locurilor de muncă în condiții deosebite și metodologiile de încadrare.

Ministerul Muncii și Solidarității Sociale (MMSS) este instanța care emite norme generale, normative și alte reglementări de interes național privind securitatea muncii și alte domenii ale protecției muncii, în scopul prevenirii accidentelor de muncă și a bolilor profesionale.

La rândul său, **Ministerul Sănătății și Familiei** emite norme obligatorii privind igiena muncii și avizează standarde și acte normative elaborate de alte organe care privesc sănătatea salariaților la locul de muncă.

Ministerul Muncii și Solidarității Sociale și Ministerul Sănătății și Familiei, prin organele lor specializate, centrale și teritoriale, organizează, coordonează și controlează activitatea de protecție a muncii.

De la crearea sa (1919), **Organizația Internațională a Muncii** (OIM) a stabilit un cod de norme internaționale ale muncii, peste 170 de convenții și peste 180 de recomandări privind libertatea sindicală, politica posturilor și a formării profesionale, **condițiile de muncă**, securitatea socială, relațiile profesionale și alte probleme sociale. Din recomandările și convențiile OIM privind diferite aspecte ale muncii, peste 70 sunt focalizate pe aspecte ale **sănătății în muncă**.

Prin Convenția 161 (1985), OIM a obligat statele membre „să dezvolte progresiv serviciile de medicina muncii pentru toți salariații”, care să urmărească menținerea și promovarea stării de sănătate a muncitorilor și a capacității de muncă, îmbunătățirea condițiilor de muncă, dezvoltarea organizării muncii și a culturii muncii în scopul sănătății și securității.

Carta socială europeană – Articolul 3. Dreptul la securitate și la igienă în muncă.

În vederea asigurării exercitării efective a dreptului la securitate și igienă în muncă, părțile se angajează, în consultare cu organizațiile patronilor și lucrătorilor:

- să definească, să pună în practică și să reexamineze periodic o politică națională coerentă în materie de securitate, sănătate a lucrătorilor și de mediu de muncă. Această politică va avea drept obiectiv primordial ameliorarea securității și igienei profesionale și prevenirea accidentelor și lezării sănătății care rezultă din muncă sau survin în cursul muncii, în special prin reducerea la minimum a cauzelor riscurilor inerente mediului de muncă;
- 2. să emită regulamente de securitate și igienă;
- 3. să asigure punerea în practică a măsurilor de control al aplicării acestor regulamente;
- 4. să promoveze instituirea progresivă a serviciilor de sănătate în muncă pentru toți lucrătorii, cu funcții eminamente preventive și de consiliere.

b. Accidente și accidentați în muncă

Accidentele de muncă fac obiectul unei serii de reglementări legislative și al altor acte normative. Aceste reglementări privesc definirea accidentelor de muncă, clasificarea lor în raport cu urmările produse și numărul persoanelor accidentate, comunicarea accidentelor, înregistrarea și raportarea către inspectoratele de stat pentru protecția muncii.

În sensul legii (*Legea protecției muncii nr. 90, 1996, republicată în martie 2001*), prin **accident de muncă** se înțelege vătămarea violentă a organismului, precum și intoxicația acută profesională care au loc în timpul procesului de muncă sau al îndeplinirii sarcinilor de serviciu, indiferent de natura juridică a contractului în baza căruia se desfășoară activitatea și care provoacă incapacitate temporară de muncă de cel puțin 3 zile, invaliditate sau deces (art. 23, al. 1).

În perioada 1998-2000, numărul accidentaților a scăzut an de an, atât pe total, cât și numărul accidentaților cu incapacitate temporară de muncă (tabel 4.13):

Tabel 4.13. ACCIDENTAȚI ÎN MUNCĂ (DECEDAȚI ȘI CU INCAPACITATE TEMPORARĂ DE MUNCĂ)

Anul	Total	din care: mortal	Incapacitate temporară de muncă
1998	7.010	524	6.486
1999	6.543	445	6.098
2000	6.508	459	6.049

Sursa: *Buletin statistic, 1998-2001.*

Cei mai mulți accidentați au provenit din activitățile extracție și prepararea cărbunelui, construcții, metalurgie, mașini și echipamente, alimentare și băuturi (tabel 4.14).

Tabel 4.14. NUMĂR DE ACCIDENTAȚI ÎN MUNCĂ ORDONAȚI DUPĂ PRIMELE ACTIVITĂȚI ECONOMICE CU CEI MAI MULȚI ACCIDENTAȚI

Activitățile	1998	1999	2000
• extracția și prepararea cărbunelui	1.341	1.346	1.490
• construcții	727	621	643
• metalurgie	483	415	393
• mașini și echipamente	368	299	277

Sursa: *Buletin statistic în domeniul muncii și solidarității sociale nr. 1/1999-2001.*

Constatăm:

În fiecare an, ordinea activităților economice, după numărul de accidentați, a rămas aceeași.

- În cadrul activității de extracție și prelucrare a cărbunelui, numărul accidentaților a crescut, în timp ce, cu excepția construcțiilor (2000 față de 1999), în celelalte activități, a scăzut.

- Cele mai multe accidente cu incapacitate temporară de muncă s-au înregistrat în activități din sectorul primar al economiei, unde se înregistrează, în general, și cele mai grele condiții de muncă.

- În 1998, cei mai mulți **accidentați mortal** s-au înregistrat în **construcții** (98), agricultură, activități auxiliare (35), transporturi terestre, transporturi prin conducte (34), silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului (32).

- În 1999, cei mai mulți accidentați s-au înregistrat în **construcții** (84), silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului (37), extracția și prelucrarea cărbunelui (29), transporturi terestre, transporturi prin conducte (26).

- În 2000, activitățile economice cu cei mai mulți accidentați mortal sunt: construcțiile (89), alimentare și băuturi (32), silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului (28), extracția și prepararea cărbunelui (27).

- Ca și în cazul accidentaților cu incapacitate temporară de muncă, și **accidentații mortal se înregistrează în sectorul primar al economiei, în special în construcții.**

În ceea ce privește **accidentele colective de muncă**, situația pe perioada 1998-2000 se prezintă în tabelul 4.15:

Tabel 4.15. ACCIDENTE COLECTIVE

Anul	Număr	Număr accidentați	
		Total	din care: mortal
1998	40	162	38
1999	48	184	44
2000	47	224	50

Sursa: Buletin statistic în domeniul muncii și solidarității sociale, nr. 1/1999-2001.

Tabel 4.16. ORDONAREA PRIMELOR PATRU ACTIVITĂȚI ECONOMICE ÎN FUNCȚIE DE RATA ACCIDENTELOR

Anul	Activitatea	Rata accidentelor de muncă ‰
1998	- Extracția și prepararea cărbunelui	21,13
	- Extracția și prepararea minereurilor metalifere	5,41
	- Metalurgie	3,04
	- Celuloză, hârtie și carton	2,48
1999	- Extracția și prepararea cărbunelui	24,31
	- Extracția și prepararea minereurilor metalifere	5,64
	- Metalurgie	2,95
	- Celuloză, hârtie și carton	2,68
2000	- Extracția și prepararea cărbunelui	28,76
	- Extracția și prepararea minereurilor metalifere	4,96
	- Celuloză, hârtie și carton	2,96
	- Metalurgie	2,84

Sursa: Buletin statistic în domeniul muncii și solidarității sociale, numerele 1 din 1998-2001.

Per total, rata accidentelor de muncă a rămas neschimbată (1,02‰ în 1998 și 1999, 1,0‰ în 2000). A crescut în activitatea de extracție și preparare a cărbunelui și minereurilor metalifere, unde se înregistrează de departe valorile cele mai mari.

În teritoriu, rata accidentelor de muncă cea mai înaltă s-a înregistrat, în 1999, în județul Hunedoara (7,59‰, din care, în Petroșani, 38,7‰. Peste valoarea pe țară (1,02‰) se plasează 13 județe. În anul 2000, până la 30.09, rata accidentelor de muncă a crescut în județul Hunedoara, până la 8,56‰, din care, la Petroșani, 44,19‰.

Accidentați în muncă în Uniunea Europeană (total)

Accidentați la 100.000 angajați, pe sexe în 1998:

Bărbați: 5.292; Femei: 1.890

Accidentați la 100.000 persoane angajate, în funcție de activitate:

Total	Cons- trucții	Agricul- tură, vânătoa- re, domeniu forestier	Transport depozi- tare Comuni- cații	Manu- factură	Hoteluri și restau- rante	Comerț cu amănun- tul și ridicata, reparații
4.089	8.008	6.790	5.862	4.492	3.590	2.451

Sursa: Statistica europeană asupra accidentelor de muncă (ESAW), apud. The Social Situation in the European Union, 2001, p.125.

Sunt incluși doar accidentații în muncă ce au necesitat mai mult de 3 zile de concediu medical la locul de muncă.

Conform evaluărilor OIM, două treimi din muncitorii din întreaga lume lucrează în prezent în condiții care nu îndeplinesc criteriile privind sănătatea la locul de muncă. Ca urmare a acestui fapt, în fiecare an se produc aproximativ 100 milioane de accidente de muncă, dintre care un număr de 10 milioane cu invaliditate și 180.000 mortale (dr. Adriana Todea, 2000).

c. Bolile profesionale

În sensul legii (*Legea protecției sociale nr. 90, 1996, republicată în martie 2001*), **bolile profesionale** sunt afecțiunile care se produc ca urmare a exercitării unei meserii sau profesii, cauzate de factori nocivi fizici, chimici sau biologici, caracteristici locului de muncă, precum și de suprasolicitarea diferitelor organe sau sisteme ale organismului în procesul de muncă. Sunt boli profesionale și afecțiunile suferite de elevi, studenți și ucenici în timpul efectuării practicii profesionale.

În ciuda cooperării la niveluri naționale și internaționale în domeniul sănătății la locul de muncă pentru promovarea unor programe de combatere a riscurilor multiple și de rezolvare a problemelor ridicate de schimbările tehnologice, se apreciază că riscul profesional actual, la nivelul întregii lumi, rămâne în continuare o problemă serioasă.

Specialiștii în domeniu consideră că, la nivel mondial, tabloul clasic al îmbolnăvirilor profesionale (cazuri de îmbolnăvire bine definite și cunoscute prin prisma relației factor de risc-mediul de muncă-boală) este în schimbare, deoarece, chiar dacă se îmbunătățesc condițiile de muncă, alte riscuri amenință sănătatea angajaților: tehnologiile moderne aduc cu ele o serie de factori de risc care îi pot afecta pe cei expuși: mișcările multiple, mici, repetitive însoțesc o serie de afecțiuni osteo-musculo-articulare; zgomotul rămâne în continuare un flagel de care omnia nu poate scăpa; peste toate, stresul legat de creșterea responsabilității în muncă, de competiție, de incertitudinea locului de muncă poate declanșa sau agrava o serie de boli preexistente (dr. Adriana Todea, 2000).

Conceptul de „**sănătate și securitate în muncă**” este un concept modern care reprezintă suma valorilor individuale și de grup, a atitudinilor, competențelor, comportamentelor, obiceiurilor ce determină angajarea, stilul și eficiența programelor de sănătate și securitatea în muncă (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia Ferencz, 2000). În prezent, acest concept este extins la cel de ”sănătate, securitate în muncă și protecția mediului limitrof întreprinderii, privite ca o obligație și responsabilitate a patronului”.

Schimbările structurale din sectoarele economice tradiționale, apariția a noi ramuri și tehnologii implică alte tipuri de solicitări pe piața muncii: neuro-psihiice, expunerea la câmpuri electromagnetice, suprasolicitarea aparatului vizual etc. Acestea cer noi programe de protecție în domeniul sănătății în muncă.

Morbiditatea cu incapacitate temporară de muncă (tabel 4.17) exprimă totalitatea îmbolnăvirilor însoțite de pierderea capacității de muncă, pe o perioadă limitată de timp. În această categorie se găsesc și bolile legate de profesiune (boli multifactoriale) a căror creștere sau scădere se datorește în mare parte și factorilor de risc profesional (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia Ferencz, 2000).

Tabel 4.17. MORBIDITATEA CU INCAPACITATE TEMPORARĂ DE MUNCĂ

(nr. persoane)								
1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
787	886	974	1005	1020	1143	930	965	947

În anul 1999, principalele cauze ale incapacității de muncă au fost reprezentate de: accidente, bolile aparatului respirator, tulburări mentale, nervoase și boli ale sistemului nervos și organelor de simț, bolile sistemului osteo-articular. Evoluția acestor boli este influențată de factorii de risc prezenți la nivelul locului de muncă, fiind legate, preponderent, de profesia exercitată. Toate aceste afecțiuni au totalizat un număr impresionant de zile de absentism medical (Centrul de Calcul și Statistică Sanitară, 1999).

Conform datelor Institutului de Sănătate Publică, secția Medicina Muncii, în anul 2000, din totalul angajaților, 39,37% erau **expuși la noxe**. În 15 județe, ponderea celor expuși la noxe depășea 50%, detașându-se județele Suceava cu 93,3%, Vrancea cu 80,68%, Dâmbovița cu 77,41%, Timiș cu 66,03%.

Din totalul de **expuși**, procentele cele mai ridicate se înregistrează în următoarele **activități** (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia Ferencz, 2000):

- învățământ (suprasolicitarea aparatului locomotor) – 8,1%;
- industria confecțiilor din textile, blănuri și piele – 6,4%;
- industria de mașini și echipamente – 6,4%;
- construcții și materiale de construcții – 5,6%;
- industria metalurgică – 5,5%.

În ceea ce privește **incidența bolilor profesionale pe ramuri** (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia Ferencz, 2000), în anul 2000, în 11 ramuri din 37 s-au înregistrat peste 100 de cazuri la 100.000 de expuși, cea mai ridicată incidență regăsindu-se în industria extractivă de produse neenergetice (1.558,4‰ și în industria de mașini și echipamente 680,93‰).

Evoluția incidenței bolilor profesionale în perioada 1990-2000 este caracterizată de o creștere evidentă în anii 1992-1997 și apoi o scădere în perioada 1998-2000 (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia

Ferencz, 2000). Specialiștii consideră că scăderea din ultima perioadă nu se datorează în totalitate îmbunătățirii condițiilor de muncă, ci și numărului tot mai redus de specialiști de medicina muncii, ceea ce a condus la neefectuarea controlului medical periodic la un număr mare de angajați expuși la noxe, subraportarea bolilor profesionale și a numărului de expuși.

În teritoriu, județele cu incidența maximă, respectiv minimă a bolilor profesionale, față de media pe țară (125,20‰), în anul 2000, sunt redate în tabelul 4.18.

Tabel 4.18. INCIDENȚA MAXIMĂ ȘI MINIMĂ A BOLILOR PROFESIONALE PE JUDEȚE

(la mia de expuși)

Județ	Nr. cazuri noi	Nr. angajați expuși	Incidență	Județ	Nr. cazuri noi	Nr. angajați expuși	Incidență
Maramureș	217	11.075	1.959,37	Mehedinți	5	24.517	20,39
Dolj	143	16.598	861,55	Alba	2	17.010	11,76
Sălaj	41	4.964	825,95	Vaslui	3	46.652	6,43
Brașov	220	29.306	750,70	Vrancea	1	18.112	5,52
Argeș	109	28.092	388,01	Timiș	4	114.400	3,50

În cinci județe nu s-au înregistrat cazuri noi de boli profesionale, iar 12 județe se află situate peste media pe țară a incidenței bolilor profesionale. Diferențele teritoriale „oglesc, în primul rând, deosebirile existente în profilul ramurilor de producție și al agresivității factorilor de risc ce depășesc de multe ori limitele admise” (Octavian Luchian, Adriana Todea, Aurelia Ferencz, 2000), dar și activitatea medicilor de medicina muncii privind depistarea și declararea bolilor profesionale.

Județele în care incidența morbidității profesionale a crescut cel mai mult în 2000 față de 1999 sunt Maramureș, Sălaj și Dolj. Scăderi s-au înregistrat în Harghita, Satu Mare și Argeș (tabel 4.18).

Bolile profesionale și evoluția lor în perioada 1996-2000 pot fi urmărite în tabelul următor (tabel 4.19).

Tabel 4.19. BOLI PROFESIONALE ÎN PERIOADA 1996-2000

Diagnostic	1996	1997	1998	1999	2000
Total cazuri, din care:	2.038	2.060	1.828	1.801	1.582
Silicoză din care:	605	581	735	645	525
- Silicoză	577	554	682	630	518
- Silicoză tuberculoasă	28	27	53	15	7
Intoxicații profesionale	355	392	336	286	185
Bolile pielii	156	90	65	33	47

Diagnostic	1996	1997	1998	1999	2000
Astm bronșic	250	282	202	117	123
Boli infecțioase și parazitare	28	37	39	35	27
Ulceratii, perf.sept nazal	13	1	13	4	1
Rinită (alergică, acută cronică)	16	13	9	9	14
Afecțiuni oculare	9	2	5	2	17
Surditate	112	90	46	90	78
Hipoacuzie	223	301	165	293	309
Sindrom Raynoud	121	121	100	108	73
Cancer profesional	5	3	3	2	1

Sursa: Centrul de Calcul, Statistică și Documentare Medicală.

În cadrul Uniunii Europene s-a instituit din 1994, „Agenția europeană pentru securitatea și sănătatea muncii” cu sediul în Spania. În vederea promovării ameliorării mediului de muncă și a protejării securității lucrătorilor la locul de muncă, Agenția are ca obiectiv furnizarea către instanțele comunitare, statele membre și mediile interesate, a informațiilor tehnice, științifice și economice utile în domeniul securității și al sănătății muncii.

Sursa: *Europe Sociale 1993-1995, Commission Europe*, Luxembourg, 1995, p.75.

Protecția sănătății și securității la locul de muncă este un obiectiv al Programului de acțiune socială. Datele arată că mai mult de 8.000 de lucrători își pierd viața în fiecare an în Europa ca urmare a unui accident de muncă. Sectorul de activitate cel mai afectat este agricultura, unde rata de mortalitate este de circa 13 la 100.000 de lucrători, contra 8 în industrie și 3 în sectorul servicii. Numărul de accidente de muncă și al maladiilor profesionale este estimat la circa 10 milioane pe an. Un sondaj efectuat în Comunitatea europeană arată că 42% din lucrători consideră că sănătatea lor este sau poate fi afectată de munca lor; 40% estimează că există în mod curent riscul unui accident de muncă; un muncitor din șapte declară că are un accident de muncă sau o boală profesională recunoscută.

Sursa: *Europe Sociale, Rapport sur l'état d'avancement du programme d'action sociale à moyen terme, 1995-1997*.

• În evaluările populației din România, munca este mai degrabă grea (76%) decât ușoară (13%) și mai degrabă murdară (65%) decât curată (15%) (Sondaj CURS, 1999).

4.5.2. Condițiile economice

Veniturile din muncă sunt un indicator important al calității vieții de muncă.

• În anul 2000 (AMIGO 2000, INS, 2001), veniturile bănești

nominale brute au provenit, în principal, din **activități salariale** (53,4% din total) și din prestații de protecție socială (29,6%). **Vânzările** de produse agricole, animale și păsări au contribuit la formarea veniturilor bănești cu 6,3%, iar **activitățile pe cont propriu** cu 5,3%. În urban, ponderea veniturilor din salarii a fost de 65,1%, iar în rural de 33,9%.

- Sursa principală de formare a veniturilor bănești ale gospodăriilor de salariați o reprezintă salariul și alte drepturi salariale (89,8%). Deci atunci când salariații își apreciază veniturile sau își exprimă satisfacția/insatisfacția față de venituri, referirile se fac, în fond, la salarii.

- Nivelul mediu lunar al veniturilor totale a variat între 5.842,1 mii lei pentru gospodăriile de patroni și 2.678,5 mii lei pentru cele de șomeri (INS, 2001).

- Indicele **câștigului salarial real** (1990=100) a scăzut în 1998 la 58,2% față de 1990.

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
81,7	71,3	59,4	59,4	66,5	72,7	56,3	58,2

- Distribuția salariaților pe grupe de salarii brute indica în 1998 o adâncire a procesului de polarizare a salariilor.

- Datele disponibile pentru 1998 atestă o depreciere a puterii de cumpărare a veniturilor din muncă (*Raport PNUD, 1999*).

- Se observă o dinamică pozitivă mai accentuată a salariilor brute realizate în meserii și profesii specifice mediului economic concurențial (director de vânzări, consilier pe probleme de afaceri, broker etc.) și a celor ce aparțin societății viitorului (informatică, aplicații ale tehnologiilor neconvenționale etc.) (*Raport PNUD, 1999*).

- Au scăzut nu numai veniturile salariale, ci și cele provenind din activitățile pe cont propriu sau cele reprezentând contravaloarea autoconsumului (CNS, 2000).

- Deși firească într-o economie de piață, inegalitatea veniturilor este percepută ca un fenomen negativ, pentru că se produce pe seama scăderii veniturilor gospodăriilor mai sărace. În 1997, de exemplu, cei mai bogați 7,6% din locuitori dispun de un total al veniturilor aproape egal cu cel deținut de cei mai săraci 40% (*Raport PNUD, 1999*).

- Salariații dispun și de o serie de alte beneficii decât salariile. Astfel, din bugetul asigurărilor sociale de stat se fac o serie de cheltuieli pentru angajații aflați în situații speciale. Cheltuielile care s-au făcut în anul 2000 au reprezentat:

	milioane
• indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă din cauză de boală sau accident	678.635,2
• indemnizații pentru concedii de maternitate și îngrijirea copiilor	342.106,2
• concediul plătit pentru creșterea copilului până la vârsta de 2 ani	1.120.699,2
• ajutoare salariale acordate salariaților pentru proteze și decese	33.424,3
• contribuția de asigurări sociale de sănătate pentru persoanele aflate în concediul medical	109.459,6

Sursa: *Buletin statistic în domeniul muncii și solidarității sociale nr. 1 (33), 2001, p. 3.*

Evaluări ale populației privind condițiile economice ale locului de muncă.

• **Veniturile personale**, care în mare măsură sunt salariale, au fost considerate, în medie, în fiecare an, sub nivelul mediei teoretice (capitolul 2).

Există o **diferență semnificativă statistic** în funcție de sex, în sensul că femeile apreciază, în fiecare an, mai negativ veniturile lor decât bărbații.

Veniturile obținute sunt, în același timp, pentru cei mai mulți respondenți, sursă de insatisfacție.

Ca și în cazul aprecierii veniturilor (în care se proiectează, în mare măsură, situația proprie), femeile sunt mai nemulțumite decât bărbații de veniturile personale.

În ceea ce-i privește pe tineri, și ei se declară, majoritar, nemulțumiți de veniturile pe care le obțin (tabel 4.20):

Tabel 4.20. CÂT DE MULȚUMIȚI SUNTEȚI DE VENITURILE PE CARE LE OBȚINEȚI (%)

	Foarte nemulțumit	Nemulțumit	Nici nemulțumit nici mulțumit	Mulțumit	Foarte mulțumit
1996	18	35	26	20	2
1997	16	34	28	20	2
1998	15	32	28	23	2
2001	14	35	28	21	1

* Diferența de răspunsuri până la 100 – o reprezintă nonrăspunsurile.

Sursa: Sondaje CSCPT pe eșantioane reprezentative de tineri între 15-29 de ani.

• Când, într-o altă cercetare, subiecților li s-a cerut să-și plaseze venitul lunar pe o scală de la 1 la 10, de la cel mai mic venit la cel mai mare venit, 85% dintre ei (ICCV, 1998) s-au plasat pe panta negativă a scalei. Autoplasarea pe scală semnaleză și prin opiniile subiecților polarizarea veniturilor:

Având în vedere numerotarea de la 1 la 10, unde vă situați venitul dvs. lunar?

cel mai mic venit					cel mai mare venit				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
22.7	16.5	17.5	14.2	14.2	4.6	3.3	0,8	0.4	0.1

Sursa: ICCV – Consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est - 1998.

În același an, modul de distribuire a veniturilor este perceput de către tineri ca inechitabil: aceștia declarau în proporție de 77% că diferențele de venituri sunt prea mari și în proporție de 78% că mulți oameni câștigă mai mult decât merită (*Sondaj CSCPT, 1998*). Nu diferența de venituri este deci incriminată, ci excesul de diferență și mai ales faptul că, pentru mulți, veniturile au și surse inechitabile sau ilicite, deci în afara muncii. În același sondaj, 78% din tineri declarau că, pentru a reuși în viață, mita, pilele sunt importante.

• În 1999, 91% din subiecții chestionați declarau că, „pentru cei mai mulți oameni din România”, **munca este prost plătită** contra a 3% care apreciau că este bine plătită (*Sondaj CURS, 1999*).

• Avera este realizată pe baza muncii și a meritului personal în opinia doar a 9% din respondenți. Cei mai mulți au declarat că majoritatea oamenilor care au reușit să facă avere în România au folosit ca surse principale încălcarea legii și relațiile. Munca și meritul personal sunt surse ale reușitei oamenilor care au făcut avere doar în opinia a 7% din subiecții din urban și 12% din rural, 10% din femei și 9% din bărbați. De altfel, procentele nu se diferențiază semnificativ (sunt la fel de scăzute) nici în funcție de vârstă și studii. Pe regiuni istorice se înregistrează unele variații: 6% în Moldova, 14% în Muntenia, 3% în Dobrogea, 8% în Oltenia, 7% în Banat, 14% în Transilvania, 9% în Crișana-Maramureș și 6% în București.

• Oamenii au fost mereu nemulțumiți de activitatea guvernelor în legătură cu salariile (*Sondaje ICCV și CURS, 1995-1997*):

Tabel 4.21. GRADUL DE MULȚUMIRE FAȚĂ DE POLITICA SALARIALĂ

	%		
	1997	1996	1995
Nemulțumiți	88	93	88
Mulțumiți	11	6	10

4.5.3. Condiții sociale ale muncii

Regimul de muncă

Prin Constituția țării se prevede că durată normală a zilei de lucru este, în medie, de cel mult **opt ore**.

Printr-o lege specială promulgată în martie 1991, se prevăd reglementări privind stabilirea duratei timpului de muncă **sub 8 ore pe zi pentru salariații care lucrează în condiții deosebite** – vătămătoare, grele sau periculoase. Reducerea duratei timpului de muncă în acest caz nu afectează salariul și vechimea în muncă. Durata timpului de muncă se reduce, ținându-se seama de acțiunea factorilor nocivi – fizici, chimici, biologici – asupra stării de sănătate și capacității de muncă și de măsura în care consecințele acțiunilor acestor factori pot fi diminuate sau eliminate prin micșorarea timpului de expunere.

Durata reducerii timpului de muncă și nominalizarea personalului care beneficiază de program de muncă sub 8 ore pe zi se stabilesc prin negocieri între patroni și sindicate sau, după caz, reprezentanții salariaților (art. 2, al. 2).

Criteriile pentru încadrarea locurilor de muncă în condiții deosebite sunt următoarele (*HG nr. 261, Monitorul Oficial 114/6 martie 2001*):

a. prezența în mediul de muncă a noxelor profesionale fizice constând în zgomot, vibrații, unde electromagnetice, presiune, radiații ionizante, radiații laser de putere neprotejate, precum și a noxelor profesionale chimice sau biologice prevăzute în Normele generale de protecție a muncii, care nu respectă limitele prevăzute în aceste norme.

b. răspunsul specific al organismului la agresiunea noxei profesionale, evidențiat prin indicatori de expunere și/sau de efect biologic, stabiliți prin ordin al Ministerului Sănătății și Familiei.

c. morbiditatea, exprimată prin boli profesionale înregistrate la locul de muncă în ultimii 15 ani.

Carta socială europeană, art. 2. Dreptul la condiții de muncă echitabile.

În vederea asigurării exercitării efective a dreptului la condiții de muncă echitabile, părțile se angajează:

1. să fixeze o durată rezonabilă a muncii zilnice și săptămânale, săptămâna de lucru trebuind să fie redusă treptat, în măsura în care o permit creșterea productivității și ceilalți factori relevanți;
2. să prevadă zile de sărbătoare plătite;
3. să asigure acordarea unui concediu anual plătit de minimum 4 săptămâni;
4. să elimine riscurile inerente ocupațiilor periculoase sau insalubre și, atunci când aceste riscuri nu au putut fi încă eliminate sau suficient reduse, să asigure lucrătorilor angajați în astfel de ocupații fie o reducere a duratei muncii, fie concedii suplimentare plătite;
5. să asigure un repaus suplimentar care să coincidă, în măsura în care este posibil, cu ziua săptămânii recunoscută ca zi de repaus prin tradiția sau obiceiurile țării sau ale regiunii;
6. să asigure ca lucrătorii să fie informați în scris, cât mai curând posibil, și în nici un caz mai târziu de două luni după angajare despre aspectele esențiale ale contractului de muncă;
7. să asigure ca lucrătorii ce desfășoară o muncă de noapte să beneficieze de măsuri care țin cont de natura specială a acestei munci.

• **În România, munca forțată este interzisă** (art. 39 din Constituție). Din punct de vedere juridic, dreptul la muncă nu este și o obligație: „o persoană are dreptul la muncă, dar nu poate fi obligată să desfășoare o muncă pe care nu și-a ales-o (sau nu a acceptat-o liber) sau să muncească într-un loc de muncă pe care nu l-a ales sau acceptat liber” (*Constituția României, 1992*). Prin aceste prevederi, Constituția României s-a aliniat la dispozițiile Pactului internațional relativ la drepturile economice, sociale și culturale, interzicând munca forțată și stabilind și ce nu constituie muncă forțată.

• **Durata medie a săptămânii de lucru.** Potrivit legii, durata normală a săptămânii de lucru este de 40 de ore.

În anul 2000, durata medie obișnuită a săptămânii de lucru pentru persoanele ocupate a fost de 40 de ore pe săptămână. Sub durata obișnuită a săptămânii de lucru și-au desfășurat activitatea 434 mii de persoane (*AMIGO 2000, INS 2001*). Abaterile de la media pe săptămână sunt date și de apariția regimului de lucru în timp parțial. Munca în timp parțial este în mare măsură mai mult o alternativă la starea de șomaj decât o opțiune personală: în anchetele INS, mai mult de 90% din cei care lucrează în timp parțial au declarat că sunt în căutarea unui loc de muncă în timp complet (tabel 4.22).

Din totalul populației ocupate, persoanele cu program complet de lucru au reprezentat 83,7%, din care 46,3% au lucrat 40 de ore săptămânal, 20,7% peste durata normală a săptămânii de lucru, iar 16,7 sub această

durată. Dacă la acest ultim procent se adaugă și cei 16,3% care lucrează cu timp parțial – rezultă că o treime din populație lucrează sub durata normală de lucru pentru o săptămână.

Procentul celor care au lucrat **peste durata normală a săptămânii de lucru nu diferă semnificativ în funcție de mediul de rezidență.**

Tabel 4.22. DISTRIBUȚIA POPULAȚIEI OCUPATE DUPĂ PROGRAMUL DE LUCRU ȘI DURATA EFECTIVĂ A SĂPTĂMÂNII DE LUCRU, PE SEXE ȘI MEDII ÎN ANUL 2000

	Total populație ocupată	Program parțial	Program complet							
			Total	Durata efectivă a săptămânii de lucru						
				sub 21 ore	21-30 ore	31-39 ore	40 ore	41-50 ore	51-60 ore	61 ore și peste
Total	100,0	16,3	83,7	4,8	8,3	3,6	46,3	14,8	5,0	0,9
Masculin	100,0	14,3	85,7	3,3	6,9	3,4	47,6	16,6	6,6	1,3
Feminin*	100,0									
Urban	100,0	4,6	95,4	3,5	2,1	0,9	68,5	14,5	5,0	0,9
Rural	100,0	26,6	73,4	6,0	13,8	6,0	26,7	14,9	5,0	1,0

Sursa: AMIGO, 2000, INS 2001.

Tabel 4.23. DISTRIBUȚIA PERSOANELOR CU PROGRAM COMPLET DE LUCRU DUPĂ DURATA EFECTIVĂ A SĂPTĂMÂNII DE LUCRU ȘI STATUTUL PROFESIONAL ÎN ANUL 2000

Durata efectivă a săptămânii de lucru	Statut profesional				
	Salariat	Patron	Lucrător pe cont propriu	Lucrător familial neremunerat	Membri al unei societăți agricole sau al unei cooperative
Total persoane cu program complet de lucru - mii persoane	5.948	117	1.600	1.317	28
- în % față de total					
sub 21 ore	3,3	1,7	9,2	12,7	10,8
21-30 ore	1,6	0,9	24,6	30,6	14,2
31-39 ore	0,6	1,2	11,7	12,5	7,3
40 ore	74,4	19,1	18,4	17,3	41,5
41-50 ore	15,0	39,3	23,9	19,5	22,8
51-60 ore	4,5	27,8	9,9	6,3	1,4
61 ore și peste	0,6	10,0	2,3	1,1	2,0

La data înregistrării:

- Cea mai mare parte a celor care lucrau în regim de 40 de ore sunt salariații (74,4%) și membrii ale unor asociații agricole sau cooperative (41,5%).

- Peste 40 de ore lucrau 20,1% dintre salariați.

- Cea mai mare parte a patronilor lucrau în regim de 40 de ore (19,1%) și peste (77,3%).

- Lucrătorii pe cont propriu lucrau peste regimul normal de lucru în proporție de 36,1%.

- Lucrătorii familiari neremunerați lucrau peste regimul normal de lucru în proporție de 26,9%.

- Membrii asociațiilor agricole sau ai unor cooperative lucrau peste regimul normal în proporție de 26,2%.

Cei care lucrau peste durata normală a unei săptămâni de lucru erau în cea mai mare parte persoane care **își fixează singure programul de lucru.**

- **Drepturile la concediul de odihnă și alte concedii ale salariaților** sunt stabilite printr-o lege specială. Conform Legii privind concediul de odihnă și alte concedii ale salariaților, promulgată în februarie 1992, salariații au dreptul, în fiecare an calendaristic, la un concediu de odihnă plătit, cu o durată minimă de 18 zile lucrătoare. **Pentru tinerii în vârstă de până la 18 ani**, durata minimă a concediului de odihnă este de 24 de zile lucrătoare – art. 1 (1,2).

Salariații care prestează munci grele, periculoase sau vătămătoare ori lucrează în locuri de muncă în care există astfel de condiții stabilite potrivit Legii nr. 31/1991 au dreptul, în fiecare an, la un concediu de odihnă suplimentar cu o durată minimă de 3 zile lucrătoare – (art. 2-1). Salariații nevăzători au dreptul, în fiecare an calendaristic, la un concediu de odihnă suplimentar cu o durată de 6 zile lucrătoare (art. 2-2). Salariații încadrați în grade de invaliditate au dreptul, în fiecare an calendaristic, la un concediu de odihnă suplimentar de 3 zile lucrătoare (art. 2-3).

Pe durata concediului de odihnă, salariații au dreptul la o indemnizație care nu poate fi mai mică decât salariul de bază, sporul de vechime și indemnizația pentru funcția de conducere, luate împreună.

Durata concediului de odihnă, inclusiv a concediului de odihnă suplimentar, și cuantumul indemnizației pe durata acestuia pentru fiecare salariat se stabilesc prin contractul individual de muncă, cu respectarea dispozițiilor legii și a clauzelor convenite prin contractele colective de muncă (art. 4-1). Personalul didactic beneficiază de un concediu de odihnă cu o durată egală cu vacanța de la sfârșitul anului școlar, dar nu mai puțin de 62 de zile calendaristice (art. 8-1).

Personalul din activitatea de cercetare științifică, atestat, beneficiază de un concediu de odihnă de minimum 24 de zile lucrătoare (art. 8-3).

Orice convenție prin care se renunță total sau în parte la dreptul la concediul de odihnă este interzisă – art. 9.

În afara concediului de odihnă, salariații au dreptul la zile libere, plătite, în cazul unor evenimente familiale deosebite (art. 10-1)

Pentru rezolvarea unor situații personale, salariații au dreptul la concedii fără plată (art. 10-2)

- **Concediul maternal.** Femeile asigurate conform prevederilor legale au dreptul la un concediu plătit pentru îngrijirea copilului, în afara concediului plătit pentru sarcină și lăuzie de 112 zile, prevăzut de reglementările în vigoare.

Conform legii privind concediul plătit pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la 2 ani (*Legea nr.120, 1997*), concediul plătit pentru îngrijirea copilului se acordă la cerere, în continuarea concediului pentru sarcină și lăuzie sau oricând până la împlinirea de către copil a vârstei de 2 ani. Pe durata acestui concediu, femeile asigurate beneficiază de o indemnizație reprezentând 85% din salariul de bază. Legea prevede și faptul că perioada concediului pentru îngrijirea copilului în vârstă de până la 2 ani constituie vechime în muncă. De menționat că de prevederile legii poate beneficia, opțional, oricare dintre părinții copilului.

- **Concediul paternal.** Tatăl care este asigurat în cadrul sistemului asigurărilor sociale de stat are dreptul la **un concediu paternal plătit de 5 zile lucrătoare** care se acordă la cerere, în primele 8 săptămâni de la nașterea copilului. Concediul paternal plătit se acordă în condițiile legii și în scopul de a asigura participarea efectivă a tatălui la îngrijirea copilului.

- **În evaluările populației, condițiile de muncă, în general, s-au plasat în intervalul „satisfăcător-bune”, cu tendințe de înrăutățire, începând cu 1996.**

În 1999, condițiile de muncă proaste și foarte proaste erau reclamate mai ales de muncitori și țărani și mai mult în mediul rural decât în urban; aprecierea nu diferă semnificativ nici în funcție de sex, nici în funcție de vârstă. Totuși, persoanele de peste 60 de ani acuză în mai mare măsură condițiile proaste de muncă. Peste nivelul satisfăcător se află evaluările celor cu liceu și studii superioare (vezi capitolul 2).

- **Conflictele de muncă.** Conform Legii pentru soluționarea conflictelor colective de muncă (*Monitorul Oficial nr. 33/11 februarie 1991*), „revendicarea drepturilor economice și sociale aferente muncii sunt garantate de legile țării și nu pot fi îngrădite” (art. 1). Conflictele cu privire la interesele profesionale cu caracter economic și social ale salariaților, organizați sau neorganizați în sindicate, rezultate din desfășurarea raporturilor de muncă dintre unitate, pe de o parte, și salariații acesteia ori majoritatea salariaților ei, pe de altă parte, constituie conflicte colective de

muncă. În conflictele colective de muncă salariații sunt reprezentați de sindicate sau de reprezentanți aleși.

Greva poate fi declarată numai pentru apărarea intereselor profesionale cu caracter economic și social ale angajaților și constituie o încetare colectivă și voluntară a lucrului. Participarea la grevă este liberă. Nimeni nu poate fi constrâns să participe la grevă sau să refuze să participe. Participarea la grevă sau organizarea acesteia, cu respectarea dispozițiilor legale, nu reprezintă o încălcare a obligațiilor de serviciu ale salariaților și nu poate avea consecințe negative pentru greviști sau organizatori.

În Carta socială europeană este înscris dreptul după care „toți lucrătorii și patronii au dreptul de a se asocia liber în organizații naționale sau internaționale pentru protecția intereselor lor economice și sociale (art. 5) și dreptul după care toți lucrătorii și patronii au dreptul la negociere colectivă (art. 6)”.

Țara noastră s-a aliniat normelor europene și în acest domeniu al reglementării relațiilor profesionale, al garantării revendicărilor privind drepturile economice și sociale aferente muncii. Aceste drepturi sunt totodată indicatori ai calității vieții de muncă și, de aceea, măsura în care ele devin obiect de revendicări, conflictele și grevele oferă o imagine sui generis de stare a calității vieții de muncă. În cele ce urmează vom urmări, de aceea, atât principalele principii legislative, cât și volumul și amploarea conflictelor colective și a grevelor, tipul de revendicări emise, evaluările populației privind conflictele de muncă și încrederea în liderii sindicali, măsura în care salariații legitimează acțiunile de protest și se simt liberi să participe la ele.

Tabel 4.24. CONFLICTELE DE MUNCĂ ÎN PERIOADA 1993-2000

Anul	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Nr. conflicte	324	384	319	285	260	352	653	141
Cota de participare	41,7	50,44	71,7	54,5	58,4	58,3	63,5	64,2

Sursa: *Buletin statistic, nr.1, 1999, 2001.*

Se detașează anul **1999, cu numărul cel mai mare de conflicte (653)**, și anul 2000 cu numărul cel mai mic de conflicte. În 1999, nu a existat nici un județ în care să nu se fi declanșat cel puțin un conflict de muncă. În fiecare an, municipiul București a înregistrat cota ce mai mare din totalul conflictelor (pe an): cele mai multe au avut loc în 1997 (25,4% din total), iar cele mai puține în 2000 (8,5% din total).

Cota de participare (ponderea participanților în numărul total al salariaților aferent unităților în care au avut loc conflicte) este un indice mai relevant pentru mobilizarea salariaților în cadrul conflictelor, ca și pentru climatul social. Astfel, anii 1995, 2000 și 1999 se remarcă prin cele mai

înalte cote de participare. În 2000, cota de participare a fost de peste 50% în 30 de județe, iar în 8 județe a fost de peste 80%. În general, se poate aprecia că a existat un grad mare de mobilizare a salariaților pentru participarea la conflictele de muncă.

O pondere însemnată din conflictele colective de muncă s-a derulat în primele luni ale fiecărui an, perioadă în care încep negocierile pentru contractele colective de muncă. Nu există însă un pattern clar al conflictelor colective de muncă în funcție de calendar.

Tabel 4.25. FRECVENȚA LUNARĂ A CONFLICTELOR COLECTIVE DE MUNCĂ

	Număr conflicte							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Total	324	384	319	285	260	352	653	141
Ianuarie	12	47	15	21	10	30	23	13
Februarie	26	105	20	26	17	54	138	17
Martie	24	28	44	53	20	31	50	5
Aprilie	94	21	31	17	26	15	153	9
Mai	31	18	54	30	23	26	33	12
Iunie	37	37	53	42	27	27	42	16
Iulie	38	31	17	31	17	23	36	15
August	12	26	20	22	17	24	37	19
Septem- brie	8	24	16	18	21	21	31	15
Octombrie	8	14	13	12	31	57	17	12
Noiembrie	18	23	24	4	39	23	29	4
Decembrie	16	10	12	9	12	21	14	4

**Tabel 4.26. GREVE DECLANȘATE CU RESPECTAREA PROCEDURII
PREVĂZUTE DE LEGEA NR.15/1991 ȘI COTE DE PARTICIPARE PE AN**

Felul grevei	Număr greve							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Total	30	33	27	15	15	54	85	10
Grevă de avertisment	10	7	1	6	3	5	22	2
Grevă de avertisment urmată de grevă propriu- zisă	9	5	7	6	9	37	26	6
Grevă propriu-zisă	11	21	19	3	3	12	37	2
Cota de participare pe an ^x	45,0	42,9	71,9	27,5	87,5	37,5	54,1	52,2

Sursa: *Buletin statistic nr. 2/1999-2001.*

Notă: ^x Raportul dintre numărul participanților la grevă și numărul salariaților aferent unităților în care au avut loc greve.

Cele mai multe greve s-au derulat în 1998 și 1999 (vezi tabel 4.26).

Ratele de participare cele mai mari s-au înregistrat, în ordine, în anii 1997, 1995, 2000 și 1999. Se poate aprecia că în toată perioada analizată a existat o **puternică mobilizare a salariaților** la acțiunile greviste. Ținând cont și de ratele de participare la conflictele colective de muncă, putem spune că, în mare măsură, relațiile de muncă (între salariați, pe de o parte, și patroni, conducerile unităților, pe de altă parte) au fost tensionate, mai ales în perioada 1997-2000.

Tabel 4.27. REPARTIZAREA CONFLICTELOR COLECTIVE DE MUNCĂ PE PRINCIPALELE CONFEDERAȚII SINDICALE

Confederații	Conflicte de interese				Rata de participare	
	Număr		% din total		1999	2000
	1999	2000	1999	2000		
Total	653	141	100,0	100,0	100,0	100,0
CNSRL Frăția	310	59	47,5	41,9	39,2	22,9
Blocul Național Sindical	75	25	11,5	17,7	15,9	50,9
CS Cartel ALFA	109	30	16,7	21,3	10,9	5,3
CSDR	47	9	7,2	6,4	6,3	17,3
CS Meridian	-	4	-	2,8	-	1,3
Alte confederații	52	5	7,9	3,5	20,4	0,3
Neafiliați	60	9	9,2	6,4	7,3	2,0

CNSRL Frăția a deținut cea mai mare pondere în totalul conflictelor de muncă și în 1999, și în 2000. În 1999 a avut și cea mai mare rată de participare (39,2%).

Blocul Național Sindical s-a situat pe locul III ca pondere în total conflicte, și în 1999, și în 2000. În schimb, a avut cea mai mare rată de participare în 2000 (50,9%), în 1999 fiind a doua federație după acest criteriu.

CS Cartel Alfa s-a clasat pe locul II ca număr de conflicte și în 1999, și în 2000, în schimb ratele de participare au fost modeste (10,9%, respectiv 5,3%) (tabel 4.27).

În context, menționăm că populația are **puțină încredere în sindicate** (tabel 4.28).

Tabel 4.28. ÎNCREDEREA ÎN SINDICATE

	1997	1998	1999
Multă	26	23	15
Puțină	57	57	66

Sursa: Sondaje CURS, 1997-1999.

La rândul lor, liderii de sindicate se bucurau de încrederea a numai 12% din populație în 1999, când s-a introdus în sondaj această întrebare.

Revendicările care au declanșat conflictele colective de muncă exprimă, într-o manieră sui generis, măsura în care anumite cerințe privind calitatea vieții de muncă au fost presante pentru salariați, nesatisfacerea lor conducând la conflicte.

Redăm, în tabelul următor ponderea acestor revendicări în clasificarea Ministerului Muncii și Solidarității Sociale, pe 9 tipuri de revendicări (tabel 4.29).

Tabel 4.29. REVENDICĂRILE CARE AU DECLANȘAT CONFLICTELE DE MUNCĂ

Revendicări	Pondere în total							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1. Salariale (neacordarea compensărilor, indexărilor, neplata salariilor la termen, neacordarea unor prime de vacanță etc.)	49,6	39,7	44,4	43,9	38,7	40,6	43,4	48,8
2. Utilizarea forței de muncă (neasigurarea încărcării forței de muncă, redistribuirea personalului, disponibilizări și trimiteri în șomaj etc.)	4,7	7,5	5,0	3,9	6,4	5,4	5,2	2,4
3. Organizarea muncii/revizuirea normelor de muncă, organizarea timpului de lucru, programul de muncă, lipsa fișei postului)	6,1	8,2	12,0	5,6	8,4	7,1	7,5	5,3
4. Condiții tehnico-materiale (neasigurarea cu comenzi și contracte, neasigurarea bazei materiale, starea tehnică necorespunzătoare a utilajelor etc.)	7,4	5,3	4,6	6,1	6,0	7,6	4,3	5,3
5. Condiții de muncă (neasigurarea condițiilor normale de muncă și a condițiilor sociale, acordarea grupelor de muncă etc.)	0,6	0,8	-	1,7	0	2,6	1,5	2,4
7. Drepturi sociale (lipsa unor măsuri de protecție socială la nivelul agenților economici, sisteme proprii de asigurări sociale, acordare de locuințe, bilete de tratament, fonduri pentru acțiuni sociale etc.)	9,8	7,4	7,9	3,3	3,1	5,0	4,7	5,7

Revendicări	Pondere în total							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
8. Viața sindicală (asigurarea condițiilor pentru desfășurarea activității sindicale, amestecul patronatului în activitatea sindicală, măsuri de sancționare a liderilor, lipsa de transparență, prezența liderilor la negocieri etc.)	4,9	7,8	2,4	3,9	7,2	4,6	3,2	3,8
9. Alte revendicări (modificări în structurile organizatorice, negocierea contractelor colective etc.)	10,8	14,6	2,7	16,0	18,9	15,3	18,6	24,9

Sursa: Buletin statistic nr.1, 1999-2001.

Conform rangului ocupat, se detașează pe primul loc **revendicările salariale** cu o pondere cuprinsă între 39 și 50% din totalul revendicărilor din fiecare an.

„**Alte revendicări**” (privind în special negocierea contractelor colective) ocupă locul 2 (exceptând anul 1995), iar **condițiile de muncă** ocupă locul 3 în ierarhie. **Cele mai puține revendicări**, în totalul celor care au declanșat conflicte de muncă, **se referă la timpul de muncă**, clasate pe locul 9. **Modelul revendicativ** – salariile, negocierea contractelor, condițiile de muncă – a **rămas stabil** în toată perioada analizată.

Revendicările cu ponderea cea mai mare care au declanșat conflictele de muncă se referă în fiecare an la **probleme de salarii**. În afara revendicărilor cu privire la negocierea contractelor colective de muncă și modificarea structurilor organizatorice, alte revendicări cu ponderi însemnate sunt cele privind **condițiile de muncă și organizarea muncii**. Aceeași ordine a motivațiilor au avut-o revendicările din 1999, anul cu cele mai multe conflicte.

Prin ponderea mare a revendicărilor salariale și a celor legate de negocierea contractelor colective, **modelul revendicativ se dovedește a fi unul tradițional**. Din revendicările înregistrate lipsesc cu desăvârșire cele legate de formarea profesională și carieră, cel mai probabil nu pentru că nu ar exista o astfel de cerință, ci pentru că, în ierarhia cerințelor legate de muncă, cele mai presante sunt cele economice, legate de existența imediată. Numai pe măsură ce aceste nevoi vor fi satisfăcute vor putea apărea schimbări în modelul revendicativ, pe de o parte, și vor apărea noi revendicări, calitative, pe de altă parte.

De menționat, în context, că și în țările avansate economic, revendicările salariale sunt, de departe, cele mai frecvente.

Starea conflictuală în relațiile de muncă, afectând fără îndoială viața personală și colectivă a oamenilor, **a fost percepută de populație ca fiind la un nivel relativ ridicat**, fără a se putea defini totuși ca o situație acută (vezi capitolul 2).

Starea conflictuală la nivelul relațiilor de muncă a fost percepută ca fiind mai intensă în perioada 1997-1999, percepție validată de datele obiective analizate anterior.

• **Participarea la deciziile ce privesc locul de muncă**, indicator important al măsurării umanizării muncii, al posibilităților asumării unui rol activ, **este evaluată sub nivelul satisfăcător**. Femeile au posibilități mai scăzute decât bărbații de a influența deciziile la locul de muncă (vezi capitolul 2).

Se știe că problema participării la decizie a lucrătorilor din întreprinderi este de mai mult timp pe agenda Biroului Internațional al Muncii, ea suscitând un interes crescut. Se consideră că trebuie să se țină cont atât de cei care aduc munca, cât și de cei care aduc capitalul în existența și funcționarea întreprinderii. Pe de altă parte, pe lângă considerații de ordin etic, se apreciază că, prin participare, se diminuează zonele conflictelor de interese între direcție și personal și se ameliorează relațiile umane.

În „Cartea verde” a Comisiei Comunității Europene se afirmă nevoia de urmărire și a altor obiective decât creșterea economică: ameliorarea calității vieții, a condițiilor de muncă, a protecției mediului etc. „Este posibil ca simpla existență în întreprindere a procesului de decizie cu o bază mai largă și mai democratică decât la ora actuală să garanteze realizarea acestor obiective”.

Carta Socială Europeană stipulează prin două articole că „lucrătorii au dreptul de a fi informați și consultați în cadrul întreprinderii” (art. 21) și „au dreptul de a participa la determinarea și ameliorarea condițiilor de muncă și a mediului de muncă din cadrul întreprinderii” (art. 22).

În țările europene dezvoltate este promovată, mai ales în cadrul doctrinelor și guvernărilor social-democrate și al sindicatelor, asocierea între umanizarea condițiilor de muncă și coparticiparea la luarea deciziilor.

Condițiile social-psihologice privesc mai multe aspecte legate de muncă: posibilitatea de a folosi și de a dezvolta, în muncă, capacitățile proprii, posibilitățile de afirmare și progresul în carieră, relațiile umane (cu șeful, cu colegii), gestiunea participativă etc.

Departate de a fi doar un mijloc de câștig, munca nu este pe deplin satisfăcătoare chiar dacă condițiile exterioare sunt corespunzătoare. Pentru a avea calitate umană, munca trebuie să răspundă unor nevoi și criterii ale **dezvoltării persoanei umane**.

Câteva dintre aceste nevoi au fost surprinse în două cercetări pe eșantioane reprezentative ale populației tinere (15-29 de ani): siguranța și șansele de promovare, măsura în care postul corespunde intereselor și capacităților, nevoii de afirmare, libertății de a lua decizii.

Tabel 4.30. GÂNDIȚI-VĂ LA LOCUL DVS. DE MUNCĂ

Anul		Câtă siguranță vă oferă	Ce șanse de promovare	Posibilități de afirmare	Este corespunzător intereselor și capacităților dvs.	Vă simțiți liber în a lua decizii
1996	Într-o măsură: - scăzută și foarte scăzută	41	66	56	33	44
	- satisfăcătoare	40	23	30	48	33
	- ridicată și foarte ridicată	19	11	14	19	23
2001	Într-o măsură: - scăzută și foarte scăzută	35	62	55	38	41
	- satisfăcătoare	39	21	26	40	33
	- ridicată și foarte ridicată	26	17	18	23	26

Sursa: Sondaje CSCPT, 1996 și 2001.

Percepția tinerilor evidențiază o calitate scăzută a vieții lor de muncă.

Evaluările majoritare sunt negative, mediile teoretice nu ating nivelul „satisfăcător”. Cele mai scăzute sunt considerate șansele de promovare și posibilitățile de afirmare. Pozitiv este însă faptul că în 2001 evaluările sunt mai favorabile decât în 1996, marcând o schimbare de tendință.

• **Cât privește relațiile cu colegii de muncă, acestea sunt în general bazate pe încredere** în aprecierea majorității respondenților. În 1998, doar 9% din subiecți au declarat că nu au încredere deloc în colegi (ICCV, 1998). Totuși, reținem că tinerii declarau, în același an, că se simt **mai degrabă neînțeleși** la locul de muncă (tabel 4.31).

Tabel 4.31. ÎN CE MĂSURĂ TINERII SUNT ÎNȚELEȘI LA LOCUL DE MUNCĂ

	Foarte puțin	Puțin	Uneori da, alteori nu	Mult	Foarte mult	NS/NR
1996	7	25	31	2	2	23
1997	5	18	34	11	2	30
2001	7	25	33	9	3	22

Satisfacția față de muncă sau insatisfacția reprezintă un bilanț al raportului între ceea ce oamenii așteaptă și ceea ce obțin de la munca lor, considerată în ansamblu. Din datele comentate mai sus am constatat că pentru cei mai mulți oameni munca nu satisface la nivel înalt nici necesitățile de bază – venit, oportunitate de angajare, condiții – nici necesitățile de realizare pleneră, ca oameni. Cu toate acestea, oamenii **sunt mai degrabă mulțumiți de locul lor de muncă**. În cei mai mulți ani, femeile au fost mai nemulțumite de locul de muncă decât bărbații.

În mod constant, în fiecare an, satisfacția **față de profesie a fost mai înaltă** decât satisfacția față de locul de muncă. Acest decalaj confirmă modul de evaluare a diferitelor componente ale calității vieții de muncă, examinate anterior, care au constituit mai degrabă surse de insatisfacție. Același decalaj între satisfacția față de profesie și satisfacția față de locul de muncă s-a constatat în fiecare din cercetările având ca subiecți tinerii.

Datele privind satisfacția față de profesie și față de locul de muncă nu sunt contradictorii, cum ar părea la prima vedere: ele exprimă, în fapt, satisfacția oamenilor că **au** o profesie și un loc de muncă. Prin el, însă, ei nu sunt ceea ce ar dori și ar putea să fie nici în plan economic, nici în plan socio-uman. Decalajul cel mai mare dintre cele două surse de satisfacție se înregistrează în cazul subiecților cu studii superioare și cu liceu. Locul de muncă este acceptabil pentru că există, dar nu răspunde așteptărilor legate de profesie, cum nu răspunde, așa cum am văzut, nici altor așteptări economice, sociale și psihosociale. În toți anii tranziției, domeniul muncii, prin excelență specific omului și al doilea pilon al existenței, după familie, le-a oferit celor mai mulți oameni doar o slujbă pe termen incert și o sursă de venit, și aceea nesatisfăcătoare.

Gheorghe Socol

STRUCTURI AGRARE ȘI CALITATEA VIEȚII ÎN MEDIUL RURAL

Până recent, satul și orașul au fost două lumi absolut diferite și inconfundabile. Cele două medii rezidențiale se deosebeau nu numai ca aspect, dar și în ceea ce privește felul în care oamenii dobândeau cele necesare traiului și chiar ca mod de viață.

De la apariția sa, orașul a fost locul spre care gravita bogăția creată de ansamblul societății, aici își aveau sediul cele mai înalte instituții ale statului și tot aici se întâlneau cele mai elevate preocupări culturale. Disponând pentru sine de o bună parte din bogăția comunității, orașul a beneficiat mereu de o infrastructură urbană care să-i confere un aspect civilizată, în comparație cu satul.

Pe lângă atributele sale reprezentative și cultural-spirituale, orașul a început curând să fie locul unei intense activități economice. Activitatea economică desfășurată în oraș era și ea diferită de cea specifică satului și, mai ales, mult mai variată.

Rezultanta acestor deosebiri dintre sat și oraș era modul de viață diferit al locuitorilor celor două tipuri rezidențiale. Această deosebire de mod de viață începea cu organizarea și petrecerea timpului și ajungea până la viața de familie, veșminte și alimentație. La o evaluare de ansamblu, în general, se considera că modul de viață urban este preferabil celui de la sat. Și, probabil, așa se explică de ce la oraș, și nu la sat locuiesc mai ales categoriile sociale înstărite.

Existența unor deosebiri de ordin calitativ între sat și oraș a condus la instaurarea unor relații antagonice între cele două, întru totul justificate dacă avem în vedere că orașul a asuprit satul, iar acesta, pe bună dreptate, nu avea cum să accepte pasiv această situație. Ca urmare, locuitorii satelor

și vizionarii au aspirat ca între oraș și sat să fie instaurate relații echitabile, iar condițiile lor de viață să fie comparabile.

Țîmp de secole și chiar milenii, satul a rămas sat, iar orașul oraș. O dată cu secolul al XX-lea, marile progrese economice și tehnologice au făcut posibilă îmbunătățirea rapidă a condițiilor de viață din mediul rural, astfel că, în țările dezvoltate, în prezent acestea nu sunt mai prejos de cele de la oraș la mulți indicatori. Ba chiar s-a ajuns ca satul să devanseze orașul în unele privințe, în ceea ce privește condițiile de viață.

Cele spuse mai sus despre relația sat-oraș în general sunt valabile până la un punct și în cazul țării noastre. Regula desincronizării și a efortului de sincronizare, atât de mult invocată de cei ce s-au aplecat asupra fenomenului românesc, se verifică, poate chiar mai mult decât în alte privințe, și în cazul evoluției relației sat-oraș. De aceea, înainte de a ne ocupa de starea calității vieții în momentul de față, este util să aproximăm cum se prezenta aceasta până la restabilirea, la începutul anilor '90, a legăturii cu tradiția dezvoltării organice a țării de până la instaurarea comunismului.

5.1. Viața la țară în perioada precomunistă și comunistă

Ne aflăm la distanță de circa un secol de când literatura semănătoristă a lansat la noi expresia devenită leitmotiv „viața la țară”. Expresia însăși, într-un mod implicit, iar literatura respectivă și chintesența ei, ideologia semănătoristă, în mod explicit, proiectau asupra lumii rurale o lumină ideală. Considerat în antiteză cu orașul, în care se înghesuie într-un spațiu strâmt, artificial și insalubru mulțimi de oameni dezbinați, satul, cu locuitorii săi uniți într-o comunitate frățească, deschis larg spre zarea nesfârșită și contopit cu natura la care se raportează ca la o adevărată alma mater, le apare semănătoriştilor drept un tărâm mirific.

Remarcând caracterul idilic al lecturii semănătoriste (sau sămănătoriste) a vieții la țară, ar fi totuși greșit să ne plasăm, cum s-a întâmplat nu de puține ori, la extrema opusă și să nu-i recunoaștem nici o virtute acesteia. Condițiile de trai și modul de viață țărănesc, așa cum s-a cristalizat el în timp și cum a funcționat până la instaurarea regimului comunist, nu trebuie privite cu o optică prezenteistă.

Cei ce resping tabloul semănătorist și zugrăvesc în tonuri sumbre viața dusă de țărănime până pe la mijlocul secolului al XX-lea invocă de regulă proporțiile neștiinței de carte, bolile și în general starea igienico-sanitară, precaritatea confortului casnic identificat ilicit cu înapoierea, numărul mare de copii în întreținerea familiei sau decedați, regimul alimentar și alte aspecte ce intră în sfera civilizației.

Recriminări precum cele de mai sus sunt fără îndoială reale, numai că ele trebuie privite contextual. Dacă vom proceda astfel, semnificația lor fie se va atenua, fie va deveni cu totul neavenită.

Să luăm, de pildă, analfabetismul vehement acuzat, nu doar de oponentii semănătorismului. Adevărul este că, încă din secolul trecut, în urma diligențelor unor cărturari, între care un rol decisiv l-a avut Titu Maiorescu, inițiatorul unei legi în acest sens, învățământul primar gratuit a devenit obligatoriu. Mergând pe aceeași linie, Spiru Haret, ca ministru al învățământului, va acționa neobosit la începutul secolului al XX-lea în vederea modernizării și difuziunii învățământului primar, în special la sate. Cu toate acestea, deși școala s-a instaurat temeinic în mediul rural, un număr mare de copii de țărani au continuat s-o ignore, motivul principal fiind, pentru marea majoritate, acela că ea, școala, nu era încă percepută ca o treaptă obligatorie pentru cine dorea să fie bun agricultor. Așadar, ponderea mare a analfabetismului la sate până la jumătatea secolului al XX-lea se explică nu atât prin absența oportunităților instituționale și familiale, cât mai ales prin specificul de atunci al agriculturii de meserie empirică, meserie care se însușea în familie și nu presupunea cunoștințe teoretice deosebite din partea țaranului.

La fel, când se invocă morbiditatea ridicată de la sate de până la jumătatea secolului XX, se uită că marile succese ale medicinei vin mai târziu, când bolile infecto-contagioase și alte maladii endemice au putut fi combătute cu ajutorul vaccinurilor, al chimiei și al antibioticelor, adică spre deceniul al patrulea și al cincilea al secolului trecut. Aceasta fiind situația, era inevitabil ca indicatorii morbidității și mortalității să fie înalți până la al doilea război mondial, la sate.

Aceeași problemă a timpului se pune și în cazul disconfortului casnic de care, chipurile, ar fi suferit gospodăriile țărănești și satul în trecut. Or, cum ar fi putut satul să dispună de confort înainte ca electricitatea și alte utilități gospodărești să cunoască marea difuziune pe care au cunoscut-o de la jumătatea secolului trecut încoaace?

Iată deci că realitățile rurale au fost mai nuanțate decât ar putea să pară din perspectiva unei critici radicale a semănătorismului. De altfel, unii dintre scriitorii, pictorii, muzicienii și chiar ideologii semănătoriști provin din popor, cunosc bine, din contact direct, mediul rural și etosul său, se disting prin har. Este greu de crezut ca niște oameni ca ei să cadă pradă unei exaltări care să-i facă să aibă halucinații. Poate că sensibilitatea lor accentuată i-a făcut să vibreze mai intens. Este însă sigur că tabloul lumii rurale oferit de acești creatori nu este pe de-a întregul o invenție a imaginației lor.

Astfel, este în afara oricărei discuții frumusețea bucolică originară a mediului natural al satului. Dacă în prezent, în multe locuri, mediul natural este grav deteriorat, cauza este intervenția nechibzuită a omului din ultimele decenii.

Nu credem ca cineva să poată să rămână insensibil în fața artei milenare țărănești ilustrată de portul popular, de cânt, poezie, dans, pe scurt, de toate obiectele civilizației rurale și aspectele vieții spirituale cărora li se poate atașa o dimensiune estetică.

Nimeni n-ar putea tăgădui, cu bună credință, frumusețea morală a săteanului tradițional, necontaminat de invazia necuviinței și imoralității care s-a abătut asupra satului din exterior în ultimele decenii.

La originea tuturor valorilor lumii țărănești se află comunitatea rurală, până în prezent cea mai bună modalitate de existență laolaltă a oamenilor. Din punct de vedere sociologic, comunitatea rurală este o structură de relații interpersonale, generale și statornice. Cu alte cuvinte, apartenența la comunitate face ca fiecare să se afle în legătură cu ceilalți și ca nimeni să nu fie singur în fața împrejurărilor vieții, de la naștere și până la moarte. Multitudinea, soliditatea și statornicia acestor legături oferă individului din comunitate un salutar suport social. Anomia, ca fenomen de însingurare extremă a individului sau a unor grupuri, practic nu exista în mediul rural.

Sub raport funcțional, comunitatea rurală a fost (și cel puțin potențial este și în prezent) o societate integrală la scară mică. Deși este o

microsocietate, integralitatea îi permite comunității rurale să funcționeze relativ autonom. O califică în acest sens diversitatea activităților economice și sociale care se desfășoară în cadrul său, bogăția și varietatea instituțiilor formale și informale de care dispune și pe care le poate utiliza atunci când situația o cere.

Viața comunității este reglementată de un cod de norme sui-generis împărtășit de toți membrii săi, transmis ca atare sau cu unele modificări din generație în generație. Respectarea normelor de conviețuire permite buna funcționare a comunității ca corp social și o ferește de instabilitate. De aceea, nerespectarea normelor este un fapt grav și se sancționează întotdeauna de către comunitate într-un fel ori altul.

Spre deosebire de sat, așezarea urbană, în special orașele mari, sunt o adunare amorfă de oameni străini, în general, unul de altul. Când există totuși, relațiile interpersonale se stabilesc în cadrul unor grupuri restrânse: grupul de muncă, grupuri ocazionale (precum colegii de școală, de facultate, de distracție etc.) și se caracterizează prin superficialitate și instabilitate. Evitarea dezordinii și anarhiei la care este expus, crearea condițiilor pentru o viață cât de cât normală se obțin aici grație reglementărilor și instituțiilor birocratice care acționează pentru a le impune.

Lipsit de suportul comunitar și aflat în permanentă concurență cu cei din jur, la oraș viața se dovedește deosebit de dură pentru individ. Ecoul transfigurat al orășeanului care tânjește după viața la țară este, la noi, semănătorismul, cu cele două ipostaze ale sale: artistico-literară și ideologică. Și, sociologic vorbind, fără a fi paradisul imaginat de semănătoriști, satul putea fi, cu câteva decenii în urmă, o alternativă preferabilă la condițiile de viață de la oraș, cel puțin în cazul unor dezrădăcinați proletarizați ori esteți sensibili la parfumul rustic.

Instaurarea comunismului în România la sfârșitul celui de al doilea război mondial a modificat în mod radical viața satului. Savoarea vieții patriarhale, cu tradițiile ei laice și religioase atât de frumoase, se estompează cu trecerea anilor și în cele din urmă dispăre cu totul aproape. Satul nu mai este acum acea lume care îl făcea pe Lucian Blaga să afirme că eternitatea s-a născut la sat. Dimpotrivă, cadența evenimentelor adoptă un ritm accelerat și nefast în general.

În primăvara lui 1945 este legiferată și înfăptuită o nouă reformă agrară care modifică semnificativ peisajul agrar. Cu aceasta, dosarul social a cărui rezolvare trenea în țările române de secole avea să-și afle soluția definitivă. Spre deosebire de statele Europei occidentale, în care revoluția industrială a început încă din secolele 16-17, la noi procesul industrializării a debutat abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și a înaintat destul de lent, așa încât, în toată perioada modernă și până în momentul reformei agrare din 1945, agricultura a rămas domeniul economic de care depindea viața mării majorități a populației. În ajunul reformei la care ne referim, circa

80% din populație trăia încă la sat și 75% din persoanele active se ocupau cu agricultura. În aceste condiții, devine de înțeles de ce problema agrară, respectiv repartizarea proprietății funciare, va fi principalul obiect de dispută între clasele și categoriile sociale, între partidele și forțele politice, timp de aproape un secol.

Continuând un șir de demersuri similare inaugurat la 1864, reforma din 1945 va reduce suprafața arabilă deținută de un proprietar a 50 de hectare, fiind cea din urmă reformă cu caracter antifeudal și antimošieresc. Inițiată de către o formațiune politică ce se proclama revoluționară și populară – e vorba de Partidul Comunist Român – sugerând, prin modul în care a fost înfăptuită, mai curând o lovitură de forță decât un act legal, această reformă a avut totuși, comparativ cu cele care au precedat-o, un caracter mai puțin țărănesc și mai mult etatist. De altfel 243.000 de hectare din cele 1.109.000 expropriate au fost reținute pentru a alcătui embrionul întreprinderilor agricole de stat (Oțiman, Păun Ion, 1994).

Alt fenomen care prefigurează începerea unui alt ev pentru sat îl constituie rechizițiile și, mai apoi, cotele obligatorii. Deși încheierea războiului ar fi trebuit să însemne pentru sat, ca de altfel pentru toate domeniile de activitate, revenirea la normal, în mod paradoxal anii primului deceniu de guvernare comunistă vor fi anii celei mai cumplite spolieri a țărănimii de roadele muncii sale, din timp de pace și nu numai.

În 1949, noul regim politic va iniția procesul care va afecta cel mai profund modul de viață tradițional al satului, începând cu temelia oricărei forme de viață socială: aberanta campanie de cooperativizare a agriculturii ce va dura până în martie 1962 și va provoca mari suferințe țărănimii.

Socializarea agriculturii este o cerință imperativă a doctrinei comuniste. Ea va fi pentru prima oară tradusă în fapt, evident, de către primul stat comunist: Uniunea Sovietică. În doctrina comunistă, transformarea structurilor agricole existente până la revoluție în structuri socialiste are o dublă justificare: economică și socială.

Din perspectivă economică, socializarea agriculturii va permite crearea rapidă a unor exploatații de dimensiuni optime pentru utilizarea tehnicii mașiniste și, în general, a metodelor industriale de lucru. Concomitent, desființarea proprietății private asupra pământului va permite ca surplusul creat în unitățile agricole socialiste să poată fi prelevat mai ușor de stat și utilizat la crearea și dezvoltarea industriei. Totodată, produselor agricole li se va asigura o circulație planificată și controlată, limitându-se acțiunea stihinică a pieței. Astfel, se va pune capăt speculei cu produse agricole, prețurile acestora vor deveni stabile, iar orașele vor putea fi aprovizionate ritmic.

Problematica agriculturii și restructurarea acesteia pentru a corespunde proiectului socialist au fost în atenția liderilor comuniști îndată după preluarea puterii politice. Deși au existat deosebiri în privința

metodelor și ritmului de desfășurare a transformărilor, nici un lider nu pune la îndoială liniamentele esențiale ale viziunii comuniste privind organizarea economiei agricole. Un autor citat, reprezentativ pentru modul cum înțelegeau autoritățile sovietice restructurarea pe baze socialiste a agriculturii, este Eugen Preobrajenski, economist și activist important, a cărui argumentare se înscrie pe coordonatele menționate anterior (Preobrajenski, Eugen, 1966).

Din păcate pentru agricultura sovietică și din nefericire pentru țăranii ruși, când s-a trecut practic la crearea colhozurilor, în 1929, s-a acționat în stilul și cu brutalitatea caracteristice lui I.V. Stalin. Oblăduită de acesta, campania de înregimentare în colhozuri a devenit sinonimă cu teroarea. A fost primul exercițiu de teroare la scară națională împotriva unor mase imense, într-o perioadă de acalmie socială, al acestui personaj diabolic.

Desfășurat în condiții de totală obediență și chiar de ocupație sovietică, experimentul socialist din agricultura României a suferit de toate deficiențele proprii modelului original de transformare a structurilor agricole private în structuri colective, socialiste: represiune pe scară largă, distrugerea sau diminuarea temporară a unor capacități de producție, risipă, utilizarea ineficientă a resurselor umane etc.

Baza existenței țărănești autonome este exploatarea agricolă, iar condiția sine qua non a acesteia este, în principal, proprietatea funciară privată. Lipsit de proprietatea sa funciară, țăranul este lipsit de condiția sa de viață și, socialmente, încetează să existe. Încadrat în eufemismul numit cooperativă agricolă de producție*, fostul țăran devine iobag, și anume iobag la stat de data aceasta.

Întocmai ca în evul mediu, pentru evitarea situației de iobag, țăranul cooperator va recurge la bejenie. Forma de bejenie a iobagului cooperator va fi migrarea definitivă la oraș, pentru cei tineri, sau navetismul, în cazul celor mai în vârstă și cu oarecare situație în sat.

Până la instaurarea regimului comunist, satul a cunoscut un proces de evoluție care, în ciuda avaturilor ei, se înscria pe o linie organică de acumulare treptată în sensul firesc al perfecționării lente, dar ireversibile a structurilor social-economice, a vieții rurale în ansamblu. Împroprietărirea țăranilor cu pământ trezește satul din letargia sa seculară și-i insuflă dinamism. În agricultură, pătrund tot mai mult tehnicile noi, superioare, de lucrare a pământului și de îngrijire a animalelor, atât în exploatarea mari, moșierești, dar și în cele de dimensiuni reduse, țărănești. Deși cu întârziere față de Europa occidentală, asolamentul trienal, cu un an de pârloagă, este înlocuit cu cel bienal, anul de pauză fiind eliminat. Capătă o mai mare

* Înființate prin constrângere și supuse controlului partidului și statului, fără autonomie economică, cooperativele agricole de producție erau în fond, în raport cu standardele organizației cu acest nume, niște ficțiuni.

ampliare preocuparea pentru fertilizarea și executarea atentă a lucrărilor de întreținere a culturilor, pentru selecționarea soiurilor de plante și a raselor de animale. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea se poate vorbi de un început de agronomie în cazul marilor exploatații, iar după primul război mondial, de consultanță agricolă în cazul gospodăriilor țărănești. Ca și în agricultura occidentală, dar mult mai târziu ca acolo, exploatația agricolă dobândește și în România caracterul mixt de unitate de policultură și de creștere a animalelor (acestea în număr mic însă).

Mult mai repede decât în cazul inovațiilor din secolul al XIX-lea, agricultura noastră se va sincroniza cu cea din țările dezvoltate în ceea ce privește utilizarea mașinilor agricole. Începând din anii '20 ai secolului trecut, tractorul, secerătoarea, batoza și alte mașini agricole vor intra în uzul curent al marilor proprietari și, uneori, mai ales prin închiriere, al țăranilor. Se poate deci spune că revoluția agricolă, complementul revoluției industriale, își face și la noi tot mai mult simțită prezența.

Sporul natural al populației rurale, coroborat cu regulile existente de partajare a proprietății funciare între moștenitori, va duce, cu timpul, la diminuarea și fragmentarea tot mai accentuată a proprietății funciare a gospodăriei. Tendința aceasta va fi însoțită, în special după primul război mondial, de procesul opus de concentrare și de creare a unor exploatații țărănești de dimensiuni mai mari, de zece și peste zece hectare. Ponderea mare a populației rurale în ansamblul populației, rata ridicată a natalității, insuficienta dezvoltare a sectorului industrial, care să absoarbă surplusul de forță de muncă de la sate, au făcut ca fragmentarea suprafeței agricole să se desfășoare totuși mai rapid decât concentrarea. Din acest punct de vedere, cel puțin până în 1945, structurile agrare evoluau într-un sens care nu era în acord cu cerințele revoluției din domeniul agriculturii, care, dimpotrivă, pretindea exploatații de dimensiuni mari.

În momentul întreruperii evoluției sale firești, datorită instaurării regimului comunist, parametrii descriptivi ai agriculturii românești erau comparabili cu cei care caracterizau agricultura unor țări precum Italia, Franța, Germania, Spania, Elveția, Danemarca, Olanda, Austria. Ca și în aceste țări, exploatația agricolă cea mai răspândită era de tip artizanal* și îmbina policultura cu zootehnia la scară mică. Cu puține excepții, exploatanții erau țărani și dețineau de regulă suprafețe de teren mai mici de zece hectare. La efectuarea lucrărilor agricole, majoritatea producătorilor utilizau, atât la noi, cât și în țările menționate, mai ales echipamentul manual sau cu tracțiune animală. Suportul producției agricole este mai curând

* Agricultura artizanală este agricultura care are la bază prima revoluție agricolă. În prezent, în țările dezvoltate, ea lasă locul agriculturii industriale, produsul celei de a doua revoluții în ceea ce privește tehnica și organizarea agriculturii, revoluție de dată recentă și încă în curs de desfășurare.

empiric, știința și mașinismul pătrunzând masiv în acest domeniu după al doilea război mondial în special. Pășind mai târziu pe făgașul revoluției agricole, agricultura noastră înregistra desigur performanțe inferioare celor obținute de agricultura țărilor evocate. Tipologic însă, la jumătatea secolului al XX-lea, ea se află pe aceeași treaptă de evoluție.

Socializarea agriculturii înseamnă înlocuirea exploatației agricole individuale, bazate pe proprietatea privată asupra pământului și celorlalte mijloace de producție, cu exploatația colectivă, în care mijloacele de producție sunt bunuri comune. Deosebirea – imensă – dintre cele două tipuri de exploatație agricolă nu este produsă nici de pământ, nici de ceilalți factori de producție (echipament, semințe, animale, capital monetar, forță de muncă), care îndeplinesc un rol economic identic, indiferent de contextul organizațional. Ceea ce face din exploatația agricolă privată și cea colectivă unități economice profund diferite este relația juridică existentă între mijloacele de producție pe care le-am enumerat și producător (producători).

Aspectul acesta formal s-a dovedit realmente covârșitor, dar într-un sens opus celui pretins de teoria marxistă pentru care socializarea mijloacelor de producție reprezintă punctul terminus al evoluției sociale. În loc să fie cadrul optim de valorificare a potențialului productiv al organizațiilor economice, așa cum susține teoria marxistă, proprietatea colectivă s-a dovedit o frână mortală în calea dezvoltării forțelor de producție. Ca urmare, în țările socialiste în care a fost introdusă proprietatea comună, spiritul inovativ și emulația în muncă au urmat în timp o curbă descendentă, performanțele economice nu au putut ține pasul cu realizările existente pe plan mondial și, în cele din urmă, s-a instaurat criza.

Agricultura socialistă din România, clădită pe aceeași temelie a proprietății colective, a urmat o evoluție similară. După o primă perioadă fastă, când producțiile au crescut datorită efectului de scară și recurgerii la tehnica mașinistă, creșterea a stagnat la un nivel incomparabil cu cel atins în țările cu agricultură dezvoltată și exploatații particulare. În ciuda repetatelor încercări ale autorităților ca, prin diverse retușuri organizatorice minore, investiții și mobilizare ideologică, să mențină agricultura pe o traiectorie ascendentă, stagnarea și involuția s-au dovedit de neînvins.

Mai mult decât de orice demonstrație teoretică, inferioritatea exploatației agricole collectiviste față de exploatația privată este dovedită de cele câteva date statistice care urmează. Media producției de cereale la hectar, în anii 1986-1988, în țările europene dezvoltate, a fost de 4.534 kg, iar în România ea a fost, pentru anii 1987-1989, de 3.044 kg, adică de 1,5 ori mai mică. Comparativ cu țările cu agricultură de vârf, diferența este și mai mare. Față de Olanda ne aflăm în urmă cu 3,6 tone la hectarul de cereale, față de Franța și Anglia cu 2,6 tone, iar față de R.F. Germania cu 2,3 tone (Economia României. Secolul XX, 1991).

Nu numai în raport cu agricultura privată din țările dezvoltate s-a dovedit inferioară agricultura socialistă din România, ci chiar față de rămășițele de agricultură individuală care s-au menținut după încheierea cooperativizării, respectiv exploatațile agricole particulare și gospodăriile anexe ale cooperativelor. Utilizând puțin peste zece procente din suprafața arabilă a țării și lipsite de echipament agricol modern, acestea asigurau, în 1989, 51% din producția agricolă totală a țării (Agricultura României în perioada 1990-1994, 1995).

Migrația masivă la oraș nu a reușit să elimine subocuparea cronică a forței de muncă rămasă la sate, în condițiile în care activitatea în cooperativele agricole de producție era mai curând extensivă decât intensivă, iar pe plan local rareori exista ofertă alternativă de muncă. Produsele agricole realizate de cooperativele agricole și fermele de stat erau preluate la fondul central la un preț neremuneratoriu, astfel că veniturile obținute de țărani cooperatori pentru munca prestată erau derizorii.

Resurse economice precum cele oferite de agricultura socialistă și de sat în general nu pot fi o bună temelie pentru nivelul de trai și calitatea vieții țăranilor cooperatori. În special în ultimii ani premergători revoluției din decembrie 1989, veniturile anuale ale unui cooperator obișnuit, primite pentru munca depusă în unitatea socialistă, nu depășeau, valoric, câteva mii de lei. Pentru ca familia țăranului cooperator să poată supraviețui, aportul gospodăriei auxiliare ori salariul unui membru al menajului care să lucreze la stat erau absolut necesare.

Situația cea mai grea o aveau foștii cooperatori ajunși la vârsta pensionării sau persoanele aflate în incapacitate temporară de muncă, pensia ori prestația respectivă nedeășind câțiva lei pe lună. Cum instituțiile publice nu-și puneau pe vremea aceea problema supraviețuirii acestor oameni, salvarea era, când era, solidaritatea familială sau comunitară, respectiv ajutorul urmașilor tineri sau al vecinilor și consătenilor în sens mai larg.

În ansamblu, resursele materiale ale unei gospodării țărănești în perioada socialistă nu depășeau nivelul supraviețuirii la limita decenței. Explicit, aceasta înseamnă o alimentație satisfăcătoare cantitativ, dar nu și calitativ, locuință de regulă spațioasă, dar deficitară la capitolul confort, ceva mobilier și alte bunuri de folosință îndelungată, îmbrăcăminte modestă, posibilități reduse de economisire. Economii mici, pensia și în general nivelul prestațiilor de asigurări sociale nu puteau îngădui un sentiment satisfăcător de securitate socială.

Munca de o viață a unui țăran, mai ales dacă era cooperator, nu-i permitea mai mult decât asigurarea traiului său zilnic modest, locuința sărăcăcios înzestrată, o pensie mai puțin decât simbolică și puținele economii de care se alegea praful la prima îmbolnăvire mai serioasă. Nici

vorbă nu putea fi de posibilitatea unei bătrâneți liniștite după o viață de muncă.

Pe lângă țărani, în mediul rural trăiau și alte categorii socio-profesionale: muncitori, cadre cu studii medii, un procent mic de intelectuali, foști salariați ajunși la vârsta pensionării. Salariul (sau pensia) de care dispuneau, la care se adăugau produsele agricole obținute în gospodăria proprie, permiteau acestora o calitate a vieții, pe toate dimensiunile acesteia, mai bună.

Între factorii de care depinde calitatea vieții, în perioada socialistă învățământul și asistența medicală ocupă un loc aparte. Ca și pentru restul populației, aceste importante servicii au devenit, cel puțin în principiu, gratuite. Ar fi însă greșit să facem din deschiderea acestora către publicul larg un merit al regimului comunist din România, când de fapt este vorba de o orientare pe care o întâlnim cam pe toate meridianele în a doua jumătate a secolului trecut.

La sat, ca și la oraș, învățământul a luat o mai mare extindere și au devenit obligatorii 7, apoi 8 clase. În mediul rural au fost construite numeroase școli, dar baza lor didactică a rămas în general deficitară. A fost dezvoltată rețeaua de școli profesionale, tehnice și licee de la sate. Politica resurselor umane a autorităților a urmărit încadrarea tuturor școlilor din mediul rural cu personal calificat, astfel că în fiecare unitate de învățământ exista un număr satisfăcător de profesori cu studii superioare. În felul acesta, învățământul rural a ajuns să aibă un nivel suficient de ridicat încât să permită, până prin anii '80, unui număr important de copii și tineri de la sate să pătrundă în licee și facultăți la oraș.

Un curs similar de dezvoltare a cunoscut și asistența medicală rurală. Vor fi construite numeroase dispensare care vor fi încadrate cu personal de specialitate: medici și cadre medii. Drept urmare, morbiditatea generală se va reduce, unele boli endemice sau infecto-contagioase vor fi eradicate ori mult diminuate. De menționat în acest context reducerea mortalității infantile, dar rata acesteia a rămas în continuare ridicată.

Cu trecerea timpului, cu cât ne apropiem de momentul decembrie 1989, atât învățământul, cât și asistența medicală se vor degrada la sate. Numărul tinerilor din sate care reușesc la facultăți se reduce până în jurul a două procente din totalul admișilor la o sesiune, accesul în spitale al țăranilor, mai ales al celor în vârstă, devine tot mai dificil, medicamentele sunt mai puține, costul oficial și neoficial descurajează frecvent solicitarea asistenței medicale, în special de către cei lipsiți de posibilități, așa cum sunt țăranii, morbiditatea crește, inclusiv cea infantilă.

Ca să situăm la justa lor valoare nivelul de trai și calitatea vieții în mediul rural în anii regimului comunist, trebuie să avem în vedere că este vorba de o perioadă de aproape o jumătate de secol de pace care a permis omenirii în ansamblu și în special țărilor cu un regim politic democratic să

facă mari pași înainte în ceea ce privește viața oamenilor. Atât de mult s-a îmbunătățit standardul de viață al oamenilor în aceste țări, după ultimul război, încât pe drept cuvânt se spune că au devenit societăți ale bunăstării. Admițând că în acest răstimp pot fi consemnate la noi unele schimbări în bine, întrebarea care se pune este dacă au fost într-adevăr valorificate posibilitățile latente sau, dimpotrivă, acestea au fost irosite. Cum situația din România în ansamblu și în particular de la sate, în 1989, evidențiază existența unui serios decalaj față de țările dezvoltate, concluzia este că regimul comunist a fost nefast pentru țară. Nici vorbă să se fi atins la noi pragul bunăstării generale, cum s-a întâmplat în țările dezvoltate.

Într-o vreme de mari prefaceri în lume, modul de viață al populației rurale din România a păstrat, în perioada regimului comunist, destule elemente patriarhale. În măsura în care acestea se referă la viața de familie ori la unele aspecte ale vieții comunitare, supraviețuirea lor este, în genere, salutară. Când este însă vorba de concepții și atitudini economice contrare celor presupuse de economia de piață, prezența lor denotă o întârziere în ceea ce privește asimilarea unor valori indispensabile bunei funcționări a individului ca agent economic la sfârșitul secolului al XX-lea. Puțin stânjenitoare în perioada socialistă, care oricum nu admitea concurența și nu promova performanța, această inadecvare va ieși cu pregnanță în evidență ulterior, în perioada tranziției, ca una din explicațiile conversiei lente a economiei noastre în economie de piață.

Anchetele privind calitatea vieții sunt inițiate uneori cu un scop pragmatic precis, ca de exemplu, să determine ponderea sărăciei în cadrul unei colectivități și, pe această bază, să se elaboreze politici pentru diminuarea ei. Numai că, în perioada socialistă, din motive de prestigiu, existența sărăciei (și chiar a oamenilor săraci) nu era recunoscută oficial și, prin urmare, nu a făcut obiectul unor cercetări cât de cât temeinice. De aceea, acum, după ce au trecut atâția ani, este destul de dificil să descifrăm resorturile genetice ale acestui flagel și mai ales să estimăm care a putut fi amploarea lui în acea vreme.

Că în perioada socialistă a existat sărăcie în România nu încapă îndoială. Este, de asemenea, sigur că ar fi greșit să se stabilească o relație directă între dezvoltarea generală a societății și amploarea sărăciei, așa cum am putea fi tentați. Dacă ar fi valabilă o asemenea relație, atunci, din slaba dezvoltare economică, exprimată indubitabil de PIB-ul mic, pe cale pur deductivă s-ar putea concluziona că sărăcia ar fi trebuit să cunoască o amplă difuziune. În orice caz, în această ipoteză, amploarea sărăciei ar fi trebuit să fie la noi mai mare decât în țările care ne depășeau în ceea ce privește PIB-ul. În fapt însă, lucrurile se prezentau cu totul altfel, și aceasta pentru că orânduirea socialistă dispunea de mecanisme care îi permiteau să diminueze ponderea populației afectate de sărăcie în condițiile unei economii puțin performante.

Dintre aceste mecanisme antisărăcie, cel mai important era cel de distribuție egalitară a venitului național și de redistribuție a acestuia, pe diferite căi, în favoarea păturilor situate mai jos în structura socială. În felul acesta, se realiza o aplatizare a veniturilor, concretizată de coeficientul Gini mic.

Altă modalitate de prevenire a sărăciei era politica ocupațională. În perioada socialistă, fiecare persoană aptă de muncă era obligată să lucreze undeva, iar organele competente erau în măsură să-i asigure, într-un fel sau altul, un loc de muncă fiecăruia și deci o sursă de venit. Că pe această cale se ajungea la supraîncărcarea unităților cu forță de muncă ori la risipă de competență, din cauză că nu întotdeauna exista acordul necesar între pregătire și postul ocupat, este altă problemă.

Salariul, fie el și minim, și politica de redistribuire în favoarea păturilor cu venituri mici asigurau aproape tuturor salariaților posibilități de alimentație, locuire, îmbrăcăminte și satisfacerea celorlalte nevoi la limita decenței ori în preajma acesteia. Astfel, în principiu, cu adevărat expuse sărăciei rămâneau persoanele care, dintr-un motiv sau altul, nu beneficiau de un salariu. Lăsând de-o parte persoanele neintegrate social, categoria socială care prin definiție nu avea salariu era cea a țăranilor cooperatori și a țăranilor individuali.

Venitul țăranilor cooperatori ce provenea din activitatea lor la CAP era, de regulă, atât de mic încât nu putea să le acopere nevoile normale de consum. Destul de frecvent, țăranii cooperatori primeau, de asemenea, de la stat, prin redistribuire sau alte măsuri de protecție socială, anumite sume. Dar dacă venitul asigurat de CAP era mic, aceste sume nu-i îmbunătățeau semnificativ situația. Adevărata salvare pentru țăranul cooperator era, atunci când era, gospodăria auxiliară ori existența unui (unor) venit (venituri) salariale în bugetul familiei. La adăpostul unor asemenea umbrele, speranța de a evita sărăcia devenea posibilă și în cazul său.

Din gospodăria sa personală, țăranul individual obținea, de regulă, venituri mai mari decât cele pe care le primea țăranul cooperator de la locul său de muncă. În afară de faptul că, lucrând în propria sa gospodărie, intensitatea muncii sale era mai mare, țăranul individual dispunea de mai mult teren agricol pe care să-l lucreze, putea crește mai multe animale și utiliza, în mai mare măsură, propriul său echipament agricol. Ca urmare, țăranul individual din zonele necooperativizate dispunea frecvent de suficient venit pentru a evita sărăcia, chiar și în situația în care în bugetul gospodăriei nu intra nici un salariu.

Deși nu pot fi prezentate cifre, putem spune totuși că, în perioada socialistă, sărăcia era mai răspândită la sat decât la oraș. Calitatea de salariat ori de pensionar al statului pe care o aveau aproape toți cetățenii, la care se adăugau diferitele prestații de asigurări sociale, reducea până aproape de zero riscul unei vieți mizere. Inexistența salariului în bugetul

gospodăriei, în situația în care câștigul obținut de la CAP și din gospodăria auxiliară nu se dovedea consistent, făcea din țăranul cooperator un sărac. Statistic, numărul țăranilor cooperatori cu un nivel de trai sub limita decenței este totuși mic, dat fiind că, foarte des, ori gospodăria auxiliară, ori prezența unui salariat între membrii familiei intervin salvator.

Ultimii ani, de criză profundă, ai regimului comunist au fost ani grei pentru toată țara, inclusiv pentru sat. Există totuși unele nuanțe între sat și oraș, în ceea ce privește manifestarea crizei finale a regimului comunist. Criza de care vorbim a avut numeroase dimensiuni, dar, dintre acestea, cele care au afectat în mod direct populația, la modul senzorial, am putea spune, au fost frigul, grija obsesivă pentru procurarea alimentelor, îngrijirea sănătății și cenușiul vieții cotidiene. Cu excepția îngrijirii sănătății, care era mai problematică pentru săteni decât pentru orășeni, satul, țăranii cu precădere, au fost mai puțin agresați alimentară și termic.

Înlăturarea regimului ceaușist de către revoluția din decembrie 1989 a deschis în fața țării posibilitatea angajării pe calea dezvoltării capitaliste. Trecerea de la societatea așa-zis socialistă existentă până în 1989 la societatea de tip capitalist presupune o restructurare a tuturor formelor de existență ale societății create în perioada guvernării comuniste. Din motive obiective și (după părerea noastră) în principal subiective, procesul creării bazelor noii societăți a decurs și decurge, în țara noastră, lent și contradictoriu. Consecința – adâncirea crizei economice și accentuarea sărăciei, deteriorarea vieții sociale în ansamblu. Modul în care procesul tranziției a afectat satul și pe săteni în perioada de tranziție va face obiectul capitolului următor.

5.2. Calitatea vieții rurale la începutul tranziției

Căderea regimului comunist în 1989 a deschis calea realizării unor transformări socio-economice radicale. "Strânsa unitate" în jurul partidului comunist și a programului său, cu care se făceau oligarhii comuniști, s-a dovedit iluzorie. În realitate, societatea s-a dovedit cu mult mai diversă ca morfologie și interese decât se considera. Eliberată de constrângerea mistificatoare a Puterii comuniste, diversitatea idealurilor sociale din societate a putut apărea în mod deschis și, sub presiunea străzii în special, modelul socialist de organizare socială a fost abandonat.

Pe plan politic, monopolul partidului unic și dictatura oligarhiei de partid au dispărut. Instaurarea sistemului politic pluripartidist a permis apariția competiției politice, iar corpul electoral a dobândit posibilitatea reală de a-și exprima opțiunile. Astfel, sunt create premisele ca dictatura să lase locul democrației.

În domeniul economic, revoluția a proclamat, în primă instanță, dreptul la liberă inițiativă. Mai mult decât atât, curând, considerându-se că filosofia colectivistă care fundamentase organizarea și funcționarea economiei naționale în ultimele decenii este falimentară, aceasta va fi abandonată. Proprietatea de stat și întreprinderea socialistă, planificarea socialistă și tot ceea ce presupune aceasta în domeniul pieței și prețurilor sunt dezavuate. Pe viitor, temelia economiei naționale trebuie să fie proprietatea privată. Totodată, regula supremă a activității economice devine concurența, piața liberă.

O economie națională, cu mulțimea de producători, de consumatori și de circuite economice, este un sistem extrem de vast și de complex. O modificare atât de radicală cum este transformarea unei economii naționale de tip socialist într-una de tip capitalist nu se poate înfăptui ușor și brusc, exclusiv pe cale legislativă, ci treptat, prin reconstrucție structurală și învingând mari dificultăți, inclusiv obstacole de ordin subiectiv și de management politic, deosebit de pregnante în cazul României. Intervalul acesta de timp, în care se creează complexul economic de tip capitalist prin restructurarea celui anterior, socialist, a primit numele de tranziție.

Ca structură economică socialistă, pentru a fi reorganizată pe baze capitaliste, agricultura cooperatistă a trecut (și încă mai trece) prin procesul tranziției. Prima etapă a acestuia, care a vizat privatizarea fondului funciar al cooperativelor de producție, a fost realizată destul de rapid. Nu este locul aici să discutăm în detaliu în ce măsură modul cum s-a realizat restabilirea agriculturii private a contribuit la promovarea exploatației familiale moderne, cu atât mai mult cu cât analiza aceasta a fost făcută inclusiv de către autorul acestor rânduri (Gheorghe, Socol, 1999).

Economia agrară a fost și este principala sursă de existență a populației rurale care reprezintă aproape 50% din populația țării. După 1989, în condițiile comprimării activității în industrie, construcții, servicii și în alte domenii, ale șomajului, importanța agriculturii ca sursă de existență primordială a dobândit semnificații suplimentare. Pentru a ne lămuri ce posibilități reale are agricultura noastră de a oferi produse agro-alimentare populației și de a funcționa ca sursă de venit pentru agricultori, să trecem în revistă principalele repere care caracterizează starea acestui domeniu la începutul procesului de remodelare pe principiile economiei de piață a agriculturii românești.

La debutul procesului de tranziție, în cadrul fondului funciar, care reprezintă principalul mijloc de producție în agricultură, suprafața agricolă este de aproape 14.800.000 hectare. Din această suprafață, terenului arabil, cel mai important din punct de vedere agricol, îi revin aproape 9,5 milioane de hectare, ceea ce situează țara noastră printre țările favorizate din acest punct de vedere (*Anuarul statistic al României, 1991*).

În afară de pământ, alt factor natural deosebit de important pentru producția agricolă este clima. Prin poziția ei geografică, România dispune de o cantitate suficientă de radiații solare pentru buna dezvoltare a plantelor. În ceea ce privește cealaltă componentă climatică importantă pentru agricultură, precipitațiile, acestea cad neuniform pe suprafața țării. Zonele intracarpatică și, în parte, cele colinare dispun de regulă de cantități satisfăcătoare de precipitații. Din păcate, în regiunile extracarpatică și mai ales în Câmpia Română, cea mai importantă din punct de vedere agricol, cantitatea de precipitații nu numai că este pe ansamblu insuficientă, dar, mai grav, deficitul este sever tocmai în perioada de maturizare a culturilor: lunile iulie-august.

Aceasta fiind situația, de când s-a conturat, la începutul secolului al XX-lea, ideea modernizării agriculturii noastre, s-a pus cu stringență problema suplinirii pe cale artificială a deficitului de precipitații. Pentru aceasta, cu mari eforturi și costuri pe măsură întinse pe câteva decenii, la sfârșitul anilor optzeci se reușise amenajarea pentru irigații a unei suprafețe totale de circa 3,2 milioane hectare, respectiv 3,1 milioane hectare teren agricol, din care peste 2,9 milioane hectare arabile. Au fost create astfel premisele pentru ca setea ogoarelor să poată fi potolită și potențialul fertil al pământului să fie pe deplin pus în valoare.

Având 31% din suprafața arabilă amenajată pentru irigații, țara noastră se situează înaintea țărilor din UE. În Olanda este amenajată – și irigată desigur – 27,2% din suprafața arabilă, în Grecia 20,7%, în Italia 18%, în Franța 3,8%, iar în Germania 2,8%; în total pe UE, 8,6% din suprafața agricolă este amenajată pentru irigații (Păun Ion, Otiman, 1994).

Din păcate, din diferite motive, până în prezent acest imens și salutar potențial nu a fost niciodată valorificat. Până în 1989, sistemul de

irigații a funcționat departe de capacitatea sa nominală, pentru că au lipsit unele echipamente ori energia. După 1989, datorită neglijenței impardonabile a celor însărcinați să apere această avuție națională – instituții ale statului de la toate niveluri ierarhice – și inconștienței făptașilor, acest sistem vital al agriculturii noastre a fost devastat pur și simplu. Anii care au urmat acestei distrugerii și în special vara anului 2000, când pământul românesc a fost lovit de cea mai gravă secetă înregistrată de la înființarea Institutului de Meteorologie și când apa adusă pe canalele de irigații ar fi putut compensa absența precipitațiilor, au arătat cât de actuală este pentru țara noastră existența unui sistem de irigații funcțional.

Din baza materială a agriculturii face apoi parte echipamentul agricol. Față de situația existentă în 1989, în primii ani ai tranziției numărul mașinilor agricole scade pe ansamblu, deși crește an de an numărul de utilaje proprietate particulară.

În 1990, la sfârșitul anului, din parcul de mașini agricole făceau parte 127.065 de tractoare fizice, 14.991 de combine autopropulsate de recoltat păioase, 35.813 combine autopropulsate pentru recoltat porumb, 4.882 de combine tractate pentru recoltat porumb și, de asemenea, pluguri pentru tractor, semănători mecanice, discuitori, cositoare mecanice, alte mașini. (O situație mai detaliată privind înzestrarea agriculturii cu echipament agricol la începutul perioadei de tranziție și în anul 2000 poate fi consultată în anexa nr.4).

Pe lângă mașini, agricultura de tip intensiv presupune utilizarea unor mari cantități de îngrășăminte naturale și, mai ales, sintetice. Nu este o întâmplare că țările cu producții agricole mari ajută solul cu importante cantități de îngrășăminte chimice. Bunăoară, pe ansamblul Uniunii Europene, consumul de îngrășăminte sintetice se ridică la 149 de kg la hectar, dar există țări care folosesc cantități mult mai mari: Germania cu 358 kg/ha, Olanda cu 307 kg/ha, Italia cu 273 kg/ha. În țara noastră, cantitatea de îngrășăminte chimice administrată anual unui hectar este de numai 78 de kg, fapt care explică în parte recoltele modeste (Păun Ion, Otiman, 1994).

Față de cerințele unei agriculturi moderne, care să asigure celor ocupați în domeniu și întregii populații produse alimentare în cantități îndestulătoare și de calitate superioară, dotarea era necorespunzătoare. Cu un tractor la 74 de hectare teren arabil, când în Uniunea Europeană un astfel de utilaj opera în medie pe 19,6 hectare (Păun Ion, Otiman, 1994), în general cu o sistemă de mașini agricole insuficientă cantitativ și depășită moral, beneficiind de un aport redus de substanțe fertilizante, agricultura noastră avea un randament scăzut și nu putea oferi producătorilor agricoli un standard de viață prea ridicat.

Producția de cereale, principala producție agricolă a țării, în primul an de după revoluție, a fost, conform *Anuarului statistic al României* pe

1991, de 17.173.500 tone. Producția medie de grâu la hectar – 3212 kg, cea de porumb – 2756 kg, cu mult mai puțin decât alții. Bunăoară, în același anuar statistic citim că Belgia obținea 6668 de kg de grâu în medie pe hectar, Danemarca 7651 de kg, Franța 6487 kg, Irlanda 8149 kg. SUA, contrazicând teoria care pune simplist randamentul în relație cu întinderea exploatației, producea mai puțin decât la noi: 2656 kg de grâu în medie pe hectar. Nu cu mult altfel decât la grâu stăteau lucrurile în cazul producției de porumb. Astfel, Canada recolta în medie 6765 kg la hectar, Austria 7407 kg, Franța 5808 kg, Germania occidentală 6789 kg, Italia, ale cărei ferme sunt departe de a se distinge prin întindere, 7637 de kg, iar Grecia, în ciuda dimensiunilor liliputane ale exploatațiilor sale și în disprețul teoriei tocmai menționate, deține recordul: 8763 de kg de porumb în medie pe hectar.

Potențialul agricol al unei țări, cantitatea de alimente și veniturile populației sale sunt determinate, de asemenea, de numărul animalelor pe care le deține și de valoarea acestora. Cum cifra globală a diferitelor specii de animale existente pe un teritoriu depinde de întinderea și de alte caracteristici ale acestuia, indicatorul „număr de animale la suta de hectare” este mult mai relevant.

Luând în considerare principalele specii de animale și apelând iarăși la sursa de informare menționată mai sus, la începutul anului 1991, în România, la suta de hectare existau 38 de bovine (din care 15 vaci, bivolițe și juninci), 127,3 porcine, ovine plus caprine 106,3 (bovinele, ovinele și caprinele sunt raportate la suprafața arabilă plus pășune plus fânețe, porcinele – doar la suprafața arabilă).

Pe lângă număr, în cazul animalelor este important să menționăm pentru unele specii producția medie pe animal, care se prezintă după cum urmează: lapte de vacă și bivoliță – 2063 l, lână – 2,85 kg, ouă – 163 de bucăți.

Comparația cu țările cu agricultură modernă (și chiar cu alte țări europene aflate ca și noi în tranziție) se dovedește atât în cazul efectivelor, cât și al producției animale cu totul nefavorabilă României. De exemplu, la 100 de hectare, în Belgia revin 228 de taurine (din care 71 de vaci), 475 de porci, 10 de oi, 2710 de păsări (din care 822 de găini), în Danemarca 79 de taurine (din care 32 de vaci), 328 de porci, 4 de oi, 3744 de păsări (din care 138 de găini). Față de Olanda, țara europeană cu cel mai dezvoltat șeptel, ne aflăm la o distanță neverosimilă, dat fiind că aici, la 100 de hectare, revin 236 de taurine (din care 99 de vaci), 680 de porci, 93 de oi, 20.466 de păsări (din care 2113 de găini) (Păun Ion, Otiman, 1994).

La sfârșitul războiului, țările vestice pornesc de la o producție de 1.000-1500 l de lapte anual pe cap de animal (producție apropiată, la vremea respectivă, de cea de la noi) și ajung în 1990 la 4.000-5.000-6.000 l, media pe Uniunea Europeană fiind de 4.536 l, de două ori și ceva mai mult decât în România. În ceea ce privește ouăle, pe an și pasăre la noi se

obține cam jumătate din ceea ce se obține în Olanda, Canada ori Danemarca (Păun Ion, Otiman, 1994).

Distanța care separă România de aceste țări în ceea ce privește producția animală se traduce, în ultima instanță, în diferență de venit și de calitate a vieții populației.

În prezent, un indiciu al modernității agriculturii ca ramură economică este ponderea producției animale în totalul producției agricole. Agricultură unei țări este cu atât mai dezvoltată cu cât partea ce revine sectorului animalier în acest total este mai consistentă. Rațiunea economică a acestei relații este valoarea mai mare a produselor animale comparativ cu cele vegetale, ceea ce a dat naștere preocupării ca o parte importantă din producția de cereale și alte produse vegetale să nu mai fie consumată ca atare, ci utilizată pentru creșterea animalelor. Efectul economic al transformării produselor vegetale cu valoare mică în produse animale este un considerabil spor de valoare.

Producția animală reprezenta în România, în 1989, 45% din totalul producției agricole. În țările cu agricultură superioară, aceasta are o pondere de 58-60% (Păun Ion, Otiman, 1994), atestând și pe această cale starea de subdezvoltare a agriculturii noastre, cu consecințele ei inevitabile asupra standardului de viață al celor care lucrează în acest domeniu îndeosebi, dar nu numai.

Înainte de desființarea cooperativelor agricole, aproape 46% din populația țării locuia în mediul rural. Industria și serviciile erau aproape inexistente la sate, cu excepția învățământului și asistenței medicale, destul de bine reprezentate. O parte din săteni făceau naveta la oraș unde aveau un loc de muncă, dar cei mai mulți se ocupau cu agricultura, din totalul forței de muncă puțin peste 28% activând în acest domeniu. Se poate spune deci că satul era dependent economic, în mare măsură, de agricultură. Față de oraș, satul este rămas în urmă din punct de vedere economic.

După război – și mai cu seamă după încheierea cooperativizării agriculturii – populația rurală a migrat masiv la oraș. Procesul migratoriu în care s-a angajat în special tineretul rural, pe de-o parte, a depopulat satul, iar pe de altă parte a feminizat și îmbătrânit forța de muncă din agricultură. Această particularitate a forței de muncă din agricultură poate fi și ea o explicație, alături de înapoierea tehnologică și de caracterul neoibag al relațiilor de muncă din perioada socialistă, a randamentului mediu al domeniului.

Evaluată după criteriile moderne, agricultura României era, evident, la sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, rămasă în urmă. Judecată însă în contextul economiei naționale, ea era o ramură economică importantă. Mai mult decât producția totală de cereale de 16-18 milioane de tone, la care se adăugau milioane de tone de alte produse vegetale, precum legume, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, diverse pomaturi etc., peste 2 milioane de

tone de carne, importante cantități de lapte, ouă, lână și alte produse de origine animală, importanța agriculturii în cadrul economiei noastre este dovedită de contribuția ei la crearea produsului social și a venitului național cu 13,8% și, respectiv, 20,6% în 1990 (*Anuarul statistic al României, 1991*).

Evidențierea importanței relative a agriculturii noastre (în raport cu restul sectoarelor de activitate) nu trebuie să ne facă să trecem cu vederea productivitatea ei redusă. Cel mai pregnant, aceasta rezultă comparând procentele reprezentând forța de muncă ocupată în agricultură, din totalul populației ocupate, cu procentele exprimând contribuția domeniului la crearea venitului național. Luând, de exemplu, ca an de referință anul 1991, în agricultură, conform *Anuarului statistic al României*, era ocupată 28,2% din populația activă. Același anuar statistic ne spune că forța de muncă din domeniu a realizat 20,6% din venitul național al României din anul respectiv. Or, în țările cu agricultură de mare randament, partea ce revine agriculturii în venitul național este egală cu sau are o valoare foarte apropiată de procentul populației care lucrează în domeniu și creează respectivul venit. De exemplu, în Franța, în agricultură lucrează 10% din populația ocupată, iar agricultura contribuie cu zece procente la realizarea venitului național, în SUA, agricultura este deservită de 3% din forța de muncă, iar agriculturii îi revine 3% din PIB-ul țării.

Existența unui decalaj între volumul forței de muncă angajat în agricultură și partea ce-i revine acestei ramuri economice în venitul național poate fi analizată atât din punct de vedere economic, cât și social.

Din perspectivă economică, existența unui decalaj între procentele reprezentate de cei doi indicatori în favoarea forței de muncă dovedește, așa cum am mai spus, o slabă productivitate. În caz că este mai mare cifra care exprimă contribuția agriculturii la venitul național total, atunci este vorba de o productivitate foarte bună a forței de muncă angajate în domeniu. Desigur, analiza poate merge dincolo de constatarea privind starea productivității spre astfel de factori ai productivității muncii precum baza tehnico-materială a agriculturii, calificarea forței de muncă, calitatea solului, a semințelor ș.a.m.d. S-ar putea trece apoi la analiza structurii pe ramuri a economiei naționale și a contribuției acestora la realizarea PIB-ului.

Din perspectivă socială, decalajul amintit ne previne asupra unor probabile diferențe de venit și, pe cale de consecință, de calitate a vieții între agricultori și producătorii celorlalte ramuri ale economiei. Într-adevăr, între contribuția unei ramuri la realizarea venitului național și partea care li se repartizează pentru consum celor ce-și desfășoară activitatea în cadrul ei există o strânsă legătură. Așa cum am văzut, în agricultură lucrează 28,2% din totalul populației ocupate pentru a produce 20,6% din venitul național. Considerând, pentru simplificare, că celor ce lucrează în agricultură li se repartizează întregul venit național pe care l-au creat, vom avea $20,6:28,2=0,73$. În celelalte ramuri ale economiei naționale lucrează 71,8%

din populație și realizează 79,4 din venitul național. Admițând, precum în cazul anterior, că venitul național respectiv este integral însușit de cei ce l-au realizat, de data aceasta vom avea: $79,4 : 71,8 = 1,1$, adică fiecărui procent de forță de muncă din alte ramuri decât agricultura îi revine mai mult de un procent de venit național, în timp ce fiecărui procent de agricultori îi revenea mai puțin de un procent (mai exact, 0,73 dintr-un procent) de venit național. Venitul este temelia nivelului de trai și a calității vieții în general, așa încât diferențele de venit se vor regăsi, într-o măsură mai mare sau mai mică, în deosebiri de nivel de trai și de calitate a vieții.

Pe cale pur teoretică, pornind de la populația ocupată în agricultură și de la contribuția agriculturii la realizarea venitului național, am ajuns la concluzia abstractă că veniturile agricultorilor sunt mai mici ca ale celorlalte categorii ocupaționale. Ne oprim la agricultori din mai multe motive. În primul rând, pentru că ei reprezintă categoria socială preponderentă în mediul rural. În al doilea rând, pentru că țăranilor le este specific un mod de viață anume, modul de viață țăranesc, care imprimă calității vieții o configurație aparte. În sfârșit, datorită faptului că, spre deosebire de țăranime, celelalte categorii socio-ocupaționale, chiar dacă trăiesc în mediul rural, nu se diferențiază prea mult de omoloagele lor de la oraș, atât ca venit, cât și ca mod de viață. Să vedem deci cum se prezintă veniturile agricultorilor în mod concret la începutul tranziției.

Anuarul statistic al României din 1991 ne oferă un set de date edificatoare din punctul nostru de vedere. Conform *Anuarului*, veniturile lunare nominale nete ale țăranimii provenite din munca în agricultură, pe o persoană activă, se cifrau în 1990 la 2.740 lei. În aceeași perioadă, salariul mediu net pe economia națională era de 3.384 lei lunar.

Față de perioada socialistă, când statul prelua abuziv de la unitățile producătoare la prețuri subevaluate, produsele agricole, la începutul tranziției, datorită liberalizării parțiale a pieței agricole, veniturile țăranimii cresc într-adevăr substanțial, având în vedere că în 1989 venitul respectiv este de numai 1920 lei. Cu toate acestea, cifrele de mai sus dovedesc că, la începutul tranziției, noul regim politic și modul de funcționare a pieței nu au reușit să elimine decalajul dintre veniturile țăranimii și ale celorlalte categorii profesionale.

În țările dezvoltate, preocuparea centrală a politicii agricole a guvernelor este asigurarea pentru agricultori a unui venit echivalent cu al categoriilor profesionale nonagricole cu o calificare similară. În cazul în care acest deziderat al veniturilor echivalente pentru agricultori și nonagricultori cu muncă manuală nu este posibil, se admite existența unei depunctări a țăranimii cu 5-10 procente. Or, cum se poate constata, la începutul tranziției, țăranimea din România se afla, în medie, la aproape 20 de puncte procentuale de celelalte categorii profesionale, rămânând, ca și pe vremea regimului comunist, o categorie profesională defavorizată.

Constatările privind veniturile și, ca atare, situația socială a țărănimii se dovedesc a fi și mai nefavorabile atunci când ajungem cu analiza la pensionari. Pensia medie lunară plătită efectiv foștilor CAP-iști este, în 1990, de 433 lei, față de 1575 lei, la cât se ridică pensia medie lunară de asigurări sociale de care beneficiază foștii salariați. Despre pensia țăranilor care n-au făcut parte din cooperativele agricole ce s-ar mai putea spune? Aceasta este de numai 129 de lei, în medie, pe lună.

Structura cheltuielilor de consum ale diferitelor tipuri de familie și comparațiile ce se pot face ne pot prilejui noi reflecții privind veniturile și posibilitățile lor de acoperire a nevoilor.

**Tabel.5.1. STRUCTURA CHELTUIELILOR DE CONSUM
ALE UNOR TIPURI DE FAMILIE**

Cheltuieli de consum	Familie de țăran	Familie de salariat	Familie de pensionar
Consum alimentar și băuturi (inclusiv valoarea produselor proprii)	67,0	49,4	58,2
Îmbrăcăminte, încălțăminte	11,9	17,3	8,6
Locuință și înzestrare cu bunuri	12,7	15,3	15,8
Medicamente și îngrijire medicală	0,9	1,0	3,5
Transport și telecomunicații	2,9	6,9	5,9
Cultură, învățământ, educație	2,1	5,3	4,6
Alte cheltuieli pentru uz personal	2,5	4,8	3,4

Sursa: Anuarul statistic al României, 1991, p. 125.

Structura cheltuielilor pentru consum ale celor trei tipuri de familie confirmă așa-numita lege a lui Engel privind ponderea mare a cheltuielilor alimentare în bugetul familiei, caracteristică veniturilor mici. Este totuși de notat că cheltuielile alimentare dețin ponderea cea mai mare în total buget în cazul familiei țărănești (67,0%). Din tabel rezultă, de asemenea, că, indiferent de familie, cheltuielile pentru consum sunt orientate aproape în totalitate spre satisfacerea nevoilor elementare: hrană, adăpost, îmbrăcăminte, alte articole de strictă necesitate, astfel că pentru nevoile superioare, culturale și afirmare de sine, care indică, după cum crede Maslow, o calitate a vieții mai înaltă, rămân procente foarte mici de venit. Și acum, cele mai mici alocări de acest fel din buget le întâlnim în familiile de țărani.

Mărimea veniturilor, pe de-o parte, modul de viață, pe de altă parte, determină, între altele, componența inventarului de obiecte casnice al unei gospodării. De aceea, distribuția acestor obiecte în cadrul unei colectivități este un foarte bun indiciu al standardului de viață, într-o oarecare măsură al

valorilor preferate și în general al calității vieții acesteia. În consecință, înregistrările din 1991 privind echipamentul casnic existent în două subeșantioane (unul alcătuit din țărani, iar celălalt reprezentând restul categoriilor socio-ocupaționale), investigate în cadrul programului de cercetare *Diagnoza calității vieții*, ne oferă informații indirecte, dar semnificative privind venitul și modul de viață al celor două populații.

Inventarul respectiv cuprinde o mulțime de obiecte casnice ce sunt distribuite inegal în cadrul celor două colectivități și de valoare diferită. Această situație generează serioase dificultăți analizei și interpretării rezultatelor, raționamentul statistic având nevoie pe cât posibil de obiecte omogene. Ca să evităm dificultățile evocate mai sus, am imaginat o metodă care să permită cuantificarea de ansamblu a echipamentului casnic existent în gospodăriile celor două eșantioane, după cum urmează.

Am stabilit să atribuim procentului care exprimă frecvența prezenței fiecărui articol din inventarul de echipament în cadrul eșantionului un anumit punctaj, începând cu 1, corespunzător unei frecvențe a prezenței de până la 10%, 2 pentru o frecvență de prezență de 11-20%, 3 pentru o frecvență de prezență de 21-30%,..., și 10 corespunzător unei frecvențe de 91-100,0%. În continuare, punctele atribuite procentelor care exprimă frecvența articolului în cadrul populației anchetate, pe care le-am putea numi punctaje ale (sau de) frecvenței au fost însumate, astfel încât, în final, a fost obținut punctajul global al înzestrării cu echipament casnic al fiecăruia din cele două eșantioane considerate. Grație acestei metode, obținem posibilitatea de a cuantifica și, apoi, de a compara riguros, pe ansamblu, înzestrarea diferitelor populații cu diverse articole casnice. În afara simplității, tehnica propusă de noi are avantajul că poate fi aplicată, *mutatis mutandis*, în toate cazurile asemănătoare celui de mai sus.

Într-o anexă atașată lucrării (anexa 5), prezentăm integral inventarul articolelor, frecvenței lor în cele două eșantioane, punctele corespunzătoare acestora și punctajul înzestrării populației studiate cu echipament casnic. În cele ce urmează, indicăm numai acest ultim punctaj global: 46 de puncte în cazul eșantionului de țărani și 74 de puncte pentru eșantionul celorlalte categorii socio-ocupaționale investigate.

Diferența considerabilă dintre cele două cifre indică o diferență similară în privința înzestrării gospodăriilor celor două populații cu bunuri de folosință îndelungată, de valoare. Totodată, această diferență sugerează existența unei diferențieri nete atât de venit, cât și de mod de viață între populațiile celor două eșantioane, cei dezavantajați fiind țăranii.

Obiectele care fac parte din inventarul gospodăriei nu sunt totdeauna de valoare echivalentă, astfel că un procent x de autoturisme în cadrul unei populații, căruia îi corespunde un punctaj de frecvență y , nu este echivalent cu un procent tot x de mașini de spălat, de exemplu, căruia îi corespunde, ca și mai sus, același punctaj de frecvență y . Ca urmare, dacă

procentul de frecvență al unor articole similare ca valoare este destul de diferit încât să rezulte diferențe mari între punctajele primite, se poate ajunge, pe ansamblu, la rezultate distorsionate. Ca să nu se ajungă aici, în afara cerinței ca obiectele de valoare similară să fie prezente în eșantioane în procente apropiate, mai este necesar ca numărul de articole din inventar să fie destul de mare pentru a compensa și echilibra eventualele distorsiuni produse de procentajele, respectiv punctajele, destul de diferite ale articolelor de mare valoare. Cât privește situația analizată de noi privind înzestrarea cu articole de folosință îndelungată în cele două eșantioane, trebuie să spunem că nu sunt eludate exigențele de mai sus, așa încât considerațiile dezvoltate la locul respectiv rămân valabile.

Cum am mai spus, înzestrarea cu obiecte de folosință îndelungată a gospodăriei este dependentă atât de veniturile familiei, cât și de modul de viață al grupului familial. Punctajul global al înzestrării unei categorii socio-ocupationale cu aceste bunuri indică mai ales, dar nu exclusiv, posibilitățile materiale ale categoriei sociale. Structura și răspândirea anumitor obiecte ține în primul rând de preferințele categoriei sociale, de modul ei de viață. De exemplu, răspândirea aspiratorului în cadrul clasei țărănești este mai puțin în legătură cu veniturile acesteia, cât mai ales cu modul de viață. În mod asemănător, trebuie să interpretăm și difuziunea altor obiecte. Astfel, prezența calculatorului personal doar în proporție de 0,6% în cazul țăranilor și de 12,2% la celelalte categorii socio-ocupationale, în 1991, sugerează nu atât deosebiri de venit, cât de orientare valorică, de aspirații.

Veniturile unui individ sau ale unei gospodării sunt o mărime relativă, în sensul că, indiferent de cuantumul lor, ele trebuie raportate la aspirațiile și necesitățile celor care le utilizează. Din acest punct de vedere, iată cum își evalua subeșantionul de țărani investigat în 1991 veniturile totale ale familiei în raport cu necesitățile:

nu ne ajung nici pentru strictul necesar	35,5%
ne ajung numai pentru strictul necesar.....	46,2%
reușim să cheltuim peste strictul necesar (haine mai bune, mobilă mai frumoasă, casă, mașină), dar cu multe eforturi.....	14,8%
reușim să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi.....	2,4%

Așa cum se vede, 81,7% din subiecți apreciază că veniturile le ajung cel mult pentru strictul necesar, ceea ce ne îndreptățește să presupunem că există un decalaj important între aspirații și posibilitățile de materializare a acestora.

După venitul gospodăriei, viața populației din mediul rural este influențată de serviciile existente la sat și, desigur, de calitatea acestora. Așa cum am arătat deja, în contextul crizei profunde, generalizate, din ultimul deceniu de existență a regimului comunist, au fost dereglate toate serviciile sociale, inclusiv învățământul și sănătatea, atât la oraș, cât și la

sat. Începutul perioadei de tranziție înseamnă la sat, pentru cele două servicii, de importanță strategică menționate o accentuare a degradării. Medicii și profesorii calificați părăsesc în număr mare mediul rural, agravând și mai mult o situație oricum critică. După 1990, practic, copiii țăranilor și muncitorilor de la sate nu mai au acces în învățământul liceal și superior. În ceea ce privește asistența medicală, s-a ajuns ca populația de la țară să fie nevoită să meargă la oraș chiar și pentru tratamente de rutină sau intervenții banale.

Venitul, prin caracterul său individual ori familial, determină variația individuală sau de grup familial a calității vieții. În schimb, așezarea (localitatea) este o dimensiune a calității vieții cu semnificație univocă pentru întreaga comunitate. De facilitățile urbane se bucură toți orășenii în mod mai mult sau mai puțin egal, iar de neajunsurile satului au parte toți locuitorii săi.

În România, ultima jumătate de secol nu a fost favorabilă satului în ceea ce privește dezvoltarea sa ca așezare umană. După al doilea război mondial, într-o perioadă în care, în țările dezvoltate, satul a fost realmente adus la nivelul orașului ca standard de civilizație, la noi infrastructura rurală a cunoscut prea puține îmbunătățiri de fond, exceptând poate utilizarea electricității în activitățile domestice. Din acest motiv, în țara noastră, satul actual are o înfățișare foarte apropiată de cea pe care o avea la jumătatea secolului al XX-lea.

Ce-i lipsea satului nostru, la începutul tranziției, pentru a oferi locuitorilor săi condiții de viață comparabile cu cele de la oraș?

Aspectul cel mai frapant în ceea ce privește înfățișarea satului este raritatea dotărilor de ordin edilitar, la nivelul cerințelor actuale. De asfalt sau piatră cubică pe șosea beneficiază numai satele așezate pe drumurile naționale ori județene importante. Chiar și în cazul acestor sate, de acest avantaj au parte numai drumurile care coincid cu arterele respective, restul ulițelor limitându-se la obișnuitul macadam.

Trasarea trotuarelor și acoperirea lor cu dale de beton ori cu asfalt, ca satul să arate, din acest punct de vedere, ca orașul și să faciliteze circulația pietonală, nu presupun cine știe ce costuri. Totuși, datorită indolenței sau poate inexistenței nevoii de confort, puține sunt satele care dispun de această facilități.

Alte dotări rareori prezente la sate sunt rețelele de distribuție a apei potabile și a gazelor. Atunci când există, este vorba iarăși, de regulă, numai de strada principală. Este adevărat, după 1990 s-a vorbit și chiar s-a întreprins ceva pentru remedierea acestei situații, dar cerințele sunt foarte mari, iar fondurile pentru investiții sunt insuficiente, așa încât progresele realizate în direcția materializării intențiilor sunt minime. Despre un alt detaliu urban – rețeaua de canalizare – practic, aceasta este inexistentă la sat.

Un alt atribut cu care se mândrește orașul sunt instituțiile sale de cultură, numeroase și diverse ca preocupări. Spre deosebire de oraș, în

mod tradițional, satul și-a acoperit nevoile culturale nu atât prin instituții profesioniste ad hoc, precum orașul, ci prin acțiunea benevolă a talentelor existente în comunitate. Revoluția și libertatea care i-a urmat au înlăturat barierele care limitau accesul la modalitățile de expresie culturală ori de divertisment occidentale. Consecința a fost restrângerea până aproape de dispariție, după 1989, a formelor tradiționale de acțiune culturală de la sate.

Absența confortului urban contemporan la sat, la care ne-am referit mai sus, este o sursă de diminuare a calității vieții în mediul rural. Pe lângă motivele de ordin economic, încremenirea satului nostru, de o jumătate de secol, în formula sa edilitară tradițională este o cauză importantă a impulsului migratoriu al tineretului spre oraș.

În ceea ce privește ambianța artificială, creată de om, satul nu se compară cu orașul, așa cum am văzut. Satul se revanșează însă față de oraș cu mediul său natural nepoluat ori puțin viciat, cu ambianța sa comunitară mai protectoare pentru individ, cu apropierea de natura binefăcătoare. Ceea ce oferă cadrul natural și social al satului omului de la țară sunt tot atâtea atuuri ale sale privind calitatea vieții.

De altfel, la ancheta națională întreprinsă de Institutul de Cercetare a Calității Vieții în 1991, au rezultat deosebiri semnificative de percepere a mediului natural de către țărani, pe de-o parte, și ansamblul eșantionului, pe de altă parte. În timp ce țăranii evaluau în proporție de 78,1% calitatea mediului natural (aer, apă, peisaj) cu „bine” și „foarte bine”, pe ansamblul eșantionului calificativele respective erau acordate de 48,6% din subiecți. Mediul natural era considerat de „proastă calitate” de 5,3% dintre țărani și, respectiv, de 20,9 procente la scara întregului eșantion.

Ancheta menționată ne permite, de asemenea, să construim, utilizând patru itemi folosiți în chestionar, un indicator comunitar.

Subiecților li s-a cerut să spună dacă consideră că oamenii sunt: 1. Binevoitori, gata să ajute, 2. Deschiși și sinceri, 3. Responsabili în ceea ce gândesc și fac, 4. De încredere. Intensitatea caracteristicii evocate de item se măsoară pe o scală cu cinci trepte, de la în foarte mică măsură la în foarte mare măsură. Considerând că evaluarea potrivit scalei este echivocă, am luat în considerare numai răspunsurile tranșante. Constatând existența unei tendințe de grupare a răspunsurilor la valoarea de scală în mică măsură, respectiv în mare măsură, am operat numai cu aceste trepte ale scalei, eliminând extremele. Indicatorul comunitar construit în felul acesta confirmă existența unei percepții mai accentuate a comunității de către țărani decât de întregul eșantion, dar în ambele subeșantioane valoarea sa este mai degrabă mică. Mai exact, indicatorul comunitar este cotate în subeșantionul țărani de 31,5% respondenți la valoarea foarte mică și mică și, respectiv, de 43,2% din răspunsurile întregului univers cercetat. Ponderea celor care se încred mai mult în spiritul comunitar, respectiv a respondenților care acordă itemilor considerați credibilitate în foarte mare și mare măsură, este de

26,9% în cazul țăranilor și de 15,8% pe ansamblul eșantionului, confirmând statistic existența unui plus de solidaritate în cazul sătenilor în raport cu restul subiecților.

Doborârea dictaturii în decembrie 1989 a fost trăită de aproape toți românii ca încheiere a unui capitol nefast din istoria țării și începutul unei epoci de reconstrucție rapidă care va schimba în bine viața tuturor. Aspirațiile oamenilor erau foarte mari, dar toată lumea era convinsă că, o dată înlăturată dictatura, nimic nu va mai opri mersul înainte al României pe drumul adevăratului progres economico-social care va aduce fiecăruia prosperitatea mult dorită.

Și, într-adevăr, primul an de după 1989 părea să confirme aceste speranțe. În ciuda marilor frământări politice ce au tracasat continuu societatea în acel an, în 1990 goana după alimente și frigul care exasperaseră în trecut pe oameni păreau să aparțină trecutului. Recolta a fost bună, iar primii ei beneficiari, spre deosebire de trecut, au fost chiar cei care trudiseră pentru ea, adică țăranii. În fabrici și în alte unități economice se lucra mai puțin decât ar fi trebuit, dar cu toate astea oamenii își primeau cu regularitate salariile, acum mai bune decât în trecut. Veniturilor, hai să spunem pentru munca depusă, li se adăugau diverse alte sume și avantaje: alocații și recompense de la buget, returnarea părților sociale, noi sporuri de vechime și de condiții dificile, pensionări pe scară mare înainte de termen etc. Guvernării, concentrați pe lupta politică, nu prea se sinchiseau de anomalia unei creșteri sensibile a bunăstării sociale în condițiile reducerii activității economice, iar restul populației nici atât – și de altfel nici nu era treaba ei.

Cu experiența lui 1990 vie în memorie și cu speranța că dificultățile din trecut sunt definitiv depășite, la jumătatea anului 1991, cu toate că își făcuseră apariția șomajul și inflația, oamenii, indiferent de categoria socială, puteau încă să afirme că o duc mai bine decât în 1989. Cel puțin așa rezultă din ancheta pe eșantion național a Institutului de Cercetare a Calității Vieții. Întrebați cum consideră că le-au fost condițiile de viață (nivelul de trai) în 1991 comparativ cu 1990, răspunsurile primite au fost după cum urmează:

1991 față de 1990	Țărani	Ceialți
1. Mult mai bune în prezent	10,1%	8,1%
2. Mai bune	36,9%	35,8%
3. La fel	19,1%	20,1%
4. Mai proaste	25,0%	22,6%
5. Mult mai proaste	8,9%	13,4%

Aprecierea pozitivă (condiții de viață mult mai bune și mai bune) precumpănește asupra celei negative (condiții de viață mai proaste ori mult

mai proaste) în 1991 față de 1990: la țărani 48% față de 33,9%, respectiv 43,9% față de 36,0% în cazul celorlalte categorii socio-ocupaționale. Parcă apariția primelor semne rău-vestitoare – șomajul și inflația, care le afectează mai mult – provoacă deja un plus de îngrijorare categoriilor mai dependente de piața muncii și de piață în general.

Obiectiv vorbind, la debutul tranziției, nivelul de trai și calitatea vieții cunosc, în comparație cu perioada precedentă, un început de ameliorare, inclusiv și poate mai ales pentru mediul rural și categoria sa reprezentativă – țărănimea. Redobândirea proprietății funciare și, pe această bază, a posibilității autonomiei economice îndreptățește speranța că îmbunătățirea calității vieții va continua și în curând se va ajunge la nivelul dorit, comparabil cu cel din țările cu economie agricolă înfloritoare. Din păcate, așa cum se cunoaște și cum vom arăta în cele ce urmează, nu s-a întâmplat astfel.

5.3. Impactul tranziției asupra calității vieții în mediul rural

Spre deosebire de oraș, la sat, mai exact în agricultură, prin desființarea cooperativelor de producție și restabilirea proprietății funciare private, au fost create încă din 1991 premisele organizării și dezvoltării exploatații agricole individuale. Cu pământul redobândit, cu puținele animale pe care reușiseră să le crească pe lângă casă și cu cele câteva unelte manuale ce le aveau, oamenii erau hotărâți să se apuce de treabă și, treptat, sperând că împrejurările le vor fi favorabile, să-și întemeieze gospodării agricole viabile.

În condițiile actuale, prima cerință pe care trebuie să o îndeplinească o asemenea gospodărie este să aibă o suprafață de pământ corespunzătoare. Or, filosofia care a prezidat la elaborarea Legii nr.18 din 1991 nu a fost favorabilă refacerii fostelor proprietăți funciare mai mari de 10 ha, ba chiar respingea în general ideea concentrării terenului agricol, astfel că, pe moment, interzicea tranzacțiile funciare, altele decât cele cu scop imobiliar. Rezultatul acestei filosofii a legii privind proprietatea funciară a fost, cum se știe, pulverizarea excesivă a terenului agricol până la o suprafață medie de circa 2,5 ha de proprietar, cu totul improprie organizării unei exploatații individuale raționale. Ferme de mici dimensiuni există chiar și în țările europene cu agricultură performantă. În Grecia bunăoară, 69,4% din exploatațiile agricole au până la 5 ha, în Italia sunt în această situație 67,9% dintre ele. Procente ceva mai mici de astfel de exploatații există în toată Uniunea Europeană (Păun Ion, Otiman, 1997). Nicăieri însă în Uniunea Europeană, suprafața medie a proprietății funciare nu este așa de mică precum la noi. Chiar și în Grecia ori Italia, țări ale Uniunii Europene cu proprietățile agricole medii cele mai mici, dimensiunea acestora se apropie de 10 ha.

Considerând că, în condițiile date din țara noastră, fie și doar pentru subzistența unei familii de agricultori, suprafața minimă necesară este de cel puțin 5 ha, suprafața medie de 2,5 ha a proprietății funciare arată mai clar decât orice altceva situația dramatică în care se află țărănul român. Spunem țărănul român la modul general, pentru că exprimarea corespunde realității, dat fiind că numai 11% din gospodăriile țărănești au mai mult de 5 hectare de teren și deci ar putea, în anumite condiții însă, să-și asigure cel puțin propria subzistență (*Agricultura privată în România, 1997*).

Concentrarea proprietății funciare și crearea unor exploatații agricole țărănești de dimensiuni mai mari rămâne în continuare un deziderat presant. Deși în ultimii ani a fost liberalizată circulația valorilor funciare, realitatea este că țărănul, mic producător agricol, falimentar câțiva ani după

1991, nu dispune de capital ca să-și mărească exploatarea. Bani pe care îi are, când îi are, este obligat să-i folosească pentru a-și asigura subzistența cultivând an de an terenul de care deja dispune.

Dacă țaranul nu cumpără, în general, pământ, cu toate că pentru el acesta este o resursă vitală, în schimb, de deschiderea pieței funciare profită mai ales persoane bine situate din toate punctele de vedere, care dispun de un surplus de capital. Intrarea acestora pe piața funciară nu implică neapărat o preocupare pentru agricultură ca atare, ceea ce, firește, nu este nici spre binele acesteia ca ramură economică, nici spre binele țărănimii. În locul acestor cumpărători de ocazie, soluția mai potrivită ar fi fost ca achizitorul să fie statul, dar nu pentru a păstra pământul în proprietatea sa ori pentru a-l preda vreunui IAS, ci pentru a-l pune în condiții avantajoase la dispoziția țăranilor.

Sintetizând, după zece ani de tranziție, exploatarea agricolă particulară, unitatea economică de care depinde în principal lumea satului, a cunoscut, în ce privește componenta ei funciară, schimbări așa de neînsemnate încât se poate spune că nu se deosebește de cea din momentul reconstituirii sale în 1991. Dispunând, de regulă, de o suprafață insuficientă de teren, exploatarea agricolă țărănească nu poate funcționa în prezent altfel decât ca exploatare de subzistență. O subzistență la limita supraviețuirii, după cum arată anchetele și studiile privind lumea satului.

Puțin cum era, pământul redobândit după revoluție trebuia lucrat. De aceea, înainte de a-și pune problema sporirii proprietății sale funciare, țaranul a trebuit să se preocupe de cultivarea aceleia pe care tocmai o obținuse. Or, în 1991, nu prea avea unelte pentru a o face. Astfel, grijii sale de a-și cultiva an de an ogorul, de care depindea existența sa și a familiei, i s-a suprapus preocuparea de a-și completa și îmbunătăți inventarul. Adoptarea acestei ordini a priorităților nu este atât o decizie de ordin rațional, cât un reflex instinctiv.

Aparent neinteresat să-și sporească proprietatea funciară, țaranul își va investi cu precădere, în toți acești ani de tranziție de după 1991, capitalul disponibil în unelte agricole. Având în vedere statutul de neoiobag ce i-l rezervase regimul anterior, capitalul respectiv nu putea fi prea mare. Dar nevoia și dorința de afirmare ca producător modern a țaranului redevenit liber au făcut adevărate minuni. Și, ca urmare, în timp ce parcul de tractoare și alte mașini agricole din sectorul de stat se micșora drastic de la un an la altul, deși tarifele pentru lucrări și subvențiile primite, direct sau indirect, nu justificau această evoluție, echipamentul agricol proprietate particulară sporea vertiginos și, am putea spune, miraculos. Statul comunist, având la dispoziția sa și utilizând după bunul său plac întreaga avuție națională, a avut nevoie de peste patru decenii ca să înzestreze agricultura cu 127.065 tractoare agricole fizice, câte erau în 1990. În numai zece ani, din 1990 până în 1999, dispunând de libertate economică,

sectorul particular a ajuns să posede 144.337 de tractoare. În afară de tractoare, sectorul privat a reușit și la alte mașini agricole să depășească, în această perioadă scurtă, cifrele realizate de vechiul regim în peste patru decenii. Dacă o țărănime vlăguită de deceniile de asuprire ale unui regim neîndurător cu lumea satului a reușit, în numai zece ani și într-o conjunctură nefavorabilă, să se doteze cu echipament agricol la o scară comparabilă cu aceea pe care statul totalitar a reușit-o în patru decenii, ne putem imagina cât de modernă ar fi fost agricultura noastră astăzi și cât de înfloritor satul dacă nu ar fi intervenit hiatusul socialist în evoluția firească a structurilor agrare.

Zece ani de zile, câți au trecut de la restabilirea proprietății funciare private și a exploatației individuale, nu este o perioadă lungă, dar nici atât de scurtă încât pretenția de a se fi înregistrat progrese sensibile în perfecționarea structurilor agrare private să pară exagerată. Cu atât mai mult cu cât în toate structurile socio-economice nou create există în mod virtual rezerve ușor de utilizat pentru a le perfecționa. Prin perfecționare, acestea devin mai adecvate finalității lor, mai eficiente.

Îmbunătățirea parametrilor funcționali ai structurilor agrare poate avea loc în mod spontan, adică prin strădaniile unor agenți individuali care acționează mai mult ori mai puțin intuitiv și urmăresc să-și amelioreze performanțele, sau ca rezultat al unei politici concepute și promovate de decidenți situați la nivel macro.

Difuziunea pe care a cunoscut-o echipamentul agricol mecanic sau preocupările firave de sporire a proprietății funciare private din anii tranziției sunt, la noi, rezultatul inițiativei individuale de perfecționare a structurilor agrare apărute după 1990. Efectul inițiativei individuale de îmbunătățire a structurilor agrare este benefic, desigur, dar are dezavantajul că este punctual. Generalizarea perfecționării (ori perfecționărilor respective) la scara întregii țări, pe această cale, cere foarte mult timp. Pe de-o parte, pentru că astfel inovația își croiește cu greu drum spre ținta potențială; pe de altă parte, pentru că și atunci când producătorul agricol știe ce are de făcut pentru a-și îmbunătăți condițiile de lucru, lăsat să se bizuie doar pe mijloacele proprii, de cele mai multe ori este în imposibilitatea de a trece la fapte.

Față de evoluția spontană, politica deliberată de perfecționare a structurilor agrare inițiată de instanțele decidente de nivel societal are importante avantaje. Un prim avantaj este caracterul ei elaborat. Rezultat al chibzuirii și selecției celor mai bune opțiuni, un program guvernamental de ameliorare a structurilor agrare permite eliminarea tatonărilor costisitoare și a improvizăției, inevitabile în cazul acțiunii particulare. În al doilea rând, fiind vorba de o inițiativă centrală, o asemenea politică poate fi promovată concomitent la scara întregii țări, fără a mai fi nevoie să se aștepte un timp îndelungat pentru ca procesul să se extindă din aproape în aproape.

Urmarea? O accelerare semnificativă a procesului de perfecționare a structurilor agrare. În sfârșit, un program presupune în mod obligatoriu alocarea unor fonduri mai mari sau mai mici în sprijinul său, ceea ce, evident, este cât se poate de benefic pentru obiectivul urmărit.

Din păcate, după restabilirea proprietății funciare private și a exploatații individuale ca formă de organizare, evoluția noilor structuri agrare din țara noastră a fost lăsată în principal pe seama inspirației și a posibilităților limitate particulare. Cu toate că statul a alocat sume destul de importante de bani agriculturii, acestea nu au vizat în general ameliorarea structurilor agrare, ci efectuarea lucrărilor agricole curente: semănat, întreținerea culturilor, recoltat, depozitat cerealele etc. Astfel, exceptând fostele unități agricole de stat, care au cunoscut unele transformări, fiecare nou ciclu agricol a găsit structurile agrare particulare, în mare, în forma în care le lăsase cel anterior.

Impasul global și în special economic, în care s-a aflat societatea noastră, are desigur partea lui de contribuție în explicarea imobilismului structurilor agrare de care vorbeam. Acest impas este însă numai o parte a explicației, cealaltă parte fiind de ordin managerial: neputința (neștiința?) instituțiilor abilitate în acest sens de a concepe un program viabil în condițiile date de ameliorare treptată a structurilor agrare.

Drept urmare, suportul existențial al populației rurale, cu precădere al familiilor țărănești care trăiesc în special din activitatea agricolă, nu este mult diferit de cel existent la începutul tranziției, respectiv mica exploatație de subzistență. Micile progrese realizate între timp de această exploatație în ceea ce privește echipamentul agricol modern ori tradițional au fost anulate de modificarea mediului economic în defavoarea sa. Când spunem asta, avem în vedere căscarea tot mai largă a foarfecelor prețurilor în dezavantajul produselor agricole. Numai în ultimul an costul inputurilor din agricultură a crescut cu 41-42%, respectiv cu inflația, pe când prețul de achiziție al grâului de către comercianți de la producător a rămas aproximativ la fel ca în 2000. Culmea este că, pentru producătorul agricol, costul vieții reproduce, de asemenea, curba inflației. Altfel spus, presupunând că gospodăria țărănească dispune în momentul de față de aceleași resurse în natură ca la începutul tranziției (și am văzut că, în mare, potențialul său economic a rămas același), valoarea de piață a acestora a suferit între timp o serioasă eroziune din cauza decalajului crescând dintre prețul produselor agricole și costul serviciilor și produselor industriale.

Proprietatea funciară este cultivată de către deținători în diverse moduri. În cazul proprietarilor țărani, cea mai răspândită formă este cultivarea în regie proprie a întregii suprafețe deținute sau a celei mai mari părți din aceasta. În acest caz, roadele obținute pe terenul pe care l-au lucrat în mod nemijlocit le aparține în întregime. Nivelul lor de trai, calitatea vieții vor depinde de volumul producției agricole obținute, iar aceasta, la

rândul ei, depinde de suprafața de teren cultivată, de randament, de numărul animalelor din gospodărie și de calitatea acestora, care, cum am arătat, nu diferă de momentul de început al tranziției.

Persoanele aflate la o vârstă înaintată sau în incapacitate de muncă se află într-o altă situație. Fiindcă nu pot să-și lucreze singuri terenul, de regulă îl dau unui arendaș sau unei asociații. Și într-un caz, și în celălalt locatorul va primi numai o parte din recolta obținută de pe proprietate lui, restul revenindu-i celui care s-a ocupat de cultivarea terenului, în vederea recuperării cheltuielilor pe care le-a făcut și ca profit. În practică, dacă terenul a fost cultivat cu grâu, locatorul primește 500-600-700 sau excepțional 800 kg de grâu (în medie, 650 de kg) ori echivalentul în bani. În funcție de cultură, cantitatea de produse ce revine proprietarului este alta, dar valoric este echivalentă cu cantitățile de grâu de mai sus. Ceea ce ne interesează nu sunt însă aceste cifre în sine, ci implicațiile lor în planul calității vieții persoanelor respective. Și, pentru ca demonstrația să fie mai convingătoare, să ne plasăm în situația unor gospodării din categoria amintită mai sus.

Așa cum am văzut, în prezent, suprafața medie a proprietăților agricole a rămas la nivelul la care se găsea la începutul tranziției: aproximativ 2,5 ha. Oferind pământul spre a fi lucrat unei asociații sau unui arendaș, proprietarul va primi $2,5 \times 650 \text{ kg} = 1625 \text{ kg}$ de grâu, dacă aceasta a fost planta cultivată (ori echivalentul, dacă au fost alte culturi). Venitul obținut de proprietarul mediu la care ne-am referit mai sus, care își exploatează, așa cum am văzut, prin interpuși terenul, la valoarea de achiziție a grâului practică anul acesta, de 2.500 lei per kg, este de $1625 \times 2.500 = 4.062.500$ lei. Având în vedere că gospodăria sa auxiliară constând, în condițiile date, din plante legumicole și câteva animale, în special păsări, cu greu poate produce un venit care să reprezinte jumătate din cel de mai sus, luând, de asemenea, în considerare că pensia medie anuală pentru agricultori, în 2001, este de aproximativ 3 milioane de lei, rezultă că o astfel de gospodărie, în ipoteza că este alcătuită din două persoane, are un venit total de circa 12 milioane lei. Prin urmare, venitul lunar pe persoană într-o asemenea gospodărie este de circa 500.000 de lei, adică o sumă de 3 până la 5 ori mai mică decât estimările recente privind costul vieții, la limita subzistenței, unui cuplu familial de tipul considerat (Adina, Mihăilescu, 2000).

Desigur, în prezent, în agricultură, în afara tipului evocat, există și alte categorii de producători. Liberalizarea activității economice a permis apariția întreprinzătorilor agricoli. Extrem de rar deocamdată, tipul capitalist de agricultor de la noi este comparabil în unele privințe cu fermierul din țările cu agricultură dezvoltată. Exploatarea sa este una de mari dimensiuni ca suprafață sau număr de animale; investițiile sale sunt importante; echipamentul său este destul de modern; în activitatea sa apelează la

știință, la agro-biologie. În consecință, venitul său este suficient de mare pentru ca să poată duce o viață confortabilă din toate punctele de vedere.

Alt tip de producător agricol este cel care lucrează o parte din teren pe cont propriu, iar restul, din diverse motive, precum lipsa tehnicii agricole, vârsta, capacitate insuficientă de muncă ori o combinație de asemenea motive, prin intermediul unei asociații sau în arendă. Venitul obținut de pe terenul exploatat în mod direct depinde de culturile adoptate, de randament, de suprafața cultivată. Fiindcă tot ceea ce se produce pe suprafața respectivă îi aparține în totalitate, de obicei obține un venit mai mare decât cel pe care l-ar primi dacă acel teren ar fi lucrat prin intermediari. Cât privește venitul corespunzător terenului înscris în asociație sau arendat, volumul lui se determină conform relațiilor de mai sus, defavorabile pentru proprietar, care cedează plusprodusul ori chiar mai mult decât atât celor care i-au cultivat terenul. Înșușirea de către acest proprietar a întregului venit produs de terenul cultivat în regie proprie face ca venitul său total să fie ceva mai mare, *ceteris paribus*, decât al agriculturii care nu-și cultivă în mod direct terenul.

În afara constatării că tipul mixt de producător agricol, cel care își cultivă singur o parte din proprietatea sa funciară, iar o altă parte printr-un arendaș ori o asociație, obține un venit cumulat ceva mai mare decât proprietarul ce-și dă pământul în arendă sau unei asociații, ne interesează dacă acesta poate spera să aibă un nivel de trai satisfăcător. Dacă proprietarul pe care îl avem în vedere este iarăși cel ce deține o suprafață egală cu media pe agricultură (2,5 ha), este evident că și veniturile lui sunt, de regulă, mult prea mici pentru a-i asigura un standard de viață satisfăcător. Condiția pentru ca acest tip de producător să accedă la condiții de viață acceptabile este ca proprietatea sa funciară să depășească 5 ha, apoi ca cea mai mare parte a acesteia să o lucreze independent, să cultive plante de mare eficiență și, de asemenea, să crească mai multe animale. Or, așa cum se știe, aceste condiții sunt rareori îndeplinite, astfel că marea majoritate a celor care fac parte din această categorie de agricultori o duc și ei destul de greu.

Ultima categorie de agricultori la care ne referim este cea a producătorilor independenți. Ceea ce îi deosebește pe acești producători agricoli de cele două categorii anterioare nu este neapărat suprafața de pământ, care și în cazul lor poate fi mai mică ori mai mare, cât capacitatea de a exploata relativ autonom această suprafață. Capacitatea respectivă are la bază, pe de-o parte, inventarul agricol de care dispun, destul de sumar de altfel și de tip tradițional mai ales, pe de altă parte, vârsta și sănătatea adecvate solicitărilor presupuse de activitatea agricolă. Relativa autonomie a exploatației lor îi apropie pe acești producători de întreprinzătorii agricoli; volumul capitalului, inclusiv ca suprafață agricolă și șeptel, îi desparte însă de cei menționați și îi înrudește cu restul producătorilor agricoli de mică anvergură.

Autonomia în exploatare, prezența unor animale în cadrul gospodăriei imprimă acestei exploatații o anumită complexitate ce se vedește în diversitatea culturilor, o oarecare preocupare pentru randament și eficiență, manifestarea unor tendințe comerciale etc. Toate aceste însușiri fac din această gospodărie o posibilă prefigurare a viitoarei exploatații familiale modernizate.

Potențial, în anii tranziției, această exploatație ar fi putut să se dezvolte. Regimul juridic al fondului funciar, absența îndrumării și a sprijinului material în perioada care a trecut i-au inhibat și chiar anulat această propensiune. Acum, pentru ca acest tip de gospodărie să învingă inerția în care s-a instalat și să pornească pe calea modernizării, va fi nevoie de un impuls mult mai puternic decât ar fi fost necesar la începutul tranziției.

Lucrând în mod independent, tot ceea ce se obține în cadrul exploatației sale aparține producătorului respectiv. De aceea, venitul său agricol este mult mai mare decât cel obținut de proprietarii unor suprafețe de teren echivalente ca întindere, dar lucrate în arendă sau în asociație, care datorează asociației sau arendașului costul lucrărilor agricole efectuate și profitul. Presupunând că sunt întrunite toate celelalte condiționări, în ultimă instanță, mărimea venitului pe care îl obține producătorul autonom depinde de dimensiunile exploatației, în special de suprafața de teren de care dispune. Practic, autonomia însăși este de neconceput sub o anumită limită de suprafață. Din acest motiv, exploatațiile de acest tip sunt în general de dimensiuni ceva mai mari, dar raportat la dimensiunile proprietății funciare foarte mici caracteristice țării noastre. Având în vedere că numai 11% din proprietarii actuali au mai mult de 5 ha și 19% între 3 și 5 ha și că sub această suprafață este greu, dacă nu imposibil, să te afirmi ca producător agricol independent, probabil că suportul funciar al exploatațiilor autonome începe de pe la 3 ha în sus. Limita aceasta pare nerealistă, dar investigațiile de teren arată că circa 2/3 din agricultori lucrează totuși independent. Or, cu o asemenea bază funciară, este evident că numai o exploatație de mare intensitate și cu un șeptel important este capabilă să obțină un venit care să-i permită să trăiască în condiții de bunăstare. Altfel, și din păcate aceasta este situația majorității, cu venitul lor agricol, aceste gospodării nu-și pot asigura mai mult decât un trai modest, la limita subzistenței probabil.

Economia agrară a fost cea dintâi ramură care, după 1989, a fost așezată pe baze preponderent private. Fiindcă tendința spre perfecționare și sporirea eficienței este o caracteristică intrinsecă a economiei private, privatizându-se, agriculturii noastre i se oferea șansa de a păși pe calea perfecționării structurale și a modernizării. Perfecționarea structurilor socio-economice și modernizarea agriculturii înseamnă implicit ridicarea standardului de viață al celor care sunt ocupați în acest domeniu. Și invers,

încremenirea structurilor agrare private în forma în care au renăscut în 1991 a lipsit nivelul de trai al populației rurale de posibilitatea de a cunoaște o ameliorare continuă.

Că nivelul de trai al celor ce trăiesc la țară – și în special al țărănimii – nu s-a îmbunătățit, ci a scăzut în deceniul care a trecut, nu este o surpriză, în condițiile în care, datorită stagnării structurale, productivitatea agriculturii nu a marcat o ameliorare evidentă. Este însă mai mult decât o surpriză să constatăm că veniturile și, pe cale de consecință, calitatea vieții persoanelor ocupate în agricultură au scăzut în mod sensibil, absolut și relativ, cu toate că, spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat în celelalte domenii de activitate, producția agricolă s-a menținut la valori comparabile cu cele de la începutul tranziției.

În 1998, producția industrială mai reprezenta doar 45,1% din cea existentă în 1989. Tot atunci, în agricultură se obținea 94,5% din producția anului 1989 (Violeta, Florian; Filon, Toderoiu, 2000). Veniturile celor ce au realizat aceste producții vor urma însă un curs complet diferit, chiar aberant. Dovada, raportul existent între salariul mediu net lunar și veniturile nominale nete lunare ale țărănimii provenite din munca în agricultură, în 1991 și 1999. În 1991, acest raport era de 1,36 în favoarea salariului. La capătul a șapte ani, în care producția industrială a ajuns la mai puțin de jumătate din cea existentă la începutul perioadei de referință, iar cea agricolă s-a diminuat doar cu 5,5%, în loc ca raportul să se amelioreze ori chiar să devină favorabil țăranilor, acesta crește și ajunge la 1,53 în favoarea salariului. Și raportul dintre veniturile țăranilor și ale pensionarilor cunoaște o deteriorare similară în defavoarea țăranilor, căci dacă în 1991 pensia medie lunară reprezenta 0,60 procente din venitul menționat al țărănimii, după opt ani decalajul se redusese la 0,89.

Se pune, în mod firesc, întrebarea cum a fost posibilă această evoluție paradoxală, contrară legilor economice, a relației dintre veniturile categoriilor socio-economice menționate, pe de-o parte, și dintre aceste venituri și rezultatele economice ale domeniilor în care activează aceste categorii, pe de altă parte? Problema merită un studiu separat, în acest context limitându-ne la câteva considerații sumare.

Fără îndoială, motivația principală este de ordin economic. Economia de piață, așa cum s-a conturat aceasta în ultimul deceniu la noi, face posibilă fluctuarea prețurilor în funcție de cerere și ofertă. Or, în România, oferta internă de produse agricole este în general mai mare decât cererea, iar la unele produse este superioară cererii solvabile. Decalajul acesta este o primă cauză care duce la diminuarea prețului produselor agricole și, în consecință, a veniturilor producătorilor agricoli. Subevaluarea produselor agricole determinată de conjunctura internă este, apoi, întărită și agravată de invadarea pieței naționale cu produsele agricole din import, care, fiind subvenționate de guvernele respective, sunt oferite la prețuri mai

mici decât cele autohtone, care sunt astfel nevoite să-și reducă prețul. Supraproducția internă de produse agricole primare și afluxul unor asemenea produse din exterior permit comercianților locali să acționeze discreționar și să impună producătorilor prețuri cât mai mici, așa cum s-a întâmplat, de exemplu, anul acesta cu grâul, pe care l-au achiziționat la prețul din 2000, ignorând efectele inflației.

Deteriorarea relației producție-venituri în agricultură și defavorizarea producătorilor agricoli, în special în comparație cu ceea ce se întâmplă în alte domenii de activitate, au și o explicație de ordin social (sau instituțional). Spre deosebire de alte categorii sociale, la noi clasa țărănească este o clasă dispersată, mai curând neorganizată și de aceea necombativă pe arena politică. Absența structurării ca grup social distinct o face incapabilă să-și promoveze interesele economice și de altă natură și vulnerabilă la demagogia politicianistă. Ca urmare, spre deosebire de alte categorii sociale care, prin combativitate, reușesc să-și impună nu drepturile, ci privilegiile, încercările timide ale țărănimii, de altfel niciodată afirmate în mod organizat, de a-și promova interesele în fața altor grupuri sau a autorităților au fost în mod constant ignorate. În aceste condiții, nu este de mirare că se întâmplă fenomene precum cel evocat mai sus și ca țărănimea să sporească, ca întotdeauna, din puținul său, mai binele altora.

Nivelul de trai și calitatea vieții unei populații sunt evidențiate prin intermediul unor indicatori precum venitul și capacitatea acestuia de a asigura satisfacerea adecvată a tuturor trebuințelor individuale și familiale: hrană, îmbrăcăminte, adăpost, igienă și îngrijirea sănătății, educație, cultură, integrare și afirmare socială etc.; prin indicatori care măsoară gradul de satisfacere a nevoilor alimentare, starea de sănătate, confortul locuinței, statusul social etc.; prin indicatori subiectivi care exprimă percepția pe care o are o persoană asupra diferitelor aspecte ale existenței sale.

O modalitate (metodă) mai deosebită de evaluare a calității vieții și a nivelului de trai ale unei colectivități mai mari ori chiar ale unei națiuni, frecvent utilizată în ultimul timp, pornește de la conceptul de sărăcie.

Sărăcia este expresia unor disfuncții sociale grave. În mod direct, sărăcia afectează numai o parte a organismului social, dar, indirect, efectele ei nocive se extind asupra întregii comunități. Familia ori individul care suferă de sărăcie nu pot funcționa social în mod normal: nu se pot achita corespunzător de obligațiile profesionale, nu-și pot îngriji sănătatea, eventual educa și supraveghea copiii, nu-și pot plăti taxele ș.a. Cu timpul însă, imposibilitatea săracului de a funcționa normal va produce perturbări la distanță în mediul social, precum tulburarea liniștii și ordinii publice, vagabondaj, abandon familial, delincvență etc. Iată de ce sărăcia, amplexarea acesteia pot fi utilizate ca instrument de analiză a implicațiilor tranziției asupra populației rurale.

În investigațiile privind sărăcia, unitatea cercetată este gospodăria. Dar gospodăria rurală este profund diferită de cea urbană. Indiferent de

statusul celor care o compun, la noi gospodăria rurală are importante valențe productive, în timp ce gospodăria urbană este una preponderent, dacă nu exclusiv, de consum. Dimensiunea productivă a gospodăriei rurale este dată de deținerea și exploatarea unor suprafețe de teren agricol, de creșterea unor animale (cel puțin pe lângă casă), ceea ce îi permite să-și asigure, din surse proprii, 55-80% din consumul alimentar și 30-60% din consumul ei total (Banca Mondială, CNS, 1999). În ciuda acestui avantaj important, 54% din săracii existenți în 1998, identificați pe baza *Anchetei integrate în gospodării*, trăiesc în mediul rural (Banca Mondială, CNS, 1999).

În anii tranziției, datorită stagnării evoluției structurilor agrare private, accentuării progresive a decalajului dintre prețul produselor agricole și cel al produselor industriale și crizei globale a economiei, de la mai puțin de 900.000 de săraci în total în 1989, se ajunge la peste 40% săraci în mediul rural în 1998, conform *Anchetei integrate în gospodării*. Ținând cont că în 1999 producția industrială a continuat să scadă, iar în anul 2000 agricultura s-a confruntat cu cea mai gravă secetă, este sigur că nivelul de trai a atins în mediul rural cote și mai coborâte.

Agricultura este activitatea economică principală în mediul rural, dar tabloul socio-ocupațional este mai divers, nu se rezumă la agricultori.

Migrația tineretului de la sate înainte de 1989 în special, a persoanelor în vârstă de la oraș la sat mai ales după revoluție a făcut ca cele mai multe gospodării rurale să aibă în frunte un pensionar, fost agricultor sau salariat, care, într-o măsură oarecare continuă să se ocupe cu agricultura. Cumularea pensiei cu producția agricolă permite acestor gospodării să aibă cea mai mică rată a sărăciei dintre categoriile socio-ocupaționale rurale (27,4%).

Ancheta integrată în gospodării arată, de asemenea, că și gospodăriile din mediul rural conduse de un salariat sunt mai bine protejate de riscul sărăciei decât gospodăriile de agricultori, dovada fiind procentul de 39,2% săraci în cazul lor, comparativ cu 57% săraci în cazul țăranilor.

Situarea gospodăriilor țărănești pe ultimul loc între categoriile socio-ocupaționale din mediul rural, în ceea ce privește riscul aflării ca nivel de trai sub pragul sărăciei, dovedește încă o dată că, în perioada de tranziție, activitatea agricolă a fost subevaluată, pe când calitatea de salariat ori de pensionar a fost, prin comparație, privilegiată.

În ultimă instanță, calitatea vieții este determinată de venitul total al gospodăriei (care include, evident, și valoarea consumului de produse agricole din resurse proprii). Pe baza *Anchetei integrate în gospodării* din 1998, efectuată de Institutul Național de Statistică, venitul total pe persoană al unei gospodării de salariat era în medie de 1.001.814 lei, al unei gospodării de pensionar de 875.357 lei, iar al celei țărănești de 663.886 lei.

Altfel spus, la noi venitul unui țăran reprezintă 66,3% din cel al unui salariat și 75,8% din acela al unui pensionar. În Uniunea Europeană, în care vrem să ne integrăm, preocuparea ca venitul țăranilor să nu fie mai mic decât al categoriilor profesionale echivalente a condus la adoptarea unor politici speciale care să permită atingerea acestui obiectiv. Până la materializarea obiectivului pe ansamblul UE, în țările cu agricultură dezvoltată, venitul țăranilor reprezintă deja, în medie, peste 90% din cel al profesiilor similare.

Veniturile populației, inclusiv al celor din mediul rural, diferă nu numai în funcție de tipul gospodăriei, ci și teritorial. Adoptând drept cadru de referință cele opt regiuni distincte ca dezvoltare socio-economică (Nord-Est, Sud-Est, Sud, Sud-Vest, Vest, Nord-Vest, Centru și București) și sprijinindu-se pe datele oferite de *Ancheta integrată în gospodării*, Institutul Național de Statistică a putut indica, în mod concret, cum variază venitul populației în raport cu zona, în 1998.

Urmărind aceste date, constatăm că veniturile totale lunare pe persoană ale gospodăriilor de țărani pot să nu concorde cu nivelul global de dezvoltare socio-economică a zonei. Gospodăriile de țărani cu cele mai mari venituri lunare pe persoană (802.804 lei) sunt situate în regiunea Nord-Vest, care este depășită ca dezvoltare de regiunile București, Sud-Vest, Vest și chiar de Centru. Poziția de frunte ca venituri ale gospodăriilor țărănești ocupată de regiunea respectivă este cu atât mai surprinzătoare cu cât ea este în urma altor zone nu doar ca dezvoltare generală, ci chiar ca potențial agricol, ca, de exemplu, regiunile Sud-Vest (cu o parte din Banat) și Vest (altă parte din Banat și o parte a câmpiei din vestul țării).

Locul doi în această ierarhie revine, de asemenea surprinzător, regiunii Sud-Vest, care include Oltenia. Surpriza este dată de faptul că Oltenia n-a fost nicicând renumită prin agricultura ei, comparativ cu regiunea Sud-Vest ori Vest cel puțin, pe care, iată, le întrece, cu toate că în ultimii ani zona a fost una dintre cele mai secetoase.

În rest, lucrurile se prezintă oarecum previzibil. Gospodăriile țărănești cu cele mai mici venituri lunare pe persoană sunt situate în regiunea cu cea mai slabă dezvoltare socio-economică, inclusiv agricolă, cea de Nord-Est: 571.066 lei. Este urmată la mică distanță de regiunea Sud-Est, cu 582.432 lei și regiunea Sud cu 596.238 lei. În frunte, dar după regiunea Nord-Vest, se situează în ordine Bucureștiul, cu 713.934 lei venit mediu lunar pe persoană în gospodăriile țărănești, și Vestul, cu 709.874 lei.

Înrăutățirea condițiilor de viață ale țăranilor în ultimul deceniu, demonstrată mai sus cu date obiective, este fidel percepută și exprimată ca atare de cei în cauză cu ocazia anchetelor întreprinse de Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Tabelul 5.2 este elocvent în această privință.

**Tabel 5.2. EVOLUȚIA PERCEPȚIEI CONDIȚIILOR DE VIAȚĂ
ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE (%)**

Condițiile de viață comparativ cu 1989	Țărani		Restul	
	1991	1999	1991	1999
Mult mai bune și mai bune	46,8	9,5	43,9	16,1
La fel	18,9	15,0	20,1	8,4
Mai proaste și mult mai proaste	33,8	75,5	36,0	75,4

Sursa: *Diagnoza calității vieții.*

De remarcat că toate categoriile socio-profesionale percep că viața lor s-a înrăutățit drastic față de 1989. Unii percep că aceasta s-a îmbunătățit totuși, dar procentul de țărani în această situație este evident mai mic, ceea ce corespunde întru totul situației de fapt.

Componenta principală a economiei rurale va rămâne la noi, și în viitorul previzibil, agricultura, astfel că propășirea satului este legată întâi de toate de modernizarea acestui domeniu. Agricultura modernă, de mare randament, este o activitate în care principala unitate de producție este exploatarea privată care dispune de o suprafață de teren corespunzătoare, de echipament la nivelul tehnicii actuale și care aplică în producție ultimele realizări ale agro-biologiei. Dacă dorim să avem o agricultură modernă, care să asigure celor ocupați în acest domeniu posibilitatea de a se bucura de bunăstare, trebuie să facem ca unitatea de producție a agriculturii noastre să fie o exploatare privată de tipul celei de mai sus. Cu alte cuvinte, mica gospodărie agricolă de acum, explicația nivelului de trai mai puțin decât modest al agricultorilor, să se transforme treptat, dar cât mai repede, în exploatare privată puternică.

Pentru aceasta, evoluția spontană și lentă de acum a structurilor agrare și a satului în ansamblu poate și trebuie să fie înlocuită cu dezvoltarea dirijată și rapidă. Fiindcă țărănimea singură nu poate realiza acest deziderat, misiunea de a concepe și îndruma dezvoltarea rurală planificată și accelerată revine statului. Și tot el trebuie să găsească și să gestioneze resursele necesare, fiindcă economia agrară, așa cum se prezintă ea acum și în viitorul imediat, nu dispune de suficiente resurse. Capitalul necesar ar putea proveni dintr-un Fond Național de Dezvoltare Rurală alimentat prin mobilizarea resurselor interne și a celor externe, precum SAPARD-ul și altele, care nu sunt neglijabile, așa cum au făcut și alte țări care au avut de rezolvat situații comparabile.

Singură, modernizarea agriculturii nu va putea oferi tuturor celor ce trăiesc în mediul rural posibilități suficiente de ocupare și de câștig care să le asigure o viață îndestulată și nu va schimba semnificativ fizionomia satului. Pentru îmbunătățirea raportului dintre oferta de muncă și posibilitățile efective de ocupare, în condiții de productivitate marginală acceptabilă, pentru ca

satul să devină o așezare înfloritoare, pe lângă agricultură, în mediul rural trebuie dezvoltate diverse activități industriale și servicii. Chiar și așa, tot va mai exista un surplus de forță de muncă ce va trebui absorbită de oraș.

Încheind, aș dori să scot în evidență ideile de bază prezentate pe larg în acest capitol.

1. În spațiul rural, agricultura este și va fi și în viitor activitatea economică principală. De aici provin în special resursele cu care comunitatea rurală își întreține existența. Mai mult decât atât, pe agricultură se concentrează întreaga viață a acestei comunități. În consecință, cum este agricultura, așa este și traiul sătenilor.

2. Capacitatea agriculturii de a satisface cerințele producătorilor agricoli depinde de raționalitatea structurilor agrare. Raționalitatea acestora nu este un dat atemporal, ci rezultatul evoluției istorice.

3. Evoluția în timp a structurilor agrare a validat superioritatea incontestabilă a exploatației agricole întemeiate pe proprietatea funciară privată asupra celorlalte modalități de organizare a activității agricole.

4. Reforma agrară din România, de după revoluție, este o încercare de restabilire a supremației exploatației agricole private în țara noastră. Insuficient gândită și prost pusă în practică, reforma a dat naștere unor structuri agrare private anemice, departe de cerințele agriculturii moderne. Dar chiar și în aceste condiții precare, proprietatea funciară privată și exploatația familială și-au putut demonstra superioritatea și nivelul de trai al țărănimii a cunoscut la începutul tranziției o ameliorare față de perioada anterioară, colectivistă.

5. În anii care au urmat, autoritățile nu au făcut nimic semnificativ pentru a favoriza perfecționarea structurilor agrare, lăsându-se totul pe seama evoluției spontane, care, în condițiile date, nu putea produce schimbări semnificative. Mai mult decât atât, cu toate că producția agricolă a fost singura care s-a menținut în general la nivelul din 1989, veniturile agricultorilor, după ameliorarea de la începutul anilor '90, datorată eliminării subevaluării prețului produselor agricole, au cunoscut o puternică eroziune cauzată de creșterea în progresie geometrică a costului inputurilor agricole, îndeosebi, și în progresie aritmetică a prețului produselor agricole.

6. Datorită stagnării structurilor agricole la nivelul inițial, impropriu creșterii producției, căreia i s-a suprapus diminuarea progresivă a veniturilor producătorilor agricoli, din motivele arătate, în perioada de tranziție nivelul de trai și calitatea vieții țărănimii s-au înrăutățit.

7. Procentul populației ocupate în agricultură – și deci dependentă de veniturile obținute din această ramură – va rămâne în continuare important. Obținerea de către această populație a unor venituri care să-i asigure o viață decentă depinde de modernizarea urgentă a structurilor agrare și de creșterea producției agricole. Pentru aceasta, e nevoie de sprijinul statului.

Capitolul 6

Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu,
Ana Maria Preoteasa, Adina Mihăilescu,
Mariana Stanciu

STANDARDUL ECONOMIC AL POPULAȚIEI

6.1. Resursele macroeconomice ale nivelului de trai al populației

Ioan Mărginean

Resursele materiale disponibile în societate la un moment dat se află în dependență de ceea ce se produce și s-a acumulat în timp. La rândul său, **standardul economic** (nivelul de trai) exprimă condițiile în care trăiesc oamenii. El se constituie din **totalitatea bunurilor și serviciilor de care dispune populația** și se determină pentru persoane individuale, gospodării ale populației, localități, grupuri sociale, demografice și ocupaționale, zone geografice, țări, comunitate internațională.

Contabilizarea contravalorii monetare a bunurilor și serviciilor consumate (utilizate) de către o persoană (gospodărie) este exprimată în noțiunea de **cost al vieții**. Totodată se pot avea în vedere cheltuielile pe grupuri de produse și servicii, între care relevanță deosebită au valoarea

cheltuielilor pentru coșul zilnic de produse alimentare, pentru locuință, îmbrăcăminte, sănătate, instruire și cultură, bunuri de folosință îndelungată, divertisment și altele.

Raportarea costului vieții la **nevoile de consum** ale populației permite delimitarea unor **niveluri** (praguri) de satisfacere ale acestora, cum ar fi: subzistența (traiul de supraviețuire), decența (raportat la standardele sociale și umane), abundența (bogăție, lux); și a unor **stiluri (modele) de consum**: echilibrat, auster, deficitar, ostentativ, nociv etc.

Analiza relației dintre nivelul resurselor macroeconomice produse în societate (concretizate în bunuri și servicii) și standardul de viață al populației pune în evidență câteva aspecte demne de reținut pentru a o înțelege cât mai corect. Pe de o parte, la resursele nou create într-un interval de timp se pot adăuga rezervele anterioare și/sau eventualele împrumuturi externe pentru a obține resursele disponibile, după cum ele pot fi diminuate prin returnarea unor datorii externe anterioare.

Pe de altă parte, nu toate resursele disponibile la un moment dat pot ajunge în consumul populației. Există și alte destinații ale resurselor, în afara gospodăriilor populației, cum ar fi consumul administrației publice (centrale și locale), dar și formarea de capital necesar reluării ciclului activităților productive și investițiilor de dezvoltare.

În acest context, prezintă importanță cunoașterea deopotrivă a nivelului valorii nou create, a celei disponibile în societate, precum și a celei destinate consumului populației. În continuare, trebuie luate în considerare o serie de alte elemente care țin de modelul distribuției accesului direct (prin propria activitate) al populației la bunuri și servicii și de nivelul redistribuirii realizate de stat în favoarea unor persoane care fie au obținut resurse insuficiente pentru a duce o viață decentă, prin efortul propriu (în vederea participării în continuare la activitatea productivă și la afirmarea lor socială), fie nu pot sau nu au posibilitatea desfășurării unei activități aducătoare de venit. Este vorba de a ști dacă, în urma proceselor de distribuție și redistribuție, avem de-a face cu diferențieri de venit funcțional sau cu discrepanțe accentuate manifestate prin polarizare socială excesivă, respectiv un număr restrâns de bogați și o masă de săraci marginalizați și excluși de la posibilitatea unor condiții de viață decente.

Prin urmare, nivelul de trai al unei persoane (gospodării) este în funcție de posibilitățile de acces ale acesteia la resursele materiale pe baza activității proprii și a redistribuirii, capacitatea de plată a bunurilor și serviciilor considerate necesare. Un rol însemnat îl au modelele de consum și stilurile de viață adoptate de către o persoană sau alta, știut fiind faptul că acestea sunt de natură să permită valorificarea cât mai adecvată a resurselor de care dispune o persoană (gospodărie) sau, dimpotrivă, să conducă la risipirea mult-puținului pe care îl are. Astfel, o persoană cu posibilități materiale relativ modeste își asigură cele strict necesare traiului

zilnic printr-un comportament de consum echilibrat, pe când o altă persoană cu același nivel al resurselor sau chiar mai înalt nu reușește să facă față cheltuielilor zilnice necesare, deoarece are un consum dezechilibrat, cu accent pe unele bunuri și servicii de lux, respectiv prin canalizarea cheltuielilor spre destinații colaterale (distracții, jocuri de noroc, consum excesiv de alcool etc.).

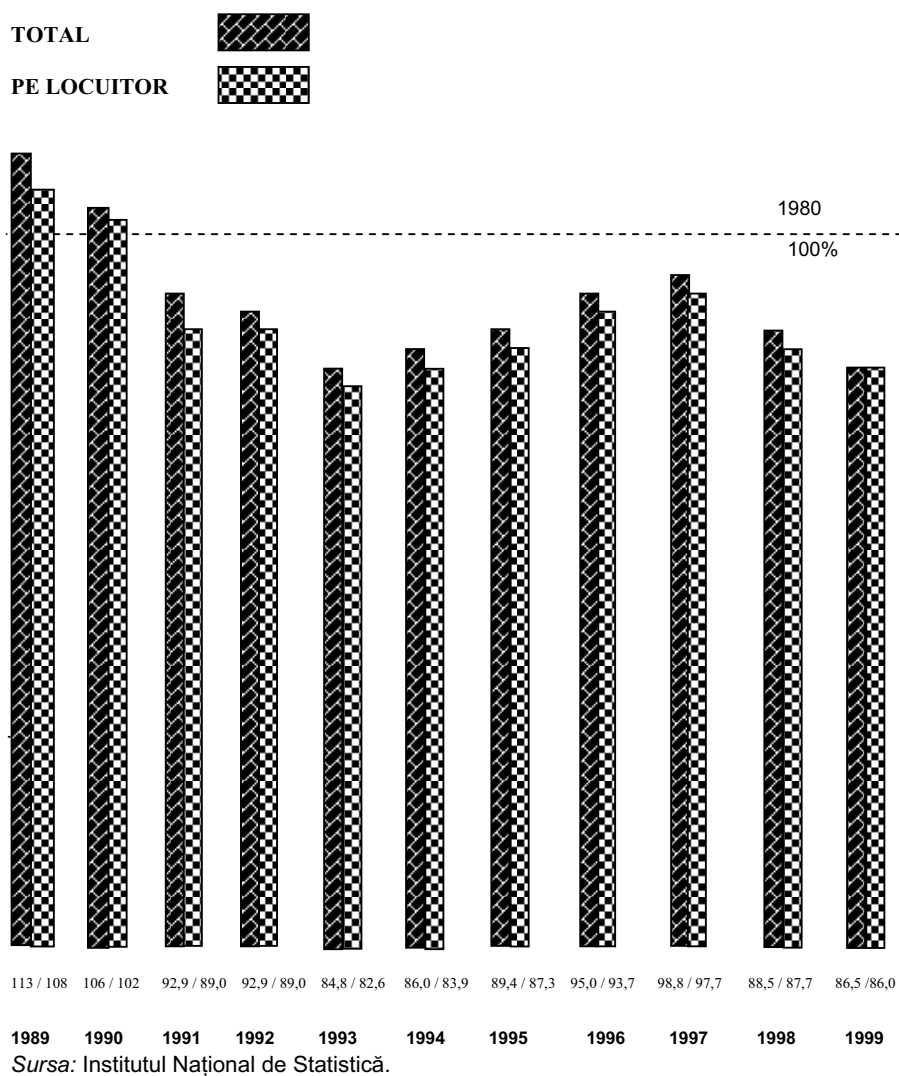
6.1.1. Produsul intern brut (PIB)

Pentru o primă caracterizare a **resurselor macroeconomice ale nivelului de trai vom apela la analiza indicatorului - produsul intern brut (PIB)**. Acest indicator măsoară nivelul valorii nou create (adăugate) într-un interval de timp. Fără a avea un grad foarte înalt de acuratețe (în sensul că nu reține valoarea nou creată prin activitățile gospodărești, dar însumează o serie de valori a căror producere atrage costuri exterioare, cum ar fi poluarea), indicatorul PIB este prezent în toate statisticile naționale și internaționale, pentru a exprima bunăstarea materială a unei societăți, nivelul său de dezvoltare economică și socială, totodată.

Încercând o caracterizare generală a situației din România din perspectiva valorii PIB-ului, vom constata că la noi se valorifică într-o măsură redusă potențialul de dezvoltare pe care îl avem, printr-o eficiență economică scăzută, ceea ce înseamnă relativ puțină valoare adăugată încorporată în produsele și serviciile rezultate din activitățile desfășurate și cu consumuri mari de materii prime, materiale, combustibili, energie etc. Mai mult, în perioada de tranziție postcomunistă a avut loc și o diminuare absolută a volumului activităților, prin contractarea economiei, în special în industrie. Cât privește agricultura, deși a sporit numărul populației ocupate, în perioada de referință, gradul de exploatare a resurselor s-a diminuat prin necultivarea întregii suprafețe arabile, reducerea numărului de animale etc. La rândul lor, serviciile nu cunosc încă expansiunea specifică societăților dezvoltate, unde reține 50-60% din populația ocupată.

Astfel, după ce în ultimul deceniu de regim comunist a avut loc o încetinire importantă a ritmului de creștere a PIB (0,93% ritm mediu anual de creștere în intervalul 1980-1989), în perioada de tranziție a avut loc o adevărată prăbușire a valorii acestui indicator, situându-se în prezent cu mult sub nivelul celei din anul 1980. PIB-ul total a fost de numai 86,5% în anul 1999 raportat la nivelul înregistrat în anul de referință, 1980 (grafic 6.1).

**Grafic 6.1. DINAMICA PIB ÎN ROMÂNIA
(PREȚURI COMPARABILE) (1980 = 100%)**

Aceasta înseamnă un ritm mediu anual de scădere de 0,7% în 19 ani. Pentru perioada 1990-1999, ritmul mediu anual de scădere a valorii PIB a fost de 2,04%. Cele mai acute intervale de scădere a valorii PIB au fost în anii 1991-1992 și 1997-1999. În anul 2000 s-a schimbat sensul evoluției, înregistrându-se o ușoară creștere a nivelului PIB (1,2% față de anul anterior); creșterea a continuat și în anul 2001 (circa 4%).

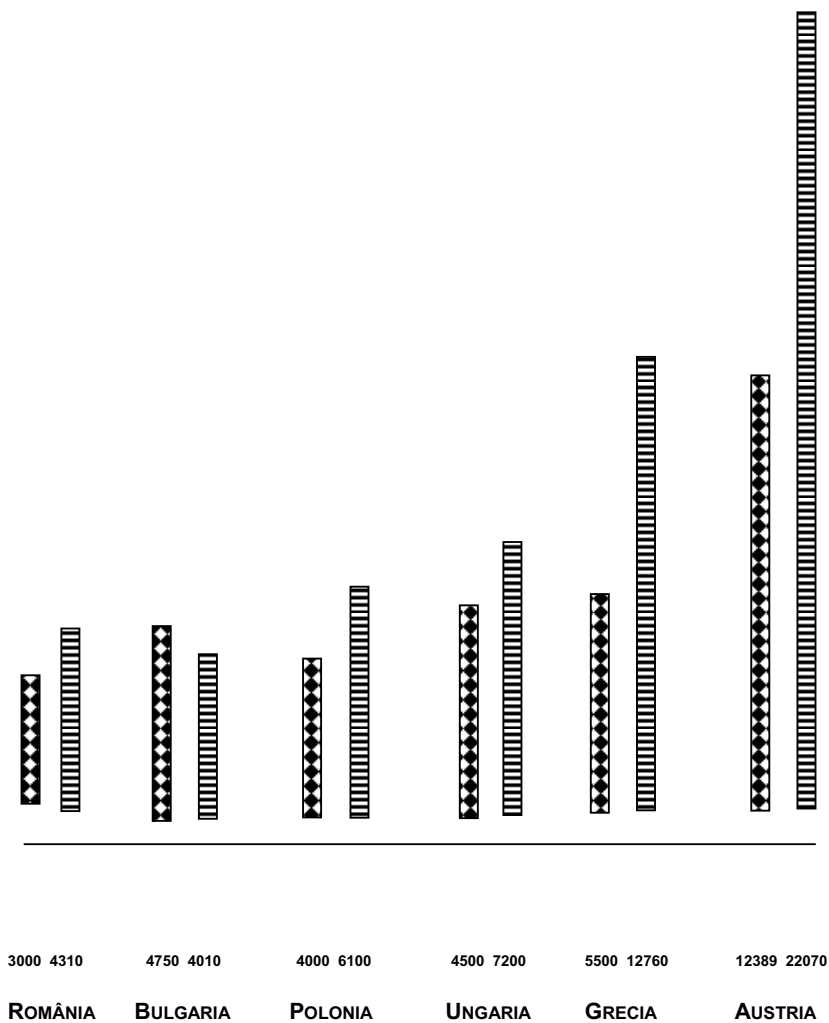
La rândul său, **valoarea PIB-ului pe locuitor** (care contează cel mai mult în analizele comparative referitoare la standardul economic al populației) a cunoscut, în prețuri comparabile, o creștere mai mică decât PIB-ul total în perioada 1980-1989 (ritm mediu anual de creștere de 0,88%), dar și o reducere mai mică pe intervalul 1990-1999, datorită diminuării numărului populației țării. Ritmul mediu anual de creștere a fost de 0,73% în intervalul 1980-1989, iar ritmul mediu anual de scădere în intervalul 1990-1999 a fost de 1,85%. Fără diminuarea demografică (ea însăși un fenomen îngrijorător), nivelul resurselor macroeconomice pentru o persoană ar fi fost și mai mic .

Exprimarea valorii produsului intern brut într-o valută cu înaltă stabilitate, cum este dolarul SUA, de exemplu, ne arată poate mai sugestiv ce s-a întâmplat, începând cu anul liberalizării parțiale a cursului de schimb al leului (1990), în domeniul resurselor macroeconomice pentru nivelul de trai. Astfel, luând în considerare cursul de schimb leu-dolar al anilor respectivi, pentru 1990 valoarea PIB-ului pe locuitor a fost de circa 1.500 \$, iar în 1999 a scăzut la 1.100 \$. Desigur, în compararea valorilor absolute în valută, inclusiv în dolari SUA, trebuie să luăm în seamă faptul că în 1999 gradul de liberalizare a cursului leului a fost superior celui din 1990, astfel că, în anul ce constituie baza de comparație, leul înregistra artificial o valoare mai mare, ceea ce a condus la o mai pronunțată supraevaluare a valorii PIB-ului în dolari SUA pentru anul respectiv decât dacă leul ar fi fost total liber convertibil. În plus, inflația din perioada de referință a afectat și valoarea dolarului. Diferența în prețuri comparabile este mai mare decât simpla diferență aritmetică, deoarece cu suma de 1.100 \$ se puteau cumpăra inițial mai multe produse și servicii decât cu 9 ani mai târziu.

Efectele fluctuației cursului de schimb sunt eliminate prin calculul PIB-ului la paritatea puterii de cumpărare (PPC), care exprimă valoarea bunurilor și serviciilor cumpărate în fiecare țară, calculate pe baza unei metodologii standard și prețuri comparabile raportate la o țară de referință din zonă; în cazul României, țara respectivă este Austria.

Ca urmare a evoluțiilor înregistrate, în ultima perioadă s-a mărit decalajul dintre România, și țările membre UE situate la nivelul de jos în privința PIB/locuitor, cum ar fi Grecia, respectiv țările vecine candidate la aderare în UE, cu excepția Bulgariei, unde prăbușirea economică a fost și mai pronunțată la nivelul anului 1997 comparativ cu 1987 (grafic 6.2).

**Grafic 6.2. VALOAREA PIB PE LOCUITOR ÎN ROMÂNIA
ȘI ALTE ȚĂRI (PPC) 1987 ȘI 1997**

Sursa: *Human Development Reports*.
(*Rapoartele dezvoltării umane*), UNDP.

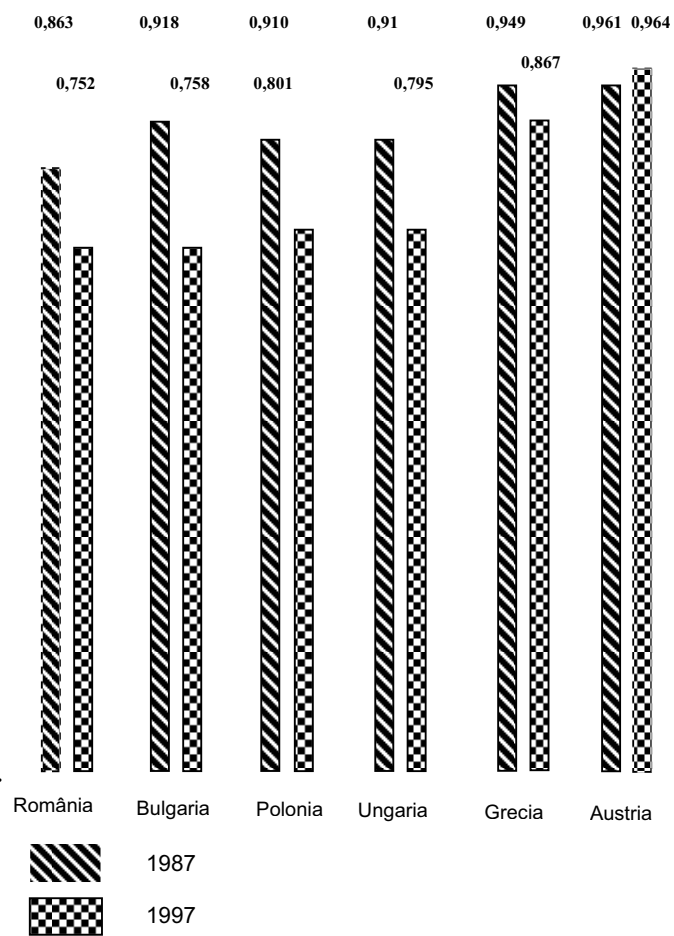
De reținut faptul că România este listată în rândul țărilor dezvoltate ale lumii la începutul perioadei (1987) pentru care se dispune de date determinate în sistemul PPC. Țara noastră ocupa în ordine descrescătoare

locul 46 în lume dintr-un total de 130 țări în privința valorii PIB-ului pe locuitor. Totuși valoarea de 3.000 \$ reprezintă numai 24% din valoarea corespunzătoare Austriei, țară situată la nivel mediu în grupul țărilor puternic dezvoltate, 54% din cea a Greciei, 63% din cea a Bulgariei, 66% din cea a Ungariei și 75% din cea a Poloniei. Într-un deceniu, România coboară la poziția 80 în lume dintr-un total de 174 de țări și teritorii. Valoarea PIB-ului pe locuitor calculată la prețuri comparabile, de 4.310 \$, este superioară, de această dată, celei înregistrate de Bulgaria, dar se situează la nivelul a numai 19,5% comparativ cu valoarea PIB-ului pe locuitor în Austria, 34% comparativ cu Grecia, 57% comparativ cu Ungaria, 63% în comparație cu Polonia.

6.1.2. Indicele dezvoltării umane (IDU)

Valoarea PIB-ului pe locuitor intră, alături de indicele educației (cuprinderea școlară, gradul de alfabetizare) și speranța de viață la naștere, în calculul unui **indice al dezvoltării umane**. Datorită, în principal, nivelului scăzut al valorii PIB-ului și al speranței de viață la naștere (sub 70 de ani în România, comparativ cu maximul mondial de 85 de ani), țara noastră se situează prin valoarea IDU, cu mult în urma poziției ce ar fi fost de așteptat să o ocupe, având în vedere potențialul de dezvoltare de care se dispune. Pentru comparabilitate pe țări, s-a constituit un indice al dezvoltării umane cu valori teoretice pe intervalul 0-1. Cu valoarea 0,752 în anul 1997, România se situa pe poziția 68 în ordine descrescătoare, după ce în 1987 era la poziția 41, deci o pierdere de 27 de locuri (grafic 6.3).

**Grafic 6.3. VALOAREA INDICELUI DEZVOLTĂRII UMANE (IDU)
ÎN ROMÂNIA COMPARATIV CU ALTE ȚĂRI**

Sursa: Human Development Reports.
(Rapoartele dezvoltării umane), UNDP, 1990 și 1998.

Pentru anul 1987, în calculul IDU pentru educație s-a luat în considerare numai gradul de alfabetizare, nu și cel de cuprindere școlară. Aceasta explică anumite scăderi ale valorii IDU în perioada analizată. Din perspectiva comparativă între țări, acest fapt prezintă importanța sa, România coborând câteva locuri și datorită ratei relativ mici de cuprindere școlară pe toate treptele de învățământ (68% din totalul copiilor și tinerilor de vârstă 7-25 de ani).

Dincolo de rezervele pe care le putem avea referitor la capacitatea indicatorilor analizați anterior de a reflecta cu fidelitate bunăstarea materială și nivelul dezvoltării umane, faptul că sunt construiți pe baza unei metodologii standard pentru toate țările le conferă calitatea de instrument de comparație. Acești indicatori ne permit să definim poziția României comparativ cu alte țări, iar situația este net defavorabilă. În timp ce, în perioada analizată, multe țări, și nu numai cele puternic dezvoltate, au înregistrat progrese notabile în creșterea bunăstării materiale, România a rămas în urmă. Unele cauze ale acestei stări sunt moștenite și se datorează creșterii economice nesănătoase, pe cale preponderent extensivă, cu investiții în mari întreprinderi cu eficiență scăzută. Alte cauze se regăsesc însă, în societatea de azi, între care, cu titlu de exemplu, enumerăm: tolerarea funcționării unităților economice cu pierderi, neintroducerea fermă, în toate sectoarele, a principiului salarizării legat de eficiența muncii, subfinanțarea dezvoltării, inclusiv a sectorului social, începând cu investiția în educație și formare profesională în acord cu tendințele de evoluție pe plan mondial și condițiile competiției acerbe pe piețele de desfacere.

Referitor la șansele de evoluție viitoare, România se plasează pe o poziție favorabilă, inclusiv prin faptul că populația este mai tânără, ceea ce înseamnă importante rezerve de muncă în viitorii 20 de ani.

6.1.3. Consumul final al populației (CFP)

Comprimarea puternică a volumului valorii nou create, determinată în prețuri comparabile, în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, a creat o presiune înaltă asupra repartizării pe categorii de utilizări a PIB-ului. Dintre cele trei destinații: **consumul populației, formarea brută de capital fix și consumul administrației publice** (centrale și locale), prima a fost cea mai afectată. De asemenea, și resursele pentru formarea brută de capital fix au fost mult diminuate în perioada 1991-1993. Consumul administrației publice, fără a putea considera că a fost finanțat în exces, a fost totuși privilegiat în raport cu celelalte două categorii de utilizări (tabel 6.1).

Tabel 6.1. CATEGORII DE UTILIZARE A PIB-ULUI ÎN ROMÂNIA

(1990 = 100%)

Anul	Consumul final al populației	Consumul final al administrației publice	Formarea brută de capital fix
1991	83,8	110,6	68,4
1992	77,5	113,0	75,9
1993	78,2	116,0	82,2
1994	80,2	128,8	99,2
1995	90,7	130,1	106,1
1996	98,0	132,0	112,1
1997	94,4	120,4	114,0

Anul	Consumul final al populației	Consumul final al administrației publice	Formarea brută de capital fix
1998	94,9	123,0	107,5
1999	90,5	115,5	103,0

Sursa: Institutul Național de Statistică.

Penuria de alimente de la sfârșitul anului 1989 și presiunea socială au condus la creșterea substanțială a volumului resurselor alocate pentru consumul final al populației în anul 1990 față de anul precedent, respectiv 109%, în condițiile în care valoarea PIB-ului a scăzut la 94%. Acest fapt a creat un puternic dezechilibru pe categorii de utilizare a PIB în detrimentul investițiilor (64,4% în 1990, respectiv 44,1% în 1991 și 48,9% în 1992 față de 1989). După cinci ani se recuperează decalajul în privința formării brute de capital comparativ cu 1990, dar nu și raportat la anul 1989.

Pentru acoperirea consumului, fie el și diminuat, al societății s-a apelat la împrumuturi externe, inclusiv pentru consumul populației. Raportat la numărul de locuitori, datoria externă a României (sub 400 \$ pe locuitor), este mică față de aceea contractată de alte țări din zonă. Plata serviciului datoriei externe se face însă prin diminuarea consumului intern, în condițiile existenței unei proporții însemnate de populație care trăiește în sărăcie (peste 40%).

Referindu-ne în continuare numai la consumul final al populației, care cuprinde toate cumpărările de bunuri și servicii pentru satisfacerea nevoilor individuale ale membrilor gospodăriilor rezidente în România, inclusiv cheltuielile cu hrana și îmbrăcămintea militarilor (nu intră cumpărarea de imobile, unelte și materiale necesare activității profesionale), constatăm că nici după 10 ani nu s-a ajuns la egalarea nivelului înregistrat în anul 1990. Prăbușirea nivelului fondului de consum al gospodăriilor populației a fost cea mai puternică în anii 1992-1993. Recuperarea ulterioară a unei părți din decalajul statistic înregistrat în prima parte a deceniului trecut nu este suficientă pentru evaluarea pozitivă, deoarece, pe de o parte, la începutul perioadei de referință nevoile de consum erau deosebit de mari și, pe de altă parte, în anii care au urmat au sporit aceste nevoi determinate de schimbările produse în viața socială de ansamblu, în modul și stilul de viață al populației, în structura demografică a țării. Între factorii de influență, enumerăm aici pe cei datorți accentuării inegalității sociale și a inegalității de consum. În aceste noi condiții, valorile medii ale consumului provin din valori individuale foarte diferite (polarizate) pe grupurile de populație. Pe de o parte, un nivel scăzut al consumului la o masă relativ mare de populație aflată în sărăcie sau la limita subzistenței și, pe de altă parte, un nivel înalt de consum, inclusiv unul de lux al unui grup restrâns. Or, pentru a scoate populația din zona sărăciei, este nevoie ca pe total să se dispună de resurse mai însemnate decât la o distribuție relativ omogenă pentru întreaga populație, cum era înainte de 1989.

6.2. Evoluții în domeniul surselor standardului economic al populației relevate de diagnoza calității vieții

**Ioan Mărginean
Iuliana Precupețu
Ana Maria Preoteasa**

Continuăm aici un studiu anterior (Ioan Mărginean, Narcisa Țambrea, Ion Voinea, 1994), cu intenția de a continua și urmări evoluțiile din intervalul 1993-1999 în domeniul standardului economic în România. În fapt, acest tip de analiză a rezultatelor cercetărilor de diagnoză a calității vieții l-am demarat anterior (Ana Bălașa, Ioan Mărginean, Gheorghe Socol, Ilie Sandu, 1992) și considerăm a avea o relevanță deosebită pentru surprinderea condițiilor materiale de viață ale populației.

Pentru început ne vom referi la **venituri**, pentru ca ulterior atenția să se îndrepte spre cheltuieli și consum.

6.2.1. Veniturile disponibile

Având în vedere distanțarea în timp de perioada desfășurării cercetărilor, nivelul ca atare al veniturilor poate fi de un interes mai scăzut acum (deși în perspectiva cunoașterii nu este de neglijat). Aici vom insista însă mai degrabă asupra modificărilor intervenite în intervalul de referință, atât de important pentru societatea românească postcomunistă, privind raporturile dintre veniturile populației, sursele de venit și structura cheltuielilor de consum.

Veniturile populației (gospodăriilor familiale) sunt o componentă de bază, alături de avere, cheltuieli și consum, a standardului economic, altfel spus, a condițiilor materiale de trai sau nivelului de trai. În vederea determinării veniturilor populației, trebuie să se facă față unor dificultăți deloc neglijabile. Pe de o parte, este vorba de inventarierea tuturor surselor de venit. Or, nu toate sursele sunt declarate, chiar dacă sunt licite, și cu atât mai puțin cele ilicite. Pe de altă parte, unele persoane tind să declare venituri inferioare celor efective. O altă dificultate majoră în determinarea veniturilor este transformarea monetară a veniturilor în natură (produse și servicii), operație absolut necesară pentru a putea face comparații între persoane și gospodării.

Prin strategia de cercetare adoptată, s-a urmărit reducerea erorilor în declararea veniturilor prin crearea unui context favorabil rememorării și încrederii. Astfel, nu s-a pus în discuție caracterul licit, respectiv ilicit al veniturilor declarate. S-a solicitat să se indice pur și simplu valoarea și sursa venitului: salarii, activități ca întreprinzător, activități ocazionale, proprietățile, vânzarea de produse agricole, diferite transferuri sociale – pensii, alocații etc., donații, alte venituri, oricare ar fi acestea pentru veniturile monetare –, și cantitățile de alimente și băuturi consumate din producția realizată în gospodărie sau primite cadou. Totodată, la declararea veniturilor s-a solicitat participarea și a altor membri din gospodărie, nu doar a subiectului interviuat în cazul întrebărilor de opinie. Mai precizăm că întrebările despre venit au fost precedate de cele referitoare la cheltuieli (aici tendința în declarațiile subiecților este de a supralicita), conștientizându-se faptul că între cheltuieli și venituri se stabilește o anumită corespondență. Dacă veniturile nu acoperă cheltuielile declarate, înseamnă că s-a consumat mai puțin decât s-a declarat inițial sau s-a consumat și din alte surse (economii, împrumuturi). După cum veniturile rămase neutilizate capătă o anumită destinație (economisire, investiție etc.). Nu ne aflăm totuși în situația de a identifica fiecare leu. În determinările cu scop științific ale veniturilor, nu se poate urmări precizia din declarațiile oficiale de venit (supuse sancțiunilor legale), suntem interesați mai degrabă să putem stabili o ordine de mărime a venitului fiecărei persoane și gospodării familiale. La rândul lor, veniturile determinate prin declarații sunt, ulterior, comparate cu diferite răspunsuri ale subiecților referitoare la nevoi, satisfacția cu nivelul venitului obținut, autoplasarea pe o scală a sărăciei/bogației etc., pentru a surprinde cât mai complet semnificația lor pentru populație, în acord cu specificul cercetărilor de calitate a vieții (detaliat în primul capitol al volumului), potrivit căruia valorile de stare sunt supuse evaluării celor cărora le este caracteristică acea stare.

În cercetările de diagnoză a calității vieții, valorificate aici, s-a avut în vedere determinarea așa-numitului **venit disponibil**, cel cu care persoanele pot să-și cumpere bunuri și servicii pentru consum sau să îi dea altă destinație (economisire, investiții). Venitul disponibil se obține prin scăderea din venitul brut a tuturor categoriilor de impozite directe și a contravalorii contribuțiilor pentru sistemele de asigurări sociale. La rândul său, venitul brut este alcătuit din veniturile obținute direct (din muncă, proprietate etc.) de către o persoană (venitul de piață) și/sau din diverse transferuri sociale de la bugetul național și/sau local.

Culegerea datelor referitoare la venitul disponibil s-a realizat pentru toate persoanele din gospodăria familială a subiectului interviuat atât în valori monetare, cât și nemonetare (autoconsumul din propria gospodărie, ajutoarele directe în produse și servicii). Ulterior, acestea au fost transformate în valori monetare la prețul de piață). Nu s-a luat în calcul

contravaloarea serviciilor primite cu titlul gratuit prin politicile publice (cheltuielile de la bugetul național și local care se fac direct pentru prestatorii de servicii către populație (educație, cultură, îngrijirea sănătății, transport etc.). Trebuie deci să avem în vedere faptul că resursele materiale reale ale familiilor sunt superioare celor care includ numai veniturile și transferurile sociale directe determinate de noi. Neincluderea transferurilor indirecte este acceptabilă la nivelul familiei, deoarece nici la consum nu sunt contabilizate. Luarea lor în calcul este necesară însă la nivel macrosocial, pentru a se determina valoarea fondului de consum efectiv al populației. De asemenea, și în cadrul diferitelor comparații de structură a cheltuielilor. (Aceste ultime aspecte sunt surprinse în paragrafele 3 și 4 ale capitolului).

Dintre tipurile de venituri menționate, cele de piață se diferențiază cel mai mult de la o persoană la alta. Prin impozitarea directă, contribuții și transferuri se realizează o redistribuire a veniturilor, furnizându-se prin sisteme de asigurări și ajutoare sociale (protecție socială) venituri și pentru persoanele care fie nu pot obține venituri directe, fie acestea sunt insuficiente. Rezultatul acestor redistribuiri reduce gradul de diferențiere dintre veniturile populației. Amploarea reducerii ține de natura politicilor publice adoptate într-o țară sau alta. Experiența istorică a ultimului secol conduce la concluzia că un anumit grad de inegalitate a venitului disponibil este favorabil competiției și motivației umane pentru ca fiecare persoană să adopte o atitudine activă, în raport cu posibilitățile sale, pe piața muncii pentru a-și mări posibilitățile de câștig direct. Se creează astfel acel mecanism atât de necesar obținerii bunăstării individuale și de dezvoltare generală a societății, mecanism care nu se manifestă în condițiile forțării egalitarismului prin redistribuirea veniturilor.

Îndreptându-ne atenția spre **venitul disponibil**, constatăm că, din momentul în care se fac diverse cheltuieli, o parte din venituri sunt destinate plății impozitelor indirecte (TVA, accize). După scăderea cuantumului impozitelor indirecte rămâne **venitul final**. Prin urmare, se produce o nouă configurație a raporturilor dintre nivelul bunăstării personale și familiale în funcție de destinația venitului disponibil, volumul și structura cheltuielilor de consum. Acesta din urmă este dependent de nivelul venitului disponibil, dar și de talia și structura gospodăriei familiale pentru care se asigură consumul dintr-un anumit venit, stilul de viață adoptat, obiceiurile de consum etc. Venitul final se poate regăsi în totalitate sau numai parțial în produse și servicii efectiv consumate. Persoanele și familiile lor care cheltuiesc toate sumele disponibile la un moment dat vor suporta **proporțional** o povară fiscală pe consum mai mare decât cei care nu epuizează venitul disponibil pentru cheltuieli de consum (tabel 6.2).

Tabel 6.2. RAPORTURILE DINTRE TIPURILE DE VENIT ÎN FUNCȚIE DE MODELUL DE CONSUM AL GOSPODĂRIEI

(mil.lei)

				Impozit indirect		Venit final (VF)
	Venit de piață (VP)	Venit disponibil (VD)	Cheltuieli pentru consum (CC)	Sumă	20% din VD	
Gospodăria I	10	8	6	1	12,5	7
Gospodăria II	10	8	8	1,33	16,6	6,66
Gospodăria III	6	8	8	1,33	16,6	6,66

Notă: Dacă cele două familii cu venit de piață egal ar avea aceleași nevoi de consum, impozitul indirect **raționalizează** consumul, dacă însă nevoile de consum ale familiei a doua sunt mai mari, impozitul indirect **sanctionează** consumul. Prin efectul său, impozitul indirect poate arunca în zona sărăciei familia a III-a, care prin câștigul direct și transferurile sociale posibil se situa în afara acesteia, sau să adâncească gradul de sărăcie existent deja.

Așa cum am menționat însă, aici ne vom referi numai la venitul disponibil. Cum era de așteptat, marea majoritate a persoanelor adulte din eșantioanele noastre dispun de venituri individuale, permanente și/sau ocazionale, din muncă, precum și din alte surse. În primul an de comparație, respectiv 1993, 97% din subiecți înregistrau venit individual, iar în 1996 și 1999 câte 95% din total. Cât privește gospodăriile acestor subiecți, doar 3 până la 7 gospodării în cei trei ani nu au declarat venituri. Acest fapt ridică deja un semn de întrebare. Prin modalitatea de lucru adoptată, chiar și atunci când nu sunt venituri monetare, consumul efectiv de produse (din orice sursă) se transformă în valori monetare. Deci s-a consumat un venit dat de contravaloarea consumului de produse și servicii. Cum noi am urmărit determinarea venitului pe întreaga lună anterioară datei investigației în familie, este exclus să se accepte lipsa oricărui consum pe o perioadă de 30 de zile. Putem avea de-a face cu erori de înregistrare acceptabile din punct de vedere statistic, dar și cu ascunderea surselor de procurare a veniturilor. Totuși, din lipsa unor informații suplimentare, nu ne putem hazarda în speculații privind situația acestor familii fără venit.

Pe categorii ocupaționale, veniturile individuale ale subiecților înregistrează dinamici diferite. Dacă în unele cazuri, a cum este cel al **agricultorilor**, de exemplu, constatam o ușoară deteriorare în 1999 față de 1993 și 1996 a proporției veniturilor față de venitul mediu pe eșantion, ca și față de celelalte ocupații, deținătorii acestora din urmă înregistrează unele progrese, cu precădere **patronii**, dar și **personalul de specialitate, cadrele medii, muncitorii** și chiar **pensionarii și șomerii** (tabel 6.3).

Tabel 6.3. RAPORTURI ÎNTRE VENITURILE INDIVIDUALE

(anii 1993, 1996, 1999)

	1993		1996		1999	
	Baza		Baza		Baza	
	Venitul muncitorilor egal cu 1	Venitul mediu pe eșantion egal cu 1	Venitul muncitorilor egal cu 1	Venitul mediu pe eșantion egal cu 1	Venitul muncitorilor egal cu 1	Venitul mediu pe eșantion egal cu 1
Muncitori	1	1,1	1	1,1	1	1,3
Șomeri	0,4	0,4	0,5	0,6	0,4	0,5
Pensionari	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	1,0
Agricultori	0,7	0,8	0,7	0,8	0,5	0,7
Cadre medii	1,2	1,3	1,2	1,3	1,2	1,6
Personal de specialitate	1,4	1,6	2,2	2,4	1,7	2,1
Patroni	-	-	2,5	2,7	2,4	3,1

Într-adevăr, raportat la venitul mediu pe eșantion, **agricultorii** își diminuează cota de la 0,8 la 0,7 în intervalul 1996-1999, **șomerii** se situau mai bine în 1996 față de 1993, dar în 1999 cad sub nivelul avut în 1993; **pensionarii** realizează un progres comparativ minim, la fel cecelelalte categorii ocupaționale avute în vedere; **personalul de specialitate** a avut o situație mai bună în 1996 comparativ cu 1993, ca și cu 1999, ultimul an fiind totuși mai favorabil ca primul.

Constatăm că **agricultorii** au înregistrat diminuarea mai drastică a veniturilor lor (de la 0,7 la 0,5); **patronii** scad de la 2,5 la 2,4 în intervalul 1996-1999; **șomerii** rămân la același nivel (0,4) ca și **cadrele medii** (1,2), în timp ce **pensionarii** și **personalul de specialitate** înregistrează un ușor progres. Cu referire la pensionari, este de reținut efectul cumulat a două procese. Unul din aceste procese este de natură vitală, respectiv decesul, în intervalul 1993-1999, al multor pensionari cu pensii mici și ieșirea la pensie a altora cu pensii mai bune comparativ cu perioada anterioară anului 1990. Nu este vorba deci de o îmbunătățire de ansamblu a situației materiale a pensionarilor, ci de o accentuare a diferențierii de venit între vechii și noii pensionari.

Pentru segmentul de populație din eșantion, raportul maxim între veniturile individuale disponibile este de 1 la 6 (șomeri - patroni). Se poate considera că această inegalitate de venit este acceptabilă. Sunt totuși alte aspecte care se constituie în semnale de avertizare, respectiv resursele

precare de consum pentru categoriile de populație **cele mai defavorizate** (șomeri, agricultori, pensionari), iar în cadrul acestora, a **familiilor mai numeroase**, în care proporția celor fără venit individual o depășește pe cea a celor cu astfel de venituri, unde există nevoi speciale de cheltuieli pentru îngrijirea sănătății. La rândul lor, obiceiurile de consum vicioase (fumat, abuz de alcool, jocuri de noroc etc.), ca și o proastă administrare a veniturilor diminuează bunăstarea materială a multor familii și în special a copiilor din aceste familii.

De altfel, autoevaluarea raportului dintre veniturile familiei și nevoi ne dezvăluie un tablou dramatic (tabel 6.4).

Tabel 6.4. VENITURILE ȘI NEVOILE SUBIECTIVE DE CONSUM ALE FAMILIILOR

-% -

Veniturile familiei:	Total subiecți			Panel		
	1999	1996	1993	1998	1997	1996
1. Nu ne ajung nici pentru strictul necesar	40	34	25	37	37	34
2. Ajung numai pentru strictul necesar	37	37	35	39	36	36
3. Ajung pentru un trai decent	16	21	30	16	19	21
4. Ajung și pentru cumpărarea unor bunuri mai scumpe	6	7	8	6	6	7
5. Au tot ce le trebuie	0	0	1	1	1	1

Notă: Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri.

De această dată nu se mai pune problema celor câtorva familii care nu au declarat venit, ci a unei părți extrem de îngrijorătoare aflate în situație materială precară. În fapt, constatăm o deteriorare semnificativă a situației percepute privind raportul venituri-nevoi de consum ale familiilor populației studiate, în perioada 1993-1999. Fenomenul semnalat este susținut și de răspunsurile înregistrate pe populația panel în perioada 1996-1998.

Diferențiat pe categorii de populație pentru anul 1999, discrepanțele cele mai severe între venituri și nevoi se regăsesc la persoanele fără școală și școală generală neterminată (66% declară că nu le ajung veniturile nici pentru strictul necesar), urmează pensionarii și șomerii (53%) etc. Cea mai bună situație o au specialiștii cu studii superioare (unde totuși 11% se află în sărăcie subiectivă). Nici în acest ultim caz însă nu avem de-a face cu o situație deosebit de favorabilă atât timp cât nici un subiect nu a declarat că familia lui "reușește să aibă tot ce îi trebuie". Valorile înregistrate la această variantă de răspuns pot fi considerate mai degrabă erori, fiind cuprinse între 0 și 1,6% din totalul subiecților pe categorii de populație.

**Tabel 6.5. ESTIMAREA VENITURILOR FAMILIEI ÎN RAPORT CU NECESITĂȚILE
(ANUL 1999)**

- % -

	Nr. subiecți	1. Nu ne ajung nici pt. strictul necesar	2. Ne ajung numai pt. strictul necesar	3. Ne ajung pt. un trai decent, dar nu ne putem permite cumpărarea unor obiecte mai scumpe	4. Reușim să cumpărăm și unele obiecte mai scumpe	5. Reușim să avem tot ce ne trebuie, fără mari eforturi
Sexul :						
Masculin	566	37,8	35,2	18,2	6,5	1,1
Feminin	629	41,3	38,0	14,9	5,1	-
Ocupații:						
Agricultori	335	48,1	35,5	11,8	2,3	0,3
Muncitori	250	31,6	42,4	18,8	6,0	0,8
Tehnicienii	104	17,3	40,4	28,8	13,5	-
Ocupații cu studii superioare	116	11,2	44,0	31,0	13,9	-
Pensionari	216	53,2	34,7	9,7	1,9	-
Casnice	45	62,2	26,7	6,7	4,4	-
Șomeri	104	52,9	31,7	9,6	3,8	-
Specificul activității:						
Salariați	405	23,5	41,2	25,2	8,9	1,0
Lucrători pe cont propriu	362	47,5	35,6	12,7	1,9	0,3
Patroni	19	15,8	36,8	26,3	21,1	-
Pregătirea școlară:						
Fără școală; școală generală neterminată	210	66,2	26,7	4,3	1,4	-
Școală generală	339	46,3	36,3	13,6	1,8	-
Școală profesională	207	39,1	36,2	16,9	6,3	1,0
Liceu	244	25,0	39,3	24,2	9,8	1,6
Școală postliceală	74	28,4	48,6	14,9	8,1	-
Studii superioare	116	11,2	44,0	31,0	13,8	-
Mediul:						
Rural	545	44,8	35,6	14,1	3,5	0,7
Urban	650	35,4	37,5	18,5	7,7	0,3
Categorii de vârstă:						
Persoane tinere (18-30 ani)	265	31,6	35,5	20,0	10,9	1,1
Persoane adulte (31-60 ani)	678	38,6	36,9	18,0	5,3	0,4
Persoane vârstnice (61 ani și peste)	252	50,8	37,3	8,7	1,6	-

Notă: Diferențele până la 100% reprezintă nonrăspunsuri.

6.2.2. Sursele de venit

Contribuția diferitelor surse la constituirea veniturilor populației are o semnificație socială generală, întrucât ea se structurează în funcție de o serie de mecanisme social-economice care funcționează la un moment dat în societate. De aceea, este de așteptat ca în perioada anilor scurși de la debutul transformărilor postcomuniste să se fi produs anumite schimbări în ceea ce privește aportul unei surse sau alteia în venitul populației. Mai exact, în cazul concret al României, am urmărit apariția și evoluția unor surse noi de venit. Este evident că interesează în primul rând acele surse de venit care se asociază cu întărirea statutului de independență economică a populației și familiilor acestora, respectiv veniturile din proprietăți, activități ca întreprinzător, vânzarea de produse agricole.

La un prim nivel, vom pune față în față **veniturile din salarii** comparativ cu cele provenite din **activitatea ca întreprinzător** și din **proprietate**. Or, în această privință se constată o tendință de diminuare a prezenței salariilor ca sursă de venit a gospodăriilor familiale. Astfel, dacă în 1993 54,2% din subiecți și 72,6% din gospodăriile lor înregistrau venituri din salarii, la nivelul anului 1999, valorile respective se reduc la 35,9% și 46,7%. Cu toate acestea, ponderea salariilor în venitul individual și al gospodăriei familiale rămâne relativ constantă. Acest fapt denotă o competitivitate mai înaltă a veniturilor din salarii față de alte venituri (tabel 6.6).

**Tabel 6.6. SURSE DE PROVENIENȚĂ A VENITULUI INDIVIDUAL ȘI AL GOSPODĂRII FAMILIALE
(1993, 1999)**

Venituri din salarii	1993						1999						R 12/11
	% subie cți (1)	% din venitul indivi- dual (2)	R 2/1	% gospo- dărie (3)	% din venitul gospo- dărilor (4)	R 4/3	% su- biecți (9)	% din venitu indivi- dual (10)	R 10/9	% gos- podărie (11)	% din venitul gos- podă- rilor (12)		
Salarii	54,2	46,3	0,8	72,6	49,2	0,7	35,9	45,6	1,3	56,3	46,7	0,8	
Activități ca întreprinzător	1,1	9,1	8,2	1,8	4,6	2,5	21,8	4,3	2,3	0,3	3,1	1,0	
Proprietate	0,3	0,1	0,3	0,5	0,1	0,2	1,8	1,3	0,7	2,2	0,7	0,3	
Vânzarea produselor agricole	7,0	6,2	0,9	8,1	3,3	0,4	9,1	9,4	1,0	11,1	5,4	0,5	
Activități ocasionale	8,7	6,9	0,8	9,8	3,6	0,4	11,9	7,2	0,6	17,7	5,5	0,3	
Alocatii copii	-	-	-	36,9	1,4	0,04	-	-	-	46,9	2,3	0,05	
Șomaj	1,4	0,7	0,5	10,8	1,4	0,1	14,4	1,3	0,3	9,1	1,3	0,1	
Pensii	27,3	12,1	0,4	44,4	11,8	0,3	31,0	18,3	0,6	51,0	17,8	3,4	
Burse	-	-	-	0,5	-	-	0,6	0,4	0,6	1,3	0,5	0,4	
Alte venituri (alocații etc.)	2,1	3,5	1,6	3,2	2,7	0,8	0,2	1,5	7,5	3,3	1,0	0,02	
Autoconsum	66,1	15,1	0,2	66,1	21,9	0,3	64,4	10,7	0,1	64,4	15,7	0,2	
		100%			100%			100%			100%		

Într-adevăr, cea de a doua grupă de venituri, aceea legată de natura transformărilor economice, nu a avut puterea de a surclasa veniturile din salarii. În intervalul 1993-1999, evoluțiile grupei de venituri provenite din liberă inițiativă cunoaște o dinamică deosebit de lentă: de la 8,4% în 1993 la 11,7% în 1999 pentru subiecți și de la 10,4% la 13,6% pentru familii. Nici ponderea acestor surse în totalul veniturilor nu este una deosebit de semnificativă (de la 15,4% la 15%, respectiv, de la 8% la 9,2%). Dacă analizăm însă ceea ce am denumit „randamentul” surselor de venit, activitatea ca întreprinzător este de departe cea mai profitabilă (1,1% din subiecți contribuie cu 9,1% din veniturile individuale în 1993 (raportul are valoarea 8,2). La rândul său, proprietatea are încă un rol modest în furnizarea de venituri, iar vânzarea de produse agricole are valori oscilante de la un an la altul și își diminuează randamentul. Valoarea randamentului respectiv se reduce în anii analizați la 2,7-2,3. Cât privește randamentul salariilor, raportul are valoarea 0,8 în 1993 și 1,3 în 1999. De menționat că între 3 și 4% din subiecți au un al doilea loc de muncă.

O caracteristică aparte a surselor de venit ale populației României o reprezintă ponderea excesivă a autoconsumului. Aproximativ 2/3 din subiecți (și familiile lor) realizează produse în gospodărie sau le primesc. Proporția autoconsumului în venitul individual și al gospodăriei este însă redusă, randamentul fiind cuprins între 0,1 și 0,3.

Veniturile sociale (alocații, pensii, burse) ocupă și ele un loc important ca sursă de venit a populației, cu randamente însă modeste.

6.2.3. Cheltuielile de consum în gospodărie

Stabilirea cheltuielilor de consum s-a realizat ținând cont de sumele plătite efectiv pentru achiziționarea unor produse (alimente, băuturi, țigări, articole de îmbrăcăminte și încălțăminte) și servicii. La aceste cheltuieli s-a adăugat consumul alimentar din surse proprii, obținând nivelul total al cheltuielilor. Toate analizele s-au făcut ținând cont de consumul în gospodărie. În timp ce venitul se poate separa pentru fiecare membru de familie (sau gospodărie), cheltuielile pentru anumite produse se realizează nediferențiat (produsele alimentare, băuturi, întreținerea locuinței). Pentru această analiză am folosit datele obținute în cercetarea *Diagnoza calității vieții* în anii 1993, 1996 și 1999. O analiză amănunțită a consumului pentru 1993 a fost realizată de Mădălina Tatu (*Calitatea vieții nr.5/1994*).

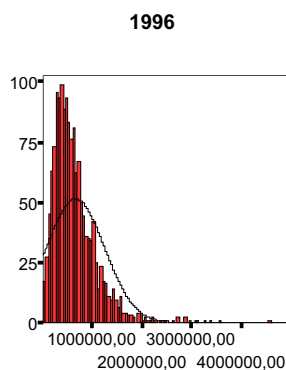
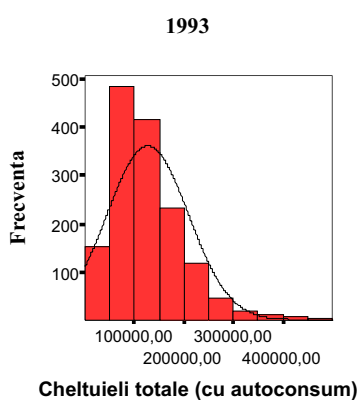
În anul 1999, în 56% din familii s-a apreciat că nu s-a făcut față cheltuielilor necesare în luna anterioară, iar pentru o proporție mai mică (44%), veniturile disponibile au acoperit cheltuielile. Un număr mic de familii (6%) au reușit să facă economii. Pentru 80% din cei care au economisit, suma respectivă este sub nivelul salariului mediu pe eșantion. Prin acumulări în timp, s-a ajuns ca doar 20% din familii să dispună de fonduri

de rezervă, la care ar putea apela în caz de nevoie, iar 12% au și procedat astfel pentru a face față cheltuielilor lunii de referință (cea anterioară culegerii datelor în teren).

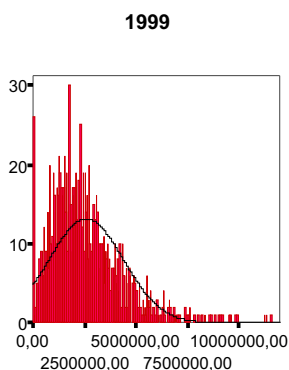
Datele din cei trei ani de comparație (octombrie 1993, octombrie 1996 și noiembrie 1999) arată că valorile cheltuielilor populației sunt eterogene și predomină în cei trei ani gospodăriile cu cheltuieli ce se aflau sub media eșantionului național (Pentru anul 1993, *graficele 6.4., 6.5., 6.6.).

Grafic 6.4. CHELTUIELI TOTALE

Grafic 6.5. CHELTUIELI TOTALE

Grafic 6.6. CHELTUIELI TOTALE

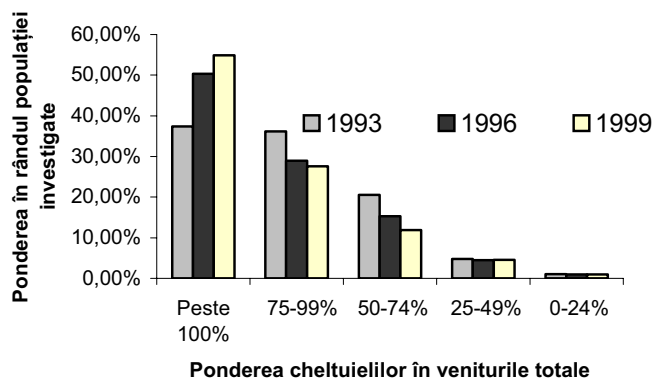

În 1993, valoarea medie a cheltuielilor pentru gospodăriile cuprinse în eșantion a fost de 127.222 lei. Inflația a făcut ca suma să nu mai aibă nici o relevanță peste ani. Analiza distribuției arată că valoarea majorității cheltuielilor se află sub această valoare medie. Mediana (punctul ce indică 50% din frecvențe) se află în stânga mediei, având valoarea de 111.000 lei. Această distribuție a cheltuielilor demonstrează eterogenitatea lor. 24 de gospodării au cheltuit sub 20.000 lei, în timp ce doar 42 dintre gospodăriile investigate depășesc 300.000 lei. Și în 1996 se întâlnește aceeași situație. Valoarea medie a cheltuielilor totale este de 654.811 lei. Peste 50% (mediana are valoarea de 541.227 lei) dintre gospodării au declarat un quantum al cheltuielilor sub această medie și doar 3,2% din sumele declarate depășesc 1.500.000 lei.

În 1999, media aritmetică a cheltuielilor totale ale gospodăriilor este de 2.575.912 lei. Ca și în celelalte două cazuri, se constată o deplasare spre stânga a distribuției, arătând astfel că predomină gospodăriile cu cheltuieli sub medie (valoarea mediane este de 2.230.203 lei).

În marea majoritate a cazurilor investigate în cei trei ani, peste 75% din veniturile gospodăriei sunt destinate consumului. Anii 1996 și 1999 arată că mai mult de 50% din gospodăriile incluse în eșantion depășesc limita veniturilor lunare pentru consum. În 1999, 7,4% din persoanele investigate declară că au cheltuieli mai mari decât dublul veniturilor, iar în 1996, 8,3%. Această situație este parțial explicabilă prin nedeclararea corectă a veniturilor (subevaluarea lor), dar și prin scăderea nivelului de trai.

Grafic 6.7. RAPORTUL CHELTUIELI ȘI VENITURI TOTALE ÎN RÂNDUL POPULAȚIEI INVESTIGATE

Pentru acoperirea decalajului real dintre veniturile și cheltuielile unei luni se apelează la **rezerve proprii** și la **împrumuturi**. Am constatat însă că numai o mică parte din gospodării au fonduri de rezervă pe care le pot utiliza în situații de deficit financiar. Cât privește împrumuturile, acestea se constituie într-un caz aparte.

Pentru luna octombrie 1999, nu mai puțin de 37% din familii (conform declarațiilor lor) s-au împrumutat pentru cheltuielile curente și aproape 3% pentru a cumpăra bunuri de folosință îndelungată. Analizând statutul împrumuturilor, cele mai multe întrajutorări între rude și cunoștințe, constatăm că ele nu sunt efectiv o sursă de venit și, cu atât mai puțin un tip de economie, ce ar întârzia dezvoltarea societății prin ocolirea sistemului bancar, cum se apreciază uneori. Este vorba de un mod de gestionare a resurselor prin cheltuieli anticipate în raport cu veniturile proprii. Oamenii se împrumută cu câteva zile înainte de a dispune efectiv de venitul propriu și înapoiază împrumutul când s-a făcut alimentarea bugetului familial cu venitul respectiv, schimbându-și adesea statutul între ei, respectiv cel care se împrumută la un moment dat împrumută la rândul lui ulterior pe împrumutatul său sau pe altcineva. Prin urmare, nu se poate spune că se trăiește **din** împrumuturi, ci **cu** împrumuturi.

Valoarea împrumuturilor este deosebit de mare (majoritatea depășesc 1/2 din salariul mediu) și o bună parte (1/5) sunt mai mari decât salariul mediu, așa încât, dacă nu s-ar returna în termen scurt, s-ar acumula restanțe ce ar face imposibilă continuarea sistemului. Evident, sunt cazuri în care blocajul se produce, unele persoane (familii) devin insolabile și sunt eliminate din sistemul de întrajutorare.

O altă strategie adoptată în lipsa veniturilor este întârzierea la plata utilităților (energie, apă, combustibil). Pe termen lung însă, acestea, ca și împrumutul cu dobândă, conduce la executarea silită ce se poate solda cu restricții severe ale consumului curent, vânzarea unor bunuri din gospodărie, evacuarea din locuință a chiriașilor, vânzarea locuinței proprietarului dator etc., fiecare dintre măsurile de mai sus afectând calitatea vieții celor în cauză.

6.3. Costurile sociale în perioada de tranziție

Adina Mihăilescu

6.3.1. Minimul de trai decent

În contextul actual, o economie nu se mai poate baza pe „teoria mâinii invizibile” enunțată la începuturile pieței libere de Adam Smith, ci trebuie să se bazeze și pe intervenția statului, ca urmare a complexității problemelor și a imposibilității de rezolvare doar prin mecanismele clasice de piață, respectiv cerere și ofertă. Cu atât mai mult este valabil acest fapt în România, aflată la început de drum spre o economie de piață liberă, unde unele persoane nu se mai pot susține singure sau cu ajutorul familiei și atunci societatea trebuie să intervină și să le ofere protecție. Se conturează două roluri fundamentale pentru un stat al bunăstării: unul politic și altul economic. Din punct de vedere politic, el trebuie să apere drepturile oamenilor, cum ar fi: dreptul la muncă, la asistență socială în caz de bătrânețe sau boală, la alte servicii sociale. Al doilea rol, cel economic, conduce la intervenția statului în reglarea jocului forțelor de pe piața liberă, în vederea:

- garantării unui venit minim indivizilor și familiilor acestora echivalent cu posibilitatea de supraviețuire;
- protejării populației în confruntarea cu șomajul, inflația, boala etc.;
- accesului în mod echitabil al populației la un standard de viață cât mai ridicat, în raport cu o gamă predeterminată de servicii și produse.

Aprecierea standardului de viață al populației se poate realiza prin metode diverse: normativă, structurală, subiectivă etc. În conjunctura economică a României, metodele structurale și subiective sunt mai puțin adecvate scopului urmărit.

Metoda structurală proiectează modelul de consum anterior într-o perioadă viitoare, problema constând, pe de o parte, în dispariția unor produse sau servicii de pe piață și în apariția altora, iar pe de altă parte, datorită prețurilor și tarifelor la mărfuri și servicii destinate consumului

populației, care cunosc creșteri în proporții mari și diferite, se schimbă ponderea diverselor grupe de cheltuieli, afectând comparabilitatea în timp.

Metoda subiectivă se bazează pe aprecierile subiecților, care de multe ori sunt lipsite de rigurozitate, prin identificarea nevoilor lor de consum cu aspirațiile.

Indicatorul nivel minim de trai, având o diversitate atât de mare și fiind în strânsă legătură și cu gradul de civilizație atins de țara respectivă, este aproape imposibil de cuantificat la scara societății, de aceea cercetarea de profil a pus în evidență, pe lângă caracterul obiectiv și pe cel subiectiv rezultat din aprecierea subiectului investigat.

Într-un articol din *Revista economică nr. 52* din 1979, Vladimir Trebici aprecia că „între bunăstare și calitatea vieții, între nivelul de trai și fericire raportul dialectic este cel dintre condițiile și premisele pe care le creează societatea – condiții obiective – și perceperea acestora în conștiința individuală și colectivă, reprezentând condițiile subiective”.

O definiție de lucru ce nuanțează condițiile concrete social-istorice sunt enunțate și de economistul și viitorologul B. de Jouvenel astfel: „un ansamblu de posibilități oferite individului de către societate spre a-și desfășura existența în condiții optime, de a dispune de produsele ei și de a-i utiliza serviciile în concordanță cu trebuințele și dorințele proprii” (*apud* Ernest Victor, Mașek, 1988).

Metoda **normativă**, adoptată și de Institutul de Cercetare a Calității Vieții, rațional aplicată, permite o mai bună abordare a nevoilor unei persoane pentru că ia în considerare modelele de consum existente în societate, dar cuantumulurile nu depind de nivelurile de consum înregistrate la un moment dat, ci de ceea ce se consideră, în baza unor studii speciale, că este necesar.

Totuși, componenta de consum specifică populației în orice societate, oricât de dezvoltată ar fi, nu este uniformă. Diversitatea situațiilor existente, accesul la un loc de muncă bine plătit, integrarea și afirmarea în societate, adaptarea la cerințele postului ocupat conduc la diferențe și aspirații de viață și consum extrem de diferite. Desigur că acest consum este în strânsă legătură cu o serie de factori: venituri, profesie, locul de proveniență, tradiții, obiceiuri, nivel de pregătire, educație, starea de sănătate etc., dar mai ales cu procesele social-economice care au loc în fiecare țară și nivelul de dezvoltare economică atins de țara respectivă.

Minimul decent de trai presupune calculul necesarului de resurse pentru **consumul curent** – alimentară, îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință, servicii – completat cu o componentă de **educație și formare profesională** care să-i favorizeze afirmarea și cu una de **statut social** care să permită dezvoltarea și participarea individului în societate.

Minimul de subzistență prevede aspecte legate de supraviețuirea unei persoane, în condițiile unui ajutor public pe termen scurt, în vederea

reintegrării persoanei respective în societate. Este diferit de minimul decent tocmai prin aceste elemente de dezvoltare și afirmare socială a unei persoane, care la supraviețuire nu sunt prevăzute.

Inflația, șomajul, deteriorarea veniturilor și alte costuri sociale suportate de populație au determinat pe parcurs necesitatea unui calcul al acestor minimuri, care se raportează la condițiile și resursele societății la un moment dat, exprimând costul vieții în baza unor standarde general acceptate.

În contextul socio-economic al României și al fenomenelor ce se vor manifesta în viitor, printre problemele de mare importanță care se impun soluționate stă și problema sărăciei, ca pol opus calității vieții, ce va fi în atenția societății și a organismelor abilitate ale statului.

Specialiștii ai UE au apreciat încă din 1984 că sărace sunt considerate „persoanele, familiile și grupurile de persoane ale căror resurse (materiale, culturale și sociale) sunt tot atât de slabe încât ele sunt excluse de la modurile de viață minime acceptabile în statul în care trăiesc” (EUROSTAT, 19 decembrie 1984).

Literatura sociologică definește nivelul minim de trai ca nevoi-obligații (P.H. Chombart de Lauwe, 1972), respectiv acele nevoi de consum a căror satisfacere reprezintă un imperativ nu numai pentru individ și familia sa, ci și pentru puterea publică.

În cele ce urmează vom vedea care este costul vieții populației României și cât sunt de ajutate acele categorii defavorizate ale societății prin politicile de protecție socială.

6.3.2. Costurile sociale în evoluția României spre economia de piață

Pentru țările care, timp de câteva decenii, s-au abătut de la evoluția normală, adoptând sistemul de economie centralizată, impropriu manifestării legilor economice, *procesul de revenire la economia de piață* fiind – într-un anumit fel – reluarea unui curs întrerupt, este însoțit de efecte contradictorii extrem de puternice asupra populației. O parte însemnată din aceasta este afectată grav sau mai puțin grav de procesele și fenomenele care au loc. Amploarea privațiunilor materiale și spirituale la care sunt supuse anumite segmente ale populației, pe diferite planuri ale vieții, a incidențelor de ordin psihic ale acestor privațiuni sunt atât rezultatul dificultăților obiective care decurg din statornicirea unei economii cu mecanisme de reglare diferite de cele cunoscute anterior, cât și al priceperii factorului uman, al clasei politice în primul rând, de a dirija schimbările. Capacitatea diriguitoare a acestei clase își pune pecetea nu numai pe *adâncimea* efectelor sociale negative, dar și pe *durata* menținerii efectelor respective la nivelul cel mai apăsător, precum și pe sistemul de mijloace utilizate pentru diminuarea unor asemenea efecte.

Aceste suferințe ale unei părți importante din populație, definite în literatura de specialitate **costuri sociale**, sunt caracteristice economiilor de piață și ele se manifestă pe multiple planuri.

Observarea realității permite următoarea *structurare* a costurilor sociale:

a. costuri obiective, cele ce decurg din desfășurarea propriu-zisă a fenomenelor și proceselor, ce nu pot fi ocolite;

b. costuri produse de erori în politica economică și financiară, de slăbiciuni și neajunsuri ale legislației;

c. costuri rezultate din repartitia veniturilor între diferite categorii de populație, în interiorul societății.

Conținutul costurilor sociale se manifestă, în modul cel mai dureros, prin lipsurile și suferințele materiale ale diverselor categorii ale populației. Totodată, la nivelul populației, aceste costuri includ și suferințe morale, lipsuri educaționale și alte efecte pe plan spiritual. Astfel, în cazul șomerilor pot apărea stări de apatie, de blazare, de insatisfacție etc.

Costurile sociale își au sursa în situația economică internă. Or, așa cum se știe, după 1989, economia românească nu numai că nu s-a menținut la nivelul din perioada anterioară, perioadă în care înregistrase o modificare negativă a trendului, dar a cunoscut un declin însemnat. Pe acest fond s-au manifestat și se manifestă astfel de fenomene cum sunt **inflația și șomajul**.

Totodată, soluțiile adoptate de stat în vederea protecției celor aflați în suferință s-au dovedit și se dovedesc în continuare, mai ales din lipsă de mijloace, incapabile să oprească agravarea situației și cu atât mai puțin să determine ameliorarea acesteia. Ca urmare, se poate spune că, în țara noastră, prin amploarea și implicațiile pe care le cunosc, costurile sociale sunt tot mai greu de suportat, atât de populație, cât și de stat.

În cele ce urmează vom face o analiză a fenomenelor și proceselor care provoacă neajunsuri materiale unei părți importante din populație, aspectele negative de ordin spiritual și eforturile făcute de stat pentru contracararea acestor neajunsuri.

6.3.3. Discrepanța dintre evoluția prețurilor și veniturile populației

Fenomenul care are repercusiuni, la scară națională, asupra condițiilor de trai ale populației este *inflația*, manifestată, în modul cel mai clar, prin creșterea prețurilor la bunurile și serviciile de consum. Rezultat al evoluției nefavorabile a raportului dintre cerere și ofertă, în condițiile regimului de prețuri liberalizate, creșterea prețurilor a devansat, mai tot timpul, cu mult, mărirea veniturilor nominale și, ca urmare, a determinat diminuarea puterii de cumpărare a acestor venituri.

6.3.3.1. Evoluția veniturilor salariale medii nete

în raport cu prețurile

În intervalul octombrie 1990-2000, prețurile și tarifele la bunurile și serviciile de consum au crescut de peste 1.248 de ori (tabel 6.7), în timp ce veniturile salariale medii nete au crescut de numai 690 ori. Luând luna octombrie din perioada 1990-2000, evoluția prețurilor și a veniturilor salariale medii nete este cea prezentată în tabelul următor:

Tabel 6.7. INDICIILE PREȚURILOR ȘI AI VENITURILOR SALARIALE MEDII NETE, ÎN LUNA OCTOMBRIE, DIN PERIOADA 1990-2000

1990=100%

Anul	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Indicii veniturilor salariale medii nete	287,8	705,3	2335,4	4700,7	7106,4	10973,4	23350,7	34297,7	51305,9	69045,1
Indicii prețurilor	352,6	1035,0	4291,3	8103,3	10073,5	14615,4	39345,8	57931,6	87332,5	124803,8
1/2	81,6	68,1	54,4	58,0	70,5	75,1	59,3	59,2	58,7	55,3

Raportând indicele veniturilor salariale medii nete la indicele prețurilor, rezultă că, în octombrie 2000 față de octombrie 1990, puterea reală de cumpărare a scăzut cu circa 45%. Altfel spus, cu veniturile salariale medii din octombrie 2000 se putea cumpăra circa 55% din ceea ce s-a putut cumpăra în octombrie 1990.

Un caz aparte putem considera câștigul salarial din agricultură, care a putut acoperi 44% din cheltuieli (tabel 6.8), indicatorul variind de la 26% în anul 1999 până la 56% în 1996.

Tabel 6.8. DINAMICA CÂȘTIGULUI SALARIAL MEDIU ÎN AGRICULTURĂ ÎN RAPORT CU INDICELE PREȚURILOR, ÎN INTERVALUL DE TIMP 1991-1999

1990=100%

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Indicele câștigului salarial mediu net în agricultură	188,2	478,1	1367,5	3148,1	4771,3	8196,3	15540,2	23640,0	32461,8
Indicele prețurilor	352,6	1035,0	4291,3	8103,3	10073,5	14615,4	39346,9	57933,2	124803,8
1/2	53,4	46,2	31,9	38,8	47,4	56,1	39,5	40,8	26,0

Puterea de cumpărare a salariului mediu net lunar nu a avut creșteri spectaculoase pe parcursul intervalului 1991-1999 ultimul an marcând un aport de numai **26%** al salariului net privind achiziționarea diverselor produse de pe piață.

Diferențierea nivelurilor de salarizare de la un domeniu la altul și mai ales dinamica diferită¹ au defavorizat în proporții variate diversele grupe de salariați. Acest fapt rezultă din datele următoare (tabel 6.9):

Tabel 6.9. DINAMICA VENITURILOR SALARIALE MEDII NETE PE DIVERSELE RAMURI ÎN PERIOADA 1990-2000

(octombrie 1990 = 100) %

Ramuri: (0)	1993 (1)	1994 (2)	octom brie ^a 1995 (3)	1996 (4)	1997 (5)	1998 (6)	2000 (7)	col. (6)/ In- dice gene- ral pre- țuri oct. '98 (8)	col.(7)/ Indice general prețuri 2000 (9)
1. Industrie	2518,2	4863,0	7670,5	12417,8	25892,6	36830,6	72595,1	60,5	58,2
1.1. extractivă	2803,8	5567,9	8365,2	13232,6	29314,5	41307,5	85978,9	73,6	68,9
1.2. prelucră- toare	2325,6	4 590,7	7370,2	11842,3	23935,2	34266,5	66938,9	55,3	53,6
1.3. energie electrică și termică	2481,9	5914,5	7869,9	12850,7	31822,6	44912,9	83147,0	77,6	66,6
2. Agricultură	1882,6	3632,1	5505,0	8288,7	15715,5	23906,6	50176,7	35,9	40,2
3. Construcții	2287,5	4346,5	6613,0	10157,6	20675,1	30345,9	56294,7	48,3	45,1
4. Transporturi	2493,8	5282,5	7071,0	11820,9	25919,6	34394,8	72640,2	55,2	58,2
5. Comerț	2475,1	4899,7	7669,8	11031,8	23444,9	34213,9	65010,1	57,0	52,1
6. Hoteluri și restaurante	2352,0	4402,7	6942,1	10148,3	20621,7	31689,4	63908,7	47,6	51,2
7. Învățământ	2091,4	4797,4	7434,4	9661,4	24276,8	36392,2	76587,2	60,7	61,4
8. Sănătate	2194,5	4782,8	5945,7	8605,4	18806,4	30451,6	70159,8	49,1	56,2
9. Adminis- trație publică	1826,6	3664,4	5319,0	7447,4	17196,8	34717,4	73663,9	48,7	59,0

Sursa: *Buletin statistic trimestrial nr.3/1998*, p. 25, CNS, București.

¹ Această evoluție își are cauzele în presiunile revendicative, în grevele declanșate de salariații din diferite domenii de activitate, începând cu anul 1990.

Potrivit datelor din ultimele coloane, cei mai afectați, în ceea ce privește puterea de cumpărare a veniturilor lor salariale, au fost salariații din agricultură, din învățământ, din construcții și din sănătate. Sesizăm o reală îmbunătățire a puterii de cumpărare a salariaților din administrația publică începând din octombrie 1998, cât și a celor din sectorul hoteluri și restaurante.

Amploarea dificultăților în care se zbat multe familii de salariați din țara noastră rezultă și din gradul de acoperire a nivelurilor minime de trai de veniturile salariale medii nete, la care, în cazul familiilor cu copii în întreținere, se adaugă și alocațiile acordate de stat. Dacă se ia o familie alcătuită din patru persoane (cuplu de părinți plus doi copii minori), un venit salarial mediu net și alocațiile cuvenite copiilor au putut acoperi, în toată perioada 1990-2000 doar o parte din necesarul unui trai decent, oscilând între 72% în 1990 și 37% în 2000 (a se vedea tabel 6.10).

Deosebit de grav este faptul că, dacă în octombrie 1990, un venit salarial mediu net la nivelul economiei naționale plus alocațiile cuvenite celor doi copii permiteau familiei luate ca exemplu să acopere necesarul de consum estimat pentru minimul de subzistență, în continuare aceste venituri, luate laolaltă, s-au aflat cu mult sub acest minim. Pentru familiile de salariați ale căror venituri se situează sub media pe economia națională, condițiile de viață sunt, de foarte multe ori, crâncene (anexa 4).

Tabel 6.10. EVOLUȚIA GRADULUI DE ACOPERIRE A MINIMULUI DE TRAI DECENT ȘI DE SUBZISTENȚĂ² DE VENITURILE SALARIALE MEDII NETE PLUS ALOCAȚIILE PENTRU COPII, ÎN LUNA OCTOMBRIE, DIN PERIOADA 1990 - 2000

	%										
Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Venitul salarial mediu net plus alocațiile a doi copii/ Minimul de trai decent	71,9	56,7	46,2	37,3	38,7	46,9	49,5	43,3	42,1	38,0	37,1
Venitul salarial mediu net plus alocațiile a doi copii/ Minimul de subzistență	117,1	93,6	76,3	61,6	63,9	77,4	81,6	71,4	69,4	62,7	61,2

² Gradul de acoperire a celor două niveluri minime de trai a fost determinat prin raportarea veniturilor salariale medii nete plus alocațiile pentru copii la nivelurile minime stabilite de un colectiv de cercetători din ICCV condus de dr. Gheorghe Barbu.

6.3.3.2. Șomajul – o altă expresie a costurilor sociale

Șomajul reprezintă o problemă cu implicații multiple în societatea românească, aflată în tranziție. Pe de o parte, acesta are efecte profunde asupra nivelului de trai al celor ce și-au pierdut locurile de muncă, prin scăderea drastică a veniturilor, iar pe de altă parte, acesta împovărează societatea care încearcă să acopere, într-o anumită măsură, pierderile suferite de șomerii prin acordarea ajutorului (9 luni) și a alocației de sprijin (18 luni).

Șomerii cunosc dificultăți sporite sub aspect material, în principal din cauză că veniturile legiferaute pentru o perioadă determinată scad brusc, fiind mult sub nivelul salariului nominal încasat anterior intrării în șomaj. Potrivit prevederilor legale, ajutorul de șomaj reprezintă drepturile bănești cuvenite timp de 270 de zile de la intrarea în șomaj. La nivelul țării, în perioada 1991-1999, raportul dintre ajutorul mediu de șomaj și venitul salarial mediu net a variat între 42,9% și 19,6%. Față de creșterea prețurilor, puterea de cumpărare a ajutorului mediu de șomaj a cunoscut următoarea evoluție (tabel 6.11).

Tabel 6.11. DINAMICA AJUTORULUI DE ȘOMAJ COMPARATIV CU INDICELE PREȚURILOR, ÎN PERIOADA 1991-1999

		1991= 100%							
Anul	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
Indicele ajutorului de șomaj	186,3	522,8	1.588,6	1.992,2	2.968,8	7.771,4	10538,4	17822,6	
Indicele prețurilor	310,4	1105,3	2617,3	3461,7	4805,1	12241,6	19476,0	28396,8	
1 / 2	60,0	47,3	60,7	57,5	61,8	63,5	54,1	62,8	

Datele din tabel arată că, între anii 1992-1999, puterea de cumpărare a ajutorului mediu de șomaj a cunoscut un grad relativ constant (în jur de 60%); anul cu situația cea mai gravă a fost 1993 (47% față de anul luat drept referință, 1991).

Eliminarea sau diminuarea subvențiilor la produsele alimentare și la serviciile absolut necesare în consum au determinat, prin mecanismul cererii și ofertei de piață, o creștere fără precedent a prețurilor. Ca urmare, în 1996, un ajutor de șomaj însoțit de două alocații de stat pentru copii au reușit să acopere 15% din minimumul de trai decent și un sfert din minimumul de subzistență al unei familii constituite din doi adulți și doi copii în întreținere (tabel 6.12).

Situația pe ansamblul intervalului se poate aprecia ca foarte grea, mai ales în anii când chiar cu două ajutoare de șomaj și două alocații de stat pentru copii nu se puteau acoperi mai mult de 27% din minimumul de trai decent.

Tabel 6.12. GRADUL DE ACOPERIRE A MINIMULUI DE TRAI DECENT ȘI DE SUBZISTENȚĂ ÎN CAZUL UNEI FAMILII DE ȘOMERI CONSTITUITĂ DIN PATRU PERSOANE

Octombrie:									
Anul	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ajutor de șomaj-lei	3200	5960	16730	50834	63750	95000	248685	337228	570322
Alocația pentru primul copil-lei	575	1150	4360	6400	9000	12500	50000	65000	65000
Alocația pentru al doilea copil-lei	625	1200	4360	6400	9000	12500	90000	105000	105000
Minimumul de trai decent-lei	19450	57150	236950	447400	555700	805500	2164200	3186428	4803577
Minimumul de subzistență-lei	11800	34650	143650	271250	336900	488350	1312000	1931790	2912196
1+2+3/4 (%)	22,6	14,5	10,6	14,2	14,7	14,9	18,0	15,9	15,4
1+2+3/5 (%)	37,3	24,0	17,5	23,5	24,3	24,6	29,6	26,3	25,4
1+1+2+3/4 (%)	39,1	25,0	17,8	25,6	26,2	26,7	29,5	26,5	27,3
1+1+2+3/5 (%)	64,4	41,2	29,4	42,2	43,2	44,0	48,6	43,7	45,0

Din tabelul de mai sus se pot desprinde următoarele concluzii:

1. Dacă în anul 1991, familia constituită din doi adulți și doi copii minori își putea acoperi cu un ajutor de șomaj și două alocații de copii 23% din necesarul unui trai decent, la sfârșitul intervalului, asemenea venituri asigurau mai puțin de 16% din acest minim.

2. Anul care a ridicat mari probleme pentru o familie de genul celei menționate la punctul unu a fost 1993, când, datorită eliminării în întregime a subvențiilor, s-a asigurat numai 11% din minimumul de trai decent și 18% din minimumul de subzistență.

3. Dacă în anul 1991, două ajutoare de șomaj plus alocațiile pentru doi copii permiteau unei familii constituită din patru persoane să-și acopere 39% din necesarul unui trai decent, ulterior a apărut un decalaj mai mare, gradul de acoperire oscilând între 15,5 și 30%.

6.3.3.3. Erodarea puterii de cumpărare a alocației pentru copii

După anul 1990, fluctuațiile de pe piață, inflația în continuă creștere, modificarea nefavorabilă a raportului față de veniturile salariale au

determinat și diminuarea puterii de cumpărare a alocației de stat pentru copii. Datele din tabelul următor evidențiază acest proces (tabel 6.13).

Tabel 6.13. DINAMICA ALOCAȚIEI PENTRU COPII, COMPARATIV CU INDICELE PREȚURILOR (LUNA OCTOMBRIE DIN PERIOADA 1990-2000)

Anul	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Indicele alocației pentru primul copil	250,0	500,0	1895,7	2782,6	3913,0	5434,8	21739,1	28260,9	28260,9	28260,9
Indicele alocației pentru cel de-al doilea copil	231,5	444,4	1614,8	2370,4	3333,3	4629,6	33333,3	38888,9	38888,9	38000,0
Indicele prețurilor	352,6	1035,0	4291,3	8103,3	10073,5	14615,4	39345,8	57931,6	87332,5	124803,8
1 / 3	70,9	48,3	44,2	34,3	38,8	37,2	55,3	48,8	32,4	22,6
1+2 / 3	68,1	45,4	40,6	31,6	35,7	34,2	71,2	58,7	38,9	30,5

1990=100%

Notă: diferențierile care apar la indicele alocației pentru primul și cel de-al doilea copil au rezultat din raportarea aceluiași sume (cu începere din 1993 până în trimestrul IV 1997) la sume diferite (așa cum au stat lucrurile până în 1993).

Anii în care alocația pentru copii a cunoscut cea mai scăzută putere de cumpărare se situează între 1992-1996, cea mai accentuată scădere întâlnindu-se în 1994 (34% la alocația primului și 31,6% când se adaugă și alocația celui de-al doilea copil); schimbările pozitive cu începere din 1997 au fost rezultatul majorării alocației la 50.000 lei (de la 12.500 lei) în februarie 1997 și al acordării alocației suplimentare pentru copiii de rangul 2 la 4, iar în octombrie 2000, alocația s-a majorat cu 15.000 de lei începând cu primul copil, iar începând cu al doilea s-au primit în plus 90.000 de lei.

Alocația pentru copii este destinată să susțină familia în efectuarea cheltuielilor necesare întreținerii și educării acestora. Analizele privind cheltuielile familiilor arată că, începând cu al doilea copil, crește simțitor riscul intrării în zona sărăciei. De asemenea, în procesul de educație apar cheltuieli pe care multe familii nu le pot suporta. Toate acestea reclamă o reconsiderare a acestui tip de intervenție publică destinată familiilor cu copii.

6.3.3.4. Pensile - venituri aflate sub presiunea realității

Un segment din populație puternic afectat de costurile sociale îl reprezintă pensionarii. Pe lângă efectul resimțit de întreaga populație ca

urmare a stării economice, pensionarii au fost marcați și de alte fenomene, între care:

1. creșterea puternică a numărului de pensionari prin aplicarea unor legi adoptate pentru rezolvarea unei situații conjuncturale (legi care au vizat reducerea vârstei de pensionare);

2. blocajele financiare care au dus la întârzierea sau chiar neplata la fondul de stat al asigurărilor sociale a contribuțiilor din partea întreprinderilor de stat.

Doi indicatori ne pot oferi informații importante privind puterea de cumpărare a unei pensii medii nete în intervalul de timp 1990-1999, și anume:

1. Raportul dintre indicele pensiei medii nete și cel al prețurilor;

2. Gradul de acoperire asigurat de o pensie medie a minimurilor de trai decent și de subzistență estimate pentru familiile de pensionari.

Momentele cele mai dramatice ale incapacității unei pensii de asigurări sociale de a acoperi necesarul minim de consum estimat pentru un pensionar au fost anii 1993 (39%) și 1997 (40%). În ansamblul perioadei 1990-2000, pensia medie lunară a reprezentat puțin peste jumătate din cât i-a trebuit unui pensionar pentru a-și procura mărfurile și serviciile utilizate în anul 1990. Puterea de cumpărare a unei pensii de agricultor a fost și este și mai mică, așa cum se poate vedea din tabelul 6.14.

Anii cu situația cea mai defavorabilă au fost 1992, 1993, când, din totalul de produse posibile a fi cumpărate în anul 1990, pensia nominală permitea procurarea doar a unei cincimi (18-17,2%).

**Tabel 6.14. DINAMICA PENSIEI MEDII COMPARATIV CU
INDICELE PREȚURILOR, ÎN ANII 1990-2000**

Anul	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Indicele pensiei medii lunare	209,6	546,8	1690,3	3830,8	5499,9	7917,2	15912,4	24233,9	42780,7	49886,0
Indicele pensiei medii lunare din agricultură	111,3	186,5	739,9	2511,1	3372,9	5335,0	14162,5	21155,9	28262,5	38603,1
Indicele prețurilor	352,6	1035,0	4291,3	8103,3	10073,5	14615,4	39345,8	57931,6	87332,5	124803,8
1 / 3	59,4	52,8	39,4	47,3	54,6	54,2	40,4	41,8	49,0	40,0
2 / 3	31,6	18,0	17,2	30,9	33,5	36,5	36,0	36,5	32,4	30,9

1990=%

La sfârșitul anului 1990 (trimestrul IV), o pensie medie de asigurări sociale acoperea aproape în întregime (95,8%) necesarul estimat pentru subzistență al unei persoane în vârstă din mediul urban. După aceea, mărimea menționată a permis acoperirea minimului de subzistență valabil pentru cazul luat, așa cum reiese din tabelul 6.15, numai în proporție de la 38% până la 85% în 2000.

Tabel 6.15. GRADUL DE ACOPERIRE A MINIMULUI DE TRAI DECENT ȘI DE SUBZISTENȚĂ AL UNEI PERSOANE VÂRSTNICE DIN MEDIUL URBAN CU O PENSIE MEDIE DE ASIGURĂRI SOCIALE, ÎN PERIOADA 1990-2000

Anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pensia medie/ Minimul de trai decent	67,5	40,4	35,9	26,7	32,2	37,2	37,2	27,8	28,7	33,0	59,2
Pensia medie/ Minimul de subzistență	95,8	57,3	50,9	37,9	45,7	52,8	52,5	39,2	40,6	47,5	85,1

%

6.4. Modele de consum ale populației României

Mariana Stanciu

6.4.1. Premise actuale ale structurării unor modele de consum în România

Modelele de consum ale populației exprimă particularități comportamentale adoptate de diverse categorii de populație în legătură cu achiziția de bunuri și servicii pentru nevoile personale și ale gospodăriei.

Modelele de consum apropiate se reunesc în cadrul unor moduri de consum, domeniu fundamental al modului de viață.

Modul de consum poate să difere mult de la o societate la alta, de la o colectivitate umană distinctă la alta. Variabilitatea premiselor care stau la baza conturării unui mod de consum poate să se manifeste, la un moment dat, în realitatea practică pe scale mai largi ori mai înguste, dar întotdeauna delimitate. *Între limitele respective, care pot fi cunoscute și evaluate în mod obiectiv, un anumit mod de consum poate fi considerat unitar și inconfundabil, în raport cu alte moduri de consum.*

Între două sau mai multe modele de consum distincte pot să apară zone de suprapunere. În acest caz, în mod statistic, avem de-a face cu premise de afirmare a opțiunilor de consum mai mult ori mai puțin apropiate ca natură și dimensiuni cantitative.

Un model de consum se poate dezvolta într-un spațiu geografic, fiind activ pe un anumit interval istoric (în funcție de durabilitatea premiselor modului de consum) și înglobează seturi de activități concrete repetitive la diverse intervale, organizate în structuri care vizează existența și conștientizarea de către consumatori a unui corp comun de fapte și realități sociale.

Premisele esențiale care stau la baza structurării modelelor de consum se regăsesc în restricțiile și libertățile de ordin material și economic definite prin modul de consum, precum și în contextul socio-cultural: deprinderi, obiceiuri, tradiții, norme, valori etc., concretizate în orientarea socială, și sunt întotdeauna îngemănate organic, ele acționând sincronic.

Modul de consum din țara noastră poate fi descris prin intermediul

unor indicatori statistici privind *oferta de bunuri și servicii* pentru populație, corelată și cu *oferta de politici sociale și culturale* într-o perioadă de timp relevantă pentru termenii analizei. Performanțele atinse până în prezent de disciplinele statisticii economice, statisticii sociale, ale celei privind factorii de mediu etc. permit caracterizarea, cu un înalt nivel de relevanță, a modului de consum din România de astăzi. De altfel, astfel de analize mai mult ori mai puțin extinse au fost realizate deja de autori ca S. Mehedinți în opera *Țara și poporul român* (publicată în limba franceză în București în anul 1937), de N.G. Roegen în opera *Economia României* sau în lucrări mai recente, cum sunt *Economia României – Secolul XX* (1991) T. Postolache (coord.), *Politici sociale în România 1990-1998* (1999) C. Zamfir (coord.), *Structuri moderne ale consumului european* (2001) autor M. Stanciu etc.

La rândul lor, *modelele de consum* existente în România în prezent pot fi descrise, la un grad mai ridicat de sintetizare a informațiilor, prin utilizarea unor indicatori statistici de largă cuprindere referitori la consumul efectiv de bunuri și servicii din România, precum: nivelul și structura cheltuielilor de consum ale populației, nivelul înzestrării locuințelor cu bunuri de folosință îndelungată, indicatori privind modul de locuire, consumul de servicii medicale, gradul de cuprindere în procesul de educație și învățământ etc.

Unitatea statistică de bază în analizele privind consumul populației este *gospodăria*, care uneori poate fi *gospodărie monofamilială* sau *plurifamilială*.

Familia/gospodăria, o dată constituită, își desfășoară viața potrivit unui ciclu ale cărui secvențe influențează determinant consumul de bunuri și servicii.

Talia și structura gospodăriilor/famiiliilor ca și numărul persoanelor active dintr-o familie se pot schimba în intervale scurte de timp. Diminuarea numerică fără precedent a generațiilor născute după anul 1989 în țara noastră a determinat îngustarea masivă a bazei piramidei vârstelor, ceea ce se va resimți puternic atât în structurile, cât și în volumul consumului populației în viitor.

Efectele sociale și economice ale unor asemenea fenomene sunt resimțite puternic mai devreme sau mai târziu în sfera calității vieții, în special prin intermediul volumului producției sociale și deci al accesului general la consumul de bunuri și servicii. În fapt, între indicatorii demografici și sfera consumului populației există un circuit de influențe reciproce, ale căror efecte, de multe ori nedorite, sunt greu de controlat și/sau demontat prin măsuri simple de politică economică sau socială.

Medicina modernă, planificarea familială, alți factori de ordin economic, cultural sau derivând din sfera politicilor sociale pot influența sensibil indicatorii demografici, dar în general sensul acestor influențe este mai puțin cunoscut decât s-ar crede. De exemplu, în teoria socială actuală

există ideea că, în spațiul european, în perioadele de stres economic mărit, statistic, are loc o creștere a numărului mediu al membrilor familiilor, în timp ce în perioadele de relativă prosperitate economică, are loc mai degrabă o creștere a numărului de gospodării/familii noi. Acestea pot fi formate nu numai din tineri adulți, ci și din vârstnici care optează pentru constituirea unui menaj propriu, separat de urmași. Creșterea numărului de gospodării conduse de persoane vârstnice se produce îndeosebi în Europa Occidentală, de când sistemele de asigurări sociale publice și private au impact social mai larg.

Părăsirea timpurie a căminului familial de către tinerele generații în scopul întemeierii unor noi gospodării s-a manifestat, pe o scară mai largă, în țările din vestul continentului, unde totuși stresul economic al tranziției din țările central și est-europene s-a resimțit, dar mult mai puțin, iar nivelul prosperității economice, per ansamblu, a crescut în ultimele două decenii.

Ca urmare, deși din cauze diferite – în estul și în vestul continentului european – mărimea medie a gospodăriei a scăzut în anii '90 *sub trei persoane* în aproape toate țările. În acest cadru, România se situează foarte aproape de centrul trendului. Din cele 7288,7 mii de gospodării care existau în anul 1996, 17,1% erau formate dintr-o persoană, 25,8% din două persoane, 40,1% din 3-4 persoane și 17% din 5 sau mai multe persoane.

Mărimea medie a gospodăriei românești a scăzut în intervalul 1990-1999 de la 3,1 la 2,9 persoane.

În România, ca de altfel și în grupul țărilor central și est-europene, cele mai ridicate ponderi le prezintă gospodăriile cu 3-4 persoane. Semnificativă, pentru gospodăriile românești, este creșterea ponderii nucleelor familiale fără persoane active, la 18% în 1992, de la 11,4% în 1977.

În ciuda faptului că în ultimele trei decenii România a trecut printr-o perioadă de profundă criză economică, ultimele recensăminte au constatat o creștere a numărului de gospodării de la 6 milioane (în 1966) la 7,3 milioane (în 1992). Creșterea numărului de gospodării nu se explică însă numai prin creșterea numerică absolută a populației în intervalul respectiv, ci și prin schimbarea stilurilor de viață, schimbarea concepțiilor privind asumarea responsabilității pentru dependenții economic sau social, a mentalităților privind conviețuirea în cadrul unei familii și valorizarea relațiilor de rudenie și, nu în ultimul rând, schimbarea modelelor de consum.

Micșorarea la 45% a ponderii gospodăriilor din rural în numărul total al gospodăriilor românești a avut ca efect și *adaptarea, mai mult sau mai puțin treptată, a modelelor de consum tradițional rurale* (care se bazau, în esență, pe valorificarea prin autoconsum, de către familia extinsă, multigenerațională, a producției agricole realizate în cadrul propriei gospodării) *la modele de consum tip urban*, structurate pe familia nucleară, în care ambii adulți activează pe piața urbană a muncii, iar copiii sunt

cuprinși într-o formă sau alta de educație publică, cel puțin până în jurul vârstei majoratului.

Alte schimbări semnificative care s-au produs în spațiul demografic al gospodăriilor românești cu impact asupra structurilor de consum sunt următoarele:

- a crescut numărul gospodăriilor fără copii, formate din două persoane. Acestea reprezentau în anul 1992 cam o treime din numărul total al gospodăriilor;

- ponderea gospodăriilor formate dintr-o singură persoană a crescut de la 14,2% în 1966 la 17,5% în 1998.

- numărul gospodăriilor formate din 3, 4 sau 5 persoane a scăzut sensibil;

- în urban, cele mai numeroase gospodării sunt cele formate din 3 persoane (deși ponderea acestora a scăzut de la 25,9% în 1966 la 24,3% în 1992), urmate de cele formate din 2 persoane (25,7% în 1966 și 23,2% în 1992);

- în rural a crescut numărul gospodăriilor formate dintr-o singură persoană (cu peste 7%). Ponderea cea mai mare, în rural, o au gospodăriile formate din 2 persoane (29%), urmate de cele formate dintr-o persoană (18,1%);

- familiile cu un număr mare de copii sunt mai numeroase în rural;

- gospodăriile ce conțin un singur nucleu familial au ponderea cea mai ridicată - peste trei sferturi din totalul gospodăriilor. Așadar, tipul de gospodărie familială specific țării noastre este cel format dintr-un singur nucleu familial (92% din totalul gospodăriilor familiale).

- dintotdeauna, în România, ca și în celelalte țări europene, consumul de bunuri și servicii al populației s-a structurat preponderent în jurul satisfacerii trebuințelor determinate de viața în cadrul unei gospodării, ca una, două și mai rar, trei ori mai multe familii. În ultimele trei decenii, în țara noastră au devenit mai numeroase familiile fără copii și familiile monoparentale, îndeosebi în mediul urban.

Recensământul din anul 1992 a identificat în țara noastră următoarea structură a gospodăriilor pe tipuri: 75,1% gospodării cu un singur nucleu familial, 5,0% gospodării cu două nuclee familiale, 0,3% gospodării cu trei nuclee familiale, restul fiind gospodării familiale cu una (17,1%) sau mai multe persoane (1,6%). Numărul total al familiilor era de 6393,1 mii, dintre care 30% - cupluri fără copii, 11% familii monoparentale și 57% familii cu copii. În anul 1992, 53,2% din numărul total de familii trăiau în urban. Tipul predominant de familie este încă acela cu 1-2 copii (peste 80% din numărul familiilor cu copii) și cu două persoane active (45,6%). Cele cu o singură persoană activă reprezintă 26% din numărul total al familiilor.

6.4.2. Modelul de consum statistic mediu în România

6.4.2.1. Cheltuielile totale ale populației

Din *Ancheta integrată în gospodării*, pe anii 1995-1998, rezultă următoarea structură a cheltuielilor totale ale populației (tabel 6.16):

Tabel 6.16. STRUCTURA CHELTUIELILOR TOTALE ALE POPULAȚIEI

	Urban				Rural			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
Cheltuieli totale de consum	75,4	75,5	76,9	79,2	72,6	71,8	72,0	83,1
Taxe și impozite	16,5	16,5	15,5	14,2	7,2	6,3	5,3	4,8
Alte cheltuieli	8,1	8,0	7,6	6,6	20,2	21,9	22,7	12,1

Sursa: *Ancheta integrată în gospodării*, 1995-1998, CNS.

Structura cheltuielilor de consum, pe medii de rezidență, în intervalul 1995-1998 a fost următoarea (tabel 6.17).

Tabel 6.17. STRUCTURA CHELTUIELILOR DE CONSUM ALE POPULAȚIEI

	Urban				Rural			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
- Cheltuieli pentru produse alimentare	58,8	58,7	60,3	56,5	62,1	64,0	66,1	58,0
- Cheltuieli pentru mărfuri nealimentare	27,1	26,7	23,9	24,5	28,3	26,8	24,0	31,9
- Cheltuieli pentru plata serviciilor	14,1	14,6	15,8	19,0	9,6	9,2	9,9	10,1

Sursa: INS, *Ancheta integrată în gospodării*, 1995-1998, CNS.

Existența unei structuri a cheltuielilor de consum, în care se alocă pentru capitolul alimentar 60% sau peste din resursele disponibile, atestă existența unor tensiuni și frustrări deosebit de mari în planul deciziei consumatorilor. Acest tip de distribuție a cheltuielilor este specific populațiilor foarte sărace, constrânse la o dureroasă alegere între a-și satisface la un nivel cât mai acceptabil nevoile stricte de consum alimentar și nealimentar ori a-și achita sarcinile obligatorii ale unor plăți periodice, aflate în continuă creștere.

În anii '90, în România, doar în cazul gospodăriilor de patrone s-a

menținut ponderea cheltuielilor alimentare sub 50% din totalul cheltuielilor necesare traiului de fiecare zi, celelalte categorii de gospodării înregistrând, în anul 1998, de exemplu, ponderi cuprinse între 54,8% (salariații) și 63,2% (șomerii).

Așadar, singurul tip de familie despre care putem presupune că a realizat o distribuție ceva mai netensionată a veniturilor sale de consum a fost cea de patroni, deși chiar și în interiorul acestei categorii sociale există un ecart larg între consumurile realizate de patronii cu venituri mari și cei cu venituri mici. Existența unei ponderi de 50% a cheltuielilor alimentare și la acest tip de familie atestă faptul că, *pentru familiile de români, problema insuficienței veniturilor este departe de a fi rezolvată, chiar și pentru mulți dintre cei considerați bogați de către majoritatea populației*. Toate acestea sunt posibile din cauza ineficienței endemice a aparatului de producție național, dar și din cauza relațiilor economice distorsionate care există între sectoarele economiei naționale.

Structurile cheltuielilor de consum din țările dezvoltate din Occident conțin valori medii cu mult mai scăzute pentru capitolul alimentar (între 18-20 și 30%), restul cheltuielilor de consum fiind distribuite spre plata unor servicii și susținerea unor nevoi ce vizează în mod direct dezvoltarea umană. Chiar și unele țări din centrul Europei au reușit ca în deceniul trecut să se apropie semnificativ de standardele occidentale în acest domeniu.

Distribuția medie a cheltuielilor de consum pentru un tip sau altul de gospodărie poate sta la baza definirii unui *model de consum statistic mediu al unei populații*. Când această distribuție poate fi comparată cu aceea aparținând altor țări, se pot vedea deosebirile existente între modelele de consum medii statistice ale țărilor în cauză și se poate aprecia în ce măsură o țară se apropie ori se detașează de *modelul de consum statistic mediu al zonei respective*.

În cele ce urmează sunt prezentate câteva dintre dimensiunile fundamentale ale unor modele de consum statistice medii ale unor țări din spațiul central și est-european, inclusiv România (tabel 6.18).

Tabel 6.18. STRUCTURA CHELTUIELILOR MEDII PE O GOSPODĂRIE ALE ROMÂNIEI COMPARATIV CU UNELE ȚĂRI CENTRAL ȘI EST-EUROPENE, ÎN INTERVALUL 1996-2000

Anul	Cheltuieli lunare totale/ persoană (în monedă națională)	Din care pentru:									
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Alimente și băuturi nealcoolice	Băuturi alcoolice	Îmbrăcăminte și încălțăminte	Întreținerea locuinței, apă electricitate și alți combustibili	Echipament menajer	Sănătate	Transport	Comunicații	Activități recreative și cultură	Educație
1998	71.847	46,5	3,9	8,2	14,2	4,4	3,3	7,2	1,9	3,0	0,6
1999	80,75	41,4	4,8	7,1	15,9	4,4	3,9	7,6	2,8	3,8	0,6
2000	86,00	42,2	4,5	5,4	16,3	3,8	4,9	6,9	3,4	3,7	0,6
Bulgaria											
1996	5.202	24,2	3,6	8,6	13,6	8,1	1,3	10,9	1,2	11,0	0,9
1997	5.678	23,8	3,5	8,0	15,6	8,3	1,4	10,4	1,5	11,2	0,9
1998	6.123	23,3	3,5	7,3	18,1	7,6	1,4	9,3	1,9	10,8	0,7
1999	6.462	21,4	3,1	6,4	15,9	7,1	1,4	10,5	2,3	10,4	0,5
2000	6.635	21,3	3,0	6,2	16,9	6,6	1,5	9,7	3,2	9,9	0,5
R. Cehă											

Anul	Cheltuieli lunare totale/persoană (în monedă națională)	Din care pentru:											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		Alimente și băuturi nealcoolice	Băuturi alcoolice	Îmbrăcăminte și încălțăminte	Întreținerea locuinței, apă electricitate și alți combustibili	Echipament menajer	Sănătate	Transport	Comunicații	Activități recreative și cultură	Educație		
Ungaria													
1996	18.942	35,2	3,5	6,0	17,9	4,6	4,8	9,9	2,5	5,1	1,3		
1997	21.895	33,3	5,5	5,8	18,6	4,5	4,8	9,7	3,3	4,8	1,0		
1998	23.740	38,0	4,1	6,7	20,6	3,8	5,3	7,7	4,2	4,1	1,1		
1999	26.772	35,2	4,1	6,4	21,6	3,9	5,5	8,2	4,9	4,4	1,2		
2000	29.694	34,9	4,2	6,3	20,2	4,5	6,2	8,8	5,6	4,6	1,1		
Polonia													
1997	422,62	35,7	3,1	7,0	16,5	5,3	3,8	8,3	1,8	6,2	0,9		
1998	503,03	33,7	3,2	6,7	17,7	5,3	4,2	8,3	2,2	6,2	1,0		
1999	549,76	31,2	3,2	6,1	18,4	6,3	4,3	9,3	2,8	6,8	1,0		
2000	599,49	30,8	3,0	5,5	17,9	5,9	4,4	9,9	3,5	6,7	1,4		
România													
1996	159.410	55,3	2,8	9,1	15,0	4,5	1,8	4,6	0,6	2,5	0,6		
1997	217.999	43,8	3,9	11,6	12,9	6,8	3,0	7,9	1,4	3,5	0,8		
1998	343.296	41,2	4,0	11,1	14,9	6,4	3,4	7,7	2,1	3,9	0,9		
1999	469.920	37,4	5,0	9,3	17,6	5,8	3,7	8,1	3,1	3,9	1,1		
2000	656.766	38,5	4,6	8,2	19,2	5,6	3,8	6,9	3,6	4,0	1,0		

Sursa: Buletin statistic CESTAT nr.3/1998, nr.2/2000, nr.1/2001, INS.

Modelul de consum statistic mediu al țării noastre se încadrează, în linii mari, în modelul zonei central și est-europene, cu observația că acesta se apropie mai mult de modelul Bulgariei și mai puțin, poate, de cel al R. Cehe sau al Poloniei. România alocă cheltuielilor alimentare aproape la fel de mult ca Bulgaria și de aceea se află cu mult în urma R. Cehe, Poloniei și chiar Ungariei în ceea ce privește ponderea cheltuielilor pentru cultură, educație și activități recreative. Spre finalul intervalului analizat, observăm că explozia prețurilor la capitolul *întreținere locuință* i-a constrâns pe români la realizarea unor sacrificii la alte capitole ale consumului, apropiindu-i astfel de modelul Ungariei în acest domeniu.

Raportul dintre cheltuielile totale de consum ale gospodăriilor din decilele extreme și media generală, în anul 1998, a fost cel prezentat în tabelul 6.19:

Tabel 6.19. RAPORTUL DINTRE CHELTUIELILE TOTALE DE CONSUM ALE GOSPODĂRIILOR DIN DECILELE EXTREME ȘI MEDIA GENERALĂ, ÎN ANUL 1998

	Medii lunare pe o gospodărie			Medii lunare pe o persoană		
	D ₁ /MG	D ₁₀ /MG	D ₁₀ /D ₁	D ₁ /MG	D ₁₀ /MG	D ₁₀ /D ₁
Cheltuieli totale de consum	0,659	1,691	2,566	0,464	2,178	4,693
• Alimente și băuturi (a+b)	0,824	1,270	1,541	0,580	1,636	2,819
a) cumpărarea produselor alimentare consumate și alimentație publică	0,849	1,290	1,520	0,598	1,661	2,780
b) contravaloarea consumului din resurse proprii	0,798	1,249	1,564	0,562	1,609	2,862
• Îmbrăcăminte și încălțăminte	0,510	2,045	4,007	0,359	2,634	7,330
• Locuința și înzestrarea cu bunuri	0,400	2,273	5,689	0,281	2,928	10,405
• Medicamente și îngrijire medicală	0,492	1,662	3,381	0,346	2,141	6,184
• Transport și telecomunicații	0,341	2,733	8,006	0,240	3,520	14,645
• Cultură, învățământ, educație	0,394	2,726	6,911	0,278	3,510	12,640
• alte cheltuieli de uz personal	0,670	1,665	2,483	0,472	2,144	4,542
Cheltuieli totale de consum	0,659	1,691	2,566	0,464	2,178	4,693
- produse alimentare	0,824	1,270	1,541	0,580	1,636	2,819
- mărfuri nealimentare	0,447	2,324	5,202	0,315	2,994	9,515
- plata serviciilor	0,420	2,116	5,040	0,296	2,726	9,219

Notă: D = decilă de venit, MG = media generală.

Sursa: Panduru F., ș.a. (coord.), 2001, *op.cit.*, p.188.

6.4.2.2. Cheltuieli alimentare

Nici o altă expresie a consumului de bunuri nu relevă cu o adecvare mai ridicată specificul unui model de consum decât volumul și natura concretă sau abstractă a acestuia.

Exprimarea consumului prin intermediul ponderii diverselor tipuri de cheltuieli în cheltuielile totale de consum vizează mai puțin natura și volumul concret al consumului și mai mult relațiile valorice care se instituie, la un moment dat, între prețurile mărfurilor comercializate pe diverse piețe, pe de o parte, și relațiile dintre aceste prețuri și nivelul total al veniturilor populației, pe de altă parte.

Observarea consumului prin intermediul expresiilor sale naturale și cantitative presupune existența unui aparat de înregistrare și evidență statistică extrem de riguros și de aceea foarte costisitor.

În ceea ce privește consumul alimentar, evidența statistică națională și internațională oferă în prezent date care permit cel puțin identificarea coordonatelor majore ale modelelor de consum alimentare din Europa și din lume, la nivelul consumurilor medii.

Alimentele de bază consumate de români în ultima jumătate de secol coincid cu cele incluse în modelul statistic al popoarelor central și est-europene. Acesta din urmă, la rândul său, prezintă largi similitudini cu *modelul alimentar al populațiilor din vestul Europei*. Unele diferențe mai mari care apar vizează în mod direct nu atât specificul cultural zonal, cât accesul diferit al consumatorilor la anumite produse alimentare. Diferențele de conjunctură economică distanțează consumul anumitor articole chiar și în interiorul blocului țărilor central și est-europene.

În anii '70-'90, *volumul consumului alimentar al populației din centrul și estul Europei a fost relativ corelat cu productivitatea muncii din sectorul agricol al zonei. Acest fenomen nu s-a produs însă și în România*. Ca urmare a voinței autorităților politice de la București de a achita integral datoriile externe ale României, începând din anul 1981, în țara noastră, a fost adoptat un *regim de austeritate alimentară* fără precedent pe timp de pace.

Procesul respectiv a constat în deturnarea masivă a producției de alimente autohtone dinspre consumul intern spre comerțul internațional.

Deși o asemenea practică economică nu constituia o noutate pentru România, acțiuni similare fiind inițiate, în mod tacit, și în anii '60-'70, regimul comunist a legiferat, începând din anul 1981, în mod deschis „*raționalizarea consumului alimentar*” pentru toate alimentele de bază.

Iată câteva dintre *rațiile alimentare anuale* practicate în anul 1986, în România: carne și pește - 54,8 kg (în anul 1984, acest tip de consum era de 79,2 kg în Ungaria, 94,4 kg în RDG, 84,5 kg în Cehoslovacia și 71,0 kg în Bulgaria; în Franța acesta era de 106 kg în anul 1982); 1,1 kg unt,

9,61 kg ulei, 14,8 kg zahăr (în anul 1984, consumul de zahăr era de 34,0 kg în Ungaria, 45,0 kg în Polonia, 39,1 kg în RDG, 37,5 kg în Cehoslovacia, 35,7 kg în Bulgaria), 114,5 kg cereale și făină (în anul 1984, acest tip de consum era de 124 kg în Polonia – care este și o mare consumatoare de cartofi – și 149 kg în Bulgaria) (E. Lhomel, 1986)

Spre deosebire de România, în celelalte țări central și est-europene, în perioada anilor 1970-1986, a avut loc o oarecare relaxare a consumului alimentar, exceptând poate Polonia, unde cifrele, deși relevă o oarecare diminuare a consumului, nu suferă comparație cu ceea ce s-a întâmplat în România.

Dacă de-a lungul intervalului 1950-1980, în țara noastră, tendința consumului mediu anual pe locuitor la produsele alimentare principale, a fost în general ascendentă, unele descreșteri semnificative – ce aveau să influențeze pe termen mai lung obișnuințele alimentare ale populației – s-au produs după anul 1980. Anii cu cele mai ridicate valori ale consumului mediu pe locuitor, pentru diverse produse alimentare, au fost: anul 1980 pentru produsele de origine animală și anii 1960 și 1985 – pentru consumul de produse din cereale, legume și fructe.

În intervalul 1984-1988, consumul zilnic de calorii și mai ales consumul de proteine de origine animală situa România cu mult sub media europeană. Decalajul față de țările vest-europene privind consumul de calorii/locuitor/zi era în medie de minus 13 procente. Pentru România, acest parametru se afla însă la o distanță de 20-25 procente față de țările cel mai bine plasate, precum Belgia, Irlanda sau Grecia.

La nivelul anilor '80, nevoile de consum proteic ale românilor, erau acoperite doar în proporție de două treimi. Acest fapt explică evoluțiile nefavorabile ce s-au produs în perioada socialistă în planul speranței de viață, al nivelului general de sănătate al populației etc.

În cele ce urmează, vom prezenta și analiza câteva dintre coordonatele medii fundamentale ale modelului de consum alimentar din România comparativ cu modelele similare ale unor țări din Europa Centrală și de Est, în anii 1996-2000 (tabel 6.20).

Tabel 6.20. EVOLUȚIA CONSUMULUI MEDIU LUNAR/PERSOANĂ LA UNELE PRODUSE ALIMENTARE ÎN INTERVALUL 1996-2000 ÎN CÂTEVA ȚĂRI DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

(în kg.)

Anul	Carne și preparate din carne	Pește și conserve din pește	Grăsimi și uleiuri	Lapte proaspăt	Pâine	Zahăr	Cartofi	Legume proaspete
R. Cehă								
1996	4,74	0,42	1,40	4,59	6,28	1,10	3,66	2,93
1997	4,75	0,42	1,36	4,55	6,06	0,98	3,52	2,93
1998	4,93	0,41	1,38	4,62	5,92	0,97	3,54	9,93
1999	5,04	0,40	1,38	4,84	5,73	1,01	3,49	3,07
2000	4,81	0,41	1,36	4,68	5,79	0,94	3,49	3,02
Ungaria								
1996	4,46	0,13	1,64	5,83	6,48	1,69	4,12	4,44
1997	4,44	0,13	1,69	5,75	6,55	1,53	3,95	4,25
1998	4,76	-	1,72	5,94	6,99	1,55	3,96	5,06
1999	5,01	-	1,74	5,86	6,86	1,60	3,62	4,99
2000	5,05	-	1,57	5,67	8,57	1,48	3,62	4,66
Polonia								
1997	5,22	0,47	1,59	6,08	7,22	1,88	8,20	5,55
1998	5,45	0,38	1,61	6,04	7,05	1,88	8,42	5,68
1999	5,56	0,37	1,58	5,77	6,80	1,94	7,77	5,54
2000	5,47	0,43	1,56	5,39	6,61	1,80	7,82	5,41
România								
1996	3,70	0,27	1,31	5,60	10,11	0,90	4,11	4,52
1997	3,54	0,26	1,31	5,60	10,02	0,90	4,50	4,13
1998	3,49	0,31	1,38	5,52	9,98	0,93	4,35	4,71
1999	3,63	0,33	1,41	5,67	9,91	0,93	4,48	4,80
2000	3,56	0,34	1,42	5,58	9,58	0,91	4,68	4,74
Slovacia								
1996	5,41	0,34	1,99	5,96	7,06	2,82	6,53	6,69
1997	4,68	0,43	1,60	6,37	6,61	1,60	3,94	3,34
1998	4,62	0,43	1,48	6,05	6,32	1,41	3,68	3,25
1999	4,69	0,35	1,50	6,06	6,35	1,38	3,80	3,22
2000	4,72	0,38	1,53	6,02	6,00	1,36	3,64	3,21
Bulgaria								
1998	2,63	0,25	0,22/ 1,03	2,63	11,95	0,73	2,20	4,88
1999	2,94	0,28	0,23/ 1,02	2,62	11,72	0,73	2,24	4,88
2000	2,79	0,28	0,22/ 0,98	2,41	11,23	0,70	2,19	4,78

Sursa: Buletinul statistic CESTAT nr.3/1998, 2/2000, 1/2001.

Din datele de mai sus rezultă că, în ultimii ani '90, modelul alimentar statistic mediu al românilor a prezentat, comparativ cu modelele celorlalte țări incluse în tabel, următoarele caracteristici:

- după bulgari, românii au consumat cea mai scăzută cantitate de carne și preparate din carne;

- consumul de pește și conserve din pește se apropie de nivelul mediu al grupei de țări, spre deosebire de modelul ungar, în care consumul de pește este extrem de slab reprezentat;

- din nou, după Bulgaria, țara noastră înregistrează cel mai ridicat consum de pâine și produse de panificație din cadrul grupei de țări, spre deosebire de modelul ceh, unde deși se consumă cel mai puțin la acest articol, există și tendința de reducere a consumului. În fapt, un român consumă o cantitate aproape dublă de pâine lunar comparativ cu un ceh;

- la consumul de lapte, țara noastră se apropie de modelul Ungariei și, în ultimii 2 ani, de cel al Poloniei;

- consumul de zahăr al românilor se apropie mai mult de modelul ceh și este unul dintre cele mai scăzute din cadrul grupei de țări;

- după polonezi, românii consumă cea mai mare cantitate de cartofi din cadrul grupei; observăm însă că polonezii realizează simultan unul din cele mai scăzute consumuri specifice de pâine;

- românii sunt mari consumatori de legume proaspete, dar nu îi depășesc pe polonezi.

Așadar, chiar dacă în anii '90 românii au alocat lunar cea mai mare parte a veniturilor lor spre consumul alimentar, observăm că structura consumului indică predominanța unor alimente cu un potențial energetic și nutritiv scăzut: *pâinea, cartofii, legumele* și într-o măsură relativ mai ridicată *laptele și produsele din lapte*. S-ar spune că românii, de voie sau de nevoie, se îndreaptă spre structurarea unui model de consum predominant lacto-vegetarian, recurgând ocazional la completarea meniului, prin consumul de carne/pește și produse zaharoase.

Media consumului zilnic de calorii/persoană nu a depășit 2700 de calorii pe total gospodării, baza alimentației constituind-o produsele de origine vegetală – 78% (*Ancheta integrată pe gospodării 1995-1998*, CNS).

Statistic, cu cât veniturile unei gospodării au fost mai mari, cu atât consumul alimentar al acesteia a fost mai bogat în calorii de origine animală, mai variat și mai abundent în produse scumpe și de import.

În termeni nominali, de-a lungul anilor '90, în țara noastră, costul caloriei a înregistrat o tendință accentuată ascendentă, dublându-se practic de la un an la altul. Astfel, în anul 1998, o calorie a costat de aproape 4 ori mai mult decât în anul 1995 (Panduru F. ș.a. (coord.), 2001, p.122).

Desigur, situația alimentară reală a categoriilor de populație care gravitează în jurul *pragului de subzistență*, deși este conținută, nu este nici pe departe descrisă prin modelul alimentar statistic mediu prezentat mai sus. Cea mai dramatică stare o au familiile sărace cu 2 sau mai mulți copii, familiile de țărani lipsite de loturi agricole, familiile în care există 1-2 șomeri,

pensionarii singuri cu pensii mici sau fără pensie din urban, dar mai ales din rural, familiile monoparentale cu copii mulți. Aceste categorii de populație sunt mai larg reprezentate în nord-estul țării, între consumatorii cu un nivel mai scăzut de educație și în rural.

6.4.2.3. Înzestrarea populației cu obiecte de folosință îndelungată

Spre deosebire de indicatorul *ponderea cheltuielilor cu consumul alimentar*, care este deosebit de sensibil la variațiile de conjunctură economică în cazul țărilor cu o economie de randament mai scăzut, cum este și cea a țării noastre, *înzestrarea gospodăriilor populației cu bunuri de folosință îndelungată* este, se pare, un indicator care poate crea o imagine sugestivă atunci când în consum apare o anumită tendință de consolidare a bunăstării materiale a populației. Acest indicator ilustrează rapid consolidarea surselor de venituri, precum și creșterea aspirațiilor consumatorilor.

Urmărind dinamica înzestrării gospodăriilor populației din țara noastră cu bunuri de folosință îndelungată, spre mijlocul intervalului (1996-1998), observăm că *unele bunuri au fost mai prezente în atenția cumpărătorilor* (aparatele radio-TV, autoturismele) decât altele (frigiderele, mașinile de spălat rufe etc.) *în condițiile în care înzestrarea gospodăriilor cu bunuri din cea de-a doua categorie este departe de a fi atins pragul de saturație.*

Utilitățile specifice ale bunurilor achiziționate cu predilecție atestă o oarecare *creștere a interesului populației pentru domeniul cultural, îndeosebi pentru sfera informării* (prin mass-media) *și pentru creșterea mobilității geografice în general*, în detrimentul orientării spre consolidarea și creșterea unui confort casnic, de tip limitat, sedentar, prin achiziționarea unor obiecte menite să micșoreze sau să elimine anumite tipuri de efort casnic (tabel 6.21).

Tabel 6.21. ÎNZESTRAREA POPULAȚIEI CU BUNURI DE FOLOSINȚĂ ÎNDELUNGATĂ (LA SFÂRȘITUL ANULUI)

- bucăți/1000 locuitori -

	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Aparate de radio	304,5	306,0	318,4	326,9	356,1	358,0
Televizoare	201,8	224,7	231,6	233,7	247,8	259,4
Frigidere	177,6	196,4	201,4	204,3	211,3	212,7
Mașini de gătit cu gaze	146,0	160,6	170,2	174,3	182,6	185,3
Mașini electrice de spălat rufe	153,3	147,7	150,1	149,6	151,9	150,5
Aspiratoare de praf	85,1	86,8	91,3	95,2	98,4	97,7
Autoturisme	85,5	92,8	101,0	109,9	118,8	125,5

Sursa: Anuarul statistic al României 2000, CNS, p.152.

Pe de altă parte însă, după cum se afirmă și în C. Chircă ș.a. (1999), consumul de bunuri de folosință îndelungată este doar unul dintre aspectele bunăstării gospodăriei. Din estimările pe care acești analiști le fac pe baza datelor din AIG din anul 1997, rezultă că deosebirile între nivelul de trai al locuitorilor din rural săraci și nonsăraci, din țara noastră, nu sunt puternic corelate cu consumul curent. De exemplu, analizând diferențele existente în dotarea cu bunuri de folosință îndelungată, în funcție de starea de sărăcie, la nivelul anului 1998, se constată, așa cum era de așteptat, că o proporție mai mică de gospodării sărace posedă bunuri de folosință îndelungată comparativ cu cele nonsărace. Diferențele cele mai mari apar însă la dotarea cu atoturisme, mobilă și aparatură de bucătărie de bază.

**Tabel 6.22. DOTAREA CU BUNURI DE FOLOSINȚĂ ÎNDELUNGATĂ
A POPULAȚIEI DIN RURAL**

Bunuri	% din populație care locuiește în gospodării		
	sărace	nonsărace	Total
Mașină de gătit	49,1	69,9	62,2
Frigider	40,2	63,7	54,9
Mașină de spălat	19,4	3,9	28,5
Aspirator	2,8	11,7	8,4
TV alb-negru	57,9	56,0	56,7
TV color	17,9	32,8	27,2
Autoturism	6,8	18,0	13,8
Motocicletă	0,6	1,0	0,9
Bicicletă	17,8	24,7	22,2
Mobilier bucătărie	37,5	51,2	46,1
Mobilier cameră de zi	20,3	34,4	29,1
Mobilier dormitor	39,3	53,2	48,0
Total	100	100	100

Sursa: Chircă și al., 1999, p.47, Banca Mondială, CNS.

Analiștii citați constată nivelul extrem de redus al înzestrării cu bunuri a majorității gospodăriilor din rural (chiar și al celor care nu sunt, în principiu, sărace), observând că aceste gospodării nu posedă bunuri pe care un rezident din urban le consideră a fi de bază, precum mașina de gătit, mașina de spălat, aspirator, mobilier de gata (Chircă C. ș.a., 1999, p.46).

Cauzele acestui fenomen pot să vizeze atât tradiția îndelungă a unui nivel relativ mai redus al bunăstării din rural, comparativ cu spațiul urban, cât și persistența în sfera obiceiurilor de consum a unor obiecte de tip arhaic specifice înzestrării gospodăriilor românești din anumite zone ale țării - zone

în care asimilarea elementelor de modernitate utilitară și culturală s-a realizat mai lent.

Pe de altă parte, în țara noastră, veniturile obținute din activitatea în agricultură sunt, de peste un secol, extrem de scăzute. În general, ele nu pot asigura, pentru majoritatea populației care depinde exclusiv de acest tip de activitate, un trai decent. Astfel se explică, cel puțin în parte, persistența mai accentuată în rural a unor obiceiuri de consum ce vizează mai curând austeritatea, chiar și când o viață în belșug nu ar fi imposibilă. Însuși faptul că, vreme de decenii, agricultorii români au optat pentru o agricultură extrem de diversificată, care, înainte de a alimenta piața națională, avea menirea de a asigura existența de zi cu zi a familiilor lor, atestă îngrijorarea lor cronică pentru supraviețuire și pentru asigurarea independenței lor față de fluctuațiile anuale foarte mari ale pieței interne.

Cel puțin psihologic, nici în prezent, agricultorii din România nu se pot baza, în materie de supraviețuire, decât pe ceea ce pot produce în mod direct, în propria gospodărie. Dovadă, în acest sens, stau ponderile deosebit de ridicate ale consumurilor de produse realizate din resursele propriilor gospodării. De altfel, acest *pattern*, specific economiilor de tip tradițional slab marchetizate și monetizate, are unele ecouri chiar și în mediul urban din țara noastră, pentru care ponderea consumului de resurse din propria gospodărie este, de asemenea, destul de ridicată și, în orice caz, mult mai ridicată decât ne-am putea aștepta de la o societate urbană de tip modern. Observând evoluția structurilor consumului populației din anii '90, constatăm că fenomenul respectiv s-a accentuat chiar în cazul segmentelor de populație din urban, cuprinse în decilele 1-3 de venituri.

Nivelul relativ scăzut al bunăstării din ruralul românesc nu constituie o noutate. Bazele sărăciei rurale românești și persistența unui comportament de consum ce pare a caracteriza mai curând o societate săracă, chiar și în cazul celor care nu sunt în fapt săraci, au fost puse într-un interval de cel puțin câteva secole, interval în care mediul rural românesc s-a afirmat în conștiința colectivă ca un spațiu economic și social defavorizat, din perspectiva premiselor de propășire materială.

În tabelul 6.23, se observă că, în mediul rural, toți indicatorii de stare prezentați sunt mult inferiori celor din urban. Acest fapt se poate constata și în ceea ce privește indicatorii infrastructurii fizice.

Existența unor decalaje mari între urban și rural atestă austeritatea extremă a vieții din rural, pentru cea mai mare parte a populației rezidente.

**Tabel 6.23. INDICATORI GENERALI PRIVIND STANDARDUL DE VIAȚĂ,
PE MEDII DE REZIDENȚĂ, ÎN ANUL 1997**

Indicatori	U.M.	Urban	Rural
<i>Cheptuieli de consum (medie lunară pe adult echivalent)</i>			
Consumul total al gospodăriilor	mii lei ian.1995	109,3	97,4
Pondereea consumului alimentar	% din total consum	60,3	66,1
<i>Dotarea cu bunuri de folosință îndelungată</i>			
Aragaz	% din total mediu	90,6	60,0
Frigider	% din total mediu	89,3	52,1
Televizor	% din total mediu	101,0	77,1
Mobilier de dormitor	% din total mediu	79,3	50,3
Mașină de spălat rufe	% din total mediu	60,4	24,9
Autoturism	% din total mediu	25,6	11,3

Sursa: *Ancheta integrată în gospodării, 1997, CNS.*

Înzestrarea cu bunuri de folosință îndelungată, mult mai redusă în rural, vizează chiar bunuri de strictă utilitate pentru epoca actuală, cum sunt aragazul, frigiderul sau televizorul.

Cât despre înzestrarea cu autoturisme, aceasta, deși în vestul Europei, de exemplu, a încetat demult să mai fie considerată un lux, în România va mai rămâne încă mult timp o problemă, chiar și pentru mediul urban.

În fapt, deocamdată, nici nu se poate aprecia cu certitudine dacă accesul relativ redus al populației României la înzestrarea cu autoturisme constituie, în sine, cea mai mare problemă, având în vedere deficiențele insurmontabile de infrastructură ale orașelor și localităților din România. Inadecvarea cronică a căilor rutiere, lipsa spațiilor de parcare, modalitățile adesea primitive de reglementare, supraveghere sau corectare a traficului rutier și, nu în ultimul rând, facilitățile existente, extrem de costisitoare și cu o eficiență scăzută, pentru întreținerea și repararea autovehiculelor ori asigurarea aprovizionării cu carburanți la prețuri accesibile pentru un consum de masă – iată numai câteva dintre provocările pe care viitorul le ridică în fața celor în măsură să decidă soarta transportului auto din țara noastră pentru următoarele decenii.

*

* *

Modelele de consum existente în prezent în rândurile populației din România prezintă caracteristici distincte, structurându-se fundamental, din perspectiva unor criterii demo-sociale, rezidențiale și, nu în ultimul rând, exprimând accesul populației la resursele economice. Aceste modele se încadrează coerent în ansamblul structurilor de consum moderne din Europa, fiind specifice pentru condițiile generale de viață care s-au afirmat în sud-estul continentului nostru, în ultima jumătate de secol.

Capitolul 7

Laureana Urse

TIMPUL LIBER ȘI CALITATEA VIEȚII

Pe măsură ce lumea modernă și-a îmbogățit dimensiunile vieții cotidiene, a conștientizat tot mai mult timpul liber ca resursă existențială cu rol în calitatea vieții.

În epocile premoderne, timpul liber era localizat în zilele de sărbători religioase și în zilele de odihnă stabilite pe baza religiei (duminica la creștini, sâmbăta la evrei etc.).

Schimbarea naturii, structurii și organizării muncii moderne neagricole și implicit schimbările concepției despre muncă au extins timpul liber. În contextul general al urbanizării treptate a vieții moderne, durata muncii a fost limitată convențional și a fost redusă sub presiunea acțiunilor revendicative ale organizațiilor profesionale, sindicale și politice, ceea ce a dus la creșterea mărimii segmentului de timp liber. Este un timp liber complementar timpului de muncă rezultat din reorganizarea muncii, implicit din scăderea timpului de muncă. În această ipostază, timpul liber are funcția de odihnă.

Treptat, la schimbarea concepției despre muncă se adaugă schimbarea concepției despre viață, ceea ce a avut profunde implicații în sfera vieții extraprofesionale. Timpul liber devine un segment al vieții cu relativă autonomie, dobândind funcții suplimentare. Circulația ideilor și a normelor specifice vieții moderne, sprijinită de mijloacele de comunicare în masă, face ca această perspectivă să fie adoptată de tot mai mulți indivizi.

În analiza de față adoptăm perspectiva timpului liber ca segment de timp cu relativă autonomie, cu rol important în calitatea vieții. Timpul liber este în egală măsură rezultat al transformării altor segmente de viață și factor determinant al transformării concepției despre viață, o dată ce acest segment de viață a fost „descoperit” și a început să fie consumat conform preferințelor și necesităților fiecăruia, după eliberarea de orice angajament.

În funcție de tipul de societate, variază raportul dintre ipostaza de timp liber rezultat al unor transformări și cea de timp liber determinant al unor transformări. Rămâne valabil faptul că rolul timpului liber în calitatea vieții depinde de importanța acordată lui în raport cu natura, mărimea și dificultatea obligațiilor profesionale, cu modul în care individul face față acestora și cu nevoia resimțită mai mult sau mai puțin intens de a avea timp liber. Dar rolul timpului liber în calitatea vieții depinde și de sistemul de valori general și individual care configurează în contexte sociale date stiluri de viață.

În analiza ce urmează vom folosi definiția dată de Dumazedier timpului liber: acel segment de timp în care fiecare individ are anumite preocupări cărora se consacră benevol, după ce s-a eliberat de obligațiile profesionale, familiale și sociale. Aceste preocupări au trei funcții: odihnă (destindere), distracție și dezvoltarea personalității (Joffre Dumazedier, 1971). Funcția de odihnă, destindere, implică eliberarea de oboseală, distracția „ne eliberează mai cu seamă de plictis”, iar dezvoltarea personalității presupune eliberarea de „automatisme gândirii și acțiunii cotidiene”. Timpul liber „permite o participare socială mai largă, mai liberă și o cultivare dezinteresată a corpului, a sensibilității, a rațiunii, dincolo de formația practică și tehnică”, „oferă noi posibilități de integrare voluntară în viața grupurilor recreative, culturale, sociale”. De asemenea, timpul liber „permite dezvoltarea liberă a aptitudinilor dobândite în școală, dar mereu depășite de evoluția continuă și complexă a societății”, „incită la adoptarea unor atitudini active în procesul folosirii diferitelor surse de informare tradițională sau modernă (presă, radio, televiziune)”.

„Aceste trei funcțiuni sunt solidare. Ele sunt strâns legate una de alta chiar și atunci când sunt în opoziție una față de cealaltă. De fapt, aceste funcțiuni există în grade variabile în toate situațiile, pentru toate ființele”. Pentru o nuanțare suplimentară a celor afirmate de Dumazedier, adăugăm faptul că, în funcție de o serie de caracteristici ale individului, una sau alta dintre funcțiuni dobândește o importanță mai mare sau chiar dominantă, precum și o percepție subiectivă specifică. Spre exemplu, pentru unii destinderea este asociată aproape exclusiv cu înlăturarea oboselii, deci cu odihna, iar pentru alții destinderea este asociată, la nivelul percepției subiective, cu distracția. Distracția este pentru unii mai mult decât eliberarea de plictis, este o destindere și/sau bucuria vieții trăite prin eliberarea de preocupările majore ale vieții, este posibilitatea de stabilire, menținere sau lărgire a relațiilor cu semenii.

Delimitarea timpului liber ridică cel puțin două probleme: definirea „obligațiilor profesionale” și determinarea specificului „obligațiilor profesionale și familiale” ale diferitelor segmente de populație.

Necesitatea adaptării formulei „obligații profesionale” este generată

de existența în realitate a unei multitudini de situații: acelea în care „obligațiile profesionale” sunt bine determinate atât din punct de vedere al conținutului, cât și din punct de vedere al timpului acordat acestora; situații în care „obligațiile profesionale” nu permit delimitarea lor riguroasă în ceea ce privește timpul acordat lor, chiar dacă conținutul are o anumită claritate; situații în care există preocupări și activități pentru obținerea de venituri suplimentare și care sunt fie o prelungire a „obligațiilor profesionale” de bază, fie de altă natură; și, în sfârșit, există situații în care, fără a avea un loc de muncă sau o colaborare constantă, indivizii desfășoară activități pentru a obține veniturile necesare existenței. În mod sigur, viața reală oferă situații mult mai complexe și mai diverse decât exemplele prezentate. Rezultă însă o anumită dificultate de a delimita timpul liber în raport cu „obligațiile profesionale”.

Referitor la specificul „obligațiilor profesionale”, amintim cazul agricultorilor, al elevilor și studenților, al pensionarilor și casnicilor, categorii de populație pentru care este dificil să trasezi limita dintre timpul de muncă și timpul liber fie datorită faptului că se desfășoară pe zi lumină (agricultori), fie pentru că pur și simplu nu există claritate în prescrierea obligațiilor. Adăugăm și obligațiile profesionale diferențiate, atât din punct de vedere al conținutului, dar și ca timp acordat lor, între funcționari (timp de muncă precis delimitat) și oameni de știință.

Ar mai fi de adăugat și cazul persoanelor pentru care lipsa „obligațiilor profesionale” este o opțiune personală și care întreprind numai acțiuni sporadice pentru obținerea de venituri; pentru aceștia există un timp neocupat care dobândește, parțial cel puțin (dacă nu chiar în totalitate), conținutul timpului liber și preia unele din funcțiile acestuia, mai ales cea de distracție.

Această sumară prezentare a unor probleme pe care le ridică delimitarea timpului liber atrage atenția asupra evitării aplicării simpliste a unor definiții în analiza situațiilor reale.

În România, după 1989, s-a înregistrat o creștere a diversității situațiilor profesionale și implicit a timpului liber sub aspectul delimitării și al mărimii lui.

Mărimea timpului liber în România după 1989 a fost influențată de schimbări în structura ocupațional-profesională, schimbări în exercitarea acestora, schimbări în structura de proprietate, cu implicații multiple inclusiv în ceea ce privește munca și timpul liber, schimbări în mentalități.

Deși reducerea săptămânii de lucru a determinat în general creșterea mărimii timpului liber, în realitate schimbările care au avut loc au produs uneori o creștere a timpului liber, alteori o scădere a acestuia. Pentru oamenii de afaceri, întreprinzătorii de toate tipurile, patronii, comercianții etc., „obligațiile profesionale” reduc drastic timpul liber, mai ales cel cotidian. Pentru mai multe ocupații, profesii, timpul de muncă este extins

pe parcursul întregii zile, ceea ce reduce timpul liber cotidian și cel de la sfârșitul săptămânii.

Chiar și situația existentă pe piața muncii în sensul insuficienței locurilor de muncă determină mulți angajați să consume mai mult timp cu „obligațiile profesionale”, în speranța că în acest mod își pot păstra locul de muncă și, implicit, au mai puțin timp liber și sunt mai puțini interesați să aibă timp liber.

De asemenea, posibilitatea oferită după 1989 de a fi angajat la mai multe locuri de muncă diminuează timpul liber.

Agricultorii, cărora le-au fost restituite pământurile și care au preluat, în consecință, întreaga răspundere și organizare a muncii, sunt mult mai „ocupați” pe tot parcursul anului comparativ cu perioada anterioară anului 1990.

Exemplele date au rolul de a nuanța afirmația generală privitoare la creșterea mărimii timpului liber după 1989 în România, deși fără îndoială că există și segmente de populație care dispun de mai mult timp liber. La exemplele date adăugăm existența unui timp neocupat, ce poate dobândi caracteristici și funcții ale timpului liber, ca rezultat al șomajului.

Cultura timpului liber imprimă și determină o anumită mentalitate cu privire la timpul liber ca segment de viață cu relativă autonomie, dar și influențează modalitățile de petrecere a timpului liber. Ea este rezultat și determinant al unei industrii a timpului liber care oferă posibilități și facilități de petrecere a acestuia pentru o diversitate de preferințe.

După 1989, transformările societății românești au influențat cultura timpului liber uneori pozitiv, alteori negativ, iar în unele direcții insuficient.

Un început de formare a unei culturi a timpului liber s-a produs începând cu deceniul șase al secolului XX; migrația masivă spre orașe și transformarea unui mare număr de oameni, veniți din mediul rural, în salariați urbani au avut implicații profunde, inclusiv asupra începutului formării unei culturi a timpului liber. Noul individ urban a trecut de la munca agricolă la munca urbană salarială organizată într-un program precis delimitat; el s-a eliberat treptat de constrângerile valorilor și normelor vieții rurale tradiționale (chiar dacă vor mai rămâne reziduri ale acestora) și, după o perioadă de comportament achizitiv în vederea înzestrării noii gospodării urbane, începe să descopere plăcerea timpului liber, „vrea să se simtă bine”. Comportamentul achizitiv predominant a fost un comportament de tranziție de la cel rural tradițional la cel urban și a fost nu numai rezultatul nevoii reale de înzestrare a locuinței, ci și rezultatul mentalității țărănești rurale, în general austere, conform căreia achiziționarea de bunuri și mulțumirea generată de această achiziționare sunt dominante ale existenței, sensul acesteia.

Conștientizarea timpului liber și conștientizarea ideii de plăcere a petrecerii timpului liber marchează parcurgerea a încă unei etape în procesul urbanizării și modernizării.

Conștientizarea existenței timpului liber a venit aproape de la sine ca urmare a specificului și duratei „obligațiilor profesionale” (8 ore zilnic) și ca urmare a noului mod de locuire în mediul urban, respectiv apartamentul în bloc, care restrânge aria activităților extraprofesionale, mai ales pentru bărbați.

Plăcerea de a petrece timpul liber este rezultatul îngustării și ușurării „obligațiilor profesionale” pentru noul individ urban, este rezultatul unei anumite oferte de posibilități și facilități de petrecere a timpului liber, necunoscute până atunci în mediul rural de proveniență, și rezultatul imitației. Trăind laolaltă, la serviciu sau în blocurile de locuințe, sunt imitate comportamentele de timp liber; în fond, fără modele și fără să știe ce să facă cu timpul liber, noul individ urban își creează el modele de petrecere a timpului liber: ascultarea muzicii, vizionarea programelor de televiziune, întâlniri și petreceri cu prieteni și rude, consumul de alcool devin principalele modalități de petrecere a timpului liber la domiciliu; în afara domiciliului încep să atragă zonele de agrement, cinematografele, stațiunile turistice.

Noua mentalitate cu privire la rolul timpului liber (a te simți bine) și unele modalități de petrecere a acestuia apar și la sate, prin simpla deplasare a indivizilor în locurile și familiile de origine sau prin deplasarea navetiștilor; fenomenul a avut loc concomitent cu transformările mediului rural: ne referim la o anumită degajare de unele responsabilități prin cooperativizarea agriculturii, la o anumită relaxare a vieții prin faptul că o parte a membrilor familiei s-au mutat în orașe unde au asigurate serviciul și locuința.

Noile mentalități și comportamente de timp liber au fost modelate de specificul regimului politic, implicit al societății în ansamblu, iar în anii '80 au intervenit problemele economice care au început să fie resimțite de populație.

Fără a nega spiritul emancipator cu specific comunist care a fost promovat, este necesar să se sublinieze și faptul că statul comunist a acordat o atenție limitată timpului liber, a exercitat un anumit control asupra mărimii timpului liber și a impus restricții de ordin cultural. Săptămâna de lucru de șase zile și menținerea de multe ori forțată a locurilor de muncă cu programul de opt ore cel puțin zilnic au limitat mărimea timpului liber și au introdus un control al acestuia. Dacă se adaugă și ocuparea exclusiv la un loc de muncă, fără posibilitatea oficială de a desfășura și alte activități aducătoare de venit, atunci se ajunge la uniformizarea mărimii timpului dedicat obligațiilor profesionale. În consecință, obligațiilor familiale gospodărești le revin rolul hotărâtor în mărimea timpului liber (în corelație cu

caracteristicile socio-demografice). Restricțiile de ordin cultural și o anumită orientare de petrecere a timpului liber au fost făcute prin instituțiile și serviciile destinate acestuia. Mărimea și conținutul programelor de televiziune, precum și activitățile organizate mai ales pentru tineri în casele de cultură au fost formele cele mai evidente de orientare a petrecerii timpului liber. Mai puțin evidentă, dar cu același efect a fost și rețeaua puțin diversificată de servicii comerciale și turistice, precum și lipsa de interes pentru dezvoltarea unei industrii a timpului liber. Se adaugă lipsa spațiilor de recreere din vecinătatea blocurilor, a unor spații de joacă pentru copii, posibilitățile extrem de limitate de a petrece o parte a concediului/vacanței în alte țări etc.

Toți acești factori, alături de alții nemenționați pentru a nu extinde prea mult analiza asupra a ceea ce s-a întâmplat, au frânat formarea unei culturi a timpului liber și au distorsionat mentalitățile asupra rolului timpului liber și modalitățile de a-l petrece.

În ciuda faptului că s-a dorit în mod deosebit un conținut educativ al modalităților de petrecere a timpului liber, efectele negative ale modului de viață asupra petrecerii timpului liber și, în final, asupra unor comportamente și atitudini nu au lipsit, dar au fost trecute sub tăcere, ele fiind menționate uneori și parțial în studiile cercetătorilor.

Tipul de apartament în bloc, cu spații reduse și număr de camere uneori insuficient nu a permis petrecerea timpului liber la domiciliu în mod diferențiat, în funcție de vârsta și preocupările membrilor familiei. Noul individ urban, dezdăcinat, eliberat de obligațiile locului de muncă, care nu are ce să facă după orele de serviciu, a derapat de multe ori spre consumul de alcool și spre comportamente violente și gălăgioase. În cele mai multe blocuri au fost constrânși să locuiască oameni diferiți prin educație, prin preocupări, ceea ce a făcut conviețuirea extrem de dificilă. Suprafața apartamentelor, calitatea construcțiilor și spațiul redus dintre blocuri accentuează lipsa posibilității de odihnă, de relaxare puțin gălăgioasă. În acest cadru, copiii, cărora familiile nu știu să le ofere modele de petrecere a timpului liber, sunt sursă de disconfort prin comportamentele violente-gălăgioase.

Acesta era tabloul societății românești la sfârșitul anului 1989 din perspectiva timpului liber. După 1989, societatea nu se mai află într-un proces de urbanizare masivă și rapidă, ci, dimpotrivă, tendința a fost de stagnare a acestui proces și chiar de o depășire a migrației interne spre orașe de migrația spre sate.

Mărimea timpului liber prin reducerea săptămânii de lucru și posibilitățile ceva mai numeroase de petrecere a timpului liber sunt principalii factori care contribuie la o continuare a formării culturii timpului liber. Din păcate, există fenomene care frânează această dezvoltare: mediul

urban are încă sechelele organizării spațiului din perioada anterioară, iar îmbunătățirile posibile nu au fost făcute decât în mică măsură; resursele financiare insuficiente au fost deseori invocate și sunt reale în mare măsură; a lipsit însă și evaluarea corectă a importanței dezvoltării unei industrii a timpului liber atât din perspectivă strict economică (sursă de venit și sursă de locuri de muncă), cât și din perspectiva funcțiilor timpului liber și a posibilelor efecte negative ale unor modalități de petrecere a timpului liber. Statul nu s-a implicat în dezvoltarea industriei timpului liber și, ca urmare, a unei mentalități reziduale din perioada când o astfel de problemă nu s-a pus, precum și datorită preocupării aproape exclusive de a menține ceea ce exista și mai puțin de a se construi ceva nou. Inițiativa în domeniul timpului liber și nu numai a fost lăsată în seama sectorului particular; dar întreprinzătorii particulari au fost interesați, în primul rând, de investiții mici urmate de profituri rapide și mari; ei s-au manifestat în acest mod nu numai datorită lipsei de capital, ci și datorită mentalităților; noii investitori particulari provin dintr-o societate și din straturi sociale ce nu cunoșteau acumularea tratată prin pricepere, răbdare, perseverență, sacrificii pe termen lung; în ceea ce privește timpul liber, ei nu au avut capacitatea de a evalua perspectivele sectorului de activitate corespunzător, reacția și inițiativa lor fiind expresia stării generale a societății: hrană, îmbrăcăminte și, ceva mai târziu, înzestrarea gospodăriei; este mentalitatea tipică unei societăți sărace, menținută în izolare și lipsită de perspectivă. Degradarea situației economice, procesul continuu de sărăcire a populației au întărit aceste mentalități și au defavorizat procesul de dezvoltare a unei culturi a timpului liber și, corespunzător, a unei industrii a timpului liber.

În mediul rural, reducerea drastică a fluxului migrator intern spre mediul urban a determinat rămânerea în sate a unui strat de populație mai tânără, cu ocupații agricole și neagricole, care are nostalgia orașului. Acest segment de populație este interesat de petrecerea timpului liber în afara domiciliului și lui îi sunt adresate inițiativele în acest sens; din păcate, inițiativele se reduc la baruri, discoteci și diverse tipuri de restaurante. Televiziunea contribuie și ea la schimbarea modului de viață rural; posibilitatea vizionării mai multor programe de televiziune până la ore târzii din noapte determină familiile tinere să nu se mai culce devreme precum țăranul tradițional.

Pentru o imagine completă asupra „fenomenului timp liber” în societatea românească este nevoie să se apeleze și la cercetările de teren privitoare la modalitățile concrete de petrecere a timpului liber, la modul în care populația percepe posibilitățile de petrecere a timpului liber și la satisfacția oferită de modul de petrecere a timpului liber. Cercetarea *Diagnoza calității vieții* a cuprins și întrebări referitoare la aceste aspecte; complexitatea cercetării nu a permis însă abordarea timpului liber în detaliu.

Posibilitățile de petrecere a timpului liber, în intervalul 1991-1999, sunt apreciate de 40% dintre persoanele intervievate ca fiind foarte proaste și proaste, 1/3 ca fiind satisfăcătoare și 22-27% dintre persoanele intervievate le consideră a fi bune și foarte bune. În intervalul amintit nu s-au înregistrat schimbări semnificative ale aprecierii posibilităților de petrecere a timpului liber (vezi capitolul de diagnoză).

Percepția posibilităților de petrecere a timpului liber variază în funcție de caracteristicile socio-demografice ale persoanelor, de mărimea timpului liber disponibil și este influențată de resursele economice proprii și de posibilitățile și facilitățile existente pentru petrecerea timpului liber. În mod firesc, în mediul urban satisfacția este mai mare, datorită, în primul rând, posibilităților existente, iar la nivelurile de școlaritate foarte scăzute satisfacția este redusă pentru că aceste niveluri de școlaritate implică atât venituri mici, cât și acces limitat la diverse modalități de petrecere a timpului liber, generat de nivelul cultural-educational scăzut. În ceea ce privește influența vârstei, rezultatele cercetării au arătat că peste 30 de ani satisfacția scade: se resimt influențele negative ale obligațiilor familiale care reduc mărimea timpului liber și cresc cheltuielile destinate gospodăriei, creșterii și educării copiilor; se adaugă oferta redusă de servicii destinate timpului liber specifică acestor persoane și unele mentalități privitoare la stiluri de viață.

Cercetările efectuate au arătat influența veniturilor asupra percepției posibilităților de petrecere a timpului liber; corelația cu estimarea veniturilor proprii a evidențiat existența unor aprecieri negative ale posibilităților de petrecere a timpului liber mai mari la persoanele cu venituri estimate scăzute. La nivelul anului 1999, această corelație este următoarea (tabel 7.1):

Tabel 7.1. APRECIEREA POSIBILITĂȚII DE PETRECERE A TIMPULUI LIBER ÎN FUNCȚIE DE ESTIMAREA VENITURILOR GOSPODĂRIEI

Estimarea veniturilor	Posibilitățile de petrecere a timpului liber		
	Foarte proaste și proaste	Satisfăcătoare	Bune și foarte bune
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	52	31	17
- Ajung numai pentru strictul necesar	45	36	19
- Ajung pentru un trai decent	36	22	31
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	27	35	38
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	0	0	100

Sursa: *Diagnoză, 1999.*

Preocupările de timp liber din chestionarul care a stat la baza cercetării *Diagnoza calității vieții* sunt prezente în timpul liber, după cum urmează (tabel 7.2):

Tabel 7.2. PREOCUPĂRI DE TIMP LIBER

- proporție din total eșantion -

Preocupări	Anii:									
	'90	'91	'92	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99
- Vizionare TV	95	-	92	91	91	92	88	89	88	89
- Lectură (literatură)	72	71	65	61	63	59	50	48	50	44
- Ziare, reviste	-	-	77	75	76	72	68	66	65	62
- Cinematograf	-	-	31	21	17	15	15	10	12	12
- Spectacole (teatru, concerte)	-	-	35	25	21	19	19	14	15	14
- Întâlniri, petreceri	92	76	76	63	71	66	70	66	71	69
- Sport	35	-	22	15	11	13	15	12	13	14
- Biserică	61	64	71	79	76	75	76	76	77	78
- Excursii la sfârșit de săptămână	53	42	31	23	20	19	19	17	20	19

x) - în anul 1991 lipsește vizionare televiziune;
 - în același an, sportul apare în cadrul unor pasiuni, alături de colecționări, meșteșugărit etc.;
 - în anii 1990 și 1991 lipsește citirea ziarelor și a revistelor, iar cinematograful este luat în considerare împreună cu spectacolele.

Datorită stabilizării structurii întrebărilor din chestionar referitoare la timpul liber, se pot urmări cu claritate rezultatele cercetării și mutațiile intervenite în preocupările de timp liber începând cu anul 1992.

Din perspectiva prezenței în timpul liber a preocupărilor luate în considerare, principalele concluzii sunt:

- a scăzut prezența în timpul liber a majorității preocupărilor și activităților luate în considerare, cu excepția frecventării bisericii care a crescut începând cu 1992 și apoi s-a stabilizat;

- după prezența lor în timpul liber, sunt trei mari grupe de preocupări (dintre cele luate în considerare), cu schimbări corespunzătoare ale ponderii și locului lor:

- I – televiziunea;
- II - frecventarea bisericii;

- citirea ziarelor și revistelor;
- întâlniri, petreceri cu prieteni, rude;
- lectură (literatură) ;
- III - spectacole (teatru, concerte) ;
- cinematograful;
- excursii la sfârșit de săptămână;
- preocupări sportive.

Atât în funcție de specificul fiecărei preocupări, cât și în funcție de opțiunea fiecăruia, prezența frecventă a acestor preocupări este următoarea (tabel 7.3):

Tabel 7.3. ACTIVITĂȚI DE TIMP LIBER CU FRECVENȚĂ ÎNALTĂ

- proporție din total eșantion -

Preocupări	Anii:									
	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99
- Vizionare TV	69	-	58	58	65	64	59	56	54	56
- Lectură (literatură)	33	36	29	30	31	27	20	20	17	15
- Ziare, reviste	-	-	42	43	42	38	34	36	32	29
- Cinematograf	-	-	4	4	3	2	2	1	1	1
- Spectacole (teatru, concerte)	-	-	4	4	3	3	2	1	1	1
- Întâlniri, petreceri	20	15	24	15	17	15	20	16	14	15
- Sport	6	-	8	6	4	4	4	3	4	5
- Biserică	13	21	21	31	25	23	26	26	24	26
- Excursii la sfârșit de săptămână	5	6	8	4	4	4	4	4	3	3

Și din perspectiva prezenței frecvente a preocupărilor de timp liber luate în considerare se păstrează aceeași grupare a acestora, cu schimbări de ierarhie, dar mai ales cu scăderi ale interesului mari pentru unele preocupări; vizionarea programelor de televiziune rămâne principala preocupare și pentru faptul că se poate face la domiciliu, fără eforturi și cheltuieli suplimentare, deși există o ușoară scădere a numărului persoanelor care vizionează des; cea mai accentuată scădere se înregistrează la lectură și apoi, în ordine, la citirea ziarelor și a revistelor. Față de anul 1990, a crescut numărul persoanelor care merg des la biserică, dar rămâne la nivelul a circa un sfert din eșantion.

Înainte de o analiză în detaliu a fiecărei preocupări, reamintim că formularea „preocupări de timp liber luate în considerare” se referă la faptul că cercetarea *Diagnoza calității vieții* nu și-a propus și nici nu putea să epuizeze modalitățile de petrecere a timpului liber; în consecință, nu se pot face considerații generale privitoare la modelele de comportament de timp liber ale românilor.

Situarea **frecventării bisericii** în cadrul preocupărilor de timp liber necesită unele considerații.

În opinia unor cercetători, religia este producătoare de timp liber, pornindu-se de la faptul că introduce restricții asupra activităților asociate cu munca în anumite zile. Din această perspectivă, există un timp liber creat de religie, iar frecventarea bisericii poate fi considerată o preocupare de timp liber.

Dacă ne raportăm la natura și funcțiile fenomenului religios, considerarea frecventării bisericii ca preocupare de timp liber poate fi făcută cu multe rezerve. Funcțiile religiosului sunt funcția umană (satisface anumite necesități ale naturii umane, precum curiozitatea, securitatea, comunitate, conștiință împăcată, exaltare ș.a.), funcția morală (așează moravurile pe temelii ce nu sunt lipsite de arbitrar) și funcția ideologică. Asocierea acestor funcții cu funcțiile timpului liber este dificilă. În societatea modernă, laică, practicile religioase (inclusiv frecventarea bisericii) sunt benevole. Este evident că nu ne referim la sectele ale căror norme și reguli intră în contradicție cu reglementările statului modern laic și nici la statele organizate și guvernate pe baze religioase (statele islamice). Dacă asociem natura benevolă a preocupărilor de timp liber cu practicile religioase benevole, atunci din nou apropiem frecventarea bisericii de timpul liber. Se mai poate asocia funcția timpului liber de dezvoltare a personalității cu practicile religioase care pot întregi personalitatea umană. Dar indivizii profund religioși și practicanți nu percep frecventarea bisericii doar ca pe o acțiune benevolă desfășurată în timpul rămas disponibil după îndeplinirea obligațiilor ocupaționale și gospodărești familiale, ci tot ca pe o obligație, îndatorire a ființei umane, ce se situează deasupra vieții concrete, materiale. Sensul acestor practici venite dinspre biserică este același. Există fără îndoială și indivizi pentru care frecventarea bisericii este asociată cu anumite sărbători (religioase) și, de multe ori, practicile religioase sunt golite de semnificația originară, devenind simple ritualuri prin care se asigură destinderea. În alte cazuri frecventarea bisericii este făcută exclusiv în momente sau situații dificile, pentru a se cere ajutorul divinității.

Rezultatele cercetării *Diagnoza calității vieții* nu pot aduce precizări cu privire la semnificația frecventării bisericii nici pentru cei care o fac rar, nici pentru cei ce o fac des. Rezultatele cercetării arată doar că cca 25% dintre persoanele intervievate merg des la biserică la sfârșitul săptămânii;

frecventarea a început să crească începând cu anul 1991, mai ales la persoanele cu studii postliceale (de la 11% în anul 1992 la 28% în anul 1999) și la persoanele cu studii superioare (de la 11% în anul 1992 la 19% în anul 1999). Creșterea poate fi explicată prin contextul specific societății românești după 1989, care a permis manifestările libere ale religiei și bisericii, prezența în mijloacele de comunicare în masă și mai ales la televiziune a diferitelor momente religioase și a unor emisiuni cu teme religioase, toate acestea favorizând o anumită creștere a practicilor religioase. În același sens au influențat procesele profunde de schimbare ale societății românești, însoțite și de fenomene negative, ceea ce a generat incertitudine, teamă, sentimentul neputinței. Apelul către divinitate a venit firesc în acest context. În general, în contexte istorice în care nesiguranța, teama, angoasa sunt amplificate de transformări profunde, religia se dorește o soluție. La procesele înnoitoare și transformatoare ale societății românești a existat și o reacție a tradiției și a tradiționaliștilor mai ales, care s-au manifestat inclusiv prin practicile religioase mai frecvente.

Dacă frecventarea bisericii ridică anumite probleme abordată ca preocupare de timp liber, celelalte preocupări luate în considerare sunt fără îndoială specifice timpului liber.

Vizionarea programelor de televiziune este principala modalitate cotidiană de petrecere a timpului liber; ponderea persoanelor care vizionează des a înregistrat o ușoară scădere față de anul 1990; explicația faptului că 95% dintre persoanele intervievate în anul 1990 vizionau programele de televiziune și 69% vizionau des se găsește în contextul schimbărilor politice; după o perioadă de restricții atât asupra duratei programelor televiziunii naționale (unice), cât și asupra conținutului, transmiterea (uneori în direct) a evenimentelor ce aveau loc și care constituiau o noutate prin natura lor a atras majoritatea populației în fața televizoarelor. După 1992, viața politică românească a intrat într-o anumită normalitate și implicit vizionarea programelor de televiziune s-a mai redus. Dar încep să crească numărul programelor de televiziune, numărul emisiunilor și numărul orelor de transmisie, un rol important în aceste creșteri având televiziunile particulare nou înființate. În anul 1991, la televiziunea publică erau 9.340 emisiuni, iar în anul 1995 numărul lor era de 13.095 (*Anuarul statistic al României*, 1997, pp. 336-337) (vezi capitolul 6).

În ciuda acestor creșteri, frecvența vizionării programelor de televiziune nu a crescut, ci dimpotrivă; oferta tot mai numeroasă și mai diversă de emisiuni a dus la dispersia vizionărilor în funcție de preferințe.

Corelația cu mediul de rezidență al persoanelor intervievate prin cercetarea *Diagnoza calității vieții*, cu sexul și nivelul de școlaritate indică, în toți anii, faptul că în mediul urban vizionează mai multe persoane și mai des, bărbații vizionează ceva mai mult decât femeile și cu cât nivelul de

școlaritate este mai redus cu atât vizionează mai puțin. În corelația vârstă-vizionare s-a produs o modificare în sensul că tinerii sub 20 de ani care vizionau des în proporție de 79% în anul 1992 au devenit mai puțin interesați de televiziune; în anul 1999 vizionau des 56% dintre ei.

Citirea ziarelor și a revistelor este preocuparea de timp liber care ocupă locul doi după vizionarea emisiunilor de televiziune. Considerarea împreună a ziarelor și a revistelor fără enumerarea titlurilor preferate constrânge la o analiză generală, așa cum este și cea referitoare la vizionarea emisiunilor de televiziune și așa cum va fi și cea referitoare la literatură.

Rămânând la nivelul la care este posibilă analiza, din datele cercetării de teren a rezultat că ziarele și revistele sunt citite mai mult în mediul urban și de către persoanele de sex bărbătesc; preocuparea crește o dată cu nivelul de școlaritate și începe să scadă după vârsta de 50 de ani. În anii 1992-1994, preocuparea de a citi ziare și reviste era prezentă la 76% dintre persoanele intervievate și 42% citeau des; începând cu anul 1995, preocuparea începe să scadă mai mult la anumite segmente de populație, respectiv în mediul rural, la persoanele de sex bărbătesc și la persoanele cu nivel de școlaritate mai redus, dar și la două segmente de vârstă, și anume tinerii până la 30 de ani și persoanele peste 50 de ani.

Prezentăm pentru comparație citirea frecventă a ziarelor și a revistelor în anii 1992 și 1999, așa cum a rezultat din cercetarea de teren, cu mențiunea că anul 1992 nu a fost un an de vârf al prezenței acestei preocupări (tabel 7.4):

Tabel 7.4. CITIREA FRECVENTĂ A ZIARELOR ȘI REVISTELOR

	- proporție din total eșantion -	
	Citirea frecventă a ziarelor și revistelor în anii:	
	1992	1999
Total eșantion	42	29
- urban	49	40
- rural	33	16
- școală generală neterminată	9	3
- 7-10 clase	24	15
- școală profesională	43	32
- liceu	52	43
- studii postliceale	68	64
- studii superioare	64	60
- sub 20 de ani	43	34
- 21-30 de ani	45	33

	Citirea frecventă a ziarelor și revistelor în anii:	
	1992	1999
- 31-40 de ani	49	34
- 41-50 de ani	43	35
- 51-60 de ani	33	23
- 61-70 de ani	34	22
- peste 70 de ani	6	14
- masculin	47	30
- feminin	35	29

Un factor cert de influență în scăderea preocupării de a citi ziare și reviste îl reprezintă veniturile personale; corelația dintre estimarea veniturilor proprii și frecvența citirii ziarelor și a revistelor în anul 1999 arată această influență (tabel 7.5):

**Tabel 7.5. RELAȚIA DINTRE ESTIMAREA VENITURILOR ȘI
FRECVENȚA CITIRII ZIARELOR ȘI REVISTELOR**

Estimarea veniturilor	Citirea ziarelor și a revistelor		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	56	26	18
- Ajung numai pentru strictul necesar	32	38	30
- Ajung pentru un trai decent	16	40	44
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	13	29	58
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	-	50	50

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Lectura (literatura) (tabelul 7.6), ca preocupare de timp liber, a scăzut de la 65% în anul 1992 la 44% în anul 1999; des este o preocupare de timp liber la 33% dintre persoanele intervievate în anul 1992 și la 15% în anul 1999.

Tabel 7.6. PREOCUPAREA FRECVENTĂ A LECTURII

	- proporția în total eșantion -	
	Lectura des în anii:	
	1992	1999
- urban	37	22
- rural	19	7
- școală generală neterminată	4	1

	Lectura frecventă în anii:	
	1992	1999
- 7-10 clase	12	7
- școală profesională	17	9
- liceu	41	22
- studii postliceale	46	43
- studii superioare	61	44
- sub 20 de ani	43	22
- 21-30 de ani	38	18
- 31-40 de ani	34	17
- 41-50 de ani	25	14
- 51-60 de ani	21	16
- 61-70 de ani	20	14
- peste 70 de ani	23	7
- masculin	26	13
- feminin	32	15

În contextul general al scăderii preocupării pentru lectură, atrage atenția diminuarea mare a interesului pentru lectură la persoanele cu studii superioare, precum și la tineri, adică tocmai acolo unde această preocupare era mai răspândită.

Dacă ținem seama de faptul că până la vârsta de 20 de ani mulți tineri sunt încă în perioada studiilor și implicit mai aproape de lectură, se observă că s-a format un strat de populație puțin diferențiat la pondere în cadrul fiecărei categorii (14-18%) care are preocupări pentru lectură în mod frecvent; tinerii nu se mai evidențiază prin această preocupare.

Înainte de a deplânge scăderea interesului pentru lectură, în general, și la tineri, în special, este nevoie de analiza transformărilor societății românești.

A fost invocată de mai multe ori drept cauză principală a scăderii interesului pentru lectură sărăcirea populației concomitent cu creșterea prețului cărților. Deși, adăugăm, concomitent s-au tipărit cărți foarte diverse ca domenii, tematică, autori care erau inaccesibile înainte de anul 1990, însă în tiraje mai mici. Punerea în relație a preocupării pentru lectură cu veniturile presupune a pleca de la premisa că pentru lectură trebuie să ai, în primul rând, o bibliotecă proprie și bani pentru a cumpăra cărți. Din păcate, nu avem date despre relația dintre preocuparea pentru lectură, cumpărarea de cărți, împrumutul de la bibliotecă și împrumutul de la cunoștințe. Totuși, dacă ne limităm la relația dintre lectură și veniturile proprii rezultatele cercetării din anul 1999 evidențiază fenomene mai complexe decât simpla motivare a scăderii preocupării pentru lectură prin veniturile scăzute ce nu permit cumpărarea cărților (tabelul 7.7).

Tabel 7.7. Relația dintre estimarea veniturilor și frecvența lecturii

Estimarea veniturilor	Lectură		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	71	20	9
- Ajung numai pentru strictul necesar	51	31	18
- Ajung pentru un trai decent	32	43	25
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	30	51	17
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	83	17	-

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Se constată că preocuparea pentru lectură este prezentă cel mai mult la persoanele ale căror venituri ajung pentru un trai decent (în percepția proprie). În spatele nivelului venituri se află un nivel de școlaritate, anumite ocupații/profesii, o mărime diferențiată a timpului liber, preocupări de timp liber diferite în cadrul unor stiluri de viață diferențiate. Banii sunt necesari pentru a cumpăra cărți, dar nu suficienți pentru preocuparea de a citi. Nu intenționăm să diminuăm rolul veniturilor în preocuparea pentru lectură, ci doar să nu supradimensionăm acest rol și să-l punem în relație cu alți factori. Se cer cel puțin amintite și alte fenomene care influențează interesul pentru lectură:

- Schimbări în structura ocupațional-profesională și apariția unor ocupații/profesii care formează mentalități și atitudini pragmatic-mercantile, valorizează mai puțin (sau deloc) cartea și ideea de lectură, generează alte gusturi și preferințe în ceea ce privește destinderea, pun la îndoială funcția timpului liber de dezvoltare a personalității.

- Învățământul, prin dimensiunea educativă, nu are printre priorități formarea deprinderii pentru lectură, așa cum nu are în vedere problematica propriu-zisă a timpului liber, implicațiile modului de petrecere a timpului liber. Copiii și tinerii sunt pregătiți prin teste și verificați prin grile pentru deprinderea unei munci de învățare eficiente.

- Schimbări de valori și schimbări de mentalități în general cu efect asupra interesului pentru lectură.

- Schimbări în stilurile de viață, a căror configurație este generată și de schimbările de valori și de mentalități. În cadrul noilor stiluri de viață, funcțiile timpului liber se realizează prin alte preocupări, iar funcția timpului liber de dezvoltare a personalității se diminuează.

- Televiziunea, prin diversitatea emisiunilor ei, după 1990 răspunde atât preocupărilor și gusturilor pentru divertismentul ușor și pasiv, cât și pentru interese de informare, documentare sau culturale mai elevate, dar cu scop de destindere. Ofertele televiziunii sunt mai rapide, mai ușoare, mai

accesibile decât actul lecturii. Prin cercetări adecvate, rămâne de văzut care va fi în viitor, într-o locuință, locul televizorului și al bibliotecii. În România, în deceniile 7-9 mai ales, se constituise un model de aranjare a locuinței; în special în apartamentele din blocuri, din camera de zi nu lipsea biblioteca sau o piesă de mobilier ce conținea și rafturi de cărți cu câteva cărți care concureau cu bibelourile de pe alte rafturi; și aceasta exista în locuințele unor persoane ce nu erau preocupate de lectură, nu aveau profesii ce presupuneau un nivel educațional mai ridicat sau studiu; biblioteca reprezenta atât piesa dintr-un model de mobilare imitat, cât și un simbol; nu știm dacă acest simbol va mai rămâne în viitoarele locuințe.

Diminuarea preocupării pentru lectură s-a pus cu mai multe decenii în urmă și în țările dezvoltate occidentale; destinderea în moduri mai ușoare, mai accesibile și în același timp pasive s-a extins și în aceste țări; calculatorul și-a adus o contribuție substanțială la scăderea preocupării pentru lectură. Există trei atribute care domină marea sferă a preocupărilor de timp liber (și nu numai): ușor, rapid, pasiv. În societatea românească, calculatorul încă nu poate fi luat în considerare pe scară largă printre preocupări de timp liber și ca factor de influență a lecturii, nefiind accesibil datorită nivelului veniturilor. Televiziunea are un rol important în scăderea preocupării pentru lectură, dar alături de ceilalți factori amintiți deja. Se mai pot adăuga printre cauzele diminuării preocupării pentru lectură, de pretutindeni, solicitările specifice vieții de muncă și ale vieții moderne urbane în general, care generează nevoia unei destinderi mai ușoare.

Întâlnirile, petrecerile cu prieteni, rude încheie grupa preocupărilor de timp liber cu prezență mai mare. Televiziunea este o preocupare ce presupune vizionare individuală, într-un cadru privat de cele mai multe ori, cu sau fără prezența altor persoane; citirea ziarelor și a revistelor, ca și lectura (literatura) sunt acte exclusiv individuale (chiar dacă nu totdeauna practicate la domiciliu); întâlnirile și petrecerile presupun consumarea timpului liber în grup. Formularea folosită în chestionarul pe baza căruia s-a efectuat cercetarea de teren înglobează două tipuri de preocupări: simple întâlniri și petreceri, care au un conținut diferit. De aceea, orice concluzie posibilă din analiza rezultatelor cercetării de teren trebuie să țină seama de acest fapt. Ca preocupare de timp liber, așa cum a fost luată în considerare în cercetare, nu a suferit modificări semnificative din punctul de vedere al prezenței mai des sau mai rar; ca modalitate de petrecere a timpului liber este prezentă mai mult în mediul urban, la persoanele de sex bărbătesc și crește o dată cu nivelul de școlaritate; corelația cu vârsta a evidențiat faptul că la segmentul de tineri sub 20 de ani a scăzut ponderea celor care petrec des timpul liber prin întâlniri și petreceri (tabel 7.8).

Tabel 7.8. ÎNTÂLNIRI ȘI PETRECERI FRECVENTATE DES

Anii	Total eșantion	Sub 20 ani
1992	24	61
1993	15	69
1994	17	44
1995	15	62
1996	20	49
1997	16	49
1998	14	38
1999	15	34

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1992-1999.*

Corelația cu estimarea veniturilor arată importanța acestora în opțiunea de a consuma timpul liber prin întâlniri și petreceri. Pentru anul 1999, corelația dintre estimarea veniturilor și frecvența întâlnirilor și a petrecerilor este următoarea (tabel 7.9):

Tabel 7.9. RELAȚIA DINTRE ESTIMAREA VENITURILOR ȘI FRECVENȚA ÎNTÂLNIRILOR ȘI PETRECERILOR

Estimarea veniturilor	Întâlniri, petreceri :		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	42	49	9
- Ajung numai pentru strictul necesar	29	60	11
- Ajung pentru un trai decent	14	58	28
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	9	47	44
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	-	33	67

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Rolul veniturilor în această modalitate de petrecere a timpului liber trebuie văzut din mai multe puncte de vedere. Chiar și o simplă întâlnire la domiciliu presupune o anumită cheltuială. Lipsa sau insuficiența banilor determină în general o stare psihică nefavorabilă întâlnirilor și petrecerilor. Pentru anumite persoane, standardul ridicat de viață, poziția socială se mențin și printr-un sistem de relații ce trebuie întreținut, inclusiv prin întâlniri și petreceri. Iar deasupra acestora se află cei despre care se poate spune că participă la viața mondenă. Pentru tineri, asemenea modalități de petrecere a timpului liber sunt specifice vârstei. Faptul că la persoanele intervievate având până la 20 de ani, în cadrul cercetării *Diagnoza calității*

vieții, a scăzut ponderea celor ce își petrec timpul liber prin întâlniri și petreceri poate fi explicat și prin problemele economice ale lor și ale familiilor lor, dar generează și unele nedumeriri. O investigație mai amplă ar pune probabil în evidență dacă aceste preocupări au fost înlocuite cu altceva.

Excursiile la sfârșit de săptămână (tabel 7.10) fac parte din grupa de preocupări exclusiv în afara domiciliului. Fără să fi ajuns vreodată o modalitate răspândită de petrecere a timpului liber, în anul 1990, aproximativ jumătate dintre persoanele intervievate în cadrul cercetării efectuate declarau că merg în excursie la sfârșit de săptămână, deși numai 5% mergeau des. Începând cu anul 1993, numai aproximativ 20% dintre persoanele intervievate au mai mers în aceste excursii și 3-4% au mers des. Rezultatele cercetării din anul 1999 arată că merg mai mult în excursii la sfârșit de săptămână persoanele tinere cu vârsta până la 30 de ani (33%) și că, în general, după 40 de ani se reduce drastic ponderea celor care merg în excursii, fie și rar. Fără a avea un conținut cultural, numărul persoanelor care merg în excursii la sfârșitul săptămânii crește o dată cu nivelul de școlaritate: 10-18% dintre persoanele cu cel mult școală profesională, 31-33% dintre persoanele cu studii liceale și postliceale și 41% dintre persoanele cu studii superioare. Fără îndoială că veniturile influențează deplasarea în excursii la sfârșit de săptămână, dar veniturile mari nu presupun obligatoriu deplasarea des în excursii la sfârșit de săptămână, așa cum rezultă și din corelația dintre estimarea veniturilor și obișnuința de a merge în excursie la sfârșit de săptămână la subiecții intervievați în anul 1999.

Tabel 7.10. RELAȚIA DINTRE ESTIMAREA VENITURILOR ȘI FRECVENȚA EXCURSIILOR

Estimarea veniturilor	Excursii la sfârșit de săptămână:		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	93	5	2
- Ajung numai pentru strictul necesar	82	15	3
- Ajung pentru un trai decent	64	31	5
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	44	46	10
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	50	50	-

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Persoanele cu venituri mari pot să nu meargă în excursii la sfârșitul săptămânii și pentru că au locuința personală extraurban sau în zonele de

agrement unde își petrec cel puțin sfârșitul de săptămână; tot dintre aceștia sunt cei care fac excursii sau își petrec concediile în alte țări, renunțând la excursiile sau vacanțele în țară. În unele cazuri, renunțarea la excursiile sau vacanțele în țară, se datorează faptului că veniturile nu sunt suficiente atât pentru deplasările în țară cât și pentru plecările în alte țări, renunțându-se la primele. Datele statistice arată că în anul 1992 s-au înregistrat 10.261 mii de plecări în scopuri de odihnă și recreere ale vizitatorilor români în străinătate, în anul 1995 acestea au scăzut la 5.022 mii de plecări, iar în anul 1998 au început să crească din nou, ajungând la 6.129 mii de plecări (*Anuarul statistic al României, 1998, p.608*).

Scăderea numărului plecărilor la un moment dat poate fi explicată și prin scăderea standardului de viață, dar și prin faptul că o parte dintre aceste plecări nu aveau ca obiectiv real odihna, recreerea, ci găsirea unui loc de muncă, cel puțin temporar, în țara de destinație. Restricțiile introduse în țările de destinație (de obicei, cele occidentale) au făcut ca numărul plecărilor să scadă.

În România mai există și o categorie de populație din mediul urban care, originară fiind din mediul rural, după retrocedarea pământurilor, merge și participă la muncile agricole în satele de origine. Această categorie de populație nu merge, de obicei, în excursii la sfârșit de săptămână.

Tipurile de situații în raport cu veniturile, locuințele și deplasările între mediul urban și mediul rural sau zonele de agrement, practicarea unor activități agricole sau numai a unor activități de grădinărit ornamental sunt mult mai diverse și fiecareia îi corespunde un segment de populație cu stil de viață și cu modalități de petrecere a timpului liber de la sfârșitul săptămânii specifice. Din păcate, nu avem o cercetare care să sistematizeze și să caracterizeze aceste situații.

Datele statistice privitoare la numărul unităților de cazare turistică și la numărul turiștilor români cazați atestă diminuarea activității turistice în România. După 1990 a scăzut atât numărul unităților de cazare turistică, cât și numărul turiștilor români cazați. Există doar două excepții, respectiv pensiunile și pensiunile agro-turistice, primele apărute în 1993, iar cele agro-turistice în anul 1996. Aceste excepții demonstrează că nu numai scăderea standardului de viață a contribuit la diminuarea activității turistice, ci și organizarea unităților turistice, oferta în raport cu prețurile (tabel 7.11).

**Tabel 7.11. REȚEAUA UNITĂȚILOR DE CAZARE TURISTICĂ ȘI
NUMĂRUL TURIȘTILOR CAZAȚI ÎN UNELE DINTRE ELE**

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Unități de cazare turistică - total	3329	3277	2682	2840	2905	2965	3049	3127
din care :								
- hoteluri și moteluri	822	856	890	924	929	924	935	933
- hanuri	107	89	31	20	21	20	20	19
- cabane	191	190	171	179	175	170	174	167
- campinguri și căsuțe	186	142	139	133	141	137	137	138
- vile și bungalouri	1828	1817	1255	1279	1324	1308	1275	1203
- pensiuni	-	-	16	116	128	155	160	270
- pensiuni agro-turistice	-	-	-	-	-	61	159	213
Turiști români cazați - total - mii pers.	8309	6830	6718	6149	6304	5833	4894	4742
din care în :								
- hanuri	296	165	64	23	7	5	5	7
- cabane	252	192	153	132	206	171	179	146
- campinguri și căsuțe	247	182	203	207	244	191	161	168
- vile și bungalouri	534	445	436	482	498	431	391	378

Sursa : - *Anuarul statistic al României, 1997, p. 682.*

- *Anuarul statistic al României, 1998, p. 610.*

- *Anuarul statistic al României, 1999, p. 602-603.*

Întreprinzătorii particulari au avut un rol important în începutul reorganizării rețelei turistice: în anul 1998, din totalul de 3.127 de unități de cazare, 1.655 erau în proprietate publică, 862 în proprietate privată (în creștere față de anul 1997, când erau 680), 290 erau în proprietate mixtă (în creștere și acestea), iar 320 erau în proprietate cooperatistă și obștească (*Anuarul statistic al României, 1999, p. 604*).

Datele statistice mai indică însă un reviriment al turismului pe litoral, pentru români, organizat de agențiile de turism: dacă în anul 1995 prin agențiile de turism au mers pe litoral 342 mii de persoane, în anul 1998 numărul acestora a ajuns la 382 mii de persoane. Concomitent, turismul în zona montană rurală și traseele alpine (tocmai cele care dau de cele mai multe ori scopul excursiilor la sfârșit de săptămână) se reduce continuu: de la 303 mii de persoane în anul 1995 la 136 mii de persoane în anul 1998, prin agențiile de turism (*Anuarul statistic al României, 1998, p. 615 și*

Anuarul statistic al României, 1999, p. 607). Și aceste date confirmă ipoteza unei reorganizări a deplasărilor în scopuri turistice ca urmare a scăderii standardului de viață și al unor schimbări în preferințe; scăderea veniturilor determină mai ales concentrarea pe vacanțe și diminuarea deplasărilor de la sfârșitul săptămânii. În acest fel, timpul liber (cu excepția vacanțelor) este petrecut din ce în ce mai puțin în afara domiciliului sau în natură.

Practicarea sportului nu sprijină petrecerea timpului liber în afara domiciliului, în natură, nefiind o componentă importantă a stilului de viață al românilor. Sportul prezintă interes numai prin vizionările de la televiziune și, în mică măsură, prin participarea pe stadioane, ca spectatori la unele întreceri sportive. Nu există o tradiție în sensul practicării sportului, iar în prezent, formarea unor obiceiuri de acest tip este împiedicată de lipsa unor amenajări corespunzătoare și de nivelul de trai scăzut care nu permite procurarea unui minim de echipament. Practicarea anumitor sporturi precum schiul, înotul și gimnastica pentru întreținere constituie preocupări ale persoanelor aparținând elitelor (economice, în primul rând).

Nici preocupările de divertisment și culturale în afara domiciliului, respectiv **cinematograful și spectacolele**, nu sunt frecventate decât într-o mică măsură și în continuă scădere: proporția celor care merg la cinematograful mai rar sau mai des a scăzut de la 31% în anul 1992 la 12% în 1999; spectacolele, respectiv teatrul și concertele, erau frecventate de 33% dintre persoanele intervievate în anul 1992 și de 14% în anul 1999. În același an mergeau des la cinematograful și spectacolele 1% dintre persoanele intervievate.

Aceste preocupări sunt influențate în primul rând de prezența cinematografelor, a sălilor de teatru și concert în localitatea de domiciliu; este știut faptul că în mediul rural și orașele mici ele nu există, iar în celelalte localități urbane, numărul lor a scăzut considerabil din rațiuni de eficiență economică corelat cu interesul tot mai scăzut al publicului.

Numărul cinematografelor a scăzut de la 1.771 în anul 1992 la 313 în anul 1998. Corespunzător, numărul de spectatori a scăzut de la 46.086 mii în anul 1992 la 6.834 mii în anul 1998. Din cercetarea *Diagnoza calității vieții* în anul 1999 a rezultat că mai merg la cinematograful persoanele tinere, cu studii cel puțin liceale și care au venituri suficiente pentru un trai decent sau ceva mai mult decât un trai decent (tabel 7.12).

**Tabel 7.12. RELAȚIA DINTRE ESTIMAREA VENITURILOR
ȘI FRECVENTAREA CINEMATOGRAFULUI**

Estimarea veniturilor în 1999:	Merg la cinematograf:		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	97	2	1
- Ajung numai pentru strictul necesar	87	12	1
- Ajung pentru un trai decent	77	21	2
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	71	22	7
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	83	17	-

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Așa cum a fost remarcat și în alte țări, (ne referim la cele din Europa occidentală) cu câteva decenii în urmă nu se mai merge la cinematograful, ci pentru vizionarea unui film anume pe care televiziunile nu le-au achiziționat spre difuzare. Altfel, este mai comod și mai ieftin de văzut un film la domiciliu, pe ecranul televizorului.

Situația este în mare măsură asemănătoare în cazul frecventării spectacolelor (teatru și concerte), cu deosebirea că numărul teatrelor și al instituțiilor muzicale a crescut de la 130 în anul 1992 la 144 în anul 1998 (tabel 7.13). Cu toate acestea, numărul de spectatori și auditori a scăzut de la 4.926 mii în anul 1992 la 3.962 mii în anul 1998. Scăderile sunt diferențiate în funcție de tipul instituției teatrale sau muzicale, implicit în funcție de tipul de spectacol (excepție face opera, unde numărul de spectatori a crescut).

Tabel 7.13. FRECVENTAREA TEATRELOR ȘI INSTITUȚIILOR MUZICALE

	Mii de spectatori în anii:	
	1992	1998
Teatre dramatice	1581	1202
Opere	171	308
Teatre muzicale de estradă sau operetă	1246	167
Filarmonică și orchestre simfonice	274	255
Orchestre populare	227	129

Sursa: *Anuarul statistic al României, 1998, p. 306.*

Din cercetările de teren efectuate, a rezultat că în anul 1999 mergeau la spectacole persoanele din mediul urban, cu studii liceale și postliceale (25% dintre acestea), dar mai ales cu studii superioare (46%) și

tineri cu vârsta cuprinsă îndeosebi între 21 și 30 de ani (28% dintre acestea). Veniturile au un rol mai mare în mersul la spectacole, comparativ cu cinematograful, datorită costului biletelor ce este uneori inaccesibil multor pasionați ai genului.

Tabel 7.14. Relația dintre estimarea veniturilor și frecventarea spectacolelor

Estimarea veniturilor:	Merg la spectacole:		
	Nu	Rar	Des
- Nu ajung nici pentru strictul necesar	95	5	-
- Ajung numai pentru strictul necesar	86	14	-
- Ajung pentru un trai decent	69	27	4
- Cu eforturi mari, cumpără și obiecte mai scumpe	65	26	7
- Fără eforturi mari, au tot ce le trebuie	66	17	17

Sursa: *Diagnoza calității vieții, 1999.*

Pentru evaluarea corectă a obiceiului de a merge la spectacole și a frecvenței acestuia, trebuie avut în vedere și faptul că în chestionar ceea ce a fost denumit „spectacole (teatru, concerte)” reunește spectacole eterogene din punctul de vedere al conținutului, al modului de redare a acestuia și al nivelului cultural; din această perspectivă, un concert simfonic, care presupune pentru audiere un minim grad de cultură muzicală, este mai puțin accesibil decât un concert rock sau unul de muzică populară. Pentru teatru, separarea este mai dificil de făcut, deși în cadrul primului sunt spectacole de comedii ușoare, de exemplu, și spectacole de analize complexe, simbolice, care rămân accesibile numai unei elite culturale. Mai există o categorie de spectatori specifică marilor orașe și vizibilă mai ales în București, prezenți constant la spectacole pe al căror afiș figurează instituții, trupe și/sau nume celebre; sunt spectatorii VIP ce nu sunt neapărat cunoscători pasionați ai genurilor de spectacole respective, dar cei mai mulți snobi. Clasa de sus nou constituită se manifestă și în acest fel (tabel 7.14).

* * *

Trecând în revistă preocupările de timp liber, luate în considerare în cercetarea *Diagnoza calității vieții*, se constată scăderea prezenței majorității acestora și predominarea preocupărilor pasive la domiciliu. Este dificil de afirmat însă dacă avem de-a face cu o sărăcire a conținutului timpului liber, pentru că nu cunoaștem printr-o cercetare sistematică și sistematizatoare dacă alte preocupări și-au găsit loc în timpul liber și care sunt acestea.

Mulțumirea față de modul de petrecere a timpului liber la persoanele intervievate, prin cercetarea amintită, în intervalul 1990-1999 se situează preponderent la nivelul lui „satisfăcător” (vezi capitolul de diagnoză).

Pentru a putea înțelege insatisfacția existentă, trebuie să avem în vedere nivelul aspirațiilor individuale în raport cu caracteristicile subiecților (mediul de rezidență, sex, vârstă, nivel educațional, ocupație), dar și nivelul aspirațiilor în general într-o societate cu mari dificultăți economice, cu o industrie și o cultură a timpului liber prea puțin dezvoltate. Așa se poate interpreta insatisfacția mai mare existentă la persoanele cu studii superioare, dar și insatisfacția mai mică existentă la persoanele cu vârsta peste 60 de ani. În acest ultim caz ne aflăm la segmentul pentru care obligațiile profesionale s-au redus sau nu mai există prin pensionare (de unde scăderea nevoii de odihnă generate de acestea), veniturile sunt în general insuficiente, iar oferta pentru timpul liber al vârstei a treia nu există; în contextul mentalității românești, predominant la vârsta a treia înseamnă treburi gospodărești, creșterea nepoților și în rest renunțare; la un asemenea nivel al aspirațiilor și cu problemele economice știute, satisfacția față de modul de petrecere a timpului liber este mai ridicată.

Timpul liber al copiilor, adolescenților și tinerilor este poate o problemă mult mai gravă în societatea românească. În timpul liber se originează o serie de comportamente deviate ale acestora, mai ales în zonele de dezorganizare socială și în familiile unde adulții, persoanele mature, părinții sunt foarte ocupați cu „obligațiile profesionale”.

Optăm pentru o preocupare mai mare în societatea românească pentru familie, inclusiv asupra relației familie-timp liber. A fost invocată de multe ori insuficienta preocupare a școlii pentru timpul liber al elevilor. Nu este rău să îi cerem școlii o preocupare sporită de a dezvolta la elevi interese, atitudini, curiozități ce pot fi satisfăcute apoi în timpul liber, de a forma la elevi valori și norme ce îi feresc de comportamente deviate. Dar familia nu trebuie deresponsabilizată nici în ceea ce privește timpul liber, iar un program de educare a familiilor nu trebuie respins.

Addenda

Mihai Dumitru

CERCETAREA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA

În istoria sociologiei românești, *calitatea vieții* este un proiect de cercetare amplu și de durată, comparabil (între anumite limite) cu cel al monografiilor, dezvoltat în perioada interbelică de Școala de la București. Un număr foarte mare de sociologi (dar și alți specialiști) sunt motivați de un același interes de cercetare. Centrul de dezvoltare a cercetărilor în acest domeniu se află la Institutul de Cercetare a Calității Vieții, afiliat Academiei Române. Densitatea cercetărilor este în creștere prin parteneriatul dintre ICCV și Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din Universitatea București, la care s-au asociat și alte instituții de învățământ și de cercetare științifică, fiind implicați sute de cercetători, doctoranzi și studenți. Conceptele asociate calității vieții circulă nu numai între specialiști (fie ei sociologi, economiști sau politologi), ci și între jurnaliști și politicieni, ele au devenit „monede de schimb” în dezbaterile publice.

Proiectul a debutat în a doua jumătate a anilor '70 (moduri și stiluri de viață, diagnoza calității percepute a vieții), s-a amplificat în anii '90 (diagnoza anuală a calității vieții, standardul de viață și sărăcia, politicile sociale, cercetări sociale sectoriale sau focalizate pe grupuri sociale în situație de risc). În ultimii 12 ani s-au scris numeroase cărți, studii și rapoarte care au adus la cunoștință publică rezultatele cercetărilor (inclusiv în revista de politici sociale *Calitatea vieții*, editată de ICCV). Anii 2000 par un moment de „bilanț” prin focalizarea pe sinteze, construcția bazei de date sociale sau prin susținerea dezbaterilor publice (cu finalitate în politicile sociale) privind sărăcia și riscurile sociale asociate acesteia.

Un sfert de veac de cercetare continuă a calității vieții nu era posibil fără munca științifică exemplară a fondatorilor și contribuțiile metodologice ale cercetătorilor din anii '90. Coerența orientărilor teoretice ale cercetărilor sugerează existența unei *noi școli de cercetare a calității vieții la București*.

Sfârșitul anilor '70: către o teorie sociologică a calității vieții

Calitatea vieții nu este o descoperire românească, dar atât conceptul, cât și strategia de cercetare au fost redefinite. Contribuțiile teoretice și metodologice nu au izvorât numai din constrângerile aplicării în contextul social al României – profund diferit la acea dată de cel al țărilor în care fusese creat – ci și dintr-o *viziune originală asupra sociologiei în ansamblul său și a metodologiei cercetării sociale*. Chiar și o sumară comparație cu mișcarea ideilor pe plan internațional arată similitudinile, dar și particularitățile cercetărilor românești ale calității vieții încă din primul deceniu de existență.

Ca și în cazul altor concepte cu o lungă carieră în științele sociale, astăzi nu mai are importanță cui i se atribuie paternitatea. Descoperirea aparține unei întregi generații de intelectuali care au privit critic beneficiile și costurile sociale ale dezvoltării economice din anii '50 și '60 și au împărțit în comun „o nouă stare de atitudine față de problematica umană”. Important este că noul concept a provocat noi moduri de a întreba și a căuta răspunsuri cu privire la tendințele din viața socială în mai multe științe sociale, iar raporturile acestora cu comunitatea au fost reconsiderate (cf. Studiu introductiv și Capitol 1).

La sfârșitul anilor '50, C.W. Mills propune calitatea vieții ca obiectiv general al cercetării sociologice, dar și până în deceniul al șaselea al secolului XX problemele pe care le considerăm astăzi ca aparținând domeniului bunăstării materiale și emoționale erau prezente în cercetarea sociologică, uneori explicit, dar cel mai des implicit. Era mai curând *un „concept-umbră” în sociologie*. Ulterior, domeniul calității vieții a devenit o preocupare distinctă pentru sociologi. Cu toate acestea, după patru decenii, deși există un număr mare de sociologi care s-au dedicat cercetării calității vieții și care au dezvoltat numeroase proiecte de cercetare, referirile și dezbaterile acestei teme în literatura sociologică sunt relativ rare. Unde pot fi căutate sursele acestei slabe asimilări a temei respective în sociologie (în orice caz, nu pe măsura relevanței ei practice și științifice), a „ignorării sale” din partea specialiștilor care se ocupă de domeniile „clasice”? Poate fi un răspuns faptul că opțiunea pentru cercetarea calității vieții intră în conflict cu normele metodologice ale pozitivismului, orientarea cea mai răspândită în sociologie. Nici demersul subiectiv, specific orientărilor etnometodologice și interpretativ simbolice nu este adoptat, mai degrabă *soluția weberiană* la problema majoră a obiectivității în cercetarea socială este verificabilă în studiile de calitate a vieții. Cu atât mai mult este valabilă această afirmație pentru demersul Școlii românești, unde se adoptă un demers prin care se

face apel atât la perspectiva obiectivă, cât și la cea subiectivă. *Umanismul*, valoarea care a inspirat preocupările în acest domeniu al cercetării sociale, este o orientare generală, „ea privește comunitatea în ansamblul său”, spune C. Zamfir, ceea ce este în măsură să îndreptățească pe deplin demersul respectiv. O dată ce această valoare este asumată în mod explicit, cursul cercetării empirice și al construcției teoretice se poate desfășura cu respectarea normelor metodologice ale obiectivității. Așa cum se observă în prima parte a volumului, acest proiect introduce o nouă perspectivă asupra societății și urmărește o finalitate pragmatică.

Virtuțile conceptului de calitate a vieții apar prin comparație cu un alt termen, cel de bunăstare. De altfel, acesta din urmă are o tradiție mai lungă decât cel de calitate a vieții, și apare în sintagme de tipul: „bunăstare materială”, respectiv „statul bunăstării” etc.

Așa cum este definit, conceptul de calitate a vieții are atât o dimensiune obiectivă (bunăstare materială), cât și una subiectivă. Pe scurt, conceptul de calitate nu îl înlocuiește ci îl conține pe cel de bunăstare.

Geneza și dinamica cercetărilor de calitate a vieții par a aduce noi probe (care se adaugă altor numeroase dovezi) în sprijinul ipotezei lui Mattei Dogan, după care specializarea disciplinelor, fragmentarea patrimoniilor și hibridarea sunt etape succesive ale progresului științific actual. *Specializarea prin hibridare* a schimbat configurația disciplinelor tradiționale și a generat un nou caleidoscop al științelor sociale. Există o mare diversitate a recombinațiilor care au loc la intersecțiile domeniilor de cercetare. Puse în contact, subdisciplinele fac schimburi de concepte, teorii și metode (M. Dogan, R. Pahre, 1993, p. 71-73). Procesul de hibridare este „de asemenea, evident în schimburile de informație, substanță, indici, date statistice și în praxis-ul zilnic al cercetării empirice” (Dogan, 1999, p. 384). Și „calitatea vieții” este un câmp de cercetare în care se intersectează mai multe științe sociale (sau subdomenii ale acestora): sociologia, economia, psihologia, științele politice, demografia, științele medicale și lista ar putea continua. În timp, specialiștii au elaborat un limbaj comun care a facilitat comunicarea și și-au transferat reciproc concepte și instrumente de măsurare: bunăstare materială și subiectivă, standard de viață, consum, valori, necesități, așteptări, satisfacție, condițiile mediului natural, starea de sănătate a populației, prag minim de trai, proceduri de măsurare a sărăciei absolute și relative, excludere socială, politici sociale etc. Trebuie să observăm însă că se mențin diferențe nu numai de ordin teoretic și metodologic, dar că cele mai importante linii de demarcație se referă la perspectivele disciplinare de abordare a domeniului calității vieții.

La data la care C. Zamfir propunea noul concept (mijlocul anilor '70), cercetarea calității vieții și mișcarea indicatorilor sociali traversase deja un deceniu fertil. Avea multe rădăcini în contextul social al țărilor dezvoltate

economic, cu democrații reprezentative consolidate, astfel încât asimilarea temei calității vieții în cercetarea socială românească pare și astăzi un paradox. În deceniul 8, în literatura românească se înregistrează și alte referiri la conceptele de „calitate a vieții” și „indicatori sociali”, dar abordările sunt fie reduționiste, focalizându-se pe nivelul de trai, fie speculative și abstracte, fără relevanță deosebită pentru cercetarea socială. Or, „calitatea vieții” nu este un concept neutru din punct de vedere axiologic.

Revenind la ceea ce am denumit Școala românească de cercetare a calității vieții este important să urmărim semnificația ei în timp. Să încerci să creionezi un tablou al bunăstării subiective a românilor (evaluări ale condițiilor de viață prin prisma valorilor și aspirațiilor) înseamnă să pui în discuție însăși raționalitatea organizării sociale a acelei perioade. C. Zamfir, A. Teodorescu, I. Rebedeu, L. Vlăsceanu, E. Zamfir, D. Sandu, N. Lotreanu etc. au constituit un adevărat „colegiu invizibil” al cercetării calității vieții în România acelor ani, deși a existat și o organizare formală. În mod cert, ei nu au ignorat semnificația pragmatică și consecințele politice ale muncii lor științifice. Prin contribuția lor, s-a articular un proiect de cercetare (care conține multe inovații teoretice și metodologice) relevant pentru contextul social al României. De altfel, C. Zamfir a anticipat, în liniile sale esențiale, proiectul de cercetare a calității vieții în lucrarea *Strategii ale dezvoltării sociale* (1977).

Calitatea vieții este un câmp multidisciplinar de cercetare, dar perspectiva românească este de sorginte sociologică. Aceasta nu exclude cooperarea dintre sociologi, psihologi, economiști, demografi sau alți specialiști. Dimpotrivă, mărturie stau studiile rezultate din această cooperare, fie că este vorba de standardul de viață și sărăcia, consumul sau calitatea percepută a vieții, ca să ilustrăm doar parțial această deschidere a sociologiei către alte științe sociale. Cercetarea calității vieții „este preponderent sociologică, dar conține și elemente de natură interdisciplinară, în efortul conturării unei „imagini” cât mai complete despre domeniul respectiv” (cf. Capitol 1).

C. Zamfir a formulat o ipoteză generală nouă, contrară celei care susținea „criza teoretică” a sociologiei. Incursiunea în infrastructura sociologiei, ca domeniu particular de cunoaștere științifică, îi aduce argumente suficiente pentru a constata că „a început să se constituie deja o paradigmă coerentă de gândire” (C. Zamfir, 1987, p. 50). El propune o schemă explicativă integrativă a analizei cauzale și a celei structural-funcționale. În *structura standard a teoriei cauzale*, deosebit de importantă pentru înțelegerea logicii care a prezidat construcția „calității vieții”, intră patru seturi de variabile, ale căror legături sunt descrise prin teoria abstractă (care leagă variabila efect de variabilele cauzale abstracte, endogene), teoria contextuală concretă (care leagă variabile efect de variabilele

contextuale exogene) și teoria pragmatică (care leagă variabila efect de variabilele acționale programatice) (C. Zamfir, 1987 și 1999).

Aceste opțiuni sociologice fundamentale explică strategia de analiză a calității vieții și a surselor de variație ale acesteia în contextul particular al României: redefinirea conceptului, clarificarea problemelor de măsurare, elaborarea unei teorii explicative, a unui model empiric și a schemei operaționale cu indicatorii incluși în cercetare. În această căutare sistematică a celei mai bune căi de cercetare, sociologii români au asimilat selectiv cele mai bune soluții metodologice găsite pe plan internațional în cercetarea calității vieții, dar au adăugat o cantitate importantă de *inovație științifică* care a configurat particularitatea conceptului românesc.

C. Zamfir și colaboratorii din „colegiul invizibil” au definit calitatea vieții ca un concept evaluativ: rezultatul evaluării condițiilor de viață, a „stării vieții” prin prisma unor criterii de valoare (sistemul de necesități și aspirații al fiecărei persoane). Dintr-o astfel de definiție „decurge că orice indicator al calității vieții va trebui să reprezinte sinteza a doi indicatori: *un indicator de stare și un indicator al criteriilor de evaluare, al necesităților umane*” (C. Zamfir, 1984, p. 31, subl. aut.). Pentru a descrie „starea vieții”, se folosesc indicatorii demografici, ai stării de sănătate, ai consumului, ai condițiilor de locuit, ai școlarizării etc., pe care îi găsim în „contabilitatea socială” pe care societatea o realizează pe o bază continuă, și se construiesc indicatori care rețin percepțiile oamenilor despre condițiile de viață. O asemenea definiție a conceptului de calitate a vieții surprinde complexitatea câmpului de cercetare, dar și complicatele probleme ale măsurării. Granițele sunt deschise, dar includerea unor noi domenii trebuie să țină cont de *„legea corelației descrescânde dintre indicatorii activităților și produsele acestora, pe de o parte, și indicatorii calității vieții, pe de alta. Această lege afirmă: cu cât valorile indicatorilor referitori la activități umane și produse sunt mai scăzute, cu atât corelația dintre ei și calitatea vieții este mai ridicată...”* (C. Zamfir, 1984, p. 37 subl. aut.). Ipoteza inversă este și ea adevărată.

Legea invocată - fără a explica totuși întreaga variabilitate a grilelor de evaluare - ne permite să înțelegem mecanismul dinamic al criteriilor de evaluare a „stării” vieții. Evoluția *condițiilor de viață, a ofertei (în sensul larg al conceptului, așa cum îl definește R. Dahrendorf, 1996)* acționează asupra ierarhiei nevoilor umane și intensității cu care sunt percepute de oameni. Variația ofertei de la penurie la abundență într-un domeniu social acționează asupra sistemului de criterii, ca și asupra evaluărilor calității vieții. Lanțul causal este mai complex, variabila endogenă acționând prin intermediul variabilelor exogene, contextuale ale poziției sociale a persoanei, ale orientărilor de valoare ale acesteia, ale cognițiilor (cunoștințe și nivel de instruire), ale evenimentelor de viață din cursul dezvoltării umane

(evoluția prin vârstă) etc. Valoarea euristică a ipotezei de cercetare este evidentă. Dar semnificația programatică politică este surprinzătoare. România anilor '80 era o țară care se caracteriza prin penuria ofertei de bunuri și servicii, iar „legea concordanței” atrăgea atenția tocmai asupra acestei caracteristici a mediului social și asupra influenței pe care o avea în calitatea vieții oamenilor. Autorii îndrăznesc și mai mult, alegând dintre variabilele calității vieții – pentru testarea modelului empiric – „calitatea estimată a bunurilor existente în magazine”. „Fiecare subiect a făcut o estimare a calității bunurilor disponibile în magazine” (C. Zamfir, 1984, p. 75, subl. aut.). Demistificarea politicii și a retoricii oficiale – iată o funcție a cercetării calității vieții pe care și-au asumat-o sociologii din „colegiul invizibil”. Fără îndoială, această finalitate a cercetării „bunăstării” este vizibilă și astăzi.

Proiectul românesc al cercetării calității vieții s-a ambiționat să ofere mai mult decât o descriere a „stării vieții” și a evaluărilor pe care le fac oamenii prin prisma valorilor, aspirațiilor și așteptărilor lor. Strategia de analiză a calității vieții – care a fundamentat cercetarea din 1980 – rămâne exemplară pentru un demers de cercetare care urmărește nu numai descrierea, ci și explicarea variației bunăstării materiale și subiective: pe baza redefinirii conceptului, a fost formulată o teorie abstractă a calității vieții, au fost identificate variabilele contextuale, a fost elaborat un model empiric și au fost operaționalizate variabilele (C. Zamfir, 1984). A fost cartografiată calitatea vieții oamenilor din comunitățile urbane, dar au fost identificate și sursele variației acesteia. Astăzi, rezultatele cercetării oferă o bună bază pentru comparații și înțelegerea evoluției din ultimele două decenii în calitatea vieții românilor. În configurația calității percepute a vieții, „zona critică” include indicatorii cu valorile cele mai scăzute: participarea, resursele economice și serviciile economice. Atunci, ca și acum, familia și profesiunea sunt pentru cei mai mulți oameni principalele surse ale satisfacției în viață. Aceste similarități atrag atenția asupra judecăților pe care le fac oamenii asupra satisfacției în viață, adică asupra unor patternuri ale calității vieții.

Numeroase cercetări realizate de-a lungul timpului în mai multe țări ale lumii arată că atunci când oamenii vorbesc despre satisfacție în viață, ei se referă la: situația economică, familie, profesie și sănătate. Corelația dintre „bani” și „fericire” detectată la nivel individual nu este identificată și pe datele agregate la nivel național. Acest caracter aparent paradoxal provine din evoluția normelor și reprezentărilor sociale cu privire la ce înseamnă o viață bună, ce este dezirabil în situația unei familii.

Așa se explică relativa constantă în timp a satisfacției cu viața în contextul unei creșterii economice (Easterlin, 1975).

Anii '90: către modelarea politicilor sociale

În anii '90, România este o societate în mișcare. Revoluția politică din 1989 a fost urmată de o perioadă de reformă, neîncheiată nici astăzi. În acești ani, totul se schimbă: instituții, norme, comportamente. Procesele de destructurare și restructurare socială sunt aproape simultane și se produc în toate sferile societății. Se pun în mișcare noi mecanisme de alocare a resurselor și de plasare a oamenilor pe scările bunăstării, puterii și prestigiului. Perioadele când noile clivaje devin conflicte alternează cu perioade de stabilitate și pace socială. Prin amploarea și profunzimea schimbării sociale, tranziția este o „lecție de sociologie”. Într-adevăr, revoluțiile, ca și perioadele de schimbare socială accelerată (tranzițiile) sunt evenimente rare, dar cu atât mai provocatoare și mai interesante pentru sociologie, ca și pentru celelalte științe sociale; utilizarea experimentului reclamă precauții deosebite. În lipsa organizării de experimente de cercetare, observarea fenomenelor și proceselor sociale poate produce „probleme” pentru verificarea teoriilor și/sau elaborarea de noi ipoteze. Instituționalizarea cercetării calității vieții încă din 1990, prin înființarea Institutului de Cercetare a Calității Vieții sub egida Academiei Române, marchează o nouă etapă în dezvoltarea cercetării în România. Pe plan internațional, al patrulea deceniu de cercetare a calității vieții nu aduce schimbări spectaculoase de ordin metodologic. Conceptul însuși are conținuturi variate de la un grup de cercetare la altul. „Cercetarea existentă a calității vieții implică două perspective majore: indicatorii normativi sau descriptivi, extrași din datele recensământului sau din rapoartele curente privind populația, sunt folosiți pentru a analiza calitatea vieții pentru grupuri specifice sau subgrupuri ca bază a majorității rapoartelor asupra bunăstării obiective. Indicatorii de satisfacție (sau bunăstarea subiectivă) sunt folosiți pentru a înțelege cum indivizii evaluează calitatea vieții lor. Aceste date sunt derivate din studii care utilizează numeroase scale și alte măsuri cu care se evaluează percepția pe care o are un individ asupra bunăstării”. (V.H. Adams, 1997, p. 205) Unii cercetători separă dimensiunea obiectivă de cea subiectivă a bunăstării și consideră că „mișcarea indicatorilor sociali” și „calitatea vieții” sunt domenii complementare, dar distincte de preocupări, iar cel din urmă descrie reacțiile subiective, percepțiile și evaluările oamenilor. Uneori, simplificarea conceptului merge mai departe și calitatea vieții este considerată ca „fiind o evaluare subiectivă, globală, dar unidimensională a satisfacției cuiva cu viața” (Th.M. Beckie, L.A. Hayduc, 1997, p. 21). J. Vogel preferă să vorbească de concepte conexe, iar calitatea vieții, împreună cu condițiile de viață, nivelul de trai și stilul de viață sunt domenii (ramuri) ale mișcării indicatorilor sociali (J. Vogel, 1997, p. 106).

Trebuie observat că, în cercetarea socială a calității vieții, *preocupările s-au focalizat pe operaționalizare și măsurare*. În ultimul deceniu, s-au intensificat încercările de a crește varianța explicată a calității vieții, ceea ce a dus la formularea unor ipoteze care ar putea constitui pași spre construcția unei teorii de rang mediu a calității vieții. Este cazul, de exemplu, al teoriei discrepantei multiple dezvoltate de A.C. Michalos (1985,1991), care operaționalizează distanțele (gaps) între valori și performanță, între „așteptări” și „realitatea percepută”, între „condițiile actuale de viață” și o „stare idealizată a lucrurilor”, între „ce are” un om și „dorințele” sale sau „ceea ce au alții” etc. (apud: J.C. Jacob, M.B. Brinkerhoff, 1997). S-au folosit mai multe proceduri pentru descrierea acestor discrepanțe: întrebări directe sau separate, caz în care distanța este identificată prin compararea răspunsurilor. (În mod independent, în 1984, C. Zamfir punea problema măsurării „discrepanței”, iar indicatorii sintetici ai calității vieții – ca raport între necesități, aspirații, dorințe și „starea” vieții – erau tocmai soluția metodologică a problemei. Raportul dintre „indicatorul criteriului” și „indicatorul stării” poate lua valori între 0 și 1, scala permițând o măsurare mai fină a gradului de satisfacere a nevoilor și aspirațiilor individuale. *Descriptivismul rămâne însă orientarea predominantă în cercetarea calității vieții.*

Problema raportului – complex și viu disputat – dintre politică și economie explică parțial mai slaba preocupare pentru teoretizarea calității vieții. Deși au dedicat eforturi ample problemelor măsurării și construcției indicatorilor sociali, în amonte, ca și în avalul cercetării bunăstării materiale și subiective există prea puțină teorie. *Descrierea variației și a tendințelor calității vieții oamenilor într-un timp și spațiu social concret are, neîndoielnic, o finalitate pragmatică* („unde suntem? ce trebuie făcut?”), dar întrebări legitime despre cauzele (factorii) diferențelor în nivelul bunăstării nu primesc răspuns. Variațiile în calitatea vieții individuale și/sau colective sunt *aleatorii* sau sunt *sistematice*? În ultimul caz, se naște firesc întrebarea: care sunt *sursele* acesteia? Puțini cercetători și destul de rar au trecut Rubiconul care separă *descrierea* de *explicarea* tendințelor sociale și a schimbărilor din calitatea vieții oamenilor. Acesta este punctul în care se *particularizează școala românească de cercetare a calității vieții și contribuțiile ei teoretice și metodologice.*

În anii '90, o dată cu renașterea sociologiei și instituționalizarea cercetării calității vieții, perspectiva asupra domeniului se lărgeste într-o abordare globală, integrală a dimensiunilor bunăstării: subiectivă și obiectivă (configurația veniturilor și consumului); i se adaugă perspectiva politică asupra bunăstării: calitatea vieții ca obiectiv al politicilor sociale. În noul proiect de cercetare, „datele obiective de stare se combină cu date de percepție, de evaluare și de satisfacție. (...) În acest fel, pentru anumite

variabile se utilizează mai multe măsurători (pentru venit, de exemplu, sunt trei măsurători distincte: nivelul venitului – monetar și în natură –, autoevaluarea gradului în care venitul permite acoperirea cerințelor de consum ale familiei, satisfacția în raport cu veniturile realizate)” (Capitolul 1).

Analiza conceptuală și problema complicată a măsurării calității vieții a fost reluată în anii '90 la institutul nou creat. Se propune o *schită de indicatori ai calității vieții* (I. Mărginean, 1991). Totodată, se demarează un program de cercetări concrete, între care se individualizează diagnoza anuală a calității vieții. Tema rămâne în actualitate și în anul 2000 nu numai în România, ci și pe plan internațional, *un sistem „ideal” de indicatori sociali* – care să satisfacă simultan exigențe metodologice, finalități cognitive sau pragmatice și să permită comparațiile internaționale – reprezintă în continuare un deziderat.

Amplora tematică și complicatele probleme de măsurare au impus o preocupare mai accentuată pentru descrierea sistematică, de înaltă acuratețe, a calității vieții în noul context social. În scopul construirii unui *model descriptiv comprehensibil și operațional*, selecția indicatorilor a reținut pe cei mai relevanți pentru o dimensiune sau alta a calității vieții.

Într-un fel, putem spune că bogăția informației obținute în cercetare este echivalentă doar de bogăția vieții înseși. Tentația construcției unor indici compoziți pe domenii sau chiar a unui index global al calității vieții, deși mare, nu poate constitui o abordare adecvată atunci când suntem interesați de conținutul calității vieții. Cum să rezumi diversitatea vieții a milioane de oameni, policromia evaluărilor pe care le fac oamenii bunăstării lor subiective? *Multidimensionalitatea conceptului și independența locală a indicatorilor* ridică un obstacol metodologic major în realizarea unui index care să summarizeze calitatea percepută a vieții. Construcția de indici poate avea anumite funcții euristice de ordinul al doilea. Mai exact, nu pentru descrierea conținutului fenomenelor, ci pentru comparații în timp sau între colectivități (națiuni). Atunci când suntem interesați de cunoașterea conținutului, se dovedesc mult mai relevante, de exemplu, *clasele de calitate a vieții*. Aceasta este o procedură care permite simultan gruparea datelor din diagnoza calității vieții, ca și descrierea tendințelor înregistrate, fără distorsionarea informației, așa cum s-ar fi întâmplat prin construcția unui index sau a unor indici parțiali (pe domenii) ai calității vieții. Cele șapte clase de calitate a vieții (Capitolul 2) sunt un pas semnificativ pentru înțelegerea schimbărilor în timp ale bunăstării materiale și emoționale. Înțelegem mai bine cum se schimbă peisajul vieții pe drumul care merge de la „*presiune fiscală*” și „*supraviețuire*” la „*relații umane de suport*” și „*privilegii*”. Înțelegem mai bine care sunt, în România anilor 2000, punctele „tari” și cele „slabe”, domeniile critice ale vieții personale și colective pe care

oamenii le caracterizează a fi „proaste”, „nesatisfăcătoare”. Înțelegem mai bine reprezentările sociale ale tranziției. Percepțiile, evaluările și satisfacția vieții nu sunt uniforme în populația României (deși în unele domenii, cum este politica, consensul este foarte larg), dar nici nu au o variație aleatorie. Cât de mult se apropie sau se îndepărtează oamenii când își evaluează viața? În lucrarea de față se introduc trei categorii de analiză a distanței - *concordanța*, *alternanța* și *opозиția* - ceea ce permite să observăm că există mai multe surse de variație sistematică a calității percepute a vieții, dar cele mai importante sunt *variabilele ocupaționale*, *educația* și *apartenența la comunitatea urbană sau rurală* în care trăiesc. Ipotezele formulate în anii '80 de către C. Zamfir și colaboratorii săi se dovedesc încă o dată nu numai actuale, dar și instrumente utile pentru extinderea și aprofundarea cercetării.

Anii 2000: bilanțul cercetării calității vieții în România

Orientarea pragmatică a cercetărilor de calitate a vieții a determinat o preocupare mai accentuată pentru problemele măsurării percepțiilor și a standardului de viață. *Baza de date sociale acumulată este impresionantă, comparabilă cu situația din alte țări care au rezultate remarcabile în acest domeniu.* A reușit cercetarea românească să modeleze politicile sociale ale tranziției? În ce direcție va evolua domeniul sociologic al calității vieții ?

În anii '60, când s-a lansat un nou tip de umanism – observă Cătălin Zamfir – calitatea vieții promitea să devină instrumentul unei reconstrucții a vieții sociale comparabil cu cel renașcentist. În anii '80 și '90, situația se schimbă radical. „Conectarea sa la un program articulat de acțiune a devenit, însă, mai degrabă palidă”. Aceasta demonstrează că „interesul pentru calitatea vieții și unghiul de abordare nu sunt dictate numai de logica pură a cercetării, ci, poate în mai mare măsură, de configurația socială” (Cătălin Zamfir, Studiu introductiv). După treizeci de ani, constată și J. Vogel, una dintre cele mai importante funcții ale mișcării indicatorilor sociali – și, anume, aceea „*de a așeza problemele calității vieții pe agenda politică și de a stimula dezbaterea publică*” – s-a realizat numai în puține țări. În altele, aceasta a fost eliminată sau respinsă și nu a fost niciodată pe deplin acceptată la nivel internațional (J. Vogel, 1997, p. 107, subl.ns.).

Cum ar putea fi caracterizat „bilanțul” a mai mult de trei decenii în acest câmp larg al cercetării sociale? Unii specialiști argumentează declinul și eșecul în a furniza date despre trendurile sociale, precum și cele mai bune metode pentru managementul politicilor publice. Alți observatori, printre care și J. Vogel, cred că ar trebui să vorbim mai curând de o schimbare de direcție în cercetare, ca urmare a diversificării și specializării în mișcarea indicatorilor sociali și un nou rol al acestora în democrațiile reprezentative. „Pe măsură ce indicatorii sociali sunt acceptați în discursul public, ei dau glas votantului. Ei furnizează o măsură obiectivă progresului către obiective precizate: o existență decentă, securitate economică și o distribuție corectă a bunăstării” (J. Vogel, 1997, p. 108). Formarea opiniei politice, votul, ca și luarea deciziilor ar trebui să se bazeze pe o informație obiectivă, culeasă cu instrumentele metodei științifice, disponibilă pentru toți cetățenii. Această „*misiune democratică a mișcării indicatorilor sociali*” – cum o numește Vogel – pare mai curând o nouă cale pentru influențarea agendei politice. Oricum, observația că cercetarea calității vieții are și un rol

de „iluminare generală” (general enlightenment) are o semnificație particulară pentru societățile în tranziție, cum este și cazul României, unde emergența societății civile este un prag critic atât pentru democratizare, cât și pentru formarea economiei funcționale de piață. „Fără o societate civilă stabilă, fără încorporarea normelor de încredere și decență, pietele nu pot înflori, iar democrația poate fi subminată” (A. Giddens, 2002, p. 152).

Destinul sinuos al relației dintre cercetarea calității vieții și politică își are în mare măsură originea în viziunea pe care cea dintâi o promovează explicit sau implicit într-o dezbatere seculară privind *raportul stat-economie*: intervenție sau nonintervenție. Iată cele două credințe care separă atât lumea politică, cât și universul oamenilor de știință. Pozițiile moderate sunt rare, dar sunt importante mai ales când argumentarea lor se bazează pe observarea schimbării sociale în a doua jumătate a secolului al XX-lea și a consecințelor generate de „prea multă” sau „prea puțină” intervenție a statului în economie și societate. „Există nu numai un imperialism economic, care speră să obțină totul din lărgirea ofertei, ci și un imperialism politic, care încearcă să definească toate problemele economice drept îndreptățiri” (R. Dahrendorf, 1996, p. 25). Există un drept la bunăstare? „Mai multe șanse de viață pentru mai mulți oameni – aceasta este intenția politicii libertății” (R. Dahrendorf, 1996, p. 30).

Schimbările din societatea românească a anilor '90 pot fi și sunt evaluate din variate perspective, cu instrumente și standarde specifice, global sau sectorial: emergența pieței economice, dinamica pieței muncii, democratizarea, eficacitatea politicilor publice etc. „Bunăstarea” a fost și ea evaluată: venituri, cheltuieli, consum, locuințe etc. Statisticile sărăciei, ale natalității, mortalității, emigrării, sănătății, criminalității, consumului de droguri, traficului de persoane și alte date, chiar incomplete, indică apariția după un deceniu de tranziție a unor „*praguri critice*” în evoluția fenomenelor sociale, cu consecințe nu numai în viața personală, ci și asupra echilibrelor sociale și funcționării societății în ansamblul său. Cu toate acestea, evaluările sunt focalizate pe instituțiile și normele economice ale pieței; mai rar, se preocupă de condițiile de viață și alte fenomene sociale. Ce aduce în plus „diagnoza calității vieții”? Logica evaluării este aceeași, dar „auditul” vieții are ca obiect bunăstarea subiectivă a oamenilor. Ei sunt atât sursa standardelor de evaluare (situația dezirabilă), cât și evaluatori ai vieții lor personale sau colective. În acest caz, operaționalizarea și măsurarea sunt mult mai sofisticate decât în oricare alt domeniu, dar, o dată depășite aceste obstacole metodologice, peisajul social al tranziției apare mult mai limpede în toată bogăția și varietatea sa, astfel încât înțelegem mai profund dinamica instituțiilor și a comportamentelor individuale sau de grup, a valorilor și aspirațiilor umane.

Potrivit cu datele analizate în capitolele cărții, majoritatea românilor

evaluează negativ schimbările sociale din primul deceniu postcomunist și cred că astăzi (1999) *condițiile de viață sunt mai proaste decât în 1989*, iar nivelul de trai a scăzut. Cei mai mulți apreciază că tranziția nu le-a creat șanse pentru o viață mai bună pentru ei și familie, dar i-a favorizat pe politicieni, în primul rând, și apoi pe directori și întreprinzători. Aceasta este *imaginea* pe care și-au construit-o oamenii despre schimbările din mediul lor de viață. Puțini sunt cei care cred că societatea românească le oferă *oportunități (posibilități)* de „afirmare în viață”, de „acces la învățământ” sau de „găsire a unui loc de muncă”. Aproape în consens, oamenii apreciază negativ posibilitatea de a influența deciziile, fie la nivel național, fie la cel local. *Politica*, în ansamblul ei, este un domeniu critic pentru calitatea colectivă a vieții. Mulți oameni se simt în siguranță, dar alții se simt *amenințați* de sărăcie, șomaj, instabilitate socială sau creșterea prețurilor. În aceste condiții, nu este deloc surprinzător că fiecare al treilea cetățean este *pesimist* cu privire la evoluția în viitor a condițiilor de viață. Nivelul satisfacției este rezultatul comparației între „ce doresc să aibă” și „ce au”, între „cum aspiră să fie viața lor” și „cum este”. Discrepanța dintre acești „poli” ai evaluării generează mai multă sau mai puțină insatisfacție. Și invers: cu cât distanța este mai mică cu atât gradul de mulțumire este mai mare. „Satisfacția cu o componentă sau alta a vieții exprimă gradul în care respectiva componentă satisface necesitățile particulare ale subiectului în cauză” (C. Zamfir, 1995, p. 33). „Este o evaluare proprie nu a stării propriuzise a vieții, ci a calității estimate a acesteia”. (C. Zamfir, 1995, p. 41-42). Când este vorba de satisfacția cu viața de zi cu zi – acesta fiind sistemul de referință cel mai important atunci când oamenii își evaluează calitatea vieții – *românii sunt mai curând nemulțumiți*. Pentru cei mai mulți români, *relațiile din familie și munca (ocupația)* sunt surse de satisfacție. Veniturile însă, pentru cei mai mulți, sunt o sursă de nemulțumire. *Situația economică personală și a familiei este zona cea mai critică în evaluarea calității vieții personale*. Veniturile sunt o problemă reală (nu numai percepută) pentru un segment important al populației. “Dacă analizăm relația dintre distribuția veniturilor și *standardul subiectiv de viață*, observăm că există o relație ridicată între ele, fapt care reprezintă o verificare reciprocă a indicatorilor” (C. Zamfir, 1995, p. 27, subl. aut.). Încă din 1995, C. Zamfir atrăgea atenția asupra perspectivelor contradictorii și îngrijorătoare ale standardului de viață. „*Pe termen mediu și lung, pericolul situației actuale este dezvoltarea unei societăți puternic polarizate, cu punți de sărăcie cronică, înalt stabile*” (C. Zamfir, 1995, p. 161, subl. aut.). În anul 2002, în România există peste 6 milioane și jumătate de săraci care trăiesc o experiență de viață mai veche sau mai nouă (cei mai mulți). Între aceștia („cei ce nu au”) și stratul de vârf, unde veniturile sunt mari („cei ce au”), alte milioane de oameni sunt mai stabili sau mai mobili pe scara bunăstării, în funcție de evoluția economiei.

Fără o clasă de mijloc puternică și prosperă, atașată valorilor libertății și democrației, cum și în ce direcție evoluează România?

Evaluarea globală a tranziției românești este mai curând critică, negativă. Privind realitatea socială prin „luneta” calității vieții, înțelegem mai profund și într-un mod particular societatea în care trăim. Diagnoza calității vieții ne spune o altă poveste a schimbării sociale din România, în anii '90. Nu este în întregime o altă istorie a tranziției decât cea pe care ne-o oferă „datele obiective” din statisticile nivelului de trai, ale sănătății, ale mișcării naturale a populației, ale criminalității etc. Dar este o altă perspectivă: judecățile oamenilor asupra situației sociale prin prisma valorilor și aspirațiilor pe care le au.

Nu se pune problema să determinăm cât „adevăr” este în această *reprezentare a tranziției românești* câtă vreme *inferențele practice, opțiunile și conduita* oamenilor vor avea la bază o asemenea „definire a situației lor sociale”. Se vor comporta ca și cum „definiția” atribuită tranziției este adevărată. Fără îndoială, grila de evaluare a oamenilor este contaminată de valorile și aspirațiile lor, de reprezentările despre ce înseamnă „o viață bună”, de normele pe care le au cu privire la ceea ce este dezirabil pentru a fi fericit. Varietatea condițiilor și experimentelor socializatoare din cursul vieții *personalizează standardele* pe care le folosesc membrii comunității pentru a-și evalua calitatea vieții individuale sau colective. Nu toate schimbările sociale influențează bunăstarea subiectivă individuală și nici nu au aceeași semnificație (importanță) pentru toți oamenii. Politica salarială poate afecta situația lucrătorilor din sectorul public, dar nu pe cea a salariaților din sectorul privat. Unii oameni pot considera că un program guvernamental în domeniul ecologiei (calitatea apei) este important și urgent, alții pot rămâne indiferenți pentru că nu „văd” cum ar afecta calitatea apei viața lor de zi cu zi. Această relativă (și nu absolută) independență a standardelor de evaluare ale oamenilor explică de ce, prin comparație cu anii anteriori, în 1999 „*avem o deteriorare semnificativă pentru indicatorii de stare ai calității vieții și o relativă stabilitate a celor de percepție și satisfacție*” (I. Mărginean, coord., 1999, p. 1, subl.aut.).

În aceste condiții, de ce este importantă diagnoza calității vieții ? Cui bono ?

Încă din anii '60, cercetătorii au atras atenția că statisticile care privesc condițiile de viață, oricât de bogate ar fi, rămân incomplete, sunt „mute” când este vorba de varietatea situațiilor de viață pentru că operează cu date agregate și medii. Cercetarea calității vieții furnizează o mai mare bogăție de date, care privesc simultan atât condițiile individuale de viață, cât și dimensiunea umană a reacțiilor cognitive și afective față de acestea.

Cunoașterea calității percepute a vieții personale și colective a oamenilor este importantă (valorizată) doar în contextul democrației.

Alegerile pe care le fac oamenii (vot, consum, emigrare etc.) nu sunt independente de percepțiile calității vieții. Încrederea și suportul pentru democrație pot fi afectate de calitatea vieții. Ar fi necesare cercetări cantitative, dar mai ales calitative, care să verifice această ipoteză clasică a sociologiei în context românesc și să arate cum și cât influențează percepțiile unei situații sociale comportamentale politice, emigraționiste etc.

O cercetare longitudinală asupra democratizării în România (1990-1998) a arătat că, în această perioadă, participarea politică a scăzut, iar nemulțumirea a crescut (I. Mărginean, 1998). Același studiu mai arată că șase din zece oameni au susținut și susțin „un stat al bunăstării paternalist, care acționează pentru a ocroti oamenii în fața greutăților economice”. *Experiența socializatoare a calității vieții* este o parte a mecanismului sociologic complex al formării și dinamicii atitudinilor. Această experiență ar putea fi invocată în explicarea votului, anomiei (creșterea ratei sinuciderilor și criminalității etc.), tendințelor de emigrare sau din comportamentul demografic, iar lista poate continua. Judecățile pe care le fac oamenii cu privire la calitatea vieții lor sunt premise în *inferențele practice* și în *deciziile* pe care le iau. (Așa cum se vede, există un câmp larg al analizelor în care calitatea vieții apare ca variabilă explicativă). Pentru a lua decizii, oamenii au nevoie de informația obiectivă (obținută cu metode științifice) pe care le-o oferă rapoartele cu rezultatele cercetării calității vieții. Acesta este sensul „misiunii democratice” despre care vorbește J. Vogel cu referire la mișcarea indicatorilor sociali.

Cercetarea calității vieții își realizează pe deplin finalitatea pragmatică numai când problemele bunăstării sunt incluse pe agenda politică și devin obiective ale politicilor publice. Cercetătorii români au analizat pe larg politicile sociale și cum pot fi ele modelate pentru a susține tranziția românească (E. Zamfir, C. Zamfir, 1995, I. Mărginean, 1994, 2000). Asimilarea metodelor care să crească eficacitatea și eficiența politicilor sociale rămâne o problemă deschisă în politica românească. Comparațiile internaționale în privința politicilor bunăstării și a situației confuze a criteriilor de performanță conduc la o observație relevantă și în context românesc. „Nu este întâmplător că cele mai multe analize ale diversității sistemelor de bunăstare sugerează ca factor determinant puterea politică a diferitelor segmente ale colectivității” (E. Zamfir, C. Zamfir, 1995, p. 366).

În concluzie, cercetarea calității vieții se dovedește un instrument viabil și necesar de monitorizare a trendurilor sociale, de evaluare a evoluției societății românești și a politicilor sociale, care are valoare nu numai teoretică, ci, mai ales, aplicativă. Cercetarea bunăstării materiale și subiective este printre puținele domenii în care sociologia trece de la descriere și explicație la „construcție”. Sensibilitatea politicianilor, antreprenorilor și intelectualilor la problemele calității vieții este o altă

problemă și aici este punctul „critic” al finalizării pragmatice a cercetării. Ca temă de cercetare sociologică, însă va prezenta interes și în continuare (C. Zamfir).

În loc de încheiere

Calitatea vieții este „un concept evaluativ: rezultatul evaluării condițiilor de viață, a „stării vieții” prin prisma unor criterii de valoare (sistemul de necesități și aspirații al fiecărei persoane)”. (C. Zamfir, 1999, p. 44) Logic și psihologic, evaluările sunt comparații între „starea de fapt” (percepții, reprezentări) și o „stare dezirabilă”, spre care aspiră și crede că i se cuvine, iar comparațiile au atât o dimensiune cognitivă, cât și una afectivă. *Natura fundamentală a conținutului conceptului de calitate a vieții este sociologică*. Evaluările pot fi puse în corelație cu variabile de personalitate, dar configurația personală a orientărilor de valoare (încorporate în aspirații, proiecte, scopuri de viață, în nevoile persoanei și chiar în criteriile de comparare cu alții) trebuie pusă în legătură cu mecanismul complex și subtil al interacțiunilor sociale și al socializării, al experienței colective de viață și comunicării cu alții. *Variația calității percepute a vieții* (și a criteriilor de evaluare) nu este complet aleatorie – cum ar fi fost în cazul în care fiecare individ ar fi văzut viața într-un mod strict individual – ci sistematică, iar o sursă importantă care „ordonează” evaluările este poziția individului în spațiul social și multiplele apartenențe la grupuri sociale care sunt sursa reprezentărilor sociale și a normelor cu care este evaluată bunăstarea.

Așa cum se observă, descrierea și explicarea diferitelor tipuri de variație a calității vieții – intraindividuală (în cursul vieții), interindividuală, intergrupală și între comunități, între națiuni – impune o perspectivă, un raționament, o strategie de cercetare și un instrumentar sociologic. Cooperarea și schimbul de concepte, metode și indici cu alte științe aprofundează înțelegerea fenomenologiei complexe a calității vieții, iar cercetarea își sporește patrimoniul și are o nouă sursă de inovare științifică, fie că este vorba de sociologie, economie, psihologie sau științe politice. În cercetarea românească a calității vieții, multidisciplinaritatea a fost o strategie de succes, vizibilă și în citările reciproce dintre economiștii care studiază tranziția și sociologi. (Nu dispunem de un studiu al acestor citări, dar încă de pe acum se pare că *Dimensiunile sărăciei*, (C. Zamfir, coord., 1995) este cea mai citată carte de către economiști).

Calitatea vieții este un *concept sociologic*, deși are și dimensiuni *economice și psihologice*. Nu este singurul concept cu o largă circulație în științele sociale, care stimulează și fertilizează cercetarea socială. Dar concepte universale nu există; de fiecare dată, asimilarea și utilizarea acestora într-o știință se face prin reinterpretarea lor în acord cu sistemul de referință teoretic și metodologic din care este privită realitatea socială.

Conceptele sunt „muguri de teorie” și ele nu pot fi integrate în vocabularul unei științe ignorând ceilalți termeni decât cu riscul unei imagini caleidoscopice, denaturate a realității sociale. „Un concept împrumutat trebuie redefinit și adaptat la noul sau obiect” (M. Dogan, R. Pahre, 1993, p. 134).

Calitatea vieții are toate caracteristicile unui *fapt social total* (I. Mărginean) pentru că include în sfera sa întreaga societate și funcționarea ei, instituțiile și comportamentele umane, viața individuală și colectivă în datele ei obiective și subiective. Creatorul termenului, M. Mauss, considera că studiul faptelor sociale totale sau generale „are mai ales avantajul realității”. Putem observa înseși faptele sociale concrete, așa cum sunt ele”. (M. Mauss, 1997, p. 220). Numai așa putem cerceta societățile în starea lor dinamică, „esențialul, mișcarea întregului, aspectul viu, clipa fugitivă în care societatea și oamenii ei iau cunoștință sentimentală despre ei înșiși și despre statutul lor în raport cu ceilalți. În această observare concretă a vieții sociale există mijlocul de a descoperi noi fapte pe care abia începem să le întrezărim. După părerea noastră – adaugă Mauss – nimic nu poate fi mai rodnic și mai urgent decât studierea unor asemenea fapte sociale” (M. Mauss, 1997, p. 219). După trei sferturi de veac aceste rânduri sunt o bună descriere a virtuților euristice ale „calității vieții” ca fapt social total.

Dar tot în același caracter general, integrator, al calității vieții se ivesc și cele mai mari dificultăți metodologice în cercetare. Trebuie reamintit că multe dintre acestea au fost discutate încă din anii '80, când a fost realizată prima diagnoză a calității vieții. Avem în vedere problemele măsurării, ipotezele derivate din teoria abstractă sau ipotezele empirice care au fundamentat analiza multivariată. Ulterior, s-au dezvoltat noi proceduri de investigare a calității vieții, s-a acumulat o imensă bază de date. O analiză secundară a acestor date ar putea prilejui rafinarea și în continuare a metodologiei și sporirea relevanței informațiilor existente. Analiza statisticilor disponibile (demografice, ale sănătății și criminalității, venituri, cheltuieli și consum etc.) ar fi un alt pas necesar în alcătuirea unui sistem stabil de indicatori sociali, pentru care e nevoie de cooperarea specialiștilor din variate domenii, precum și a multor instituții. Un sistem național al indicatorilor sociali ar trebui să poată fi utilizat pentru comparații, cel puțin cu țările vest-europene (să amintim dimensiunea socială a UE).

În ce direcție va evolua cercetarea calității vieții? Un răspuns este dificil, pentru că în ecuație nu intră doar opțiunile sociologice, ci trebuie luate în seamă decizii instituționale, resursele și chiar sensibilitatea elitei politice la problemele bunăstării materiale și emoționale ca obiective ale politicilor publice. Cercetarea românească a calității vieții a furnizat în ultimul deceniu informații de maximă acuratețe și metode utile în modelarea, raționalizarea și evaluarea politicilor sociale. Din perspectiva sociologiei, pot fi identificate

mai multe domenii în care ar trebui să se dezvolte cercetarea calității vieții (orientările de valoare; mobilitatea socială și calitatea vieții; cercetarea calitativă a reprezentărilor sociale despre ce înseamnă o „viață bună”, „satisfăcătoare” etc.). Important este că, în România, s-a acumulat suficientă experiență teoretică și empirică pentru ca *sociologia calității vieții* să fie una dintre cele mai viguroase ramuri ale sociologiei, un spațiu de acumulare și inovare științifică.

Ioan Mărginean

ROMÂNIA ȘI CALITATEA VIEȚII ÎN EUROPA

Într-un număr anterior al revistei „Calitatea vieții” (3–4 din 2003) am prezentat elementele programului de cercetare și monitorizare a calității vieții din cadrul „Fundației Europene pentru Îmbunătățirea Condițiilor de Muncă și de Viață” a UE, cu sediul în Dublin, R. Irlanda, demarat în anul 2000, manageri de cercetare H. Krieger și R. Anderson. Așa cum am anunțat atunci revenim asupra temei (și pe viitor în revistă vom găzdui astfel de analize) pentru a semnaliza și comenta diferite rezultate ale demersului respectiv. De această dată, este vorba de publicarea lucrării „Percepțiile condițiilor de viață într-o Europă lărgită” (autori Jens Alber, Tony Fahey). Ea este însoțită de șapte rapoarte tehnice: *Venitul scăzut și deprivarea* (H. Russell, C. Whelan), *Percepția integrării și excluziunii sociale* (P. Bohnke), *Satisfacția cu viața* (J. Delhey), *Munca și nivelul de trai* (K. Kovacs și B. Kapitqny), *Sănătatea și îngrijirea* (J. Alber și U. Kohler), *Fertilitatea și problemele familiei* (T. Fahey și Z. Speder), *Tendențe ale migrației* (H. Krieger). (Și aceste rapoarte au în titulatură sintagma „într-o Europă lărgită”).

Datele analizate în lucrare și rapoartele tehnice provin din anchetele Eurobarometre 1998–2001, pentru vechile țări membre UE (UE 15) și din Eurobarometrul pe anul 2002, pentru cele 13 țări candidate (ACC 13), 10 dintre ele fiind deja acceptate (AC10) și apoi admise în UE, în mai 2004. Țările membre sunt acum în număr de 25 (UE 25), rămânând doar trei țări candidate (CC 3): România, Bulgaria și Turcia.

Reamintim că, de fapt, cu ultima dintre țările enumerate – Turcia (circa 80 milioane locuitori, a doua ca volum al populației într-un eventual UE 28, după Germania și probabil în curând va deveni prima, având în vedere diferențele de natalitate dintre cele două țări) negocierile de aderare nu au început încă. Aceste negocieri durează câțiva ani buni, așa încât este imposibil de estimat când va fi admisă Turcia. În același timp, admiterea Bulgariei și României, prevăzută pentru 2007, poate cunoaște amânări, eventual decuplări, ca urmare a unor decizii puternic motivate politic. Deși dificil, s-ar putea contabiliza totuși ce este mai convenabil pentru toți, anume, să se prelungească perioada de pregătire (pentru că o anulare a procesului ar fi o măsură cu totul excepțională și s-ar lua în contextul unei crize

majore) a unei țări, cu ajutor masiv din partea UE, într-un demers controlat de îndeplinirea criteriilor impuse (care au și o puternică notă de subiectivitate), sau să se realizeze aderarea printr-un program cu termene largi de exceptare. Cazuri celebre din ultimele decenii au evidențiat că, după primirea în UE, țările mai puțin pregătite au înregistrat dezvoltări excepționale: R. Irlanda, Grecia, Portugalia, Finlanda. În perioada următoare vom putea constata ce se întâmplă cu țările recent admise (AC 10) în UE, mai ales că unele nu au fost suficient pregătite. Mai mult, consider că o parte dintre aceste țări nou admise nu au fost mai bine pregătite în toate domeniile, comparativ cu Bulgaria și România. În acest context, subliniez faptul că România, cu 21,7 milioane locuitori este o țară mare. Ea ar urma să fie a șaptea țară din UE 27, după Germania (82 milioane), Marea Britanie și Franța (cu câte 59 milioane), Italia (57 milioane), Spania (41 milioane), Polonia (38 milioane), iar în viitorul probabil ar putea trece cel mult pe locul opt, după Turcia, ca mărime a populației. Volumul de populație al Poloniei îl depășește pe cel al tuturor celorlalte nouă admise în mai 2004. La rândul său, volumul de populație al României îl depășește cu 40% pe acela al primelor șapte țări nou admise, ordonate după volumul populației (și care, împreună, au 15,6 milioane locuitori): Malta (0,4 milioane), Cipru (0,7 milioane), Estonia (1,3 milioane), Slovenia (2 milioane), Letonia (2,3 milioane), Lituania (3,5 milioane), Slovacia (5,4 milioane). Într-o altă comparație, volumul populației României îl depășește pe acela al Ungariei și R. Cehe (fiecare cu câte 10 milioane locuitori) luate împreună. Este de la sine înțeles că România este într-o altă ordine de mărime decât țările mici, dincolo de nivelul unor indicatori economici (a căror comparare ridică mari semne de întrebare, dacă țările sunt toate diferite ca mărime), și efortul necesar de acomodare reciprocă cu țările UE este mai mare. Se poate spune, fără a fi departe de adevăr, că amânarea României (și a Bulgariei) are, între argumente cu valoare însemnată, evitarea perturbării puternice a echilibrelor într-o Europă cu 27 de state. Aspectele disfuncționale semnalate în zonele economicului, socialului, politicului sau în justiție etc. sunt relevante, în primul rând, pentru România și este bine să fie rezolvate, dar așa cum se prezintă stările de fapt în fiecare domeniu, ele nu pot împiedica admiterea. Mai mult, unele dintre ele ar fi chiar mai ușor rezolvate în cadrul coabitării în UE, cu acel control al procesului cu criterii pe etape.

În UE 27, după România, ca volum de populație ar urma Olanda, cu 16 milioane locuitori, apoi un grup de țări cu circa 8–11 milioane (Grecia, Ungaria, R. Cehă). Acestora le urmează țările cu volum mic de populație, 2–5 milioane (Danemarca, Finlanda, R. Irlanda, Slovenia, Lituania, Letonia) și cele cu un volum foarte mic (sub 2 milioane): Slovenia, Estonia, Cipru, Luxemburg, Malta.

Revenind la noile apariții editoriale comentate aici, ele întregesc seria lucrărilor consacrate cercetării calității vieții în UE, devenită, în ultimii ani, domeniu de mare interes și de importanță în furnizarea de informații pentru analiza stadiului de îndeplinire a criteriilor de aderare. Urmează, în curând,

publicarea rezultatelor cercetării calității vieții în toate cele 28 de țări membre și candidate, efectuată în iunie 2003.

În continuare, ne propunem să evidențiem situarea României comparativ cu țările membre și candidate, așa cum se poate deduce din datele conținute în lucrările ce fac obiectul analizei de față. Înainte de aceasta însă vom prezenta, succint, concluziile generale majore ale studiilor respective.

În analiza calității vieții se promovează un concept multidimensional, utilizându-se indicatori obiectivi și subiectivi. Țările membre și candidate la aderare în UE se apropie în mai mare măsură în **privața priorităților și valorilor împărtășite de către populație**, deci a unor indicatori subiectivi de calitate a vieții, decât în privața indicatorilor obiectivi, referitori la resursele materiale (p. 51–53). Astfel se constată că:

– Sunt multe elemente comune de calitate a vieții într-o Europă lărgită și care dau substanță coabitării. Cei mai mulți oameni din toate țările studiate sunt preocupați, în primul rând, cu procurarea celor necesare vieții, să fie în bună stare de sănătate și să aibă o familie pe care să conteze. Ei au idei foarte apropiate asupra a ceea ce contribuie la o viață bună. Solidaritatea interfamilială este înaltă. Multe persoane adulte care au nevoie de îngrijire o primesc în familie. Creșterea economică și ocuparea deplină au o mare influență asupra calității vieții populației.

– Indicatorii resurselor materiale ale gospodăriilor – venit și deținerea de bunuri – înregistrează diferențieri însemnate, nu numai între vechile țări membre și cele nou admise și candidate, dar și în interiorul fiecărei grupări. Dealtfel, aceste grupări se estompează: țări nou admise se distribuie printre cele vechi în privața multor criterii, (demografice, sociale, economice etc.).

– Pe ansamblul țărilor studiate, fertilitatea tinde să scadă (politicile pronatalitate nu au efect), iar migrația este în creștere. Totuși, potențialul de migrație nu are valori înalte în țările recent admise (AC 10), dar sunt mai mari în țările candidate (CC 3). Între migranți predomină tinerii cu pregătire școlară mai înaltă.

– Inegalitățile tradiționale (inegalitatea verticală) determinate de venit, educație și ocupare rămân importante. Ele au efect mai mare asupra bunăstării decât așa-numita inegalitate orizontală, ce se constituie în funcție de sex, vârstă, mediul rezidențial.

– Sărăcia și excluderea socială (lipsa integrării sociale) constituie principalele domenii de îngrijorare. Prin urmare, consideră, pe deplin îndreptățită, autorii, dezvoltarea politicilor de combatere a excluziunii sociale reclamă coordonarea politicilor de ocupare, a celor din domeniul educației, familiei și locuirii.

– Cât privește situația în domeniul calității vieții din România, pentru indicatorii analizați vom reține încă de acum faptul că, în domeniul

resurselor materiale, țara noastră se plasează în urma celor 28 țări, dar la indicatorii subiectivi de calitate a vieții deține poziții mai favorabile, de regulă însă în partea a doua a listelor constituite după criteriul descrescător al favorabilității. Recomandările pentru politici publice de ocupare și locuri de muncă de calitate (condiții bune de lucru, salarizare etc.), combatere a sărăciei, suportul pentru familii își găsesc, pe deplin, necesitatea în România.

Diferențiat pe indicatorii de calitate a vieții ne vom referi la **resursele materiale ale gospodăriilor, percepția integrării/excluziunii sociale, satisfacția cu viața, imaginea asupra unei vieți bune.**

1) **venitul lunar pe membru de gospodărie** diferențiază de o manieră radicală țările studiate, inclusiv cele vechi membre UE. Așa de exemplu, dacă Danemarca, cu 2 660 Euro se situează pe primul loc din 28 țări, Grecia, cu numai 256 Euro, ocupă poziția 19. Între cele două țări se înregistrează un raport de peste 10, iar dacă avem în vedere noile state admise, față de ultima clasată – Lituania, cu 145 Euro (poziția 26) – raportul respectiv crește la 18. (Pentru scala de echivalență se utilizează rădăcina pătrată din numărul membrilor gospodăriei). Pe de altă parte, se constată că unele dintre țările nou admise, Cipru, Malta, Slovenia, R. Cehă, cu venituri cuprinse între 826 Euro și 314 Euro, depășesc câteva țări vechi ale UE: Spania – 594 Euro, Portugalia – 441 Euro și, evident, Grecia cu ai săi 256 Euro. O altă constatare, care este relevantă pentru întreaga noastră analiză a situației României, se referă la faptul că țările mari din UE nu se află la vârful ierarhiei veniturilor, după cum nici la indicatorii subiectivi nu sunt lidere. Astfel, în privința veniturilor gospodăriilor, între Danemarca, pe de o parte, și țările mari din UE, pe de altă parte, diferențele sunt notabile, atâta timp cât în Marea Britanie se înregistrează 1 286 Euro (poziția 7), în Germania, 1 198 Euro, în Franța, 1 094 Euro, în Italia, 997 Euro, în Spania, 594 Euro (poziția 15), iar în Polonia 241 Euro (poziția 20). În termeni de raport dintre veniturile din Danemarca și țările mari avem valori semnificative, cuprinse între 2 și 11.

România, cu doar 79 Euro venit pe membru de gospodărie, se află pe penultimul loc (27 din 28 țări), înaintea Bulgariei (74 Euro) și după Lituania. Turcia are 197 Euro și se află înaintea unor țări admise în 2004. Lituania este precedată de Letonia (168 Euro) și Estonia (181 Euro). De asemenea, Estonia se situează în imediata apropiere a Ungariei (200 Euro). Raportul de venit între Danemarca și România este de 33. Altfel spus, venitul mediu din gospodăriile românești reprezintă puțin peste 3% din cel al gospodăriilor daneze. Raportul se reduce, comparativ cu Germania, la 15, cu Spania, la 7, iar cu Polonia, la 3, dacă ne referim la țări mari, și la sub 2, comparativ cu ultima țară admisă (Lituania).

Situația este și mai dificilă în cazul României, deoarece avem de-a face cu un grad foarte înalt de **diferențiere a veniturilor pe gospodării.**

Astfel, quartila I din populație (veniturile cele mai mici, 25% din gospodăria) deține numai 8,1% din totalul veniturilor populației, în timp ce ultima quartilă (veniturile cele mai mari a 25% din populație) controlează 48,8% din veniturile totale ale populației. Doar în trei alte țări se întâlnește o discrepantă mai mare între prima și ultima quartilă în privința venitului controlat de populație, respectiv Turcia, Marea Britanie și R. Irlanda, în timp ce la polul opus, cu distribuții mai echilibrate a veniturilor, sunt Slovacia, Germania, R. Cehă. Astfel, dacă raportul q_u/q_1 este de 5,8 în România și de 7,4 în Turcia, 6,4 în Marea Britanie și R. Irlanda, în Slovacia este de numai 2,2, în Germania de 2,7, iar în R. Cehă de 2,9. Iată că România, care prin valoarea veniturilor se situează la urma celor 28 țări, este totuși una dintre cele mai „aristocrate” în privința polarizării veniturilor.

Dincolo de locul codaș pe care România îl ocupă în aceste analize comparative, mai alarmant este nivelul scăzut al veniturilor pentru o bună parte din populație și inegalitatea excesivă (polarizarea venitului).

Încheind această analiză, menționăm că situația precară a României în privința veniturilor rezultă și din multe alte studii, între care cele realizate la ICCV, CASPIS, INS, dar și cele comandate de UNDP sau Banca Mondială, chiar dacă valorile diferă întrucâtva de la o cercetare la alta. Diferențe sesizabile se pot datora gradului de reprezentativitate a cercetărilor, modalităților de culegere a veniturilor, utilizării sau nu a unor scale de echivalență și caracteristicilor acestor scale. În cercetarea comparativă din lucrarea analizată aici, eșantioanele au fost relativ mici (931 gospodării, în cazul României, 782 în Marea Britanie, 554 Spania, 1 675 în Germania), iar în scalele de echivalență a veniturilor se folosește, așa cum am menționat, rădăcina pătrată din numărul membrilor din gospodărie. Aceasta conduce la scăderi mai moderate a venitului pe membru de gospodărie, pe măsura creșterii taliei gospodăriei la același nivel al veniturilor totale, decât în cazul altor scale de echivalență utilizate.

2) Înzestrarea gospodăriilor cu bunuri.

Pentru analiza acestei componente a calității vieții s-au avut în vedere șapte bunuri, considerate de importanță pentru orice gospodărie, urmărindu-se să se obțină o gradație de la bunuri cu frecvență foarte ridicată în gospodăria la cele cu frecvență redusă, dar care se raportează la specificul vieții moderne: televizor, video, telefon, mașină de spălat vase, cuptor cu microunde, automobil, computer. În clasamentul întocmit în funcție de prezența acestor bunuri în gospodărie, România se situează pe ultimul loc din cele 28 țări cu o valoare de 2,92, în timp ce Turcia înregistrează 2,57, Bulgaria 2,36, iar la polul opus este Malta cu 0,22, Luxemburg cu 0,26, Olanda cu 0,29 (pe măsură ce scade valoarea indicelui se reduce nivelul de deficit).

Între variabilele de stratificare a deținerii de bunuri în gospodărie sunt enumerate educația, clasa socială, natura gospodăriei și poziția pe piața forței de muncă.

Prin combinarea criteriilor venit și deținerea de bunuri în gospodărie pentru cele 13 țări candidate se evidențiază că doar 17% din populația României (16% în Bulgaria) se situează în afara zonei critice (determinată prin venit în afara primei quartile și deținerea tuturor bunurilor specificate), în timp ce în Turcia și Lituania se înregistrează 27%, iar în R. Cehă, 50%, Cipru, 58%, Slovenia, 61%, Malta, 68%. În acest fel, o proporție extrem de mare, 60% din populația României, față de 63% în Bulgaria și 50% în Letonia, dar 27% în Malta și Slovenia, fie se află în quartila I de venit, fie le lipsește cel puțin un bun (evident, le pot lipsi mai multe) din cele considerate în analiză, iar 23% din populație se află în quartila I și le lipsește cel puțin unul din bunuri (22% în Bulgaria și Letonia, 4% în Malta și 9% în Cipru).

3) Integrare versus excludere socială.

În această privință, România nu mai este plasată chiar la urma listei. Așa de exemplu, o proporție de 59% din subiecți se consideră integrați social (față de 81% în Slovenia și 79% în Danemarca, dar numai 44% în Bulgaria, 45% în Slovacia, 39% în Turcia. Deficitul de integrare social este totuși însemnat. România se află pe poziția 21/22 împreună cu Estonia. Cât privește diferențele pe diverse categorii (bărbați/femei, vârstnici/tineri, bolnavi/sănătoși, școlarizare înaltă/școlarizare scăzută, necalificați/calificați, șomeri/ocupați, venit mic/venit mare), percepțiile excluderii sociale se particularizează în modele, pe țări. Indicii de diferențiere a percepției excluziunii sociale cei mai înalți, pe grupuri de țări se înregistrează în funcție de valoarea venitului (valoarea 3 pentru comparația percepțiilor în funcție de venit mic/venit mare în țările candidate și valoarea 2,9 pentru țările membre). În unele țări, indicii respectiv are valori extrem de mari: 10 în Finlanda, 5,3 în Belgia, 6 în Germania, 5 în Franța, 4,8 în Austria. În România, valoarea respectivă este 2, dar în 6 țări se înregistrează valori mai mici: Italia (1,4), Portugalia (1,5), Malta (1,6), R. Cehă (1,7), Marea Britanie și Ungaria, cu 1,8. În România și în aceste ultime țări săracii sunt mai puțin pretențioși, (poate resemnați, poate optimiști). Diferențierile cele mai mici în percepția excluziunii sociale se înregistrează în cazul comparației bărbați/femei. Această observație este susținută de valorile raportului respectiv înregistrate pe grupuri de țări: membre/candidate/total. Pe țări, valorile respective oscilează între 0,5, cazul Suediei, unde femeile se consideră excluse în mai mare măsură decât bărbații, și 1,8, cazul Italiei, unde bărbații se consideră excluși în mai mare măsură decât femeile. În România, valoarea respectivă, de 0,9, evidențiază o mică diferențiere bărbați/femei în percepția excluziunii sociale și ea este în favoarea femeilor.

Valori de asemenea mici de diferențiere apare în comparația **vârstnici/tineri** – pe total eșantion și grupuri de țări –, dar între țări, diferențierile respective sunt mai însemnate. România se situează în această privință în zona de favorabilitate, cu indicele 0,9, o ușoară prevalență a percepției negative a integrării sociale în cazul vârstnicilor. Aici diferențierile pe țări merg de la 0,5 (Suedia și Malta) la 3,1 Letonia și Estonia.

Modelele rezultate din comparația percepțiilor în funcție de **educație**, cu trei excepții din 28 de țări (Slovenia, Portugalia, Suedia, unde nu există diferențieri) arată că avem de-a face cu o percepție mai nefavorabilă a celor cu educație scăzută. Cea mai mare valoare a indicelui respectiv este de 3,4, în cazul R. Irlanda, apoi urmează Marea Britanie cu 2,8. România are un indice scăzut și de această dată – 1,2 (la fel ca în Austria, Germania, Finlanda, Italia).

Comparația pe axa **calificării** evidențiază două cazuri în care necalificării se percep a fi mai puțin excluși decât cei calificați (Finlanda, cu valoare 0,4 și România, cu valoarea 0,6). Valorile indicelui respectiv ajung până la 3,3 în Luxemburg, 3,8 în R. Irlanda, 4 în Spania.

Cât privește **statutul ocupațional**, doar într-o țară, Spania, avem indice subunitar 0,6. Aici diferențierile pe țări sunt cele mai însemnate, valorile indicelui ajungând până la 9,2 în Cipru, 7,3 în Danemarca, 5,7 în Irlanda, 4,6 în Marea Britanie. În România, în acest domeniu se înregistrează cea mai mare valoare a indicelui de discrepanță în percepția excluziunii sociale, comparativ cu toate celelalte analizate, dar el este totuși de numai 2,2 (locul 14 din 28 țări), apropiat de situația înregistrată în Suedia, 2,3, sau Italia, 2,0.

Ca urmare a acestor modele de percepție a integrării/excluderii sociale, populația activă privilegiată se diferențiază pe țări. În timp ce în Irlanda 79% se percep integrați (77% în Austria și Olanda), în România doar 41% se consideră astfel (Turcia 32%, Bulgaria 31%). Am putea spune că așa-ziii privilegiați nu se percep astfel, pentru că ei, la rândul lor, sunt dezavantajați, comparativ cu populația privilegiată din țările dezvoltate. Într-adevăr, calculele arată că cea mai bine plasată quartilă de populație din țările candidate se situează la cea mai prost plasată quartilă din vechile state membre, în privința venitului.

Autorii, preluând datele din rapoartele tehnice, expun și o comparație pe țări a ceea ce au numit, aș zice forțat, dacă nu chiar eronat, **grad de protecție**. Aceasta din urmă s-ar constitui din procentul populației de vârstă activă (15–65 ani) dezavantajată care se percepe integrată, respectiv exclusă social. Cea mai slabă „protecție” se înregistrează în Turcia (39%), în Bulgaria și Slovenia (36%), dar și în Finlanda (35%) și R. Irlanda (32%). România, cu 24%, se situează la media UE și ocupă o poziție mai bună

decât Italia, Franța, R. Cehă, Germania, Marea Britanie, Austria și evident R. Irlanda și Finlanda. Cel mai înalt nivel de „protecție” ar fi în Slovenia, numai 11% din cei dezavantajați se percep excluși, Spania (13%), Danemarca (15%), Luxemburg și Suedia (16%).

Între factorii considerați a fi cauze ale sărăciei și ale excluziunii sociale, șomajul de durată ocupă primul loc, din 16 avuți în vedere, pe total și pe grupuri de țări: 69% în cazul populației cu probleme materiale din AC 10; 63% pentru populația din ACC 13; 62% pentru CC 10; 59% pentru săracii din UE 25; 54% pentru săracii din UE 15; 52% pentru populația din UE 25 și 50% pentru UE 15. Urmează la distanță apreciabilă **alcoolismul** (mai important în AC 10 decât în restul țărilor), **boala, destrămarea familiei, abuzul de droguri** (mai mult în UE 15 decât în AC 10 și mai ales, decât ACC 13), **dimensiunile beneficiilor sociale** (mai mult în AC 10 și ACC 13), **lenea, discriminarea solidarității comunitare, sărăcia părinților, locuirea în orașe sărace, nu au planuri de viitor, imigrarea, prea mulți copii, alegerea de a trăi astfel, lipsa de preocupare a vecinilor.**

Atribuirea cauzelor sărăciei, de către subiecți, unor factori generali: **injustiție în societate, lipsa de noroc parte a progresului modern și lenei împreună cu lipsa de voință** urmează, la rândul său, un model semnificativ. Sărăcia este atribuită, în primul rând, percepției **injustiției din societate**, în 24 țări din 28, cu valori cuprinse între 25% în R. Irlanda, la egalitate cu **nenorocul** și 74%, Turcia. România, cu 51%, ocupă poziția 21 din 28 țări, în ordinea crescătoare a atribuirii sărăciei injustiției sociale.

În alte trei țări, sărăcia este considerată mai degrabă ca parte a **progresului modern**: Danemarca (cu 32%), Olanda (cu 25%), la egalitate cu **lipsa norocului** și Marea Britanie, (tot cu 25%). Într-o singură țară, Luxemburg, pe primul loc drept cauză a sărăciei sunt indicate **lenea și lipsa de voință**, (cu 25%). Lipsa de noroc mai apare cu valori mari în Danemarca, cu 29%, în Irlanda, Spania și Marea Britanie, cu 23%. Cealaltă categorie, **lenea și lipsa de voință** (*lack of willpower*) este incriminată cu precădere în Portugalia 31%, Republica Cehă 27%, Cipru (26%), Luxemburg și Marea Britanie (cu câte 25%), Malta (24%), Austria (23%), Grecia (21%), România, Slovenia, R. Irlanda, Danemarca (cu 20%). **Efectul progresului modern** mai are valori mari în Estonia, cu 32%, Lituania, cu 30%, Suedia, cu 29%, Grecia, Austria și Germania, cu 26%, Belgia, cu 25%.

Structura factorilor incriminați în România pentru sărăcie este următoarea: **injustiția din societate**, cu 51% (poziția 6 în ordinea descrescătoare a importanței), **lenea și lipsa de voință**, cu 20% (poziția 8, împreună cu Danemarca și Slovacia); parte a **progresului modern**, cu 14% (poziția 16); și **lipsa de noroc**, cu 9%, (poziția 20); în timp ce 7%, nu indică

un factor anume. Diferențiat pe țări, procentul celor care nu au ales nici unul dintre factorii enumerați este de până la 5 pentru 16 țări (0 în Lituania), dar de 13% în Luxemburg și 16% în Olanda.

4) Ocuparea și relațiile sociale.

Subliniem, mai întâi, importanța unui bun loc de muncă pentru calitatea vieții, prin funcțiile economice și sociale ale ocupării. Sunt de reținut însă și efectele sociale secundare (negative) ale ocupării. Astfel, percepția **stresului** are valori mult mai mari la populația ocupată decât la cea inactivă și șomeră, în 27 țări din cele 28 studiate, pe când într-o singură țară, Cipru, valorile sunt, practic, egale. Valorile cele mai mari de raportare a stresului se înregistrează în Grecia: 77,2% la cei ocupați și 66,4% la cei inactivi și șomeri. Urmează românii ocupați, cu 59,1%; ciprioții, cu 58,9% la inactivi și șomeri, respectiv 58,5% la cei ocupați; turcii 56,4% la cei ocupați, belgienii 55,3% la populația ocupată; bulgarii, cu 53,9% la populația ocupată; francezii cu 52,2% la populația ocupată; luxemburghезii, cu 51,6% la populația ocupată. Cei mai puțin stresați sunt slovenii, cu cele mai mici valori la ambele categorii de populație: 14% pentru cei ocupați și 16% pentru inactivi. Diferența cea mai mare între ocupați și inactivi se înregistrează în Germania, cu 46% din populația ocupată care raportează că este afectată de stres, dar numai 16%, în cazul inactivilor/șomerilor.

Munca este incriminată și pentru problemele ce le creează în relațiile de familie și cu prietenii. Disfuncționalitățile sunt raportate în mai mare măsură în Grecia (36%), Turcia și Ungaria (34%), Bulgaria (29%), Polonia și Estonia (27%), Lituania (25%), România (24%), Franța (23%). Cele mai mici valori sunt în Olanda și Danemarca (10%).

5) Satisfacția.

Cotele cele mai înalte (am putea spune că sunt exagerate, având în vedere multe aspecte tragice inerente vieții umane, cum sunt îmbolnăvirea, îmbătrânirea, decesul) ale populației satisfăcute cu viața se înregistrează în Danemarca, unde 98% din subiecți au declarat că sunt foarte satisfăcuți (69%) și satisfăcuți (29%) cu viața. Urmează olandezii (96%), luxemburghезii și suedezii (95%), irlandezii (92%), austriecii (91%), finlandezii, englezii și slovenii (cu 90%). La polul opus, cei mai puțin satisfăcuți cu viața sunt bulgarii (37%: 5% + 32%); românii (42%: 4% + 38%); letonii (49%: 4% + 45%).

Prin valorile expuse pe țări se confirmă asocierea directă dintre rangul PIB-ului pe locuitor și valorile de satisfacție la nivel global.

Cât privește determinarea satisfacției, se constată că factorii inegalității tradiționale, așa numita inegalitate verticală de stratificare socială: venit, educație, ocupație, sunt mai importanți pentru determinarea nivelului de satisfacție cu viața, decât cei ai inegalității orizontale: sex, vârstă, mediu rezidențial.

Situația cea mai critică în domeniul satisfacției se înregistrează în legătură cu **venitul**. Tot aici sunt și diferențele cele mai mari pe țări, de la 13% populație satisfăcută în Bulgaria, la 86% în Danemarca. România, cu 25% populație satisfăcută de venit, urmează Bulgariei, și este, la rândul ei, imediat precedată de Letonia (27%), și Ungaria (28%). Cea mai mică diferență pe țări se înregistrează în privința satisfacției față de **relațiile cu vecinii** (80% Bulgaria și 94% Danemarca).

În România cel mai scăzut nivel al satisfacției populației se referă la sistemul de îngrijire a sănătății (23%, împreună cu Bulgaria și înaintea Turciei – 17% și Letoniei – 22%). O situație ușor mai bună se înregistrează în privința **venitului**, (cu cele 25 procente evidențiate anterior, este penultima). Urmează, în ordine crescătoare, **ocuparea** (40%, locul penultim după Bulgaria – 35%), **securitatea personală** (54%, înaintea doar a Lituaniei – 31% și Bulgariei – 44%), **starea de sănătate** (59, cea mai mică valoare din 28 țări), **viața socială** (60%, mai bine doar decât Bulgaria – 40% și Letonia – 48%), **locuința** (80%, înaintea Bulgariei – 74%, Letoniei – 75% și Poloniei – 79%), **viața de familie** (81%, înaintea Letoniei – 72%, Lituaniei – 78%, Bulgariei și Letoniei, cu câte 79%), **vecinii** (86% la egalitate cu Lituania, R. Cehă și Portugalia și înaintea altor 8 țări).

În judecarea decalajului României față de țările de comparație îngrijorează mai mult starea sistemului de sănătate, veniturile și calitatea ocupării (condiții de lucru, veniturile obținute, relațiile de muncă).

6) **Imagina vieții bune.**

Acest aspect a fost cercetat prin intermediul a 14 indicatori, ce pot fi grupați pe trei dimensiuni: **bunăstarea** (a avea), **relațiile sociale** (iubire), **oportunități**, autorealizare și recunoaștere socială (a fi).

Dincolo de asemănările puternice între țările studiate, menționate la concluziile generale, se pot identifica și unele deosebiri. Acestea nu merg pe modelul alegere/respingere, cât pe acela al ierarhizării factorilor investigați, în acord cu importanța ce le este acordată pentru o viață bună.

Pe primul loc în concepția populației pentru o viață bună se situează indicatorul: **având un loc de muncă bun** (90% frecvențe pe UE 15, 97% pe UE 13). Acest indicator a fost plasat pe locul întâi ca importanță în 16 țări din 28, în 3 țări apare pe locul al II-lea, iar în 2 țări este pe locul al III-lea. Urmează **având suficient spațiu de locuit**: 5 mențiuni pe locul întâi, 7 pe locul al II-lea și 2 pe locul al III-lea; (90% în UE 15, 88% în UE 13); **a fi capabil să fii util celorlalți**: 3 mențiuni pe locul întâi și 4 pe locul al III-lea, cea mai înaltă frecvență – 82%, la ACC 13; **având suficient timp liber**: 2 mențiuni pe locul întâi și 2 pe locul al III-lea; cea mai înaltă frecvență – 84% în UE 15; **ieșirea cu prietenii și familia**: o mențiune pe locul întâi, și alta pe locul al II-lea, 3 mențiuni pe locul al III-lea, cea mai mare frecvență – 82% în

UE 15; **având cel puțin un concediu pe an**: o mențiune pe locul întâi, 2 mențiuni pe locul al II-lea și una pe locul al III-lea, cea mai mare frecvență 81% la ACC 13. Alți indicatori din cei 14 care au apărut pe locurile al II-lea și al III-lea au fost: **traiul cu un partener**: de șase ori pe locul al II-lea și de cinci ori pe locul al III-lea, 90% în ACC 13; **având o bună educație**: patru mențiuni pe locul al II-lea și șase pe locul al III-lea, 84% în UE 15; **întâlnind frecvent prietenii**: două mențiuni pe locul al II-lea, 81% în UE 15; **având copii**: o apariție pe locul al III-lea, 80% în UE 13.

Și ceilalți indicatori până la 14 au fost considerați importanți, atâta timp cât unii au frecvențe de peste 50%: **relații bune cu vecinii**, 79% în ACC 13; **a te simți recunoscut de către societate**, 68% atât în UE 15 cât și în ACC 13; **având carieră de succes**, 67% în ACC 13, **participarea în asociații**, 15% în ACC 13.

România se înscrie în grupul majoritar de țări pentru care **un bun loc de muncă** este cel mai important, urmează menționarea **traiul cu un partener** și apoi **spațiul suficient de locuit**.

Concluzionând asupra celor prezentate, consider că, într-adevăr, avem de-a face, de această dată, cu un grad înalt de acoperire a problematicii specifice domeniului calității vieții, de fapt cea mai completă până acum, și totodată cu referire la toate țările membre UE și candidate. Este de așteptat ca cercetarea din 2003, care este prima ce s-a efectuat pe un proiect unic și culegerea datelor s-a realizat, în același timp, în toate cele 28 de țări membre și candidate, să furnizeze noi informații pentru analizele comparative. Deocamdată, să consemnăm că pe lângă elementele cunoscute, cum ar fi: bunăstarea materială, mai bună în majoritatea țărilor membre, comparativ cu cele candidate; un nivel de satisfacție mai înalt în țările mai dezvoltate decât în cele mai puțin dezvoltate, reținem faptul că asocierea (corelația rangurilor dintre mărimea PIB-ului pe locuitor și nivelul de satisfacție) nu este totuși dovada unei relații de determinare; sunt însă și elemente de mare interes din perspectiva unor dispute. Unul dintre acestea se referă la faptul că, în condițiile unor resurse materiale precare, și oamenii din țările candidate definesc viața bună prin factori care aparțin dimensiunilor „iubire” și „autorealizare/recunoaștere socială”, ceea ce, după părerea mea, infirmă acele abordări prin care se încearcă să se susțină existența unor falii în zona valorilor între Vest-Est, țări membre UE – țări candidate, și care sunt conceptualizate ca diferențieri de tip modernism/postmodernism, materialist/postmaterialist, individualism/colectivism, protestantism/ortodoxism etc. Fără a intra, aici și acum, într-o analiză detaliată, remarcăm că, în realitate, astfel de tipologii sunt mai degrabă adecvate pentru diferențierile modelelor atitudinal-comportamentale ale populației din interiorul unei țări, în funcție de structura factorilor determinantți, și, în primul rând, de cei ai inegalității verticale (de stratificare

socială) referitor la venit, educație, ocupație. Așa de exemplu, dacă avem în vedere elementul considerat a fi cel mai important pentru o viață bună, din 28 de țări, în 25 pe primul loc apar indicatori din categoria „a avea” (bun loc de muncă, spațiu suficient de locuit, timp liber, vacanțe) și în trei țări, din categoria „a fi” (a fi capabil de a fi folositor altora, indicator situat pe primul loc în Danemarca, Grecia și Cipru (deci o țară din Vestul protestant și două din Estul ortodox, cu diferențe mari în privința dezvoltării economice). Extinzând analiza la indicatorii de pe locul doi și trei, așa cum fac autorii lucrării comentate, constatăm aceeași situație de interferență pe țări. Pe locul al II-lea, în jumătate din țările candidate, apare factorul „iubire”: „trăind cu un partener”, în timp ce în vechile țări membre sunt uneori trei apariții ale indicatorilor „trăind cu un partener” și „întâlnind prieteni”. În fine, pe locul al III-lea, factorul „a fi” este menționat mai frecvent în vechile țări membre (a fi capabil de a fi util celorlalți, cu patru apariții). Pe total deci, pe locurile I–III din 84 de poziții luate împreună pentru a concretiza viața bună, în 21 de cazuri apar „având un loc de muncă bun” (factorul apare în toate cele 13 țări candidate); urmează „având suficient spațiu de locuit” cu 14 frecvențe (din care nouă în vechile țări membre); „având partener de viață”, 13 frecvențe (11 frecvențe în țările candidate); „având educație bună” – 11 frecvențe (șase frecvențe în țările candidate); „capabil de a fi folositor altora” – șapte frecvențe (cinci în țările vechi); „a avea suficient timp liber” – șase frecvențe (toate în vechile țări membre); „posibilitatea de a ieși cu prietenii” – cinci frecvențe (toate în țările membre); „având cel puțin un concediu pe an” – patru frecvențe (două în țările membre, două în cele candidate); „a te vedea cu prietenii” – două frecvențe (în vechile țări membre); „copiii” – o frecvență (Bulgaria).

Luând deci în considerare atât frecvențele totale cu care apare un indicator sau altul în a caracteriza viața bună, prezențele pe primele trei locuri în ierarhie și modelele pe țări, constatăm că se confirmă interferențele pe țări și nu clivajele în privința imaginii despre o viață bună, despre ce își doresc oamenii în viață, contrar a ceea ce, deși cu rezerve, susțin autorii (p. 43), potrivit cărora, în vechile țări membre „iubirea” și „realizarea socială” sunt prime surse de satisfacție, pe când în țările candidate, unde controlul asupra resurselor materiale este încă scăzut, „a avea” are importanță centrală pentru bunăstare. În fapt, nivelul de satisfacție este într-adevăr, mult mai mare în vechile țări membre din Nord, dar și în unele țări de dimensiuni demografice mici situate în Nord sau în Sud, pe când aprecierea a ceea ce contează pentru o viață bună este surprinzător de apropiată pe ansamblul țărilor.

Anexe

Anexa 1. REPREZENTATIVITATEA EȘANTIOANELOR NAȚIONALE DE POPULAȚIE INVESTIGATE ÎN CERCETAREA CALITĂȚII VIEȚII ÎN ROMÂNIA, PERIOADA 1990-1999

Primul aspect al reprezentativității eșantioanelor îl constituie mărimea acestora. Mai exact, dacă eșantioanele sunt suficient de mari pentru a putea fi reprezentative în condițiile respectării și a celorlalte cerințe. În cei 10 ani de cercetare (1990-1999), mărimea eșantioanelor realizate a fost cuprinsă între 2033 (în 1990) și 1136 (în 1998) de subiecți.

Al doilea element al reprezentativității este dat de utilizarea unei scheme probabiliste de eșantionare. Cu excepția anului 1990, când s-a aplicat o eșantionare pe cote, schema de eșantionare utilizată a fost una probabilist stratificată multistadială. În acest fel, este suplinită reducerea numărului de subiecți (din considerente financiare) față de prima cercetare.

Aplicându-se o metodă probabilistă de eșantionare, se poate determina și eroarea admisă. În cazul nostru, luăm în calcul o eroare teoretică de maximum $\pm 3\%$ (cu o probabilitate de 0,95) a valorilor determinate în cercetare pentru estimarea lor la nivelul colectivității totale (populația adultă a României), cu excepția segmentelor sociale extreme (cei mai săraci dintre săraci, fără domiciliu, pe de o parte, și cei mai înstăriți oameni, aparținând unui strat social cuprins între 1-3% din populația României).

Schema de eșantionare probabilist stratificată multistadială are următoarele componente:

1) criteriile de stratificare:

- a) zona teritorială: 7 zone corespunzătoare capitalei țării și provinciilor istorice - Ardeal, Banat-Crișana, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia;
- b) medii rezidențiale: rural, urban, iar în cazul orașelor, acestea au fost clasificate în trei categorii (orașe mari, mijlocii și mici);

2) stadiile de selecție:

- a) localitatea;
- b) punctul de eșantionare (secția de votare);
- c) listele cu subiecții din eșantion;

3) metode de selecție:

- **simplu aleatoare** pentru localități și puncte de eșantionare;
- **cu pas mecanic** pentru selecția subiecților de pe liste la punctele de eșantionare.

În acest fel, prin metoda de eșantionare adoptată, s-a asigurat reprezentativitatea pe **medii rezidențiale și în funcție de talia orașelor**. De asemenea, s-a asigurat o bună dispersie teritorială a eșantionului la nivelul țării și în cadrul orașelor, respectiv al comunelor.

Totodată s-au obținut distribuții rezonabile și pentru caracteristicile socio-demografice ale populației care nu au constituit criterii de stratificare.

Pentru perioadele 1993-1995 și 1996-1998, s-au desfășurat cercetări de tip panel. În anul al doilea și al treilea, în eșantioanele panel, s-a reușit să fie cuprinși între 85 și 63% din totalul subiecților din primul an, ele fiind suplimentate cu noi subiecți selectați conform strategiei generale.

Pe de altă parte, menționăm faptul că cercetarea nu s-a referit doar la subiectul interviuat, ci și la membrii gospodăriei familiale din care fac parte aceștia.

**Anexa 2. SCHEMA DE EVALUARE A DATELOR PE CLASE
DE CALITATE A VIEȚII**

**Scale pe 5, 10 și 3 grade de intensitate ordonate crescător
(codurile 5, 10 și 3 sunt valorile dezirabile)**

Scală pe 5 grade	Scală pe 10 grade	Scală pe 3 grade
1. foarte înaltă (f. bine, f. bună, f. mult, f. satisfăcut)		
5 > 50%	9 + 10 > 50%	3 > 67%
2. înalt (bine, bun, mult, satisfăcut)		
4 + 5 > 50%	7 + 8 + 9 + 10 > 50%	3 > 50% ≤ 67%
3. Mediu înalt		
3 + 4 + 5 > 50%	6 + 7 + 8 + 9 + 10 > 50%	2 + 3 > 50%
4. Mediu		
3 > 50%	5 + 6 = 50%	2 > 50% 1 + 3 < 50%
5. Mediu scăzut		
1 + 2 + 3 > 50%	1 + 2 + 3 + 4 + 5 > 50%	1 + 2 > 2 + 3 > 50%
6. Scăzută (rău, prost, puțin, nesatisfăcut)		
1 + 2 > 50% 3 + 4 + 5 ≤ 50%	1 + 2 + 3 + 4 > 50%	1 > 50% ≤ 67%
7. F. scăzută (f. rău, f. prost, f. puțin, f. nesatisfăcut)		
1 > 50%	1 + 2 > 50%	1 > 67%

**SCHEMA DE EVALUARE A VALORILOR MEDII
PE CLASE DE CALITATE A VIEȚII**

Scala pe 5 grade de intensitate	Val. maximă pozitivă este dezirabilă	
	Scala pe 10 grade de intensitate	Scala pe 3 grade de intensitate
1. f. bun, (f. mare, f. bine)		
$m \geq 4,5$	$m \geq 9$	$m \geq 2,75$
2. bun (mare, bine)		
$m \geq 3,5 < 4,5$	$m \geq 7 > 9$	$m > 2,25 < 2,75$
3. Mediu - înalt		
$m > 3,0 < 3,5$	$m > 6,0 < 7$	$m > 2,0 < 2,25$
4. mediu		
$m = 3$	$m = 6,0$	$m = 2,0$
5. mediu - scăzut		
$m \geq 2,5 < 3$	$m \geq 5 < 6,0$	$m \geq 1,75 < 2,0$
6. rău (prost)		
$m \geq 1,5 < 2,5$	$m \geq 3 < 5,0$	$m > 1,25 < 1,75$
7. f. rău (prost)		
$m < 1,5$	$m < 3$	$m < 1,25$

**Anexa 3. DISTRIBUȚIILE DE FRECVENȚE (ÎN PROCENTE ȘI VALORI MEDII) ALE INDICATORILOR DE PERCEPȚIE,
 AUTOEVALUARE ȘI SATISFAȚIE ÎN CERCETAREA CALITĂȚII VIEȚII, PERIOADA 1990-1999
 (EȘANTIOANE NAȚIONALE REPREZENTATIVE
 PROBABILISTE, EXCEPȚIE ANUL 1990 CÂND EȘANTIONAREA A FOST PE COTE). POPULAȚIA ADULTĂ
 A ROMÂNIEI. (DIFERENȚELE PÂNĂ LA 100% REPREZINTĂ NONRĂSPUNSURI)**

	Iunie		Nov.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie	
	1999	Total	1996	Total	1997	Total	1996	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
N =	1195	1136	1510	1218	1218	1510	1509	1500	1491	1516	1502	2033				
A. Evaluări																
1. Sănătatea personală																
Foarte proastă	9	9	9	9	9	9	6	6	7	4	3	1				
Proastă	21	20	19	17	17	17	17	20	17	13	9	7				
Satisfăcătoare	32	35	34	35	34	35	36	36	36	33	34	29				
Bună	32	32	34	34	34	34	36	34	34	41	43	51				
Foarte bună	6	4	5	4	4	5	4	4	6	9	10	12				
Media	3,1	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,4	3,5	3,7				

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990		
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		
2. Relațiile de familie																							
Foarte proaste	1		1		0		0		1		0		0		0		0		0		1		1
Proaste	2		2		3		2		3		1		2		2		1		1		2		1
Satisfăcătoare	10		13		12		10		11		9		8		8		7		7		9		8
Bune	58		62		68		71		63		65		68		66		57		57		55		51
Foarte bune	26		21		17		17		21		23		22		24		34		34		33		39
Media	4,1		4,0		4,0		4,0		4,0		4,1		4,1		4,1		4,2		4,1		4,1		4,3
3. Locuința																							
Foarte proastă	2		2		2		2		5		1		2		2		4		4		4		3
Proastă	6		7		9		8		9		7		6		5		7		7		5		5
Satisfăcătoare	25		31		28		27		28		27		22		23		22		22		25		21
Bună	57		50		54		56		50		58		60		59		53		53		50		55
Foarte bună	10		8		6		6		7		7		10		10		13		13		14		16
Media	3,7		3,6		3,5		3,6		3,4		3,6		3,7		3,7		3,6		3,7		3,7		3,8

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total	1990	Total
4. Calitatea mediului																						
Foarte proastă	3		3	4	4	4	4	5	4	4	3	3	3	3	7	5	4					
Proastă	13		14	15	11	14	14	16	16	14	15	14	15	17	14	14	13					
Satisfăcătoare	25		31	28	27	30	28	28	29	25	27	25	27	23	27	27	27					
Bună	50		41	48	49	42	46	46	44	51	44	44	41	41	37	40						
Foarte bună	8		7	3	6	7	4	4	6	6	11	12	14	12	14	14						
Media	3,5		3,4	3,3	3,4	3,3	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,3	3,4	3,3	3,4	3,5				
5. Condițiile de muncă (populație ocupată)																						
Foarte proaste	4		5	5	5	5	6	6	6	4	3	3	3	5	5	3						
Proaste	15		22	19	18	17	14	14	16	16	16	16	16	15	14	12						
Satisfăcătoare	28		34	37	33	32	29	29	28	28	29	28	29	31	36	35						
Bune	36		31	35	40	38	44	44	38	44	45	45	46	39	40	44						
Foarte bune	6		4	2	3	4	5	5	6	6	5	6	5	6	5	6						
Media	3,3		3,1	3,1	3,2	3,2	3,2	3,2	3,2	3,3	3,3	3,3	3,4	3,3	3,4	3,3	3,4	3,4	3,2	3,2	3,4	3,4

	Iunie		Nov.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
6. Relațiile cu vecinii																		
Foarte proaste	1	1	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
Proaste	2	2	2	3	1	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
Satisfăcătoare	11	11	11	13	12	8	13	7	8	8	8	8	8	9	9	9	9	12
Bune	68	67	67	71	71	72	65	71	69	69	69	69	69	62	62	57	57	61
Foarte bune	18	18	18	13	13	16	16	19	20	20	21	21	25	25	25	29	29	23
Media	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
7. Veniturile familiei																		
Foarte proaste	16	19	19	18	18	17	22	22	22	17	13	13	13	13	13	10	10	
Proaste	34	37	37	36	33	33	35	32	32	38	31	31	31	29	29	26	26	
Satisfăcătoare	34	31	31	33	33	36	30	32	32	31	36	36	39	39	39	44	44	
Bune	15	12	12	11	11	12	9	11	11	11	15	15	16	16	16	18	18	
Foarte bune	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	
Media	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,6	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
8. Asigurarea apei potabile																				
Foarte proastă	7	5	5	5	5	6	6	8	7	7	6	6	6							
Proastă	18	14	13	13	13	13	17	15	15	15	15	15	15							
Satisfăcătoare	19	23	22	23	22	23	20	17	17	17	18	18	18							
Bună	47	51	54	54	54	52	47	54	47	54	53	53	53							
Foarte bună	6	5	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6	6							
Media	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,3	3,3	3,3	3,4	3,4	3,4	3,4							
9. Asistența medicală																				
Foarte proastă	4	4	4	4	4	6	6	7	2	2	3	3	3	5	5	10	10	10	10	6
Proastă	12	17	16	16	15	15	15	15	10	10	11	11	11	13	13	18	18	23	23	17
Satisfăcătoare	29	27	29	29	28	28	28	28	26	26	26	26	26	29	29	32	32	32	32	33
Bună	47	45	45	45	46	46	44	44	56	56	54	54	54	47	47	34	34	26	26	36
Foarte bună	6	4	4	4	3	3	4	4	5	5	5	5	5	5	5	4	4	2	2	6
Media	3,4	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2	3,2	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,3	3,3	3,0	3,0	2,9	2,9	3,2

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total
10. Activitatea poliției																						
Foarte proastă	3	5	4	7	5	4	3	7	5	4	3	7										
Proastă	8	14	14	14	12	11	14	19	12	11	14	19										
Satisfăcătoare	31	32	32	31	31	26	30	29	31	26	30	29										
Bună	50	43	45	43	45	52	48	40	45	52	48	40										
Foarte bună	5	3	2	3	4	5	3	3	4	5	3	3										
Media	3,5	3,2	3,3	3,2	3,3	3,4	3,4	3,1	3,3	3,4	3,4	3,1										
11. Calitatea învățământului																						
Foarte proastă	1	4	3	2	2	1	1	1	2	1	1	1										3
Proastă	8	11	7	7	7	6	7	7	7	7	6	6									12	11
Satisfăcătoare	20	28	26	23	25	24	24	25	25	24	24	25									32	30
Bună	56	48	53	57	56	61	60	55	56	61	60	55									35	46
Foarte bună	7	4	3	4	5	5	4	5	5	5	4	5									3	8
Media	3,7	3,4	3,5	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6									3,2	3,4

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
12. Informațiile prin mass-media																				
Foarte proaste	1		3	2	2	1	1	1	2	2	2	2	2	3	5	5	6	6	6	6
Proaste	7		8	8	8	5	6	6	6	6	9	9	13	13	18	18	16	16	16	12
Satisfăcătoare	24		27	25	25	24	24	24	29	29	34	34	34	44	36	36	39	39	39	32
Bune	58		51	54	54	56	53	56	56	56	48	48	44	44	33	33	29	29	29	40
Foarte bune	8		8	7	7	10	12	7	7	7	4	4	4	4	4	4	3	3	3	8
Media	3,7		3,6	3,6	3,6	3,7	3,7	3,7	3,6	3,6	3,4	3,4	3,3	3,3	3,1	3,1	3,1	3,1	3,1	3,3
13. Transportul public																				
Foarte prost	7		14	16	16	13	14	14	10	10	9	9	14	14	15	15	18	18	18	16
Prost	19		23	15	15	21	20	20	20	20	22	22	25	25	27	27	29	29	29	29
Satisfăcător	24		26	26	26	27	28	28	28	28	29	29	25	25	25	25	26	26	26	28
Bun	40		30	37	37	34	32	32	38	38	31	31	27	27	24	24	19	19	19	20
Foarte bun	4		2	2	2	1	3	3	3	3	1	1	1	1	2	2	1	1	1	2
Media	3,1		2,8	2,9	2,9	2,9	2,9	2,9	3,0	3,0	2,9	2,9	2,7	2,7	2,7	2,7	2,5	2,5	2,5	2,6

	Lunie	Nov.	Oct.	Oct.	Nov	Sept.	Sept.	Sept.	Mai	Lunie	Lunie
	2003	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990
	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total
14. Posibilitățile de recreere											
Foarte proaste	10	15	10	15	16	13	12	14	16	13	24
Proaste	24	28	31	29	31	28	29	30	27	25	29
Satisfăcătoare	30	32	31	29	24	30	31	25	26	32	27
Bune	29	19	21	20	22	24	22	23	23	18	17
Foarte bune	3	2	1	1	2	2	2	2	2	3	3
Media	2,9	2,6	2,7	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,5
15. Preocuparea societății pentru nevoiași											
Foarte proastă	17	26	23	19	21	20	18	17	17		
Proastă	37	42	43	35	36	36	36	35	34		
Satisfăcătoare	30	20	24	28	27	26	27	27	31		
Bună	12	8	7	11	11	14	13	17	14		
Foarte bună	1	1	0	1	1	1	1	1	1		
Media	2,4	2,1	2,1	2,4	2,3	2,4	2,4	2,5	2,5		

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie			
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total	1990	Total
16. Activitatea primăriilor																						
Foarte proastă	11	11	11	9	10	10	7	16	16	16	17	17	17	17	8	8	9	9	9	7	7	7
Proastă	16	22	22	23	18	18	21	28	28	28	28	28	28	28	27	27	26	26	26	23	23	23
Satisfăcătoare	34	34	34	36	34	34	34	28	28	28	32	32	33	32	34	34	36	36	36	38	38	38
Bună	34	30	30	28	32	32	34	25	25	25	21	21	21	21	25	25	22	22	22	27	27	27
Foarte bună	4	3	3	2	3	3	4	2	2	2	2	2	2	2	3	3	2	2	2	4	4	4
Media	3,0	2,9	2,9	2,9	3,0	3,0	3,1	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,8	2,8	2,8	2,8	2,8	3,0	3,0	3,0
17. Conducerea țării																						
Foarte proastă	16	38	38	22	12	12	13	12	12	12	15	15	12	12	14	14	11	11	11	5	5	5
Proastă	30	39	39	38	25	25	32	25	26	26	28	28	26	26	29	29	22	22	22	14	14	14
Satisfăcătoare	33	16	16	28	39	39	31	36	31	36	40	37	40	37	34	34	38	38	38	39	39	39
Bună	18	6	6	9	21	21	20	24	20	24	19	17	19	17	18	18	20	20	20	33	33	33
Foarte bună	1	0	0	0	1	1	1	2	1	2	2	1	2	1	2	2	2	2	2	7	7	7
Media	2,6	1,9	1,9	2,2	2,7	2,7	2,6	2,8	2,8	2,7	2,7	2,6	2,7	2,6	2,6	2,6	2,8	2,8	2,8	3,2	3,2	3,2

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990			
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total			
18. Posibilitățile de afirmare în viață																								
Foarte proaste	16	19	16	16	16	17	12	14	13	13	8	8	11	11	12	12	13	13	8	8	11	11	12	12
Proaste	40	49	46	40	40	38	40	43	39	39	33	40	27	27	22	22	33	33	27	27	27	27	22	22
Satisfăcătoare	25	21	25	25	25	28	25	23	24	24	30	30	31	31	38	38	32	32	31	31	31	31	38	38
Bune	12	6	7	8	8	8	8	8	8	8	10	10	10	10	15	15	13	13	10	10	10	10	15	15
Foarte bune	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Media	2,4	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4	2,4	2,3	2,3	2,7	2,7	2,4	2,6	2,5	2,5	2,5	2,5	2,7	2,7
19. Accesibilitatea învățământului																								
Foarte proastă	5	7	5	8	8	8	5	3	7	7	6	5	6	6	7	7	6	6	6	6	6	6	7	7
Proastă	20	33	23	23	23	24	21	21	21	21	19	21	21	21	19	19	19	19	21	21	21	21	19	19
Satisfăcătoare	33	37	34	33	33	35	36	36	26	26	32	36	30	30	30	30	32	32	30	30	30	30	30	30
Bună	30	17	28	24	24	23	31	31	28	28	24	31	13	13	18	18	24	24	13	13	13	13	18	18
Foarte bună	3	2	2	2	2	2	2	3	3	3	2	2	2	2	3	3	3	3	2	2	2	2	3	3
Media	3,1	2,7	3,0	2,9	2,9	2,8	3,0	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	2,8	3,0	2,9	2,9	3,0	3,0	2,8	2,8	2,8	2,8	2,9	2,9

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
20. Posibilitatea Obținerii unui loc de muncă																						
Foarte proastă	35	38	39	29	30	34	34	34	34	34	34	34	34	34	27	21	21	16	16	10	10	10
Proastă	40	43	39	43	41	42	39	43	41	42	42	39	39	36	36	33	33	27	27	23	23	23
Satisfăcătoare	13	11	12	14	16	14	15	14	16	14	14	15	15	12	12	17	17	22	22	30	30	30
Bună	6	5	5	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	10	11	11	11	11	19	19	19
Foarte bună	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	1	2	2	3	3	2	2	2
Media	1,9	1,8	1,8	2,0	2,0	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	2,1	2,1	2,3	2,3	2,4	2,4	2,8	2,8	2,8
21. Securitatea personală																						
Foarte proastă	6	8	8	7	8	7	9	7	8	7	7	9	9	12	12	13	13	18	18	10	10	10
Proastă	17	27	21	21	23	22	26	21	23	22	22	26	26	33	33	28	28	30	30	23	23	23
Satisfăcătoare	35	39	38	31	34	34	36	31	34	34	34	36	36	27	27	25	25	31	31	36	36	36
Bună	34	22	30	36	31	34	25	36	31	34	34	25	25	23	23	27	27	14	14	23	23	23
Foarte bună	6	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	2	2	6	6	3	3	6	6	6
Media	3,1	2,8	2,9	3,1	3,0	3,0	2,9	3,1	3,0	3,0	3,0	2,9	2,9	2,7	2,7	2,8	2,8	2,5	2,5	2,9	2,9	2,9

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990		
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		
22. Respectarea drepturilor personale																							
Foarte proastă	7		9	8	7		7		7		7		6		6		7		7		10		8
Proastă	25		30	24	21		22		22		25		25		22		25		25		26		21
Satisfăcătoare	42		42	42	39		41		41		38		40		42		39		39		41		41
Bună	22		15	22	29		25		25		28		25		28		25		25		15		25
Foarte bună	1		1	1	1		1		2		1		1		1		2		2		2		3
Media	2,8		2,7	2,8	3,0		2,9		2,9		2,9		2,9		2,9		2,9		2,9		2,7		2,9
23. Posibilitatea de a influența deciziile la locul de muncă																							
Foarte proastă	17		18	18	17		20		20		17		15		19		16		16		15		16
Proastă	28		31	25	29		32		32		30		32		32		23		23		29		26
Satisfăcătoare	23		27	25	22		24		24		23		22		17		23		23		32		31
Bună	20		16	18	22		19		19		22		23		25		26		26		17		22
Foarte bună	6		3	7	5		4		4		6		6		6		9		9		6		4
Media	2,7		2,5	2,6	2,7		2,5		2,5		2,7		2,7		2,7		2,9		2,7		2,7		2,7

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
24. Posibilitatea de a influența deciziile în localitate																						
Foarte proastă	37		44		39		41		36		38		35		40		29		27		33	
Proastă	42		39		38		39		42		41		45		39		39		28		30	
Satisfăcătoare	12		10		13		12		13		12		11		11		16		19		22	
Bună	4		4		5		5		5		7		6		7		11		8		11	
Foarte bună	0		1		1		0		1		1		1		1		2		1		2	
Media	1,8		1,8		1,9		1,8		1,9		1,9		1,9		1,8		2,1		2,1		2,1	
25 Posibilitatea de a influența deciziile la nivelul țării																						
Foarte proastă	56		65		58		59		51		57		52		61		36		29		32	
Proastă	31		26		29		29		31		29		36		27		31		27		28	
Satisfăcătoare	6		5		7		7		10		9		6		6		14		17		22	
Bună	2		1		1		3		4		3		3		3		10		9		13	
Foarte bună	0		0		0		0		1		0		0		0		2		2		2	
Media	1,5		1,4		1,5		1,5		1,7		1,6		1,6		1,5		2,0		2,1		2,2	

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
32. Cum apreciază schimbările post-comuniste																						
Hotărât negative	7	17	10	7	5	6	5	5	5	6	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Negative	29	37	28	23	19	23	23	23	19	23	23	23	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
Undeva la mijloc	42	33	43	43	45	47	43	43	45	47	47	47	44	44	44	44	44	44	44	44	44	44
Pozitive	17	10	15	21	24	19	21	21	24	19	19	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
Hotărât pozitive	2	2	3	4	6	4	4	4	6	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Media	2,6	2,4	2,7	2,9	3,1	3,0	2,9	2,9	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0
33. Vă simțiți amenințat?																						
Hotărât da	1	3	1	1	1	2	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Da	22	25	25	20	14	20	20	20	14	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
Nu-mi dau seama	13	15	15	13	16	17	13	13	16	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
Nu	58	52	56	60	59	54	60	60	59	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54
Hotărât nu	4	4	3	6	8	7	6	6	8	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
Media	3,4	3,3	3,3	3,5	3,6	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990		
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		
35. Viața de zi cu zi																							
Foarte nemulțumit	8		11		10		8		9		7		7		7		7		7		8		6
Nemulțumit	25		33		33		29		28		26		31		25		24		17		17		16
Nici mulțumit, nici nemulțumit	33		31		31		36		33		36		35		35		37		57		57		47
Mulțumit	32		23		25		25		28		29		25		31		30		13		13		26
Foarte mulțumit	2		1		1		1		1		1		1		1		2		3		3		4
Media	3,0		2,7		2,7		2,8		2,8		2,9		2,8		2,9		2,9		2,9		2,9		3,1
B. Satisfacția față de:																							
36. Profesie																							
Foarte nemulțumit	4		3		3		3		3		3		2		2		2		2		5		5
Nemulțumit	13		11		10		10		10		8		9		8		7		8		8		11
Nici mulțumit, nici nemulțumit	26		22		23		21		19		17		18		17		20		40		40		37
Mulțumit	45		53		52		52		56		59		58		59		53		30		30		34
Foarte mulțumit	11		10		9		10		10		15		12		13		15		17		17		13
Media	3,5		3,5		3,5		3,6		3,6		3,7		3,7		3,7		3,7		3,7		3,4		3,4

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
37. Locul de muncă																						
Foarte nemulțumit	3		2	2	2	2	4	3	2	2	2	3	2	2	2	2	3	3	5	5	5	5
Nemulțumit	12		14	13	12	12	13	13	11	11	10	10	12	12	12	9	9	11	11	15	15	15
Nici mulțumit, nici nemulțumit	23		22	23	19	19	18	17	17	20	20	16	16	20	20	20	20	45	45	37	37	37
Mulțumit	51		53	53	52	52	55	57	57	57	57	59	59	53	53	53	26	26	26	32	32	32
Foarte mulțumit	9		8	7	9	9	8	11	10	10	10	9	9	13	13	13	11	11	11	11	11	11
Media	3,5		3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,6	3,7	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3	3,3
38. Petrecerea timpului liber																						
Foarte nemulțumit	5		5	4	6	6	8	4	4	6	6	5	5	5	5	5	5	16	16	14	14	14
Nemulțumit	21		24	29	27	27	27	21	21	26	26	23	23	21	21	21	22	22	22	23	23	23
Nici mulțumit, nici nemulțumit	28		35	31	33	33	28	33	33	32	32	28	28	30	30	30	41	41	37	37	37	37
Mulțumit	38		30	31	28	28	30	36	36	32	32	37	37	34	34	34	12	12	18	18	18	18
Foarte mulțumit	4		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	3	4	4	3	3	3	3
Media	3,2		3,0	3,0	2,9	2,9	2,9	2,9	3,1	3,1	3,0	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,7

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie			
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total	1990	Total
39. Viața de familie																						
Foarte nemulțumit	1		1		1		1		2		1		1		1		1		3		3	
Nemulțumit	3		4		5		4		4		4		3		3		5		4		6	
Nici mulțumit, nici nemulțumit	8		11		9		8		9		7		7		6		8		27		24	
Mulțumit	65		66		67		69		63		67		63		68		59		35		43	
Foarte mulțumit	21		16		17		18		21		20		24		22		27		29		24	
Media	4,0		3,9		3,9		4,0		4,0		4,0		4,1		4,1		4,1		3,8		3,8	
40. Veniturile obținute personal																						
Foarte nemulțumit	19		23		23		20		24		23		19		15		12		22		11	
Nemulțumit	36		43		43		40		38		41		43		37		35		29		22	
Nici mulțumit, nici nemulțumit	16		18		18		20		20		18		24		26		27		38		50	
Mulțumit	17		15		14		17		17		15		13		21		23		8		14	
Foarte mulțumit	1		1		1		1		1		0		0		1		1		2		3	
Media	2,4		2,3		2,3		2,4		2,3		2,3		2,3		2,6		2,6		2,4		2,8	

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
41. Viața politică din țară																						
Foarte nemulțumit	17	36	22	12	8	15	14	13	14	14	13	14	13	14	13	14	14	14	34	34	20	20
Nemulțumit	41	44	45	37	33	39	44	43	44	44	43	44	43	44	43	47	47	47	30	30	27	27
Nici mulțumit, nici nemulțumit	26																					
Mulțumit	10	12	22	30	35	32	27	27	27	27	27	27	27	27	27	24	24	25	25	34	34	34
Foarte mulțumit	0	4	5	13	19	10	9	12	10	9	12	10	9	12	10	10	10	5	5	12	12	12
Media	2,3	1,8	2,1	2,5	2,7	2,4	2,3	2,4	2,7	2,4	2,4	2,3	2,4	2,3	2,4	2,3	2,3	2,0	2,0	2,5	2,5	2,5
42. Relațiile dintre oameni																						
Foarte nemulțumit	6	10	9	6	5	6	8	7	8	8	7	8	7	8	7	10	10					
Nemulțumit	29	34	33	34	27	33	33	37	33	33	37	33	37	33	41	41	41					
Nici mulțumit, nici nemulțumit	36	33	31	29	34	34	34	30	34	34	34	34	34	34	30	27	27					
Mulțumit	24	21	23	27	31	24	22	23	24	24	22	22	23	23	20	20	20					
Foarte mulțumit	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	1	1	1	1	1					
Media	2,8	2,7	2,7	2,8	3,0	2,8	2,7	2,8	3,0	2,8	2,7	2,8	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6					

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990		
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		
43. Realizările din viață																							
Foarte nemulțumit	4		5	3	3	3	4	4	2	2	3	1	3	1	3	9	6						
Nemulțumit	15		17	18	17	17	17	17	14	14	15	14	14	15	14	19	15						
Nici mulțumit, nici nemulțumit	21		23	20	20	20	22	20	20	20	27	19	22	27	19	42	44						
Mulțumit	53		49	54	54	54	50	54	55	55	50	58	53	50	58	22	26						
Foarte mulțumit	5		5	4	5	5	6	5	7	7	5	7	8	5	7	7	8						
Media	3,4		3,3	3,4	3,4	3,4	3,4	3,4	3,5	3,5	3,4	3,5	3,5	3,4	3,5	3,0	3,1						
C. Percepția existenței unor conflicte între:																							
44. Tineri și vârstnici																							
Foarte mult	12		10	10	10	10	11	11	12	12	9	12	11	9	12	14							
Mult	39		42	40	35	35	34	34	35	35	40	36	38	40	36	25							
Puțin	31		30	32	33	33	36	36	33	33	33	31	33	33	31	31							
Foarte puțin	10		10	9	9	9	10	10	10	10	10	9	8	10	9	20							
Deloc	5		4	5	8	8	6	8	8	8	6	10	8	6	10	8							

Media	2,6	2,5	2,6	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,6	2,8
	lunie	Nov.	Oct.	Oct.	Nov.	Sept.	Sept.	Sept.	Sept.	Sept.	Sept.	Mai	lunie
	2003	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	1990		
	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total	Total
45. Salariați-conducere													
Foarte mult	19	28	21	18	16	18	15	19	18	21		18	21
Mult	49	50	48	47	39	49	50	44	45	39		45	39
Puțin	19	12	18	20	27	22	22	18	20	20		20	20
Foarte puțin	6	3	3	4	6	5	4	5	6	11		6	11
Deloc	2	2	2	3	4	3	3	8	4	5		4	5
Media	2,2	1,9	2,1	2,2	2,4	2,2	2,2	2,3	2,3	2,3		2,3	2,3
46. Sâraci-bogați													
Foarte mult	20	20	16	16	19	20	15	19	20	24		20	24
Mult	40	43	40	40	37	38	40	36	36	30		36	30
Puțin	23	22	27	24	22	23	24	23	21	24		21	24
Foarte puțin	8	6	9	8	10	11	10	10	11	13		11	13
Deloc	5	5	4	7	8	7	6	9	10	7		10	7
Media	2,4	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5		2,5	2,5

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie			
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total	1990	Total
47. Politice																						
Foarte mult	25	31	32	28	24	30	33	27	34	40												
Mult	43	44	44	45	39	46	44	45	40	32												
Puțin	18	13	12	13	19	15	13	16	13	14												
Foarte puțin	4	3	3	3	8	4	3	4	5	8												
Deloc	3	2	2	3	5	3	3	5	5	4												
Media	2,1	1,9	1,9	2,0	2,3	2,0	1,9	2,1	2,0	1,9	2,0	1,9	2,1	2,0	1,9							
48. Religioase																						
Foarte mult	8	11	15	12	8	10	7	7	13	15												
Mult	25	32	35	29	20	23	26	22	26	23												
Puțin	32	30	28	23	28	27	28	28	21	23												
Foarte puțin	16	13	9	13	18	18	19	17	14	20												
Deloc	14	8	7	18	21	19	18	23	23	12												
Media	3,0	2,7	2,6	3,0	3,2	3,1	3,1	3,3	3,1	2,9	3,1	3,3	3,3	3,1	2,9							

	Iunie 2003 Total	Nov. 1999 Total	Oct. 1998 Total	Oct. 1997 Total	Nov. 1996 Total	Sept. 1995 Total	Sept. 1994 Total	Sept. 1993 Total	Mai 1992 Total	Iunie 1991 Total	Iunie 1990 Total
49. Etnice											
Foarte mult	5	8	12	9	5	7	5	8	12	23	
Mult	23	27	33	29	13	21	21	25	29	31	
Puțin	31	34	31	31	31	31	30	29	24	20	
Foarte puțin	20	15	10	12	21	19	22	14	13	15	
Deloc	16	11	8	14	25	20	19	21	19	8	
Media	3,2	2,9	2,7	3,0	3,5	3,2	3,3	3,1	3,0	2,5	

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie		
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total	
D. Temeri legate de:																					
50. Șomaj																					
Mult	42		44	40	40	36	35	34	34	34	42	29	29	34	37	16					
Puțin	17		23	23	19	19	23	23	23	23	21	17	17	18	26	33					
Deloc	37		31	34	34	40	40	40	40	42	33	53	53	45	34	48					
Media	1,9		1,8	1,7	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1	2,1	1,9	2,2	2,2	2,1	1,9	2,3					
51. Conflictive sociale																					
Mult	18		33	26	26	18	19	20	20	20	21	20	20	27	39	38					
Puțin	41		40	46	46	36	39	40	39	40	38	39	39	39	41	41					
Deloc	40		24	26	26	41	39	40	39	40	39	40	40	33	18	19					
Media	2,2		1,9	2,0	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	1,8	1,8	2,2					

	Iunie		Nov.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
52. Criminalitate																		
Mult	26	39	38	27	29	28	29	28	35	36	34	35	36	34	50	35		
Puțin	41	39	41	38	40	40	40	40	39	36	36	36	36	36	32	42		
Deloc	32	20	19	30	28	31	28	31	25	28	29	21	28	29	16	21		
Media	2,1	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	1,8	1,9	1,9	1,6	1,8		
53. Creșterea prețurilor																		
Mult	88	91	90	87	88	89	88	89	90	89	86	64	89	86	82	64		
Puțin	9	6	8	9	8	8	8	8	8	6	10	28	6	10	14	28		
Deloc	3	2	1	2	2	3	2	3	2	4	4	7	4	4	3	7		
Media	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,4	1,1	1,1	1,2	1,4		

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990		
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		
54. Impozite																							
Mult	82		86		78		66		71		76		80		76		75		76				
Puțin	13		9		15		23		19		15		14		15		17		17				
Deloc	4		3		5		7		8		8		5		9		7		5				
Media	1,2		1,1		1,4		1,4		1,4		1,3		1,2		1,3		1,3		1,3				
D. Gradul favorizați /defavorizați de schimbările ce au avut loc în societatea română:																							
55. Muncitori																							
Hotărât defavorizați	34		41		32		30		21		30		26										
Defavorizați	44		43		46		43		44		43		47										
Nici favorizați, nici defavorizați	10		7		11		11		14		11		11										
Favorizați	3		2		3		5		7		7		6										
Hotărât favorizați	1		1		0		1		1		1		1										
Media	1,9		1,7		1,8		1,9		2,1		2,0		1,9										

	Iunie 2003		Nov. 1999		Oct. 1998		Oct. 1997		Nov. 1996		Sept. 1995		Sept. 1994		Sept. 1993		Mai 1992		Iunie 1991		Iunie 1990	
	Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total		Total	
58. Intreprinzători																						
Hotărât defavorizați	2	3	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	0	0								
Defavorizați	8	12	7	7	5	5	4	4	4	4	4	4	2	2								
Nici favorizați, nici defavorizați	15	17	11	11	7	7	7	7	7	7	7	7	6	6								
Favorizați	43	40	45	45	46	46	41	41	41	41	42	42	44	44								
Hotărât favorizați	17	16	23	23	25	25	32	32	32	32	35	35	37	37								
Media	3,7	3,4	4,0	4,0	4,0	4,0	4,1	4,2	4,1	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3								
59. Directori																						
Hotărât defavorizați	1	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0								
Defavorizați	2	2	2	2	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2								
Nici favorizați, nici defavorizați	5	6	6	6	7	7	5	5	5	5	7	7	7	7								
Favorizați	41	38	40	40	37	37	31	31	31	31	34	34	36	36								
Hotărât favorizați	42	41	39	39	36	36	41	41	41	41	42	42	40	40								
Media	4,3	4,3	4,3	4,3	4,2	4,2	4,4	4,4	4,4	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3								

	Iunie		Nov.		Oct.		Oct.		Nov.		Sept.		Sept.		Mai		Iunie		Iunie	
	2003	Total	1999	Total	1998	Total	1997	Total	1996	Total	1995	Total	1994	Total	1993	Total	1992	Total	1991	Total
60. Politicieni																				
Hotărât defavorizați	0		1	1	0	1	1	1		0	0	0	0							
Defavorizați	0		1	1	1	1	1	1		1	1	1	1							
Nici favorizați, nici defavorizați	2		2	2	2	2	2	2		4	4	4	4							
Favorizați	22		26	29	29	28	28	28		28	29	29	29							
Hotărât favorizați	67		64	56	56	53	53	53		53	49	49	49							
Media	4,7		4,6	4,5	4,5	4,7	4,7	4,7		4,5	4,5	4,5	4,5							

**Anexa 4. PARCUL DE TRACTOARE ȘI MAȘINI AGRICOLE
PRINCIPALE DIN AGRICULTURĂ (LA SFÂRȘITUL ANULUI)**

- bucăți -

	1990		2000	
	Total	din care proprietate* majoritar privată	Total	din care proprietate* majoritar privată
Tractoare agricole fizice	127065	6099	160053	146042
Pluguri pentru tractor	73159	1410	123192	114384
Cultivatatoare mecanice	27339	100	26212	23760
Semănători mecanice	35778	185	57709	53257
Mașini de împrăștiat îngrășăminte chimice	10810	-	8635	7010
Mașini de stropit și prăfuit cu tracțiune mecanică	14991	8	7371	4589
Combine autopropulsate pentru recoltat cereale păioase	35813	25	26783	24866
Combine autopropulsate pentru recoltat porumb	4882	-	1301	1152
Combine autopropulsate pentru recoltat furaje	5569	-	1655	1110
Vindrover autopropulsate pentru recoltat furaj	4981	3	1780	1240
Prese pentru balotat paie și fân	21706	13	6753	5310
Suprafața arabilă ce revine pentru un tractor fizic (ha)	74	443	59	62

* Proprietatea majoritar privată cuprinde parcul din gospodăriile populației.

Sursa: Institutul Național de Statistică, *Anuarul statistic al României 2000 și 2001*, p.390 respectiv 390-391.

**Anexa 5. OBIECTELE DE FOLOSINȚĂ ÎNDELUNGATĂ
DIN GOSPODĂRIILE DE ȚĂRANI ȘI ALE CELORLALTE CATEGORII
SOCIO-OCUPAȚIONALE**

Obiectul	Gospodării țărănești		Gospodării ale celorlalte categorii socio-ocupaționale	
	%	Punctaj	%	Punctaj
Frigider	58,0	6	86,3	9
Aragaz	45,0	5	83,6	9
Congelator	9,5	1	19,2	2
Mașină de spălat	41,4	5	71,6	8
Aspirator	10,1	2	58,5	6
Radio	66,3	7	82,8	9
TV	75,1	8	89,6	9
Telefon	14,2	2	53,0	6
Video	1,2	1	8,1	1
Casetofon/magnetofon	10,1	2	42,5	5
Bicicletă	37,3	4	34,6	4
Computer	0,6	1	12,2	2
Motocicletă	2,4	1	3,8	1
Autoturism	7,7	1	27,1	3
Punctaj global	-	46	-	74

Sursa: *Diagnoza calității vieții, Anchetă ICCV pe eșantion național 1991.*

Anexa 6. E V O L U Ţ I A
RAPORTULUI DINTRE VENITURILE FAMILIILOR DE SALARIAŢI CONSTITUITE
DIN 4 PERSOANE - 2 ADULŢI ACTIVI + 2 COPII
(LUĂND ÎN CALCUL VENITURILE SALARIALE MEDII SAU MINIME NETE, PRECUM ŞI ALOCAŢIILE PENTRU COPII)
ŞI NIVELURILE MINIME DE TRAI DECENT ŞI DE SUBZISTENŢĂ

Anul	Octombrie										aprilie		
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002	
Veniturile salariale medii nete la nivelul economiei naţionale - lei	3.414	9.824	24.080	79.732	160.483	242.612	374.633	797.194	1.170.924	1.656.981	2.357.201	3.965.851	
Salariul minim (net)* - lei	2.000	5.635	10.721	33.227	53.577	75.000	97.000	250.000	350.000	450.000	609.000	1.218.000	
Alocaţia primului copil - lei	230	575	1.150	4.360	6.400	9.000	12.000	50.000	65.000	65.000	65.000	150.000	
Alocaţia celui de-al doilea copil - lei	270	625	1.200	4.360	6.400	9.000	12.000	50.000	65.000	65.000	65.000	150.000	
Minimul de trai decent ** - lei	5.512	19.435	57.147	236.940	447.416	555.670	805.512	2.164.148	3.186.428	4.803.577	6.864.627	9.543.389	
Minimul de subzistenţă - lei	3.342	11.783	34.645	143.645	271.246	336.875	486.341	1.312.026	1.931.790	2.912.196	4.161.720	6.747.405	
Raportul dintre (1+ 3 + 4) 5 (în %)	71,9	56,7	46,2	37,3	38,7	46,9	49,5	43,3	42,1	38,0	37,1	45,33	
Raportul dintre (1+ 3 + 4) 6 (în %)	117,1	93,6	76,3	61,6	63,9	77,4	81,6	71,4	69,4	62,7	61,2	64,11	
Raportul dintre (2*1 + 3 + 4) 5 (în %)	132,9	107,3	88,4	71,0	74,6	90,6	96,0	80,1	78,8	72,5	71,4	86,9	
Raportul dintre (2*1 + 3 + 4) 6 (în %)	219,3	176,9	145,8	117,1	123,0	149,4	158,3	132,2	130,0	119,6	117,8	122,9	
Raportul dintre (2*2 + 3 + 4) 5 (în %)	45,4	35,2	22,9	17,7	14,8	16,7	15,9	17,3	16,3	12,9	11,6	16,54	
Raportul dintre (2*2 + 3 + 4) 6 (în %)	74,8	58,0	37,7	29,2	24,5	27,6	24,8	28,5	26,9	21,2	19,2	23,39	
Raportul dintre (2*2 + 3 + 4) 5 (în %)	81,6	64,2	41,6	31,7	26,8	30,2	27,1	30,0	27,3	22,3	20,5	29,3	
Raportul dintre (2*2 + 3 + 4) 6 (în %)	134,6	105,8	68,7	52,3	44,2	50,0	44,6	48,8	45,0	36,7	33,8	41,4	

* Salariul minim net începând cu octombrie 2000 a fost de 700.000 lei, din care s-au scăzut contribuţiile de 1% şomaj, 5% pensie, 7% sănătate; din decembrie a fost 1.000.000 de lei; la 1 martie 2001 s-a mărit la 1.400.000 de lei.

** Minimul decent de trai şi cel de subzistenţă au fost calculate pentru o familie constituită din 2 adulţi activi cu 2 copii în întreţinere.

Bibliografie

CALITATEA VIEȚII ÎN ROMÂNIA

Concept, cercetări

1. Adams III, V.H.; (1997) *A Paradox in African American Quality of Life*, în „Social Indicators Research”, vol. 42, No. 2
2. Alber, Jens; Fahey, Tony; (2004) *Perception of living conditions in an enlarged Europe*, Luxembourg: Office for official publications of the European Communities,
3. Andrews, M. Frank; (1974) *Social Indicators of Perceived Life Quality*, în „Social Indicators Research”, No. 1
4. Andrews, Frank M. (ed.) (1986) *Research on Quality of Life*, University of Michigan, Ann Arbor
5. Andrews, Frank M. and Withey, Stephan B. (1976) *Social Indicators of Well-Being: American Perceptions of Life Quality*, Plenum, New York
6. Apostol, Pavel (1975) *Calitatea vieții și explorarea viitorului*, Editura Politică, București
7. Baldwin, Sally; Godfrey, Christine; Popper, Carol (ed.) (1994) *Quality of Life. Perspective and Policies*. Routledge, London
8. Barbu, Gheorghe (1997) *Condiții de viață ale familiilor sărace cu copii*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
9. Bauer, Raymond (ed.) (1966) *Social Indicators*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
10. Bălașa, Ana (1994) *Calitatea vieții - numitor comun al problemelor globale*, în revista „Calitatea Vieții” nr. 3-4
11. Bălașa, Ana; Mărginean, Ioan; Sandu, Ilie; Socol, Gheorghe (1992) *Calitatea vieții '92*, CIDE, București, tradusă în „Romanian Economic Digest” No. 1-2/1993
12. Băltătescu, Sergiu (1998) *Influența factorilor subiectivi asupra percepției calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 3-4
13. Băltătescu, Sergiu (1999) *Modele ale percepției calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 3-4

14. Bechie, M.T. and Hayduc, L.A. (1997) *Measuring Quality of Life*, în „Social Indicators Research”, vol. 42, no. 1
15. Birren, I.E.; Lubben, I.E.; Rowe, I.C.; Deutchman, D.E. (ed.) (1991) *The Concept and Measurement of Quality of Life in the Trail Elderly*, Academic Press, San Diego
16. Blumer, Martin (1986) *Social Sciences and Social Policy*, Allen and Unwin, London
17. Boboc, Ion (1993) *Calitatea vieții de muncă - concept și indicatori*, în revista „Calitatea vieții” nr. 4
18. Bulgaru, Vasile (1972) *Aspecte sociologice ale problemelor calității vieții*, în „Viitorul social” nr. 3.
19. Bunge, Mario (1977) *What is Quality of Life Indicators*, in „Social Indicators Research” No. 4
20. Campbell, Angus; Converse, Phillip; Rogers, Willard, L. (1976) *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations and Satisfactions*, Russell Sage, New York
21. Chișea, Florica (2001) *Familia contemporană. Tendințe globale și configurații locale*, Editura Expert, București
22. Chircă, C. Teșliuc, E.D. (1999) *De la sărăcie la dezvoltare rurală*, Banca Mondială, CNS
23. Chombart de Lauwe, P.H. (1972) *Pentru o sociologie a aspirațiilor*, Editura Dacia, Cluj
24. Costin, Cornelia (1996) *Politicile culturale și calitatea vieții*, Editura de Vest, Timișoara
25. Dahrendorf, R., (1996) (trad. rom.) *Conflictul social modern. Eșeu despre politica libertății*, Editura Humanitas, Editura Universității "Al.I. Cuza" și CEU Press, Iași
26. Dan, Nicolae, Adrian (1997) *Dimensiuni ale calității locuirii în mediul rural*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
27. Delhey, Jan; Bohnke, Petra; Habich, Roland; Zapf, Wolfgang (2001) *The Euromodule. A New Instrument for Comparative Welfare Research*, WZ Berlin
28. Dogan, Mattei; Pahre Robert, (1993) (trad. rom.) *Noile științe sociale. Interpretarea disciplinelor*, Editura Academiei Române, București
29. Dogan, Mattei, (1999) (trad. rom.) *Sociologie politică. Opere alese*, Editura Alternative, București
30. Drăgănescu, M.; Beldescu, S. (1976) *Calitatea vieții și civilizația*, în „Era socialistă” nr. 6
31. Drucker, Peter (1946) *Concept of the Corporation*, The John Day Company, New York

32. Dumazedier, Joffre (1971) *Timpul liber, funcțiunile și condiția lui socio-economică în sociologia franceză contemporană*, coord. Ion Almaș, Ion Drăgrău, Editura Politică, București
33. Easterlin, R.A. (1975) *Does Money Buy Happiness?*, in Elzinga, K. G. (editor) „Economics: A Reader”, Harper and Row, New York
34. Elster, Peter; Loek, Halman; Ruud de Moor (1993) *Value Shift in Western Societies*, în Peter Elster, Loek Halman și Ruud de Moor, *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press
35. Farley, R. Allen, W. (1987) *The Color Line and Quality of Life in America*, Sage, Newbury Park
36. Ford, Henri (1928) *Ma vie et mon oeuvre*, trad. în fr., Paris
37. Florescu, M. (1973) *Calitatea vieții*, „Era socialistă” nr. 18
38. Florin, Violeta; Teodoriu, Filon (2000) *Modele instituționale ale dezvoltării rurale în România*, în „Anale”, Institutul Național de Cercetări Economice, anul X, vol. 41, nr. 4
39. Friedmann, Georges (1963) *Où va le travail humain?*, Gallimard, Paris
40. Frigoiu, Nicolae (1990) *Statul bunăstării și calitatea vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1
41. Fromm, Erich, (1983) *Societate alienată și societate sănătoasă*, texte alese, trad. și selecție Nicolae Frigoiu, Editura Politică, București
42. Galbraith, I. Kenneth (1958) *The Affent Society*, Penguin Books, Harmondsworth
43. Galbraith, I. Kenneth (1967) *A New Industrial State*, Houghton, Mifflin, Boston
44. Galbraith, I. Kenneth (1996, 1997) *Societatea perfectă - La ordinea zilei binele omului*, Eurosong & Book, București
45. Ghebrea, Georgeta (2000) *Regim social-politic și viață privată (Familia și politica familială în România)*, Editura Universității din București
46. Ghețău, Vasile (2000) *Demografia anilor '90 și populația tânără*, în Ioan Mihăilescu (coord.), *Povara unui deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF
47. Giddens, Anthony (2000) *Dragoste, angajament și relație pură*, în *Transformarea intimității. Sexualitatea, dragostea și erotismul în societățile moderne*, Antet
48. Giddens, A., (2001) *A treia cale și criticii săi*, Editura Polirom, Iași (trad. rom.)

49. Glatzer, W.; Zapf, W. (1984) *Lebensqualität in der Bundesrepublik*, Verlag, Berlin
50. Guggennoas-Holzmann, I.; Bloomfield, H.; Brenner, H.; Flick, V. (1995) *Quality of Life and Health Concepts. Methods and Applications*, Blackwell - Verlag, Berlin
51. Hankiss, Elemer (1983) *Cross - Cultural Quality of Life Research*, în *Quality of Life: Problems of Assessment and Measurement*, UNESCO, Socio-Economic Studies, vol. V,
52. Hardymont, Christina (2000) *Viitorul familiei*, Editura Științifică, București
53. Hirsch, Julius (1926) *Das amerikanische Wirtschaftswunder*, Berlin
54. Hopkins, Anthony (ed.) (1992) *Measures of the Quality of Life*, Royal College of Physicians of London
55. Jacob, J.C. and Brinkerhoff, M.B., (1997) *Values, Performance and Subjective Well-Being in the Sustainability Movement: an Elaboration of Multiple Discrepancies Theory*, în „Social Indicators Research”, vol. 42, No. 2
56. Jouvenal, Bertrand de (1968) *Arcadie, Essais sur le mieux vivre*, Futurilles, by SEDEIS, Paris
57. Jouvenal, Bertrand de (1983) *Progresul în om. Contribuții la o critică a civilizației puterii*, Editura Politică, București
58. Krausz, Septimiu; Simionescu, Aurelian; Noaghi, Traian (1975) *Modelarea matematică a calității vieții în centrul muncitoresc*, în „Viitorul social” nr. 2
59. Land, C.Kenneth (1971) *On the Definition of Social Indicators*, in „The American Sociologist”, vol. 6
60. Lefebvre, H. (1968) *La vie quotidienne dans le monde moderne*, Gallimard, Paris
61. Liu, Ben-Chieh (1975) *Quality of Life: Concept Measure and Results*, in „American Journal of Economics and Sociology”, vol. 34, No. 1
62. Liu, Ben-Chieh (1976) *Quality of Life Indicators in VS Metropolitan Areas*, Praeger, New York
63. Luchian, Octavian; Todea, Adriana; Ferencs, Aurelia (2000) *Studiu privind morbiditatea profesională*, Institutul de Sănătate Publică, București, secția Medicina Muncii
64. Lucuț, Grigore (1999) *Indicatorii sociali și calitatea vieții*, teză de doctorat, Institutul de Sociologie

65. Lucuț, Grigore; M. Sorin, Rădulescu (2000) *Indicatorii sociali și calitatea vieții. Teorie, metodă, cercetare*, Editura Lumina Lex, București
66. Manea, Liviu (1993) *Costurile sociale și calitatea vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1
67. Markides, Kyriacos (1992) *Quality of Life în Encyclopedia of Sociology* (ed.) E. Borgata, M. Borgata, Macmillan Publishing, New York
68. Mașek, Ernest, Victor (1988) *Designul și calitatea vieții*, Editura Științifică și Enciclopedică, București
69. Mauss, M., (1997) (trad. Rom.) *Eseu despre dar*, Editura Polirom, Iași
70. Mărginean, Ioan (1991) *Schiță de indicatori ai calității vieții*, CIDE, București.
71. Mărginean, Ioan (1991) *Analiza comparativă a calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 3-4
72. Mărginean, Ioan; Socol, Gheorghe (1991) *Calitatea vieții în perioada de tranziție*, în „Sociologia românească” nr. 3-4. Tradus în „Roumanian Journal of Sociology”
73. Mărginean, Ioan; Socol, Gheorghe (coord.) (1991) *Diagnoza calității vieții*, CIDE, București
74. Mărginean, Ioan (1992) *Strategii de cercetare a calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
75. Mărginean, Ioan (1994) *Politica socială și economia de piață în România*, CIDE, București
76. Mărginean, Ioan; Țambrea, Narcisa; Voinea, Ion (1994) *Evoluții în domeniul surselor standardului de viață al populației*, revista „Calitatea vieții” nr. 3-4, (tradus în „Revue Roumanie des Sciences Economiques”, nr. 1/1995)
77. Mărginean, Ioan (coord.) (1996) *Tineretul deceniului unu. Preocupări și perspective*, Editura Expert, București
78. Mărginean, Ioan (1996) *Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90*, Editura Expert, București
79. Mărginean, Ioan (1997) *Semnificația cercetărilor în domeniul calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
80. Mărginean, Ioan (2000) *Economia politicilor sociale*, Editura Ars Docendi, București
81. Mărginean, Ioan (2003) *Cercetarea și monitorizarea calității vieții în țările UE și în țările candidate*, Revista Calitatea Vieții nr. 3-4
82. Mărginean, Ioan (editor), 2004 *Quality of Life in Romania*, Expert Publishing House

83. Merkides, Kgriakos (1992) *Quality of Life*, in *Encyclopedia of Sociology* ed. Borgatta M. Borgatta
84. Michalos, Alex (1996) *Aspects of the Quality of Life*, in Prince George, în „Southeast Asian Journal of Psychology” vol.1, No. 1
85. Mills, C. Wright (1951) *White Collar*, Oxford University Press, Adam Smith, *Sur la Richesse des Nations*, ed. Melhuen, 1904 t.I, (opud G.Friedmann), New York
86. Mills, C. Wright (1959, 1975) *Imaginația sociologică*, Editura Politică, București
87. Mihăilescu, Adina, (2001) *Metodologia de calcul al minimului de trai decent și de subzistență în mediul rural* (Raport ICCV)
88. Mihăilescu, Ioan (2000) *De la familie la familie*, în Ioan Mihăilescu (coord.), *Un deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF, București
89. Misiak, Vladislav (1992) *Calitatea vieții muncitorilor și clasei mijlocii în Polonia*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
90. Moller, Valerie (1996) *Quality of Life in South Africa: Post-Apartheid Trends.*, Prince George, Canada
91. Mukherjee, Ramkrishna (1989) *The Quality of Life Valuation in Social Research*, Sage Publications, New Delhi, Newbury Park
92. Nussbaum, Martha; Sen, Amartya (ed.) (1993) *The Quality of Life*, Claredon Press, Oxford
93. Otiman, Păun Ion (1994) *Agricultura României la cumpăna dintre milenii II și III*, Editura Helicon, Timișoara
94. Otiman, Păun Ion (1997) *Dezvoltarea rurală în România*, Ed. Agroprint, Timișoara
95. Panduru, F.; Martelli C.; Câmpeanu, M.; Dinculescu, V.; Frângulea, A.; Ioniță, A.; Rădulescu, M. (coordonatori) (2001) *Tendințe sociale*, INS - UNICEF, București
96. Paoli, P., Merllie, D. (2001) *Third European Survey on working conditions 2000*, Luxembourg, Office for official publications of the European Communities
97. Păușanu, Petru (1992) *Calitatea vieții - o abordare psihosociologică*, în revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
98. Pânzaru, Petre (1981) *Condiția umană din perspectiva vieții cotidiene*, Ed. Albatros, București

99. Perț, Steliana (2000) *Ocuparea forței de muncă – o prioritate națională*, în „Revista de economie” nr. 1
100. Poenaru, Maria (1998) *Politica socială și indicatorii sociali*, Editura All, București
101. Popescu, Grigore; Iordache, Cătălin; Moraru Ion (1988) *Calitatea vieții și unii indicatori ai stării de sănătate*, în „Viitorul social” nr. 3
102. Preobrajenski, Eugen (1969) *La nouvelle économie*, Paris, EDI, 1996, apud Medras, Henri et Tavernier, Y., *Terre, paysans et politique*, Paris, SEDEIS
103. Puwak, Hildegard (1995) *Încetinirea ireversibilității, eseu de cercetare despre vârsta a treia*, Ed. Expert, București
104. Rebedeu, Ion; Zamfir, Cătălin (coord.) (1982) *Modul de viață și calitatea vieții*, Ed. Politică, București
105. Rey, Radu (1995) *Calitatea vieții în zona montană*, în revista „Calitatea vieții” nr. 3-4
106. Rotariu, Traian (2000) *Starea demografică a României în context european. Posibile politici demografice și consecințele lor*, în Elena Zamfir, Ilie Bădescu, Cătălin Zamfir (coord.), *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert
107. Roth, Maria (2000) *Protecția copiilor împotriva abuzurilor – între tradiție și inovație*, în Ioan Mihăilescu (coord.), *Povara unui deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF
108. Salttje, Daniel I at all (1991) *Measuring the Quality of Life Across Countries*, West – View Press, San Francisco
109. Sandu, Dumitru (1982) *Structura satisfacției în muncă – dimensiune a calității vieții profesionale*, în „Viitorul social” nr. 3
110. Sandu, Dumitru (1999) *Sociologia tranziției*, Ed. Polirom, Iași
111. Sandu, Dumitru (1999) *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, Iași
112. Schuessler, KFK; Fisher, G. A. (1985) *Quality of Life Research and Sociology*, Annual Review of Sociology nr. 11/1985.
113. Seashore, Stanley (1976) *Indicators of the Quality of Working Life*, UNESCO, Paris
114. Socol, Gheorghe (1999) *Evoluție, involuție și tranziție în agricultura României*, București, IRLI
115. Stanciu M. (2001) *Structuri moderne ale consumului european*, Ed. Genicod

116. Stănescu, Alin; Gina Palicari (2000) *Nutriția copilului – o investiție pe termen lung*, în Ioan Mihăilescu (coord.), *Povara unui deceniu de tranziție. Situația copilului și a familiei în România*, UNICEF
117. Szalai, A.; Andrews, FM (ed.) (1980) *The Quality of Life, Comparative Studies*, Sage
118. Tatu, Mădălina (1994) *Cheltuielile și consumul*, revista „Calitatea vieții” nr. 3-4
119. Todea, Adriana (2000) *Epidemiologia bolilor profesionale - o problemă actuală*, revista „Obiectiv”
120. Totu, I.V. (1980) *Dinamica dezvoltării și calitatea vieții în socialism*, în „Revista economică” nr. 22-25
121. Trebici, Vladimir (1976) *Calitatea vieții - finalitate a economiei socialiste* în „Revista economică” nr. 38
122. Urse, Laureana; Marcel, Doru (1991) *Timpul liber, Teorii și cercetări empirice*. „Probleme economice” nr. 18-19-20, CIDE, București
123. Urse, Laureana (1991) *Idealuri și timp liber. Calitatea vieții. Teorie și practică socială*, CIDE, București
124. Urse, Laureana (1996) *Timpul liber al tinerilor*, revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
125. Urse, Laureana (1998) *Evoluția modalităților de petrecere a timpului liber și factorii determinanți (1993-1997)*, revista „Calitatea vieții” nr. 1-2
126. Vasilecu, M.; Capătă, M. (1980) *Calitatea vieții*, în „Era socialistă” nr. 8
127. Vogel, Joachim (1996) *The Future Direction of Social Indicator Research*, World Conference in Quality of Life, Price George, Canada
128. Vogel, Joachim (1997) *The Future Direction of Social Indicator Research*, în „Social Indicator Research”, vol. 42, No. 2
129. Walker, S.R.; Rosser, R.M. (ed.) (1988) *Quality of Life. Assessment and Application*, MTP, Lancaster
130. Walker, S.R.; Rosser, R.M. (ed.) (1990) *Quality of Life. Assessment Key Issues in the 1990*, Kulwer Academic Publisher
131. Weber, Max (1964) *L'étique de l'esprit du capitalism*, Paris, Plon
132. Weiss, Michael (1991) *The Clustering of America*. Harper and Row, New York
133. Williams, Alan (1994) *Economics, QALYs and medical ethics: a health economist's perspective*, Centre for Health Economics, York

134. Williams, Alan (1995) *The role of the EuroQol instrument QALY calculations*, Centre for Health Economics, York
135. Wilson, John (1967) *Quality of Life in the United States: An Execussion into the New Frontier of Socioeconomic Indicators*.
136. Zamfir, Cătălin (1976) *Indicatorii sociali de stare și indicatorii sociali de satisfacție*, în „Viitorul social” nr. 3
137. Zamfir Cătălin (1977) *Strategii ale dezvoltării sociale*, Editura Politică, București
138. Zamfir, Cătălin (1980) *Dezvoltarea umană a întreprinderii*, Editura Academiei, București
139. Zamfir, Cătălin (1980) *Un sociolog despre muncă și satisfacție*, Editura Politică, București
140. Zamfir, Cătălin (1980) *Calitatea vieții. Semnificația sa în contextul umanismului actual*, în „Revista de filozofie” nr. 5
141. Zamfir, Cătălin (1981) *Diversitatea căilor de creștere a calității vieții*, în „Era socialistă” nr. 15
142. Zamfir, Cătălin (1984) *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, Editura Politică, București
143. Zamfir, Cătălin (1987) *Structurile gândirii sociologice*, Editura Politică, București
144. Zamfir, Cătălin (1990) *Calitatea vieții ca obiectiv politic*, în revista „Calitatea vieții” nr.1
145. Zamfir, Cătălin (1992) *Determinanți ai calității vieții*, în revista „Calitatea vieții” nr. 3-4, Editura Academiei Române
146. Zamfir, Cătălin; Lazăr, Vlăsceanu, (1993) *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București
147. Zamfir, Cătălin (1997) *Pentru o societate centrată pe copil*, Editura Alternative, 1997.
148. Zamfir, Cătălin (1999) *Politici sociale în România*, Editura Expert, București
149. Zamfir, Cătălin (1999) *Spre o paradigmă a gândirii sociologice. Texte alese*, Editura Cantes, Iași
150. Zamfir, Elena (1989) *Incursiune în universul uman*, Editura Albatros, București
151. Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin; Bădescu, Ilie (2000) *Starea societății românești după 10 ani de tranziție*, Editura Expert, București
152. Zapf, Wolfgang (2000) *Social Reporting in the 1970' s and in the 1990' s*, in „Social Indicators Research”, vol. 51, No. 1

153.	x x x (1975)	<i>Research on Quality of Life in Urban Settlements in Denmark</i> , Danish Building Research Institute, Copenhagen
154.	x x x (1984)	<i>Level of Living and Inequality in the Nordic Countries</i> , Nordic Council and Nordic Statistical Secretariat, Stockholm
155.	x x x (1984)	<i>Eurostat</i> (Oficiul Statistic al Comunității Europene) adoptată prin Decizia Consiliului din 19 decembrie
156.	x x x (1989)	<i>Handbook in Social Indicators</i> , UN, New York
157.	x x x (1990)	<i>Calitatea vieții. Teorie și practică socială, ICCV, CIDE, București</i>
158.	x x x (1990-2000)	Human Development Report, UNDP
159.	x x x (1991)	<i>Lege privind stabilirea duratei timpului de muncă sub 8 ore pe zi pentru salariații care lucrează în condiții deosebite - vătămătoare, grele sau periculoase</i>
160.	x x x (1991)	<i>Legea pentru soluționarea conflictelor de muncă</i>
161.	x x x (1991)	<i>Economia României, Secolul XX</i> , Editura Academiei, București
162.	x x x (1991- 2001)	<i>Anuarul statistic al României</i> (CNS, INS)
163.	x x x (1992)	<i>Constituția României - comentată și adnotată</i> , Regia autonomă „Monitorul Oficial”, București
164.	x x x (1994)	<i>World Summit for Social Development</i> , Report of the Secretary General, Copenhaga
165.	x x x (1994-2000)	<i>Ancheta asupra forței de muncă în gospodării (AMIGO)</i>
166.	x x x (1995)	<i>Agricultura României în perioada 1990-1994</i> , CNS
167.	x x x (1995-1998)	<i>Ancheta integrată în gospodării</i> , CNS
168.	x x x (1995-2000)	<i>Raportul național al dezvoltării umane</i> , UNDP
169.	x x x (1995-2000)	<i>Sondaj CURS</i>
170.	x x x (1997)	<i>Legea (nr. 120) privind concediul plătit pentru îngrijirea copiilor în vârstă de până la 2 ani</i>
171.	x x x (1997)	<i>Agricultura privată în România</i> , București, CURS-SA
172.	x x x (1998)	<i>Sondaj: Consolidarea democrației în Europa Centrală și de Est</i> , coord. Ioan Mărginean
173.	x x x (1998-2001)	<i>Buletin statistic CESTST nr. 3, 2, 1</i> , INS
174.	x x x (1999)	<i>Anuarul statistic al stării de sănătate</i> , Centrul de Calcul și Statistică Sanitară, București
175.	x x x (1999)	Banca Mondială, CNS, <i>De la sărăcie la dezvoltare rurală</i>

176. x x x (2000) *Aspecte privind calitatea vieții populației în anul 1999*, CNS.
177. x x x (2000) Comisia Europeană *Raportul periodic al Comisiei privind progresul României în vederea aderării*, 2000
178. x x x (2000) *Employment in Europe 2000*, European Commission
179. x x x (2001) *Veniturile, cheltuielile și consumul populației în anul 2000*, INS
180. x x x *Studiu național privind situația copiilor străzii, 1998-1999*, Organizația Salvați copii, UNICEF
181. x x x (2001) *Legea protecției muncii nr. 90, iunie 1996*, Monitorul Oficial nr. 157/23 iulie 1996, republicată
182. x x x (2001) *Criterii și metodologii de încadrare a locurilor de muncă în condiții deosebite*, Monitorul Oficial nr. 114
183. x x x (2001) *Familia și copilul în România*, UNICEF, INS, ANPCA, București
184. x x x (2002) *Dinamica standardului de viață și a sărăciei: 1989-2001*, document de presă, CASPIS.
185. x x x (2002) *Buletin statistic în domeniul muncii și solidarității sociale*, publicație a Ministerului și Solidarității Sociale
186. x x x (2001) *Statistică sanitară și documentare medicală*, Centrul de Calcul.
187. x x x (2003) *Monitoring Quality of Life in Europe*, Luxemburg, Office for official publications of the European Communities.